

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENT MEYDANI: KAMUSAL-ESTETİK ÇERÇEVEDE ELEŞTİREL BİR
DEĞERLENDİRME**

**DOKTORA TEZİ
Nevbahar ATALAY**

Anabilim Dalı : Mimarlık

Programı : Mimari Tasarım

ARALIK 2010

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENT MEYDANI: KAMUSAL-ESTETİK ÇERÇEVEDE ELEŞTİREL BİR
DEĞERLENDİRME**

**DOKTORA TEZİ
Nevbahar ATALAY
(502022017)**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 22 Haziran 2010
Tezin Savunulduğu Tarih : 29 Aralık 2010**

**Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nur ESİN (İTÜ)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Cengiz GİRİTLİOĞLU (İTÜ)
Prof. Dr. Deniz İNCEDAYI (MSÜ)
Prof. Dr. Hasan ŞENER (İTÜ)
Doç. Dr. Bülent TANJU (YTÜ)**

ARALIK 2010

ÖNSÖZ

Günümüzde toplumsal ve mekânsal olarak çözülen kentlerde kamu mekânlarına yönelerek, kamu yararı doğrultusunda çalışmalar yapılması tartışılmaz bir gerçeklik olarak karşımızdadır. Kent mimarlığı kapsamında yapılan bu çalışma kamusal mekânlar içerisinde sosyal ve ortak kullanıma zengin bir olanak tanıyan, kentin bütünsel yapısı içerisinde mutlaka yer alması gerektiğini düşündüğüm “kent meydanı” üzerine odaklanmaktadır.

Çalışmamda demokratik bir özgürlük alanı olması gereken Kent Meydanı’nı günümüz için öne çıkan değerler olarak belirlediğim “kamusallık” ve “estetik” kavramları çerçevesinde irdelemekteyim.

Sosyal olguların yerel bağlamından kopuk tartışılmayacağı gerçeği ile tezde, ülkemizdeki meydanlara da niteliksel ve niceliksel olarak bakarak tek metropol kentimiz İstanbul için analizlerle beraber, değerlendirme ve öneriler yer almaktadır.

Yıllar sonra böyle bir çalışmaya başlama kararı verirken beni yüreklendiren değerli Prof.Dr. Ayşen Akpınar’a öncelikle çok teşekkür ederim.

Çalışmaya başlamamı mutlulukla karşılayan ve kısa süre sonra kaybettiğim sevgili babamın manevi varlığı bana her zaman güç verdi. Kendisini minnetle anıyorum...

Bu uzun soluklu süreçte maddi ve manevi her türlü katkısıyla, gösterdiği sabrı ve sevgisiyle hayat arakadaşım Fuat Atalay’a, anlayışları ve sağduyuları nedeni ile kızlarım Sera ve Lidya’ya, her zaman beni sevgisiyle destekleyen Annem’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmalarımın her aşamasında sağladığı zengin katkıları, dostluğu ve anlayışı nedeni ile danışmanım Prof.Dr. Nur Esin’e içten teşekkürlerimle...

Haziran 2010

Nevbahar ATALAY

Yüksek Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	v
ÇİZELGE LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	xiii
SUMMARY	xvii
1. GİRİŞ	1
2. KENT MEYDANI: KAMUSAL AÇIK MEKÂN	13
2.1 Meydan'ın Kentsel Bir Öge Olarak Tanımı	17
2.2 Kentsel Mekân: Kavramsal Dönüşüm ve Fiziki Mekân'ın Önemi	20
2.3 Kamusal Mekân: Anlamı, Değişimi	25
3. GÜNÜMÜZDE DEĞİŞEN, DÖNÜŞEN KENTLER: ELEŞTİREL KURAM ve ESTETİK DEĞERLENDİRMELER.....	35
3.1 Modern'den Post Modern'e Farklılaşan Kentsel Anlayış.....	36
3.2 Post-Modern Kent	41
3.3 Kentleşmede Küresel Etkileşimler	45
3.4 Kentsel Tasarım Çerçevesinde Eleştiri	52
3.4.1 Eleştirel kuram dayanakları	53
3.4.2 Post modern kentin eleştirisi	56
3.4.3 Kentsel ve toplumsal dönüşümde planlama ve kentsel tasarımın rolü	58
3.5 Mekân'da Estetik Açıklamalar	64
4. TARİHSEL BAĞLAMDA KENT MEYDANLARI	73
4.1 Kent Meydanlarının Tarihsel Gelişimi	73
4.1.1 İlk yerleşimlerden Modern Dönem'e meydanlar	73
4.1.2 Endüstrileşme ve sonrasında Modern Dönem dinamiklerinin Kent Meydanı'na yansımaları	89
4.1.3 Post modern kentleşmede meydan	104
4.2 Türkiye Kentleşmesinde Meydan.....	110
4.2.1 Cumhuriyet öncesinde meydanlar	110
4.2.2 Cumhuriyet döneminde meydan	117
4.2.3 Metropol Kent İstanbul örneği ve meydanları	129
5. DEĞERLENDİRMELER: KAMUSAL KENT MEYDANININ İŞLEVİ ve NİTELİKLERİ.....	149
5.1 Kent Meydanında Sosyal-İşlevsel Değerlendirmeler.....	150
5.1.1 Kamusal işlevler.....	150
5.1.2 Estetik işlevler.....	158
5.2 Kent Meydanında Fiziksel-Biçimsel Değerlendirmeler.....	170
5.2.1 Fiziksel-Biçimsel nitelikler	170
5.2.2 Estetik nitelikler / Simgesel ve Sanatsal	205

6. SONUÇ: KENT MEYDANINA “KAMUSALLIK” ve “ESTETİK”	
ÇERÇEVEDEN BÜTÜNCÜL BİR BAKIŞ	237
KAYNAKLAR.....	243
ÖZGEÇMİŞ	253

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 1.1 : Kent Meydanı: Kamusal estetik çerçevede eleştirel bir değerlendirme modeli.	12
Çizelge 4.1 : Tarihte meydanları aldığı işlevler ve biçimsel gelişimleri.	109
Çizelge 4.2 : Dünyanın en büyük 30 şehrinin nüfus büyüklüğü ve değişimi.	145
Çizelge 5.1 : Meydanın Kamusal – Estetik işlev ve nitelikleri.	235

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1 : Eski kabilelerin dairesel yerleşimi ve ortasında meydan.	74
Şekil 4.2 : Brezilya Kuikuro köyünde ortada 50 m’lik meydan.	74
Şekil 4.3 : Aztek - Tenochtitlan Yerleşimi.	75
Şekil 4.4 : Maya Cuello Yerleşiminde Plazalar.	75
Şekil 4.5 : Çatalhöyük Yerleşimi.	76
Şekil 4.6 : Babil m.ö. 6yy/ şehir planı.	77
Şekil 4.7 : Eski Kahun yerleşim planı.	77
Şekil 4.8 : Eski bir Çin kenti/A.Pazar Alanı B. Saray C. Tapınak D.Sunak.	78
Şekil 4.9 : Atina Agorası.	79
Şekil 4.10 : Assos Agorası.	80
Şekil 4.11 : Eski Milet Şehri Agorası.	80
Şekil 4.12 : Forum’un parlak dönemleri ve günümüzdek kalıntıları.	81
Şekil 4.13 : 4. Yüzyılda Roma’da bulunan en önemli forumlar. Traja -2, Augustos-3, Nerva- 4, Vespasian- 5, Sezar-6.....	82
Şekil 4.14 : Şehir duvarları dışında Musalla - Cezayir.....	83
Şekil 4.15 : Ortaçağ döneminde meydan örnekleri.	84
Şekil 4.16 : Rönesans Dönemi Meydan örnekleri.	86
Şekil 4.17 : İsfahan Meydan-ı Şah.....	87
Şekil 4.18 : Barok Meydan örnekleri.....	88
Şekil 4.19 : Ogelthorpe’in bol meydanlı Savannah Planı.....	91
Şekil 4.20 : Washington planı içerisinde meydanlar.	91
Şekil 4.21 : Uluslaşma Sürecinde Tören Meydanları.	95
Şekil 4.22 : Trieste’de Üçgen Meydancıklar.	95
Şekil 4.23 : Dairesel meydancıklar.....	96
Şekil 4.24 : Dairesel planlı Etoile ve Picadilly Meydanları.....	96
Şekil 4.25 : Rockefeller Center’da yeni yıl	97
Şekil 4.26 : Seagram Binası ve plazası.....	97
Şekil 4.27 : Colorado - Harlequin Plaza.	98
Şekil 4.28 : Williams Square ve Mustang Atları – Las Colinas / Texas.	98
Şekil 4.29 : Barselona, Placa del Paisos Catalans Meydanı.	99
Şekil 4.30 : Gammeltoiv & Nytoiv Meydanları.....	99
Şekil 4.31 : Lever House Binası /Cam ve çelik yapı - Zeminde açık bir avlu meydan.	100
Şekil 4.32 : Sergels Torg Meydanı.	101
Şekil 4.33 : Rotterdam/ Schouwburgsplein Meydanı	105
Şekil 4.34 : New Orleans/ Piazza d’Italia.....	106
Şekil 4.35 : Tokyo/ Tsukuba Center Meydanı.....	107
Şekil 4.36 : Pioneer Courthouse Meydanı	108
Şekil 4.37 : Berlin/Postdamer Platz.....	108
Şekil 4.38 : Süleymaniye Külliyesi.	113

Şekil 4.39 : Fatih Camisinin dış avlusu.	114
Şekil 4.40 : Bab-ı Hümayün önündeki meydanda III. Ahmet Çeşmesi.	114
Şekil 4.41 : Cumhuriyet Dönemi'nin Meydanları.	119
Şekil 4.42 : Kastamonu Hükümet Konağı Meydanı (Url-39) ve Kars Cumhuriyet Meydanı.	120
Şekil 4.43 : İstanbul - Taksim Meydanı/ Anıt açılışı ve sonrası.	125
Şekil 4.44 : İzmir –eski ismi Atatürk Meydanı olan Konak Meydanı.	127
Şekil 4.45 : İzmir - Konak Meydanı'nın şimdiki durumu.	128
Şekil 4.46 : Mese boyunca Konstantinapolis Forumları.	131
Şekil 4.47 : Pavius'un Hippodrom Resmi.	132
Şekil 4.48 : Osmanlı dönemi Hippodrom'u.	133
Şekil 4.49 : Hippodrom'da Burmalı Sütun Kalıntısı.	133
Şekil 4.50 : Mısır'dan gelen dikilitaş.	134
Şekil 4.51 : Beyazıt Meydanı – Cumhuriyet Dönemi.	137
Şekil 4.52 : Bouvard'ın Beyazıt Meydanı Projesi.	138
Şekil 4.53 : Karaköy Meydanı eski ve yeni görüntüsü.	140
Şekil 4.54 : Levent – Zincirlikuyu aksı.	147
Şekil 5.1 : Her dönemde büyük gösterilere sahne olmuş Prag/ Wenceslas Meydanı.	153
Şekil 5.2 : Siena Il Campo Meydanı'nda geleneksel at yarışları.	155
Şekil 5.3 : Kopenhag Gammeltorv/Nytorv Meydanları.	171
Şekil 5.4 : Vittorio Emanuele Caddesi boyunca dizilen meydanlar.	173
Şekil 5.5 : Kostof'un Meydan Tipolojisi.	179
Şekil 5.6 : Zucker'ın Meydan Tipolojisi.	184
Şekil 5.7 : Sitte'nin Geniş ve Derin Meydan Tipleri.	187
Şekil 5.8 : Krier'in Meydan Tipolojisi.	190
Şekil 5.9 : Maertens'in Algılama Boyutları.	191
Şekil 5.10 : Venedik - San Marco Meydanı.	192
Şekil 5.11 : Siena Il Campo Planı, Palazzo Pubblico.	193
Şekil 5.12 : St. Pietro Meydanı çevresinde tekrar eden sütunlar.	194
Şekil 5.13 : Roma - Campidoglio Meydan köşe detayı.	195
Şekil 5.14 : Sitte'nin Türbin Meydan Planı.	195
Şekil 5.15 : Gibberd'in Meydan Tipolojisi.	196
Şekil 5.16 : Köşeli mekânlarda içbükeylik algısı.	198
Şekil 5.17 : Amalienborg Meydanı / Kopenhag.	199
Şekil 5.18 : St.Pietro Meydanı.	200
Şekil 5.19 : Navona Meydanı.	200
Şekil 5.20 : Mekânın kapalılık ve merkez vurgusu.	200
Şekil 5.21 : French'in Meydan Tipolojisi.	201
Şekil 5.22 : Campidoglio Meydan Planı, Zemin Bezemesi.	202
Şekil 5.23 : Venedik - San Marko Meydanı.	203
Şekil 5.24 : Siena Il Campo Meydanı.	203
Şekil 5.25 : San Bergen op zoom meydanı.	204
Şekil 5.26 : Tillburg Heuvelplein Meydanı.	204
Şekil 5.27 : Kopenhag Amagertorv Meydanı, zemin dokusu özellikle yağmurda etkileyici olmaktadır.	205
Şekil 5.28 : Anlam özelliklerine ait üç düzlem.	209
Şekil 5.29 : Reykjavik / Belediye önündeki kamusal alan.	215
Şekil 5.30 : Reykjavik / Ingolfstrog.	216

Şekil 5.31 : İstanbul - Beyazıt Meydanında Çemberlitaş.	222
Şekil 5.32 : Nelson Kolonu - Trafalgar Meydanı ve Paris - Place de Victoires.	223
Şekil 5.33 : Mimari öğeler görsel merkez vurgusu yapmaktadır.	223
Şekil 5.34 : Dikey vurguların mekânı örgütleme biçimi.	224
Şekil 5.35 : Venedik San Marco Piazzetta.	225
Şekil 5.36 : Roma - Poppolo Meydanı.....	226
Şekil 5.37 : Roma – Navona Meydanı ve havuzlar.	227
Şekil 5.38 : Richard Serra ‘nın Fulcrum isimli yapıtı.....	230
Şekil 5.39 : Vilnius Kentine ait barok yapıların buzdan heykelleri.....	232
Şekil 5.40 : Joseph Beuys ve Bazalt taşları.	233

KENT MEYDANI: KAMUSAL-ESTETİK ÇERÇEVEDE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

ÖZET

Bu çalışma, kent mimarlığı kapsamında bir kent mekânı olan “Meydan”ın mekânsal, işlevsel ve biçimsel gelişim sürecini, günümüzde öne çıkan değerler olarak belirlenen “kamusal” ve “estetik” kavramları çerçevesinde irdelemektedir. Bu kapsamın belirlenmesine, meydanın gelişim sürecini ve varoluş koşullarını, tarihteki oluşumları ve değişen dünyanın kentlerinde bugünkü etkileşim süreçleri de göz önünde bulundurularak ulaşılmıştır.

Yakın bir gelecekte dünya nüfusunun yarısından fazlasının kentlerde yaşayacağı tahminleri yapılmakta ve kentsel yayılmanın artması beklenmektedir. Yeryüzünde birçok kent birbirlerinden çok farklı gelişmekte, kimi kentler daha heterojen bir yapıya dönüşürken, diğerlerinde etkileşimlere direnen yapılar söz konusudur.

Ekonomik ve küresel süreçlerle beraber teknolojik olanakların sağladığı artan iletişim ve ulaşım kolaylıkları ile kentlerin içinde bulunduğumuz yüzyılda çeşitli seviyelerde de olsa mekânsal ve sosyal değişim ve dönüşümleri kaçınılmaz olmaktadır. Genel olarak her yöne yayılan ve büyüyen kentlerde bütünsel yapılar hızla çözülmekte, geçişsiz, parçalı kentsel alanlar kültürel olarak da parçalanmayı teşvik etmektedir. Bu durumda kent tüm bireyleri tarafından paylaşılan bir özgürlük alanı olmaktan çıkarak fiziksel sınırları ile bölüşülmüş ayrı kümelerin bir arada bulunduğu bir alana dönüşmektedir. Özellikle değişimleri büyüme yönünde olan ve nüfusu karmaşık hale dönüşen, çok kültürlü ve çok katmanlı yapılara sahip kentlerde günlük yaşamı biçimlendiren sosyal mekânlar daha da önem kazanmaktadır

Kentin kamusal alanları içerisinde yer alan “Meydan” günümüzde işaret edilen sorunlara bağlı olarak, mimarinin sosyoloji ile kesiştiği sınırda insanlara yüz yüze sosyalleşme imkânı veren potansiyeli olan ve toplumsal yabancılaşmayı çözümleyici bir mekân olarak değerlendirilmektedir.

Bu değerlendirmelerle 2.Bölümde, toplumun inisiyatifine verilen kamusal mekân üretimine odaklanılması ve kamu mekânlarının öne çıkan değeri belirlenmektedir. Sanal iletişim sınırlarının genişlemesiyle insanlığa ait her durumun kolayca çözümlenemeyeceği savı yer almaktadır. Ayrıca insanlar arasındaki etkisiz karşılaşmaların iletişim veya gerçek etkileşim sayılmayacağı, bunu sağlamanın yollarından birinin ise uygun ve yeterli donanıma sahip fiziki mekânlarda buluşma olduğu görüşüne yer verilmektedir. Bunun toplu halde etkinliklerde bulunma veya yüz yüze ve çıplak algıya dayalı aktif ve pasif etkileşimlerle olacağı fikriyle fiziki mekânın devam eden önemi üzerinde durulmaktadır. “Mekân” ve “kamusallık” kavramları ifade ettiği içeriklerle tezde verilmektedir. Dönüşen mekân fikri, çeşitli kuramsal dayanaklarla açıklanan ve toplumsal pratiklerle belirlenen bir uzamdır. Buna rağmen mimarlık disiplini bu pratiklere bağlı olarak biçimsel kurgularda inşai çevrenin oluşturulmasını deneyimlerin alanı ve gelecekteki deneyimler için esnek ve dönüşme potansiyelli yerler olarak düşünmelidir. Kamusallık kavramı ise tarihsel

bağlamı ile değerlendirdikten sonra bugün kozmopolit ve katmanlı kent yapısı içerisinde, her sınıf, cins ve etnik yapı ve kültür için eşit mesafede olan değerleri ile anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak yeni ve sürekli kendini üreten bir kentlilik kültürü, toplumun genel beklentileri yönünde benimsenecek değerler üzerine kurularak kente aidiyet de sağlanmış olacaktır.

Tezin 3.Bölümünde insanlara sosyalleşme olanağı veren ve kamusal yaşamın aracı olarak görülen “meydan” irdelenmek için öncelikle eleştiriye bağlı olarak kentsel değişim ve dönüşüm dinamikleri değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmelerin kentte kayda değer bir kapsamı olan “meydan” sorgulamasında önemi büyüktür. Dünyadaki kentlerin birbiriyle bağlantılı ekonomik, kültürel, politik, sosyal ve ekolojik süreçleri dönüşümlerde “küresel işlemler” olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte geçmişe bakıldığında hızına bağlı olarak değişim, sürekli yaşanan bir olgudur. Geçmişte ticari nedenlerle güçlenmek için büyüyen şehirler kültürel ve politik merkezlere dönüşmüşlerdir. Uluslaşma sürecinden önce şehirlerin büyük bir kısmı şehir devletler şeklinde varolmuşlar daha sonraki büyük kırılma ise endüstriyel üretim süreci ile gerçekleşmiştir. Eski dönem liman ve ticaret şehirlerinin yerini endüstriyel şehirler almıştır. Endüstrileşmenin ve kırsal bölgelerden şehirlere göç nedeniyle kalabalıklaşmaya başlayan şehirlerin sorunlarına “modern” anlayışla yeni çıkış yolları aranmıştır. Bu dönemde uluslararası ve ulusal ticaret şekli, kapitalist sermaye birikimi, yönetimi ve yeni tekniklerle yapılaşma yeni bir imarlaşma ve kentleşme yapısı ortaya çıkarmıştır.

Tezde “modern” felsefenin yansımasıyla oluşan kentsel planlamalarla ve kentin bu yöndeki ideolojik yapılanması ile ortaya çıkan, katı planlama yöntemleri ve eksik sosyal içeriğe bağlı problemlerden söz edilmektedir. Daha sonra “modern” alternatifi olarak gelişen ve “post-modern” olarak anılan modern görüş ve uygulamaların kestirimci, belirlemeci yöntemlerine karşı olan bir anlayış benimsenmiştir. Bu anlayış her türlü belirlemeciliğe ve sınıflamaya karşı olmakla beraber her türlü birleşime açık formları ve büyük ölçekli mal üretimi için toplu pazar yeri aramanın da aracı olarak imajlar dünyasına atılan adımın aracı olmuştur. Post modern düşüncelere paralel ve onu besleyen, yeni bir sermaye türü olan bilginin, paranın ve insan akışının, kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleştiği küresel süreçlere ait, kentsel mekândaki ve kimliklerde parçalanma ve toplumsal ayrışma, tezin bu bölümünde yer almaktadır. Bu kavramlar kentsel mekânla ilişkilendirilerek anlatılmaktadır.

Tezin bu bölümünde modern, post-modern ve küreselleşme olguları değerlendirilerek devamında, bu anlayışların toplumu ve kentlerdeki sistemleri nasıl etkilediği ve ürettiği yeni sorunları anlamının eleştiri ile olanaklı olduğu savı yer almaktadır. Yeni önermelere ve meydan ile ilgili değerlendirmelere ışık tutması bakımından eleştirel yöntemin bilimsel ve açık uçlu dayanaklarından yararlanılmaktadır. Eleştiri kentsel tasarıma uyarlanarak, bu alanın eleştirildiği en hassas nokta olan estetiği çekici ve çarpıcı münferit yerler yaratma, beğeni ve haz kavramlarından ve pazarlama arzularının aracı olmasının ötesinde görmektedir. Kentsel tasarım yönetsel stratejilere gerek duyulan, katılımcı, estetiğin toplumsal günlük yaşamı destekleyen bir iletişim dili olarak değerlendirildiği bir süreci ifade etmektedir. Bu çıkarımlara bağlı olarak kentsel tasarımın ve planlamanın rolü üzerinde durulmaktadır.

Böylece kentsel dış mekânlar içerisinde yer alan “meydan” da günümüzün sözü edilen kamusal fıkriye bağlı olarak özellikle toplumsal yaşam alanı ve mimari bir çevre olarak belirgin ölçeği ile önemli bir kent mekânı olarak kabul edilmekte ve tanımlanmaktadır. Tezin 4.Bölümü “meydan” a odaklanmaktadır..

“Meydan” tarihte ve günümüzde birçok kentte varlık göstererek etkin bir şekilde insanların hafızalarında yer almaktadır. İçerisinde yer alan çeşitli etkinliklerle ve özellikle kendi otonom yapısı, mimarisi ve özgün simgeleriyle birçok ülkede çeşitli biçimlerde yaşamın içine girmiş bir mekândır. Bu çalışma ile özellikle belirlenen bir olgu ise Türkiye’de bu mekân üzerinde yeterince durulmayışıdır.

Tezi ateşleyen düşüncelerden birisi bu olmuştur. Bu durumun gerekçelendirilmesi, nedenlerinin araştırılması ve meydanın kentteki değeri belirlenmeye çalışılmıştır. Çeşitli pratiklerin araştırılmasına bağlı olarak görülmüştür ki, bu mekâna kentlerde ve toplumda gereksinim duyulmaktadır. Bu konunun maddi temellerinin araştırılmasıyla meydanın kentlerde varoluş ve oluşum koşulları türünden sorulara cevap aranmaktadır. Bu nedenle tezin 4.Bölümünde meydan tarihsel olarak ilk yerleşimlerden bu yana örnekleri işlevleri ve türleriyle, bu konuda daha önce yapılmış çalışmalara, kişisel gözlem, deneyim ve araştırmalara dayanarak incelenmektedir.

Özellikle kent kuramlarının açıklayıcılığından yararlanılarak meydanlar geniş bir yelpazede her dönemin kamusallık fikrine bağlı olarak işlevleri ve biçimsel özellikleri ile değerlendirilmektedir. İlk çağardan bu yana Antik Yunan uygarlığına ait Pazar alanı olan demokratik niteliği ile “agora” örnekleri, Roma Dönemine ait gelişkin estetik düzenlemeleri ile demokratik olmayan fakat yönetimlerin ihtişamını sergileyen görkemli mekânsal formlarıyla “forum” örnekleri, Ortaçağ Avrupa’sında, resimsel zarafete sahip meydanların çok açık olarak okunan kentsel kimliğinden bahsedilmektedir. Rönesans ve Barok Meydanlar gelişkin mimari ve estetik özellikleri ve asırlar boyu kullanımları ile irdelenmektedir. Modern dönemde, katı bir planlamanın öznesi olan kent dokusu içerisinde “meydan” a ait örnekler sosyal içeriği zayıf ve agorafobik olarak tanımlanmaktadır. Post- modern ve küresel etkileşimlerle birlikte parçalı mekânsal düzenlemelerde meydanlar, kentin bütünü ve devamlılığını göz ardı eden yaklaşımla, farklı birer tasarım ögesi haline gelmiştir. Meydanların aldıkları işlevler, anlamları ve biçimlenişlerine ait özellikleri, karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir.

Bu bilgiler ışığında ülkemizdeki meydan konusu da ayrıca 5.Bölümde irdelenmektedir.

Cumhuriyet öncesinde ve Cumhuriyet dönemindeki toplumsal yapı ve ideolojik yapılanmaya bağlı olarak iki dönemde konu ele alınmıştır. Kentleşme ve yapılaşma çerçevesinde meydanlar araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçları, yeterli ilgiyi göremeyen meydanların ülkemizde yeni bir anlayışla ele alınarak kurgulanması gerektiğini ortaya koymuştur. Özellikle İstanbul metropolü daha zengin tarihsel geçmişi ve dokusuyla ve küresel işlemlere maruz kalan, büyüyen ve karmaşılaşan bir kent olması nedeni ile özel bir örnek olarak tezde değerlendirilmektedir.

Genel olarak bu tespitler yapıldıktan sonra, yeni dinamiklere bağlı olarak meydan yeniden kurgulanmak durumunda olan bir mekândır. Kurgusuna ait işlevleri, biçimi özellikle kent ve kentliler için anlamı planlama ve tasarımın yeniden değerlendirmesi gereken bir konudur..

Tezin 5.bölümü bugünün farklılığa ve çeşitliliğe dayanan şehir yapıları içerisinde kentin meydanının fiziksel ve sosyal, estetik işlevleri ile tanımlanmaktadır.

İşlev ve biçim meydanda birbirinden ayrılmayan ve birbiri tarafından belirlenen kavramlar olarak düşünülmektedir. Meydanın, sosyal işlevleri, "Kamusalılık" kavramının şemsiyesi altında verilmektedir. Fiziksel işlevleri ise kentte

konumlanışıyla, ulaşım sistemleri içerisinde önemli eklemeler olarak, hiyerarşik düzeni ve fiziki koşulları ile belirlenmektedir. Ayrıca meydanın fiziksel işlevi işlemsel, geometrik, bilişsel ve davranışsal çevre düzeylerinin parametreleriyle değerlendirilmektedir. Estetik işlevi ise, meydanın oluşturduğu simgesel anlam ile açıklanmaktadır.

Buna bağlı olarak biçimsel kurgusunun mimarının tümüyle klasik ölçütleri yerine son zamanlarda toplumsal iletişim bakımından daha çok önemi fark edilerek anlam oluşturan boyutlarına odaklanılan “estetiğin” açıklamalarından yararlanılmaktadır.

Estetiğin biçim kurgusunu destekleyici bilimselliğe yaklaşan deneysel alanından, alımlama ve bildirişim kuramlarından, katmanlı ve karmaşık yapıları anlamaya yönelik sezgisel ve simgesel boyutundan yararlanılmaktadır. Bu yolla günlük toplumsal yaşamın içine çekilerek estetik daha önceki elitist araçsallığını, iletişimsel araçsallığa bırakmaktadır.

Bu kıstaslar ve verilerle tezin 6.son bölümündeki değerlendirmelere bağlı olarak sözü edilen kentlerde meydan mekânının kamusallık değerinin ve estetiğin açıklayıcılığının girişimi ile işlev, anlam ve biçimsel kurgusu içi içe geçmekte ve bütünleşmektedir.

Bu ortama bağlı olarak meydanların mimari ve sosyolojik olarak değer kattığı sürekli yenilenen ve gelişen kimlikleri ve kentli olmayı yüceltmesinin beklenebileceği düşünülmektedir.

Yapılan bu çalışma deneyseldir, değişmez değildir. İçerisinde yer alan önermeler açık uçlu, zamana bırakılan, yaşanacak etkinlik ve eylemlere bağlı olarak dönüşümü göze alınan kentsel bir mekân olan “meydan” için bir tasarlama sürecini ifade etmektedir.

URBAN SQUARE: A CRITICAL APPROACH WITHIN THE CONCEPTS OF "PUBLIC" AND "AESTHETICS"

SUMMARY

In the scope of urban architecture the dissertation is an inquisitive research based on the functional and formational progression of city's "square" within the distinct contexts of "public" and "aesthetics" determined prior for the present time. The context was defined after a brief analysis of the development and existing conditions of the square within its' historical background and taking into consideration the interactional procedures due to transforming cities of the globe.

The urban settlements as forecasted will be diffusing throughout the world, and the majority of the world's population consequently will be living in the cities predicted for the near future. Unlike each other, the urban settlements develop as transforming to more bodies that are heterogeneous or resisting to enforcing influences.

The social and spatial transformation of cities becomes inevitable with crucially accelerated advanced technologies of communication and transportation besides the current economic and global processes. Particularly in the fringing and growing cities, unified structures are being rapidly dissolved, the intransitive, fragmented urban pieces of land urges societies fragment also culturally. Referring the conditions city becomes a collection of individual physical boundaries and fades into the distance advocating freedom as a public realm. Considerably social public places become more distinctive for the growing cities multi-culturally and multi-stratified based on demographically complex developments. The public square of the city among the outdoor spaces resides between the intersection of architecture and sociology allowing people face-to-face interaction and potential to exterminate the alienation of the members of the society.

Elaborating the subjects above, it seems obvious that, it is a predestination to associate with the production of urban spaces controlled by the society itself and determining the distinctive importance of such realms on the 2nd section. It is assumed that by the widening borders of virtual interactions it will not be sufficient to overcome all the sorts of the human state easily. Moreover, the inefficacious meeting of people would rather not stand for expressive interaction and real communication although it requires spontaneous or scheduled gatherings at the physically efficient defined spaces appropriate. Accordingly, the continuing importance of built material places for active and passive face-to-face interactions relying on sensuous perceptions is emphasized. The implied contexts of "space" and "public" are disclosed in the study.

The idea of space as a transforming body takes its foundation from several theoretical studies and social practices. Thus, the architecture should accept the formal organization as constructing the space for several experiences as flexible and covering a potential to transform itself for the future practices. After running an eye over the historical background of "public" means, within the diverging city the

public context should comprise an even medium provided for each member of the society regardless of gender, ethnicity, economic status and culture and should therefore be constituted. Accordingly, a new urban culture will gush out repeatedly from itself in accordance with appropriated expectations of society, which establishes urban integrity and belongingness to the city.

On the following 3rd chapter of the study, to scrutinize the city square considered as an urban space mediator of public life allowing people to socialize, assesses the transformations of cities by a critical approach. The appraisal of these factors has an important amount to the interrogation of the study for the “square” which has an important scope in the urban land. Particularly it becomes more considerable for the growing and demographically complexing cities multi-cultural and multi-stratified.

The interlinked economical, cultural, social and ecological operations between the cities of world are lately defined as 1”global processes”. In spite of this, taking a glance over the past “a transformation” has always been occurring with different paces all through the history. The cities, which need to be empowered with trade procedures, are transformed to places of culture and political bodies. Before becoming nation states, most of them were city-states and the most crucial refraction happened with the industrial production phase. The ports and trade cities became the cores of industrialized cities. To overcome the problems of industrial cities and crowding cities from rural, remedies were sprouted by “modern” ways. During “modern” era the national and international trade, capitalist accumulation and management together with the new techniques of construction constituted new urban form and development. It has also mentioned about the consequences of these procedures in the dissertation.

It has also been mentioned about the consequent issues and impasse of the city and its ideological state mainly reflecting the strict development strategies and lacking social content of the “modern” philosophy. Correspondingly the following era have been recognized namely as “post-modern” with relatively revolt counter proposals generated against over-determining and concise methods of modern. It has interrogated the over-determining settings and categorization in every field of life. With its “emancipatory” understanding allowing every array of combinations to step into the world of images for the market of mass consumption. The thesis comprise the fragmentation of society, unmooring identities and decomposition of cities based on the the post-modern procedures parallels and supportive global procedures of the world of rapid and easy fluxes of money, people and knowledge which is a new source of wealth. The extrications were related to the urban land uses.

The study claims so that, to understand the affects of modern, post-modern and globalization procedures, the problems sprouted in the urban systems, which becomes possible associating by a critical approach. It has been benefited from the critical theory to illuminate the path for developing new proposals related to Public Square. The critical theory is adapted to urban design, somehow as a procedure possessing an aesthetic notion beyond creating individual glamour zones, judgement of tastes and a hedonistic delight and as a device to satisfy the instant marketing desires. Urban design needs new procedures of management strategies, participation and, an intervening aesthetic approach supporting the daily life of the society as a communicative subject. Accordingly, the role of design proper and planning is conceived by coping with the mentioned criteria.

Subsequently the “square” taking place in the outdoor realm of the urban land is defined and accepted as a social and architectural space with its considerable scale and mentioned embedded “public” means. The 4th section of the dissertation focuses on the “square” itself.

The square in the past and today has been existing in many settlements and takes place in the collective memories of the people. These places have an important value in the lives of people allowing several sorts of activities, with its autonomous structure, architecture and certain symbols throughout the world. The outcomes of the research also revealed the insufficient attention given to the public squares in Turkey.

This was the distinct case, which provoked this study. To reason the case and to understand the underlying pretext, the study elaborates the intrinsic value of square within the city. By studying the several experiences, it becomes quite clear that the square serves considerable needs for the city and society. The questions should therefore be replied by the interrogations leaning on the evidents of material basis such the existing conditions and implementation processes related to “square”. Correspondingly, the 4th section covers the prerogative examples of squares based on their functions, formations and meanings by scanning former studies of scholars and personal observations and analysis, collecting data.

Particularly a broad array of highly descriptive precedents of squares was examined with their functions and formation due to the “public” means for each era and social system benefiting from the urban theories. The study discusses the “Agora” a market place of Ancient Greek as a democratic place, the “Forum” of Ancient Rome and the disseminating picturesque appearance of medieval towns with their clearly legible identities. The squares of Renaissance and Baroque periods were investigated announcing a high quality aesthetics and vigor lasting for centuries. In the modern period, the square was the subject of a strict planning and consequently lacking social content and attributed as agoraphobic. Overchanging tendency as post-modern coping with the global processes the square in the fragmented city was treated solely as a design element, underestimating its organic relatedness to the overall structure of the city. A relatively comparative study based on the functions, form and meaning of squares were cross validated in the quest.

Highlighted with sum of the necessary data about the squares, accordingly the study scrutinizes the development of squares in Turkey.

It seemed appropriate to make a distinction between two particular eras indicating the transformation in the ruling system and embedded ideology as before and after the declaration of Republic. The outcomes of the research revealed the negligence of this urban element throughout the country, which needs to be reconstituted with a new interest.

The thesis represents the squares of İstanbul as a special case, conceived as an historical metropolitan city fringing around, comprising divergence and exposed to global processes.

Following the confronted issues, the “public square” of the city requires a better understanding with its new dynamics. The planning and design disciplines should ultimately elaborate the related functions, formal features and meaning contingent to its organization.

The 5th chapter of the study concentrates on the physical, social and aesthetic functions of the square in today's cities with difference, divergence and attracting the global interests.

The functions and formations are two intervening concerns defined by each other. The social functions are mentioned under a unitary concept, which refers to "public" means. The physical functions are identified by its' location within the city and as an unavoidable element of city's vertebrae and as joints on the circuits of transportation. The physical functions are defined by operational, cognitive, geometrical and physical environmental levels of experience. The aesthetic functions allow interpreting the meaning by symbols of the square, which is possible by cognitive procedures. The formal organization is a matter of evaluating the space as a communicative and experiential instrument relying on the grounds of aesthetics, primarily construing meaning.

The formal structure of the square instead of the accustomed usual criterion of architecture, as lately perceived to be a communicative language relies on the grounds of "aesthetic" interpretations primarily construing meaning.

Via the methods of aesthetics drawn to the scientific arguments each day such as by experimental, receptionist and informational theories the stratified and confused, fuzzy structures are more easily unraveled corresponding intuitional and symbolic guidance. Aesthetics is somehow drawn into the daily life of the society as a communicative mediator by leaving its elitist instrumentalism to its communicative instrumentalism.

Ultimately relying on the mentioned data, the study implies functions, the circumflex of the two interwoven means as "public" and "aesthetics" integrates form and meaning of a "public square".

Therefore, it could be possible to expect the urban square esteeming to constitute ongoing values of identity and exalting the notion to be urbanized which will make a sense.

This quest is an experimental study, not as constant and immutable. The presented ideas here are for a better design proper of an urban space "square" as open ended, leaving its evidences to time and run the chance of transformation due to the practices occurring within it.

1. GİRİŞ

Günümüzde büyüyen birçok kent, aynı zamanda yeni iletişim biçimleri ile cinsiyet, ırk ve sınıfsal farklılıklara dayanan sosyal hareketliliğin mekânıdır.

Gelişkin iletişim ve ulaşım teknolojileri, küreselleşme süreçleri ve pazar ekonomileri, kentte sosyal ve mekânsal dönüşümleri tetiklemektedir. Bu dönemde, kentlerin var olan bütünsel yapılarının hızla çözülmesine paralel olarak, toplumu oluşturan değişik grupların, birbirinden ayrıştığı, süreç sonunda toplumsal ve mekânsal parçalanmanın gerçekleştiği görülmektedir. Her yöne yayılan kent içerisinde, birbirlerine geçişi giderek güçleşen, ilişkisiz kentsel alanlar, kültürel olarak da toplumdaki parçalanmayı teşvik etmekte ve kendi içine dönük mekânsal oluşumlar yaratarak, toplumsal patolojik yapılar oluşturmaktadır. Bu durum kentin bütününe ilgilendiren toplumsal bellek ortaklığı, kentsel aidiyet ve kentsel kimlikle ilintili süreçleri kesintiye uğratarak kentli olma, kentlilik pratikleri bakımından olumsuzluk yaratmaktadır. Zamanla kent, tüm bireyleri tarafından paylaşılan kamusal bir özgürlük alanı olmaktan çıkarak fiziksel sınırları ile bölüşülmüş, ayrı kümelerin bir arada bulunduğu bir alana dönüşmektedir.

Yaşanan bu süreçte sosyal ayrışmalar derinleşirken ortak yaşam alanlarına duyulan ilgi de giderek azalmaktadır. Gerçek duyumlara ve fiziki algıya dayalı bir şekilde, bireylerin bir araya gelerek somut mekânda beraberce ortak var olma zeminleri zamanla erozyona uğramaktadır. Dünyadaki birçok kenti etkisi altına alan bu süreçler ülkemizde de yaşanmaktadır.

Bu nedenle kentsel bir mekân olan “meydan” kent ölçeğindeki yeri, kapsamı ve sosyal potansiyeli bakımından önemli bir kent mekânı olarak düşünülmektedir. Sadece bir mimari ve kentsel biçimsel bir öge olmayıp sosyal bağlamı nedeni ile kentsel diğer bileşenlerden ayrı ele alınamayacağı açıktır.

Kentin kamusal mekânları içerisinde yer alan “Meydan” özellikle günümüzü ilgilendiren kentsel sorunlar nedeniyle, mimarinin sosyoloji ile kesiştiği bir çizgide

yer almakta ve belirgin bir sosyalleşme işlevi ve potansiyeli taşımaktadır. Bu anlamlı buluşmaya bağlı olarak tez, meydana odaklanmaktadır.

Kent meydanları, her dönemde kenti var eden unsurları buluşturma, kent kültürünü edinme ve sürdürme alanları olarak varlık göstermiştir.

Özellikle büyüyen metropol kentlerde çeşitliliğin, farklılığın egemen olduğu ve bir arada yaşayabilme gerekliliğinin getirdiği gerilim ve kaos çözümlenmeyi beklemektedir. Çalışmanın ana amacı günümüzdeki bu değişimlere bağlı olarak “kent meydanını” yeniden değerlendirmek; anlam, işlev ve biçim olarak irdelemektir. Tez, “meydanı” kentin kamusal mekânları içerisinde, kentin çoklu ve çoğulcu yapısına uygun iletişim ve sosyalleşmeye olanak veren potansiyeli ve toplumsal gerilim ve yabancılaşmayı çözümleyici demokratik alan niteliği ile “kamusallık” çerçevesinde ele alınmaktadır.

Kent Meydanı taşıdığı anlam katmanları ile kente aidiyetin ve üst kimliklerin oluşumunun, kentsel imgenin etkin bir belirleyicisidir. Kentlinin bilincinde toplumsal bellek oluşturarak, kentlinin bilincini güçlendirir. Bu nedenle simgeler, işaretler ve mekânın anlamı okunabilmelidir. Biçimini kuran somut dışsal özelliklerinin yanı sıra, içeriğine ilişkin sanatsal, simgesel mimari elemanları ile deneyimsel anlamlı bir bütün olarak “estetik” çerçevede biçimsel irdelemesi yapılmaktadır. Estetik konusu beğeni ve haz kavramlarından öte, yaşam pratiği içine çekilen, günlük yaşamı belirleyen sosyal oluşum ve etkileşimleri sağlayan bir alan olarak düşünülmektedir. Kamusal bir mekânın sosyal işlevi ve estetik biçimsel kurgusunun girişimi ile oluşturduğu anlama bağlı olarak “meydan” irdelenmektedir.

Çalışmanın amacı artık günümüzde gelişen küresel uygarlık içerisinde kentlerin gerçekte meydan gereksiniminin hangi temelde olabileceğinin araştırılması yönündedir. Meydan kentlerde hala yer bulmalı mı, tasarımı ile ilgili nasıl bir yol izlenmeli ve meydanın günümüze ait işlev ve anlamı ne olmalıdır, sorunsalına kent mimarlığı kapsamında kavramsal temelinde, niteliksel açıdan cevap aranmaktadır.

Tezin sorunsalından hareketle, meydanların tarihsel süreçteki gelişimi, içinde bulundukları uygarlıklar ve kültüre bağlı olarak mekânsal var oluş biçimleri ve işlevleri araştırılmıştır. Kent kuramları çerçevesinde ele alınan konu kentsel mekânın form ve işlev ilişkisini meydan mekânında irdelemektedir.

Meydan, kentler hiyerarşik olarak yapılanırken sivil, kamusal yaşam ve bunun mekâna yansımaları, haklar ve sorumluluklar bakımından Batı dünyasında kendini daha belirgin olarak göstermektedir. Fakat diğer bölgelerdeki örnekler de dikkate alınmıştır. Meydanların aldıkları işlevler, anlamları ve biçimlenişlerine ait özellikleri, karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca sosyal olgular ve mekânsal düzenlemelerin bağlı oldukları çevre içerisinde de araştırılması gerekliliği ile Türkiye’de meydanların gelişim süreci çalışmanın geçerliliğinin anlaşılması bakımından değerlendirilmektedir. Bu araştırmalar ışığında ülkedeki kentlerde dış mekân planlaması kapsamında yeterince öne çıkamamış ve bulanık bir anlam taşıdığı düşünülen “meydan”, değişen toplumsal ve mekânsal süreçlere bağlı olarak yeni bir değerlendirmeyi beklemektedir.

Küresel etkilere açıklığı nedeni ile farklılıkların ve çeşitliliklerin çoğaldığı, mekânsal dağılma ve genişlemenin/saçaklanmanın yaşandığı tarihi bir metropol olan İstanbul kenti örneğinde meydan olgusu çeşitli bakımlardan araştırılmaktadır. Kentsel planlamadaki zaafılar belirlenerek ve ihmal edilen kent ortak alanların (kavşak, park, meydan, alışveriş merkezi vb.) kullanımlarındaki karmaşa ve bulanık anlamına bağlı olarak, meydanların yeniden kurgulanması gereken bir mekân olduğu vurgulanmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde yeryüzünde önemli değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Bu dönem gelişen enformasyon ve iletişim teknolojileri ile birlikte tüketimin önem kazandığı, modern dönem kent travmalarına tepki olarak yeni bir oluşum ve kırılma dönemidir. Değişen üretim şekli, sermayenin yeryüzündeki hareketliliği, teknik olanaklar ve bilginin işlenme hızına bağlı değişimler günümüzde mekân ve kenti etkileyen unsurlardır. Artık hız faktörü öne çıkmış zaman ve mekân ilişkisi değişmiştir. Bu teknolojik ve sosyal evrimin, kültürel bütünleşmeler ve ayrışmalar yaratarak, ulus-geçişli ve toplum-geçişli ortamlarda sosyolojik olarak referansları değiştirdiği ve yeni paradigmlar oluşturduğu görülmektedir. Post-modern denilen bu sürecin aynı zamanda “küreselleşme” şapkası da bulunmaktadır.

Çeşitliliğin ve farklılığın yüceltiildiği bu dönemde paradoksal bir biçimde, küresel unsurların aynileştirici etkisi, tüm dünyada kendisini göstermektedir. Küresel kaymalar her ülkede ve bölgede farklı yaşanmakla beraber, küresel şehirlerde siber alanda iletişim kuran, zamanla birbirinden soyutlanan insan toplulukları için mekân

faktörü fiziksel sınırları aşmaya başlamıştır. Bireysel etkinlik alanları teknik olanaklarla artmakta, insanların birbirleri ile ilişki kurma eğilimleri daha da azalmaktadır. Dönemi bu kapsamda anlamak için ve yeni etkileşimlerin farkındalığı temelinden hareketle, post-modern anlayış ve uygulamalarla birlikte küreselleşmenin çok boyutlu etkilerinin mekânla ilişkisinin değerlendirilmesine gerek duyulmuştur. Mekân artık çok boyutluluğu ile zaman ve ekonomik süreçler karşısında bağıl ve edilgin duruma gelmiştir.

Bu nedenle araştırılan konu doğrudan “mekânın” nasıl anlamlandırıldığı ile ilgili olduğundan, tezde “mekân” kavramının günümüzdeki katmanlı yapısı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda çalışma, kentsel mekânın parçalanması ve dönüşümüne bağlı oluşan fiziki mekânsal yapıların ve sosyal çözülmenin karşısında kamusal kentsel mekânın, “meydanın” değerini mimarlık alanında anlama ve ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kentlerde artan denetimli mekânlar, zamanla daha çok özelleştirilen kamu alanları kentin kamusal meydanının toplumsal işlevine ait etkinliğinin önemini öne çıkarmaktadır. Bu nedenle kent meydanı, tanımlanması gereken bir ortak yaşam alanı olarak, hareketli ve karmaşık bir kapsayıcılığı olan mekân olarak kabul edilmektedir.

Mekân sosyal pratiklere bağlı bir uzamsa, meydan da günümüz kentlerindeki çoğulcu bir yaşantıya olanak veren, toplumsal doku ve iletişime bağlı gelişme gösterecek bir bünyedir. Bu nedenle günümüzde kentler çok sesli, çok kültürlü bir ortama bağlı farklılıkların ve çeşitliliğin alanı olarak görülmektedir.

Kentteki kamunun da bu iletişime ve etkileşime olanak tanıyan mekânları “kamusal niteliği” ile öne çıkmalıdır. Tezin ayrı bir boyutu olarak “kamusal mekân” kavramı kent meydanının ayrılmaz bir bileşeni olarak belirlemekte ve belirlenmektedir. Günümüzde kamusallık, kamusal mekân nasıl anlaşılmalıdır? Bu kavram, farklılıklarla bir arada, aynı ortamda, görünür ve duyulur olabilmenin olanaklı olduğunu ve ilerde ortaya çıkabilecek yeni farklılıkların da kendine yer bulabileceğini içeren bir anlam taşımaktadır. Mekânın paylaşılması paydasında bir çeşitliliği bulunmaktadır. Kentin meydanında kamusallık işlevi “meydanın diğer işlevlerini” kapsayıcı bir üst başlık olarak irdelemelere girmektedir.

Tezde kent meydanı değişken “mekân” kavramına bağlı olarak demokratik, iletişimsel sosyal bir “kamusal mekân” olarak tanımlanmaktadır. Meydanın sosyal işlevleri bu açıdan tanımlanmaktadır.

Daha sonra meydanın biçimini kuran öğeler belirlenmelidir. Mimarlığın normatif değerleri çerçevesinde özellikle meydanın mekânsal tasarımı için öncelikli kabullerinin, kent ve mimarlık ilişkisinin değerlerini belirlemek gerekmektedir. Kent omurgasının fiziki bir öğesi olan kent meydanı, eskiden de olduğu gibi yeni gelişen kentler için de günümüzün girift ulaşım ve dolaşım sistemlerinin bir parçası olarak düşünölmelidir. Enerji alan ve dağıtan, kentsel bütönlüğü sağlayan bir planlama unsuru olarak, dokular arası sosyal ve fiziki bir eklem niteliğindedir. Meydanın kentte konumlanması ve biçimsel öğeleri ile ilgili tanımlamalar fiziksel işlevleri içerisinde değerlendirilmektedir.

Mekân artık kesin ve katı bir planlamanın öznesi olarak önceden belirlenen bir tavırla değerlendirilmese de ancak deneyimlerimizin alanı olarak ona bir düzen vermek, onu inşa etmekle mümkün olacaktır. Bu süreç değişik deneyimlere bağlı bir yeniden tasarım anlamına gelmektedir. Ancak var edilen veya var olan bir mekân değişip dönüşebilir. Bu düzlemde başka disiplinlerin alanlarına girilip, çıkılarak, onlarla bilgilerimizi değiş tokuş ederek ve onlardan ödünç aldığımız kavramlarla tasarım eylemi kavramsal düzlemine oturtulabilir. Mekânla uğraşan mimarların da artık bu gelişimlere bağlı olarak çalışma alanlarında bir dönüşüm söz konusudur.

Kent meydanları da insan ve toplum bilimleri (sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe), mimarlık tarihi ve mimarlık kuramları, kent bilimi, estetik bilimi, yapı ve malzeme bilimi, mühendislik ve teknoloji alanlarının arakesitinde bir mimarlık ürünü olarak görölebilir. Diğer bilimlerin toplumsal oluşumları tetikleyen yaklaşımları kent meydanında karşılığını bulmaktadır.

Kentte ekonomik analizlerle birlikte kültürel ve estetik analizler önem kazanmaktadır. Kentsel mekânın bu karmaşık kapsayıcılığı kentin kamusal alanlarında daha da belirgindir. Bu karmaşıklık karşısında simgeler ve işaretler, sosyal mekânlar okunabilmeli, kentlinin hafızasında çağrışımlara neden olmalıdır. Ancak böylece toplumsal aidiyet ve üst kimlikler oluşabilir ve kentlileşme sağlanabilir. Le Febvre’in (1991, s.131); “...bir toplumsal grup tarafından içi doldurulan her mekânı mesaj gibi algılamak mümkündür...” sözü doğrultusunda

modern dönemin araçsal akılcılığının yerini iletişimsel akılcılığa bıraktığı söylenebilir. Kamunun kullanımındaki mekânlarda karşılıklı etkileşimler demokratik kültürü güçlendirerek yaşamı zenginleştirecektir. Okuma edimine ait bu anlamlandırma süreci “mimari çevrede estetik niteliğin” sağlanması ile olanaklı olmaktadır.

Bundan sonra “estetik” ve “kent estetiği” kavramlarının ifade ettiği içerikleri açıklanmaktadır. Estetik konusu biçim algısına bağlı, biçimle girilen dinamik bir alışveriştir. Tezin ayrı bir şapkası (boyutu) olarak belirlenen “estetik” kavramı biçimle ilgili değerlendirmelerde yön bulmada yardımcı olmaktadır. Yön bulma konusu en üst başlık olarak,”değişen koşullara bağlı olarak meta –bilgi-para ve insan hareketliliğinin akışkan ortamı kentler ve özellikle metropollerin maruz kaldığı yeni süreçler” için bir anlam taşımaktadır. Estetik olgu taşıdığı beğeni ve haz kavramlarından öte, yaşam pratiği içine çekilen, kentlilerin günlük yaşamını belirleyen bir olgu, bir yaşam biçimi olarak görülmekte ve buna ilişkin irdelemelere yer verilmektedir. Özne – nesne ilişkisinde iki tarafa da aynı önem atfedilerek günümüzde simgeselliğe ve çeşitliliğe dayanan deneyimin/anlamlandırmanın getirdiği yeni bir “kenti okuma” süreci söz konusudur. Estetik konusu okuma, çözümleme işleminin içinde bulunduğu anlam oluşturan bir kategoridir.

Her Mimari ürüne ait anlamlı bir biçim temelinde bir felsefeyi barındırır. Biçim algısı ve biçimi anlamlandırma, özellikle büyüyen metropol kentlerde çeşitliliğin, farklılığın egemen olduğu ve bir arada yaşayabilme gerekliliğinin getirdiği gerilim ve kaostan çözümlenmesinde bireylerin birbirini anlayabilmesi bakımından önemli bir değer taşımaktadır. Burada anlamın okunması, algılanması gerekliliği doğmaktadır. Tricart (1963, s.4) “...kenti okumanın temeli onun sosyal içeriğidir...” demektedir. Sözü edilen anlamlandırma doğrultusunda biçimin “simgeselliği” kurulmaktadır. Meydanlar da taşıdığı anlam katmanları ile kentlinin bilincinde ve yaşantısında yer etme potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte mimari çözümlerin kendilerine özgü yaratıcı önerilerinin ancak estetik nesnenin tarifinde olmazsa olmaz “türüne özgülüğünü” sağlayan tipik ana şemasının kıstaslarını saptayarak kurgulanabileceği savı yer almaktadır.

Tezde bu unsurlar belirlendikten sonra kurguların tasarımcılar/planlamacılar açısından birbirinden çok farklı özgün çözümleri olabileceği belirtilmektedir. Tez mimari çözümler için reçeteler önermemektedir. Bu yaklaşımdan özellikle

kaçınılmıştır. Kuvvetle savunulmaktadır ki, yaratıcı tasarımcılar farklı bileşimlerle çok etkili kent meydanları tasarlayabilirler. Önerilen kapsamda anlamdan başlayan bir estetik düzenleme ile yürütülen bir çalışma, zamanı gerekli kılan ve deneyime bağlı olarak geometrik formu tarafından belirlenen bir süreci ifade etmektedir.

Sonuç olarak tezde “kentsel mekân meydan” bir üst başlık altında “toplumların kamusal ve estetik gereksinimlerinin kesiştiği, biçim ve işlevin geçişim sağladığı” bir çerçevede katmanlı bir örüntünün ortamı açık bir alan olarak tanımlanıp değerlendirilmektedir.

Meydan fikrini irdelemeyi amaçlayan bu çalışmada literatür araştırması, doküman analizi, anılar, alan araştırması ve yerinde gözlem gibi çok yönlü bir veri toplama yaklaşımı izlenmiştir. Tezin kuramsal altyapısı bu verilere dayanmaktadır.

Bugüne kadar yapılmış konu ile ilgili çalışmalar oldukça fazladır. Meydanlar geçmişte kuramsal ve tipolojik olarak çeşitli araştırmacı ve düşünür tarafından irdelenmiştir. Tezin kuramsal altyapısının oluşması ve tezin güvenilirliğini sağlamak için, önceki kuramcılarının yaptığı çalışmalarla tezdeki savlar karşılaştırılmıştır.

Geçmişte bu alanda çalışmış doğrudan veya dolaylı olarak konuyla ilgilenmiş birçok kuramcı ve araştırmacı bulunmaktadır. Tezin gelişimi içerisinde bunlardan söz edilmektedir, fakat özellikle altı kuramcının meydanlarla ilgili çalışmaları tezin gelişimi süresinde aydınlatıcı ve etkili olarak yararlı olmuştur. Meydanları kapalı ve bir sanat objesi gibi değerlendiren Sitte’nin (1965) çalışmaları meydanların kentteki fiziksel ve sosyal işlevlerinden çok fiziki yapısına yöneliktir. Ölçü, oran, çevre yapıların karakteri, perspektif bakış açıları vb. türden analizleri meydanları bir sanat ürünü olarak değerlendirdiği için estetik ve biçimsel öğelerin saptanmasında önemli bir bakış açısı ve derinlik sağlamıştır. Bundan başka meydanı insan davranışları için bir çerçeve olarak gören Zucker’in (1959) araştırmaları ise meydanların tarihsel oluşumları, kentlerde konumlanması, sosyal ve kültürel değişimlere bağlı olarak aldıkları biçim ve işlevlerle ilgilidir.

Günümüz araştırmacılarından Kostof’da (1992) tarihsel bağlamında meydanları kamusal ve özel kullanımlarına ve kentteki konumlarına, ölçeklerine bağlı olarak araştırmıştır. Bir sosyal tarih perspektifinden bakışla, kullanım çeşitleri gruplanmış ve tipleştirilmiştir. Bu çalışmalar meydanların geçmişte aldığı roller bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Meydan tipolojisi ile ilgili olarak çalışmalar yapanlar arasında

Gibberd'in (1959) tipolojisi, ölçek ve oranlar, çeviren yapıların konumu ve ilişkileri, meydanlara bağlanan yollar ile ilgili fiziksel analizlere dayanmaktadır. Böyle bir çalışma fiziki niteliklerin değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. French (1978) ise meydanları işlevleri ve tarihsel bağlamından bağımsız bir değerlendirme ile tipolojisini oluşturmuştur. Yaptığı çalışmalarda biçimden bağımsız olarak yönelimi sağlayan kuvvetlere bağlı olarak oluşturduğu mekânsal tanımlamalar bulunmaktadır. French görselliğe dayalı, işlevi geri planda tutan bir yaklaşıma sahiptir. Meydanları farklı yapı yüzlerinin geometrik şekilde oluşturduğu bir mekân olarak gören Krier (1979) kentsel mekânı da geometrinin temel formlarının (daire, kare, üçgen, dikdörtgen) oluşturduğu bir yer olarak düşünmektedir. Bu tiplerden bazıları tarihsel işlevlere sahiptir.

Tez, temelde değişen ve dönüşen toplumsal yaşam ve kentsel mekâna bağlı bir değerlendirmedir. Meydan ise mekânın değişkenliğinde ve sınırlarının belirsizliğinde kente ait bir yer olarak dönemsel bir değerlendirmenin ürünü olarak görülmektedir. Bu kabullere dayanarak daha önceki çalışmalar tezin geçerliliğinin ve irdeleme alanının genişliğini işaret etmesi bakımından önemli ve incelemeye değer bulunmuştur. Bu çalışmaların ortaya koyduğu tipolojiler, kültürel ve işlevsel tanımlamalara bağlı olmaksızın meydanların görünüş değerleri üzerinden oluşturulmuştur. Sadece Krier işlev ve sirkülasyon örüntülerinin bir meydanı diğer kentsel dış mekânlardan ayırma özelliğine sahip olduğunu söylemektedir.

Ülkemizdeki meydan oluşumlarını anlamak ve bu mekânın yeterince gelişmemesi nedenlerini doğru değerlendirmek için özellikle Doğan Kuban (1996) ve İlber Ortaylı'nın (1986) tarih ve mimarlık alanındaki çalışmalarına başvurulmuştur. Bu yazarlara ait kitaplar bugünü anlamak için önemli bir kaynak oluşturmuş ve çalışmalara ışık tutmuştur.

Tezin kavramsal altyapısının oluşmasında “kamusallığı” yapılandırılan bir süreç ve iletişimsel bir alan olarak gören Habermas'ın (1979, 2003) fikirleri, kenti performansların sergilendiği bir alan olarak değerlendiren Goffman'ın (1963, 1999) ve “kamusal alanı” kenti dönüştürmek ve yeniden biçimlendirmek için bir araç olarak gören Sennett'in (1992, 1996, 1987) karşılaştırmalı okumaları yapılmıştır. Kent, mekân, küreselleşme, kent kuramları, modernizm, post-modernizm konularında özellikle Lefebvre (1992), Arendt (1987, 1998), Castells (1997, 1989, 2000), Foucault (1982, 1987, 2000), Deleuze (2004), Harvey (1989, 1991),

Featherstone ve Lash (1999), Thorns (2004) ve Sassen'in (1991, 1997) araştırmaları ve okumaları gerekli sosyolojik temelin sağlanması için yarar sağlamıştır. Tekeli (1999), Göle (2002) ve Bilsel 'in (2008) alışmaları ve fikirleri, özellikle kentsel mekân çözümlerinde diğer düşünürlerle birlikte kuramsal çerçevenin oluşmasında etkili olmuştur. Kuramsal çerçevenin “estetik” ile ilgili bölümünde estetiğin, hem nesnenin biçiminden kaynaklanan hem de sezgisel bir algıyı gerekli kılan tekrara bağlı bir deneyim süreci olduğu görüşleri yer almaktadır. Estetik olgunun simgelerinde en etkin biçimde kurulması ile gerçekleştiği ile ilgili olarak çıkarımlarda bulunulması bakımından, görüşleri ile Croce (1983), Bergson (1983) ve Timuçin (2002) tezin içeriğine ait fikirleri etkilemişler bunun yanı sıra Tunalı 'nın (1989, 2002) kitapları, Luckacs (1978) okumaları temel estetik kuramları anlamada ve karşılaştırmada yarar sağlamıştır. Adorno (2001) ise “kültür endüstrisi” kuramı ile günümüz için geçerliliğini koruyan önemli görüşleri ile yöntem olarak eleştirel kuramdan yararlanmada etkili olmuştur.

Meydan konusunun kamusal çerçevesinde işlevini, estetik çerçevede biçim ve anlamının yeniden kurulmasını fiziksel ve toplumsal temelde araştırmayı amaçlayan çalışma eleştirel bir yöntemle yapılmıştır. Konunun ancak bu yöntemle bilimsel bir temelde değerlendirilebileceği inancıyla eleştirel kuramın temel dayanakları araştırılmıştır. Post-modern uygulamaların aynılaştırıcı ve metalaştıran, gelip geçici, tarzcı uygulamalarının ötesine geçmek için, seçilen bu yöntem alternatif bilimsel bir yaklaşımı esas almaktadır. Ayrıca, Post-Modern uygulamaların kimilerince zgrleştirilmiş bir çalışma alanı yarattığı düşünülse de, tarihsel bağlamından kopuk ve ayrı kültürel oluşumların gerçekleşemeyeceği öngörülmektedir. Bilimselliğin mutlaka belirlemeci/kestirimci bir tavrı olmasının gerekmediği görüşüyle, Post-Modernizmin eleştirisi yapılmaktadır.

Sorgulanan olguların ve söylemlerin yerine konması gereken yaklaşım olan, uygulamayı esas alan, insanlığa genel bir güveni içeren, bilimsel verilerden yararlanılan yöntemi öneren “eleştirel kuram” dan yararlanılmaktadır. Tezin nergeleri bu temeldedir.

Dönemin hızlı kentsel ve toplumsal dönüşümü içerisinde planlama, bu işleyişin gerisinde kalmamalıdır. Önerilen strateji, kentin bütünü için düşünülen sistemlerin devreye girmesidir. Tez aynı zamanda yöntem olarak, kavramsal olarak uygulama stratejilerine yön verici bir çalışma alanı olan “kentsel tasarım” çerçevesinde ele

alınmaktadır. Kentsel tasarım süreci yapısal çevrenin niteliklerinin yükseltilmesi ile ilgili bir anlayış olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte günümüzün, parçacı planlama yaklaşımlarında, kentsel tasarım sürecinin uğradığı zaaflar tespit edilmektedir.

Kentsel tasarımın, kent mekânlarının yalıtılmış bir şekilde tasarlandığı bir süreç olmadığı; kentin bütünselliğinin tasarımın estetik öğeleri ile desteklendiği, ince ve hassas bir çalışma alanı olması gereği vurgulanmaktadır. Kentsel tasarım kavram olarak detaylandırılmış bir çalışmadır. Fakat daha küçük ölçeklerde ele alınan mekân parçaları bütünsel bir planlamadan ayrı tutulmadan onun destekleyicisi, tamamlayıcısı olarak görülmelidir.

Kenti tasarılmanın anlamı, sosyal oluşumlara olanak verici şekilde, kent mekânının daha ayrıntılı ve sosyal duyarlılıkla ele alınması ve biçim verilmesi anlamına gelmektedir. Bu duyarlılık içerisinde son yılların sosyal ve çevresel sistemi için kentsel tasarımın bir boyutu, bileşkelerinden birisi olarak kabul edilebilecek “sürdürülebilirlik” gündemi, yeni bir söyleme ve küresel/ kentsel tartışmalara dayanak oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kent projelerinin eko sistem ve sosyal adalet ilişkilerini çözücü olması beklenmektedir. Kentsel projelerimiz, küresel bir sistemin parçası olduğumuzun bilinci içerisinde geliştirilmelidir. 1987 Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) Brundtland Raporunda “sürdürülebilir” gelişimin gerçekleşmesi için gereken koşullardan bir tanesi “homojen olmayan gelişmelerde gözlenen gerginliği çözümlemeyi sağlayan sosyal sistem” olarak ifade edilmiştir (Thorns, 2004). Bu gerginliği çözümleyici sistemin mekân ve ortamlarından birisi ise, sosyal ve ortak kullanıma olanak sağlayan açık ve kamusal nitelikteki kent meydanları olarak düşünülmektedir.

Bu çerçeve ve yöntemle ele alınan “Kent Meydanı”nın belirtilen bağlam içerisinde işlev ve biçimlenişini kurarken, birkaç düzlemde değerlendirme yapılmaktadır.

- i. İlk olarak, içinde yaşayanlar için kentin fiziki mekânının devam eden önemini anlamak gerekmektedir. Mekân kavramının ve ayrıca somut fiziki mekânın kamusal kentsel bir mekân olarak tanımının yapılmasına ihtiyaç vardır.
- ii. Ardından planlamanın ve onun içinde kentsel tasarımın yeni konumunu ve taşıdığı anlamı kavramak, uygun/dengeli bir planlama/tasarım hedefini koyabilmek gerekecektir.

- iii. Kent Meydanı ile ilgili, kenti planlayan ve tasarımına katılan disiplinlere yaratıcı ve anlamlı çözümlere ulaşabilmeleri için biçim verme ve planlama konusunda kendilerince değerlendirebilecekleri, yorumlayabilecekleri ucu açık öneriler yapılmalıdır.

Tezde kent meydanının iki önemli işlevi vurgulanmaktadır. Bunlardan birincisi kent meydanını toplumsal çelişkileri çözümleme aracı olarak görmektedir. İkinci temel işlevi olarak ise, meydanı çok katmanlı toplumun beğeni ve niteliksel beklenti düzeyini artırma aracı ya da kentli olma eğitimi/pratiği olarak görmektedir. Tez bu iki işlev doğrultusunda “kamusallık” ve “estetik” kavramları etrafında konuyu irdelemektedir. Çalışmada meydanın fiziksel yapısına bağlı biçimine yönelik tasarım kıstaslarını, toplumsal değerine yönelik mekânı anlamlandırma süreci olan “estetik” değerler çerçevesinde, özellikle sorunlu bir kavram olan “kamusallık” konusunun günümüze ait içeriği ile ilişkilendirerek değerlendirilmektedir.

Tezin temel varsayımı gelişen günümüz kentlerinde mutlaka meydanlara gereksinim olduğudur. Yeni dönemde toplumsal değişim, dönüşüm hızlandığı için, kalıcı ve uzun erimli öneriler zorlaşmaktadır. Kamusallık anlayışı, mekân, teknolojiler, bilgi ve iletişim, estetik anlayış sürekli olarak etkileşimlere bağlı olarak değişmektedir. Kent meydanı fikri, hızlı değişime ve gereksinimlere, anlayışlara bağlı olarak yeniden kurgulanmak durumundadır.

Çizelge 1.1 : Kent Meydanı: Kamusal estetik çerçevede eleştirel bir değerlendirme modeli.

DEĞERLENDİRME DÜZEYLERİ	DEĞERLENDİRME KONULARI		TEZ İÇERİĞİ
Model Kurma	Kent Meydanında Kamusal/Estetik İşlevler Ve Nitelikler		Bölüm 1: GİRİŞ
Kavramsal İrdeleme - Tanımlar	Kamusallık	Estetik	Bölüm 2: Kent Meydanı: Kamusal Açık Mekan
Kuramsal İrdeleme	Eleştirel Yaklaşım	Estetik Yaklaşım	Bölüm 3: Değişen Dönüşen Kentler: Eleştirel Kuram ve Estetik Kuram Işığında Tartışma
Örnek İrdeleme	Kamusallığın Gelişimi	Estetik Algının Değişimi ve Gelişimi	Bölüm 4: Tarihsel Bağlamda Meydanlar ve Türkiye’de Meydan
Sosyal/İşlevsel Değerlendirmeler	Kamusal İşlevler	Estetik İşlevler	Bölüm 5: Değerlendirmeler: Kent Meydanında Kamusal ve Estetik İşlevler ve Nitelikler
Fiziksel/Biçimsel Değerlendirmeler	Fiziksel/Biçimsel Nitelikler	Simgesel/Anlamsal Nitelikler	Bölüm 6: Sonuç: Kent Meydanına “Kamusallık” ve “Estetik” Çerçveden Bütüncül Bir Bakış

2. KENT MEYDANI: KAMUSAL AÇIK MEKÂN

Değişen ve dönüşen kentler içerisinde özellikle büyüyen kentlerde, modern etkiler ve sonuçlarından, post-modern anlayışla yapılan uygulamalardan ve beraberinde küresel etkileşimlerin rolünden söz edilmişti.

Buradan çıkarılacak genel değerlendirmelere rağmen her ülkede ekonomik, sosyal, mekânsal parçalanma ve eşitsizlik tiplerinin farklılaşması kaçınılmazdır. Fakat gelişmiş ve gelişmekte olan şehirlerin çoğunda, politik ve ekonomik birçok süreç post-modern ortamın gelişmesine ve küresel işlemlere bağlı olarak mekânsal ayrışma ve kopmalara, sosyal dışlanmalara neden olmaktadır.

Kentlerde yaşanan bu süreçlere karşı bir eleştirel alternatif yaklaşımın gerekliliği bulunmaktadır. Sözü edilen süreçlerin kuramcılar tarafından daha da derin analizleri yapılmaktadır. Büyük bir ölçekle uğraşmayı gerektiren kent, kaotik, tanımsız, kişisiz bir yapı oluşturmaması için iyi tasarlanmalıdır. Kentin tasarlanarak inşa edilmesi ve kent toprakları üzerinde birlikte karar verilebilmesi yönetimlerin, vatandaşların ve profesyonellerin işbirliği ile olması halinde daha sağlıklı bir sonuca ulaşılmasını sağlayacaktır. Birine rağmen diğerinin empoze ettiği bir uygulamanın kent içerisinde gerilime neden olması beklenebilir. Katılımcı bu tarz bir etkinlik kent kuramcıları tarafından “yönetişim” kavramı ile açıklanmaktadır. Böyle gerçekleşecek bir ortaklıkla, kenti kullananlar ve tasarlayanlar tarafından mekânlara yüklenen anlamlar gibi, sorunların araştırılmasında da etkili olması beklenebilir.

Kentsel tasarım çerçevesinde eleştirel yaklaşıma dayalı “sürdürülebilir gelişme” içerisinde mekânsal oluşum anlayışının benimsenmesi, evrensel bir duyarlılığa yaklaşılması demektir. Bu bilinç aynı zamanda dünya kaynaklarının rasyonel kullanımına bağlı, dönüştürülebilir yerel ve özgün verileri değerlendiren savurgan olmayan bir tutumun benimsenmesi anlamına gelmektedir. Değerlerin aktarımı ve sürekliliği söz konusudur.

Şehirlerin gelişmesi, saçaklanması ve mekânların ayrı ayrı birbirinden kopuk adacıklara dönüşmesi, çatallaşmış bir toplumsal bünyeyi ortaya çıkarmaktadır.

Piyasa ve birey çevresinde gelişen yeni yapılanmanın şehir hayatı açısından anlamını keşfetmek tüketimdeki değişim alanlarını daha ayrıntılı bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Alışveriş merkezleri, temalı parklar, kent turizmi bugünkü ekonomide önemli etkinlik alanlarıdır. Mekân, mal toplumunda metalaştırılmakta değişim değeri kullanım değerinin üstüne çıkmaktadır. Thorns bu konuda “...üretilen yeni kent şekilleri, küresel ve yerel yeniden yapılanma sonucu bazı kişilerin artan zenginliğini yansıtarak kentsel değişikliği ateşleyen yüksek tüketici grubu oluşturur...” demektedir (Thorns, 2004, s.146).

Dış mekânlar içerisinde yer alan açık kamu alanları kamusal özelliklerine sahip olanlardır. Kentsel dış mekânlara baktığımızda kamusal, yarı kamusal ve özel alan olarak bir hiyerarşisi olduğu görülebilir. Bu yapı içerisinde sözü edilen bu kategoriler toplumun kültürü, kurallara ve amaçlarına bağlı olarak biçimlenmektedir. Bu alanlar döneme ve gereksinimlere bağlı olarak birbirlerine geçişim göstermektedir.

Kent içerisindeki kamuya ait açık alanlar insanları bir araya getiren ve çeşitli simgeleri olan ve çeşitli davranışların sergilendiği alanlardır Bu yerlerde birey - toplum ilişkisi şekillenmekte, aktif ve pasif iletişim şekilleri ile sosyalleşme olanakları doğmaktadır.

Le Febvre'in (1991), mekânı bir mesaj ileten oluşum olarak görmesi, mekânın sergilediği veya sakladığı anlam üzerinde durmaktadır. Kamusal mesajını ise mekânda bulunan bireylerin mekânla ilişkileri belirlemektedir.

Sennet (1992) “kamusal alanı maddi bir alan olarak düşünür, kentsel ve kentsel olmayan bir topluluğun içinde yer alarak ve meydan, cadde gibi somut bir alanı içerdiğini söylemektedir. Sennet'e göre kamusal alan kentin ruhu ve ambiyansdır, bu alanlar fiziki, sosyal ve sembolik olarak kenti dönüştürmek, yeniden biçimlendirmek için birer araçtır”.

Sokaklar, caddeler, kaldırımlar, parklar, spor alanları, meydanlar, pazar alanları, gezinti yerleri ve kıyı şeritleri kent içerisinde iletişim imkânı veren açık kamu mekânlarıdır.

Toplu yaşamın tüm etkinliklerinin her yaş ve cinsiyetten insanlara açık olduğu, onların yararlandığı açık kent mekânları bu tanıma girmektedir. Çeşitli gruplar bu mekânlarda yüz yüze ve çıplak algıya dayanan bir iletişim biçimi ile bir araya

gelmektedirler. Bu mekânlarda ister geri çekilebilir, isterse aktif olarak rol alabilirler. Özgür bir biçimde kendiliğinden yer aldıkları veya ayrıldıkları mekânlardır.

Burada önemli olan konular mekânın kim tarafından kontrol edildiği, sahipliliğinin kimde olduğu (mülkiyet), kontrol ve erişim olmalıdır. Erişimin niteliği kullanım esnekliği ve olanağı anlamında ele alınmalıdır. Kamu mekânları herkesin kullanma keyfiyetinde oldukları alanlardır.

Açık kamu alanlarının toplum için bir okul görevi gördüğünü, diğerlerinin tepkisine anında tabi olduğundan sosyal davranışları da biçimlendirmesi söz konusudur. Yönetilen ve yöneten grupların güçlerini sınıdıkları mekânlardır. Bu alanlarda toplumsal acı ve tatlı olaylar yaşanmış ve yaşanmaktadır.

Bilsel (2008, s.25) “...kentin kamusal mekânları toplum kesimleri ve bireylerin politik eylem alanı olma nitelikleri ile de kamusal alanın olmazsa olmaz mekânları...” olduğunu belirtmektedir. Kent yapısı içerisinde yer alan açık kamu alanlarının toplumun yararına, çevresel sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda potansiyeli olan yerler olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

Kent açık alanlarında yaşanan toplumsal süreçle mekânsal biçim sürekli bir etkileşim içerisinde. Birbirlerini değiştirme ve dönüştürme potansiyeli taşımaktadırlar. Kent içerisinde yer alan bu mekânların okunabilirliği ve estetik anlamına bağlı olan simgesel ve biçimsel anlamı kültürel ve dönemsel simgelerle oluşturularak toplum bilincinde yer etmektedir. Bu simgeler aracılığı ile toplumsal bellekte süreklilik sağlanmakta ve bilişsel şemalarda kent imgesi güçlenmektedir.

Schultz (1980) Açık kent mekânlarının hangi tip olursa olsun kendini çevreleyen yapı biçimleri ile ilişkili olduğunu ve kolektif yaşamı devam ettirebilmeleri için üç işlevi bulunduğunu söylemiştir. Bu işlevler sırasıyla;

- Açık kent mekânı, kolektif-toplumsal yaşamın oluşmasına ve her türlü etkinliğe olanak sağlamalı ve aynı zamanda doğal çevrenin topografik yapısıyla ilişkili olmalıdır.
- Kentsel açık mekânı oluşturan yapı biçimleri, toplumsal bir kimlik oluşturacak şekilde ifade edilmelidir.
- Açık mekânsal formların, kent dokusu içinde organizasyonu sağlayıcı bir şekilde yer alması gerekliliğidir.

Fiziksel çevreler içerisinde zorunlu, zorunlu olmayan, isteğe bağlı aktiviteler ve sosyal aktiviteler olarak üç bölüm bulunmaktadır ve bunlar farklı derecelerde az ya da çok katılımı içermektedir (Gehl, 1999). Kent açık alanlarında gerçekleşen eylemler içerisinde isteğe bağlı olanların ortamın kalite konfor ve estetikle ilişkisi bulunmaktadır. Uzun süreli olarak içinde kalınan kent mekânları sosyal yaşamı daha da güçlendirmektedir.

Günümüzde hızlı bir şekilde değişen ve dönüşen kentlerde yeni iletişim ve etkileşimlerle ticaret alanları durumuna gelmiş olan kent açık alanlarının ekonomik olarak getirisi fark edilerek, kamu kullanımları ticari bir değere indirgenmiştir. Rekabete dayalı serbest pazar ekonomisinin işleyişiyle ulusal ve ulus ötesi süreçler içerisinde kentler büyüyerek parasal kazanç amaçlı yerler olarak parçalara ayrılmaktadır. Kamu yararının daha az gözetildiği kentlerde açık dış mekân kullanımı için yer bulmak güçleşmiştir. Küresel etkilerle parçalı hale gelen kent için kentin kamusal özüne uygun planlama stratejilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca yönetimlerin kaynak yaratarak, bu ihtiyaçlara göre bir tavır ve anlayış içerisinde olmaları beklenmelidir.

Scruton, mimarlığın özel ve kamusalın maddi sınırlarını belirlediğini ve sivil toplumda kalıcı izler bıraktığı için politik yapının bir bileşeni olduğunu düşünmektedir. Ayrıca mimarlığın, Ruskin'in "The Seven Lamps of Architecture" (1849) kitabında belirttiği gibi "sanatlar içerisinde en politik olanı" ifadesine yer vermiştir. Ona göre gerçek bir kamusal mimari, sivil yaşamın durumunu simgeleyen ve belgeleyen niteliktedir. Bu mimari, sivil yaşamın erdemini taşımaktadır (Scruton, 1987).

Kent mimarlığı çerçevesinde, kent kamu açık alanları kentlileşmenin yapılandırıldığı etkili yerlerdir. Kentin açık kamusal mekânları konusunda kendi coğrafyamız içerisinde en sorunlu ve yetersiz olarak belirlenen meydan ise, kamusal anlamı ile oldukça zengin bir potansiyele sahip olan ve mekân kurgusu ile sosyal yaşamı destekleyici önemli bir mekândır.

Toplumdaki ve mekândaki ayrışmayı önlemeye bağlı olarak bireylerin birbirine fiziki olarak yakınlaştığı "kamusal kentsel mekânlar" önemli bir araştırma alanı olarak görülmektedir. Kentteki bu yerlerin oluşumu ve geliştirilmesi halkın sadece tüketim amaçlı ihtiyaçlarının ötesine geçen, sosyal kaynaşma ve rehabilitasyona olanak veren

yerler olarak üzerinde çalışılması gerekmektedir. Kamusal kentsel mekân kavramı fiziki mekânda somutlaşarak tezin konusu olan “meydan” ın kente kattığı değerle açıklanmaktadır. “Kamusal” ın ne ifade ettiği, “mekân” kavramından ne anlaşıldığı ve fiziki mekânın devam eden öneminin meydan konusunu irdelerken açıklanması ve kabullerinin oluşturulması önemli olmaktadır.

2.1 Meydan’ın Kentsel Bir Öge Olarak Tanımı

Türkçe Sözlük (Akyazı, 2004) de “meydan” sözcüğü (i) alan veya saha; (ii) bulunulan yer ve çevresi, ortalık; (iii) fırsat, olanak ya da vakit; (iv) yarışma, eğlence veya karşılaşma yeri gibi farklı şekillerde açıklanmaktadır. Bu farklı anlamları içerisinde eylem, etkinlik ve mekân tanımının tümü yer almaktadır. Türkçede kullanılan “meydan” Arapçadan bize geçmiş bir sözcüktür. Türkçede işlevine bakılmaksızın genel olarak açık ve boş bir alan da meydan olarak tanımlanmaktadır.

Bu mekân İngilizcede farklı sözcüklerle anlatılarak, örneğin “open space” açık alan kavramı Latince kökenli “platea” dan türetilmiş veya “square” sözcüğü “kare” anlamı ile biçimsel bir anlatıma indirgenmiş, sonrasındaki “public square” kentte yaşayan insanların özgürce bulunduğu, girebildiği kamusal bir mekânı ifade etmektedir. İtalyanca “piazza” ve İspanyolca “plaza” sözcükleri zamanla daha güçlenerek bugün yaygın olarak birçok dilde de kullanılmaktadır (Kostof, 1992).

İlk yerleşimlerden günümüze kadar geçen zaman içerisinde meydanlar, toplumsal yaşam ve yönetim tarzlarına bağlı olarak biçim almış ve kullanılmışlardır. İnsanlar ilk defa birlikte bir topluluk oluşturarak yaşamaya başladığında bile kendi ritüelleri için bir yer aramışlar ve bunun için yerler bırakmışlardır. Meydan, içinde sosyal hedeflerin gerçekleştiği tarihi eski bir kent mekânı olagelmıştır.

Meydanlar kendiliğinden, doğal bir biçimde olduğu gibi, belli koşullara bağlı olarak özel geliştirilerek planlı bir şekilde kentte yer almışlardır. Çok önceleri yapılardan arda kalan kentin açık alanları, genellikle alt yapı ve insan dolaşımı için kullanılırken, daha sonra gelişen bilinçle ve farkındalıkla içinde yer alacak etkinlikler ve eylemler düşünülerek tasarlanmış mekânlara dönüşmüştür.

Yerleşimlerin ve şehirlerin yapıları kısmından arda kalan dış mekânları içerisinde farklı konumlanmaları ve sosyolojik anlamları ile yer bulan meydanların arkasında her dönemin yaşam felsefesini, yaşam tarzını ve kültürünü okumak mümkün

olmaktadır. Kent yaşamının bir sahnesi gibi kabul edilebilecek bu alanı Kostof (1992, s.23) “...politik değişimlerin resmedildiği bir tuval...” olarak betimlemektedir. Toplumlar genellikle bu mekânlarda sevinç, hüznün ve öfkelerini açığa vurmuş, kutlama ve anma törenlerini, tepkilerini, coşkularını sergilemişlerdir

Geçmişin agorası, forumu mal ve bilgi alışverişlerinin yerleri olmuştur. Bugün de bu anlamı taşıyan ve geçmişten günümüze kadar gelen meydanlar bulunmaktadır.

Eski meydanlar genellikle ulaşım yolları üzerinde veya bu yolların kesişiminde ya da yakınlarında bulunmaktadır. Kimi zaman da yerleşimlerin merkezlerine yakın yerlerde konumlanmışlardır. Bu durum bazen farklılaşmaktadır. Özellikle İslam kentlerinde geçmiş dönemlerdeki meydanlar şehir surlarının dışında da görülmektedir. Genellikle böyle durumlarda meydanlar ibadet, yağmur duası vb. ritüeller için büyük toplulukların bir araya gelerek kullandıkları alanlardır. Liman kentlerinde ise sahilde veya kent giriş kapılarından hemen sonra meydanları görmek mümkündür.

Meydan genellikle içinde daha çok kalınan bir mekândır; yol ve sokaklar gibi sadece gelip geçilen bir alan değildir. İnsanların bir araya geldikleri yerler olduğundan merkezi veya merkezleri ile toplayıcı bir niteliktedir. İnsanların çevrelerini algılamak kendilerini merkez olarak almakta ve zihinsel şemalarındaki bu algı, dış dünyada bir referans noktası gerektirmekte ve içsel merkezleri ile dışarıdaki bu merkez arasında dışı doğru bir devamlılık aramaktadırlar. Bu merkezlerin her kültürde, mimari ve kentsel düzende fiziksel tanımları değişik olmaktadır. Her bütün kendi içerisinde bir merkezle kendi dışında da merkezler sistemi oluşturmalıdır. (Alexander, 1977) .

Alexander (1977) meydanı, “kent kamusal alanı içerisinde en büyük odası” olarak görmekte ve “her ne kadar kentin somut yapısı içerisinde yer alan fiziki bir eleman olsa da kentin önemli bir sosyal bileşeni” de olduğunu belirtmektedir.

Gibberd’a (1959) göre “bu oda öyle güçlü bir çevrilmişlik (kuşatılmışlık) duygusu verir ki, hareket halindeki seyirciye görsel özellikler” sunar.

Sitte (1965) bu doğrultuda meydanda çevrilmişlik konusunun öneminden söz ederek, bir kentte inşa edilmemiş boş bir toprak parçasının meydan olamayacağını onun karakteri ve anlamına ait birçok estetik eklemeler yapılması gerektiğini ve en önemlisinin de onun “çevrili” bir mekân olarak var olduğunu belirtmiştir.

Meydanları biçimsel olarak özel yapan ve kullanımlarını da zenginleştiren unsurların, etrafını çevreleyen yapılar, önyüzleri ve etrafında yer alan simge değerleri olan elemanlardır.

Lynch'in (1960) çalışmalarında sözü edilen kentsel imaj (ing-image of the city) anlatımı içerisinde, meydanların önemi de ortaya çıkmaktadır. Bu alan, çevresinde yer alan yapılarla simgesel bir anlam da taşıyan mekândır. Böylesine simgeselliği olan yerler özellikle karmaşık ve birbirine benzeyen dokular içerisinde tanımlı, Lynch'in ifadesiyle "çekirdek" (İng. core) – kentte merkez- olma anlamına gelmektedir.

Kendiliğinden doğal olarak biçim bulmuş veya yapısal elemanlarla inşa edilmiş çevrili meydanlar zamanla işlev ve biçim değiştirme potansiyeline de sahiptirler. Değişen bu süreci Rossi (1982); Bir kentin tasarlanmasının ve mimari kompozisyonunun kendine ait ilkelerinden (koşullarından) ve devamlılığından temellendiğini, bu devamlılık içerisinde meydanın yeni koşullarda yeni var oluş şeklini oluşturduğunu söyleyerek açıklamaktadır.

Bir meydanı sokaktan ayıran temel özellikler, içindeki dolaşım şekli, çevresindeki cephelerin boyutları ve düzenlenişindeki farklılık, içinde yer alan işlevler arası örüntülerin gerçekleşme şeklidir. Genel olarak meydan sert bir zemine sahip olan ve içerisinde oturma, dolaşma, yeme içme vb. eylemlerin gerçekleştirildiği, trafikten arınmış, bir kaldırımın aksine gelip geçilen bir yer olmayıp kendi içinde erki olan bir mekândır. Daha çok sert zeminli bu mekânda bir miktar yeşil bulunmakla birlikte, çim alan ve yeşil oranı çoğalıp arttırıldığında mekân artık bir meydandan çok parka dönüşmektedir. Meydan ve park mekânları, ikisi de sosyal amaçlı yerlerdir. Fakat meydan, düzenleniş şekli, yapısal elemanları, peyzaj elemanlarının özel ve görelisi olarak daha düşük oranda kullanılmasıyla ve bu mekândaki malzemelerin nitelikleri ile de parktan daha farklı bir mekândır. Daha da önemlisi, meydan işlevleri bakımından da parktan ayrılmaktadır (Marcuse ve Francis, 1990).

Kentte uygun olarak yerini bulmuş bir meydanın, kentin ortak kimliğini yansıtan bir mekân olduğunu söylemek mümkündür. Bu tür meydanlar her dönemde kentin önemli bir referansı olmuştur.

"Görünmez Kentler" Kitabı'nı yazarı İtalo Calvino, "...kent değişmenin, başkalaşmanın, çoğulluğun mekânı, uygarlığın beşiği, o halde çoğu kimsenin ütöpik

veya gerçekçi özelemlerini oluşturan bir çok maddi ve manevi değerin ortaya çıkma, yoğrulma yeri, uygarlığın beşiği olan noktadır. Bir bakış açısından “kent”, “meydan” demektir. Her kentin “res publica” yani kamusal nesne olduğu gerçeği kentlilerin bir “corpus” (vücut) oluşturmalarının bilincini ürettikleri ortaklık, mekânlarının varlığını zorunlu kılar. Meydan böyle bir zorunluluğun doğurduğu kentsel mekândır. Tarih boyunca batılı ülke kentlerinin toplumsal ve ekonomik odağı olan meydanda bir yapı sahibi olmak ekonomik, toplumsal ve dinsel kurumların başlıca amaç ve prestij/saygınlık göstergesi olagelmıştır...” demektir (Calvino, 1990, s.88 – 89).

Meydan kentleri, o kentin toplumsal, estetik ve fiziki yapısını, ölçeği, biçimi ve bir sosyal yaşam, etkinlik alanı olması nedeni ile desteklemektedir. Bu mekânla ilgili olarak günümüze ait bir değerlendirmenin yapılabilmesi, öncelikle meydanın genel olarak tarihi süreçte aldığı işlev, biçim ve anlamlarının değerlendirilmesine bağlıdır. Çalışmanın amacı, genel kapsam içerisinde ülkemizdeki meydanların gelişiminin de araştırılıp yerel bağlamı ile ilişkilendirilmesi suretiyle de tez anlam kazanmaktadır.

2.2 Kentsel Mekân: Kavramsal Dönüşüm ve Fiziki Mekân’ın Önemi

Meydanı “kentsel bir mekân” olarak tanımlarken öncelikle “mekân” kavramının ne kadar karmaşık ve soyut bir sözcük olduğunu görmek gerekmektedir. Bu sözcük özellikle mimari ile doğrudan ilişkili bir kavram olması nedeniyle etrafında çok tartışma yaratmıştır.

Birçok kuramcı tarafından mekân içinde yaşananlar ve ona atfedilenlerle bir değer ve anlam kazanmaktadır ve toplumsal etkileşimlerden ayrı düşünülemeyeceği kabul edilmektedir. Toplumsal ilişkiler tarafından yapılandırılan mekânın en azından mutlak bir değer taşımadığını söyleyen araştırmacılar arasında Lefebvre (1991), Foucault (1982), Massey (1994), Jameson (1991), Tschumi (1996), Zevi (1957), Giddens (1991), Habermas (1991), Harvey (1989), Sennet (1996) bulunmaktadır.

Toplumsal kentsel dış mekân da bu bağlamda irdelenmelidir. Kent açık alanlarında yaşanan toplumsal süreçle mekânsal biçim sürekli bir etkileşim içerisinde. Birbirlerini değiştirme ve dönüştürme potansiyeli taşımaktadırlar.

Tuan (1977) “bir yerin mekana dönüşmesinde o yeri daha iyi bilmemizin ve alışmamızın ve ona anlam yüklememizin gereğinden söz etmiştir”. Demek ki meydan aynı zamanda sosyal etkinlikler ve iletişim sürecinin de bir fonksiyonudur.

Artık dünyanın küre yerleşme sürecine girmesiyle birlikte küresel etkilerin de mekân anlayışı bakımından önemi bulunmaktadır. Kentin anlamında ve mekânlarda ekonomik ve sosyal ilişkilerin biçimlediği çok farklı katmanları olan bir olgunun (aynılaşma, yerellik, zaman-mekân kaymaları, soyutlanma, erişebilirlik) yeni düzenlemeler oluşturması doğaldır.

Fiziksel ve sosyal sınırların sürekli olarak değiştiği ortamlarda kültürel etkileşimler gerçekleşmekte ve yaşam alanları da buna bağlı olarak biçim almakta, melezleşmekte ve kentlere dair referanslar da değişmektedir.

Özellikle sanal mekânın gelişmesine bağlı olarak, elektronik ortamlarda ve ağlarda yaşanan davranış biçimleri ve mekân-uzam ilişkisi bu konunun daha karmaşık hale gelmesine yol açarak yeni anlam ve açılımlarla kavramlaştırılmasını gündeme getirmektedir.

Bu konuda çalışan Massey (1994, s.120) “...alanlara kıyasla mekanlar, genellikle (nostaljik bir otantiklik ve sabitlik duygusuyla dolu olarak) çoğu kez birbirinden bağımsız görünür. Ancak mekânlar da kendilerinin ötesinde mekânlarla ilişkilidirler,” sözlerine şöyle devam ediyor: “Böylelikle bireyler, hiçbir zaman tek bir bireysel topluluğa dâhil değildir. Ancak, çoğul ve akışkan mekânsal çevreleri deneyimler ve onlar tarafından konumlandırılırlar...”.

Dinamik olarak düşünülen yer ve zaman kavramlarına bağlı olarak mekânın akışkanlığı ve çok boyutlu bir yapısı vardır. Bu çoklu yapının kimliği ilişkilerin karmaşıklığına ve yarışan bir yapıya bağlı olarak oluşur (Akpınar, 2009).

İlk olarak Newton tarafından ortaya atılan mutlak (absolute) mekân kavramı yerine “bağıntılı” (relational) mekân kavramı gelişmiştir. Leibniz ve Kant gibi düşünürler de “mekân”ı birlikte var olan şeylerin düzeni olarak görmektedirler. Kant, “bizim koşulumuz dışında mekânın hiçbir anlamı olmadığını düşünür”. Ona göre, “nesnelerin doğası ne olursa olsun bizim algılamalarımız sonucunda onları anlayabilmemiz mümkün olmaktadır. Bu nedenle nesnelerin ilişkilerini taşıyan mekân, mantık olarak taşınandan ayrı bir şeydir” (Madanipour, 1995).

Çok uzun bir zamandan beri “mekân” kavramının tartışıldığı ve sorgulandığı bu görüşlerden de anlaşılmaktadır. Mekânı anlama, kavrama ve kullanma konusu ayrıntılı birçok ilişkinin varlığından haberdar olmak demektir. Mekânı ve toplumsal olanı anlamlandırmamız bu ilişki biçimlerine ve kavrayışlarımıza bağlı olmaktadır. Bu durumun, işi mekânla ilgili bir meslek olan mimarlığın anlamında da dönüşümlere neden olması doğal olmaktadır. Mimarlık artık daha çok sosyal bilimler konusunda birçok farklı disiplin ile (felsefe, sosyoloji, psikoloji, politika vb.) bilgi alışverişinde bulunmaktadır. Mekân ve insan konusu birçok alanın konusunu da kapsamaktadır.

Lefebvre (1991, s.73) mekânla ilgili düşüncesini “...modernitenin gelişmesi ile zaman, toplumsal dışında, mekândan silinmiştir. Çalışma hayatının dışında da yaşanan zaman önemini kaybetmiştir...” diyerek, mekânın zamana karşı üstünlüğünü vurgulamaktadır. Bu durumu, “böylece toplumsal mekân geçmişteki toplumsal hareketlerin bir sonucudur” diyerek açıklamaktadır. Sözlerine şöyle devam etmektedir; “...ekonomik zaman mekânı ikincil kılar, politik mekân da onu güç mekanizmasını tehdit edici gördüğünden dışlar. Ekonomi ve politığın önceliği mekânın zamana karşı üstünlüğünü vurgular. Böylece toplumsal mekân geçmişteki toplumsal hareketlerin bir sonucudur...”. Lefebvre’e göre, toplumsal mekân sabit ve değişken olmayıp hep yeniden yaratılmaktadır. Bu görüşlerini: “...sosyal mekân ne özne ne nesnedir, ama tarih, toplum ve kültürün elle tutulamayan sonucu olarak ortaya çıkar...” sözleriyle açıklamaktadır.

Le fevbre zihinsel, sosyal ve fiziksel mekânın anlamlarını ,”unitary theory” –birleşik kuram- olarak isimlendirdiği bir açıklama ile bir araya getirmektedir. Buna göre doğa’nın fiziksel alanını, mantıksal ve biçimsel soyutlamaların zihinsel alanını, pratiksel duyumsal durumun sosyal alanını birleştirmek gereklidir. Onun düşüncesinde “mekân üretimi” kavramı temel bir rol oynamaktadır. Mekânı sosyo-politik bir ürün olarak görmektedir (Madanipour, 1996).

Mekânın böylesine kavramsallaştırılması ve süreç içerisinde geçirdiği evrimleşme nedeni ile toplulukların mekânlarla ilişkilerini anlamlandırma, mekânı kavrama ve kullanma konuları daha katmanlı ve çözüm bekler bir hale dönüşmüştür.

Tez’in kurgusu Harvey’in şu sözleri ile bağdaşmaktadır; “...mekânın ve zamanın sembolik düzenlemeleri deneyim için bir çerçeve sağlar ve bizler içinde yaşadığımız

toplum içinde kim ya da ne olduğumuzu bu çerçeve aracılığı ile öğreniriz...”
(Harvey, 1991, s.242)

Bu konuda Tschumi (1960), sosyal pratiklerle oluşan gerçek mekân kavramı ve zihnimizde oluşturduğumuz ideal yer kavramı arasındaki felsefi boşluk ancak mimariyi inşa ederek ve uygulamaya koyarak doldurulabileceğini söylemektedir.

Tschumi, labirent metaforundan yola çıkarak esas olanın hareketlilik olduğunu vurgulamıştır. Bir mekândan diğerine geçerken hareketlilik önemlidir. Labirent içerisindeki kişinin deneyimi önceliklidir, deneyim nedensellikten önce gelmektedir.

Zevi (1957) aynı tanımla kentsel mekâna ait caddeler, meydanlar, parklar ve bahçelerin sınırlandırılmış, çerçevelendirilmiş tanımlı boşluklar olduğunu ifade eder. Ona göre, her mimari hacim, her duvar bir sınır oluşturuyorsa ve uzamın devamlılığı içerisinde bir duruşsa, her yapının iki tür alan oluşturacağı açıktır. İçsel alan, tamamen yapının kendisi tarafından tanımlanan alandır, dışsal alan ise çevresi ve diğerleri tarafından belirlenen alandır. Kentsel alan bir dış alan olarak diğer nesnelerin de katılımını içerir ve genellikle bu nesneler mimari olarak kabul edilmezler. Köprüler, dikili taşlar, çeşmeler, taklar, ağaç kümeleri, bina yüzeyleri vb. Bu nesnelerin ana rolü ve anlamı yer kapayış biçimleri ve onu farklı, yeni bir yolla tanımlamaktır. Böylece Zevi için mimarın ruhu alansal bir özgürlük içerisinde maddelerin sınırlandırmalarında yatmaz. Bu alanların sınırlama ve tanımlamalarla anlamlı bir hale getirilmesi ve düzenlenmesindedir.

Yaşamın ve ilişkilerin karmaşıklığı ve zenginliği içerisinde mutlak çözüm ve planlar yapmak olanaklı değildir. Fakat mekân üzerinden yeni seçenekler ve yeni deneyimler üretmek için öngörülere bağlı gerekirci bir tavrın ötesinde önerilerde bulunmak ve sürecin işlemlerini zamana bırakmak mümkün olabilir.

Bu bağlamda tezde, -özellikle kaçınılan bir konu olarak mimarın normatif alanına girmeden- fiziksel mekânın, morfolojisine, algılarımızı nasıl etkilediğine, kullanımına ve anlamına ilişkin sembolik nitelikte önermeler yer almaktadır. Deneyimler ve duyguların birleştirilerek gerçek mekanın ampirik bir şekilde anlaşılması sağlanmalıdır.

Küresel etkilerle, değişen toplumsal ve kentsel yapının post-modern bir başkalaşmaya ve dönüşüme neden olduğu görülmektedir. Bu yeni dönemde sanal iletişim ortamlarının hızla etkinleştiğine tanık olunmaktadır. Bu durumun insanlık

adına yarattığı olumsuzluklardan yukarda söz edilmiştir. Sanal ortamlar daha çok bireyselle indirgenmiş kontrollü ve paketlenmiş deneyimler sunmakta ve olayları olduğu gibi görmeden insanları yoksun bırakmaktadır

Dünyadaki mekân kavramındaki dönüşümle kamusal yaşam, fiziki mekânın yanı sıra, siber alan, tele-iletişimsel alanlar gibi alanlarda yapılanmaktadır. Zaman içerisinde insanın bu küresel şehirlerde yakın ve fiziki ilişkilerini kentin fiziki mekânlarında sürdürmeyi isteyip istemeyeceği gibi yeni soruları akla getirmektedir. Fakat bugün için bilinen bir gerçek var ki, teknolojiye erişilebilirlik bile, dünyanın her bölgesinde aynı seviyede olamamaktadır. Olanakları yetersiz olan kesimle ve diğerleri arasında zamanla daha fazla ayrışma yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

Sosyal bir olgu olarak güven kavramı, içerdiği kimlik, güvenilirlik, dürüstlük, davranış ve temsil yeteneği gibi konularla insanların dijital ağlardan bilgiler edinebileceği bir durum değildir. Tekeli'nin (1999) belirttiği gibi, “değer katkılı hizmetler güven ilişkisine kaçınılmaz bir biçimde gereksinim duymaktadırlar. Birçok değişimin ortasında insanın kimlik, güven ihtiyacı ve sabitleşme isteği gibi hâlâ devam eden psikolojik gereksinimleri içerisinde fiziksel mekân önemini korumaktadır. Fiziksel olarak mekânlar sadakat, sorumluluk duygusu, yaşam amacını biçimlendiren yerler olmakta ve özellikle ekonomik durumu zayıf olan insanlar mekân ihtiyacı içine daha da çok girmektedir”.

Yeni ilişki ve temas biçimleri, belirsizlikler, karmaşıklık yeni tanımlamalara neden olmaktadır. Bu koşullar sonucunda sosyal ilişkilerin oluştuğu ve biçimlendiği fiziki alanların ve kamusal alanların değişimi söz konusudur. Madanipour'a göre “ne sosyal ve fiziksel alanı birleştiren, modern mimari ve planlamanın dar ve doğrusal yolu, ne de sosyal alanı pek fazla önemseyen post-modern görüşün politik kaçıışı, kentsel çevreye sosyal yaklaşımı yeterince sağlayabilmiştir (Madanipour, 1996).

Çağdaş şehirlerde insanların kendi kimliklerinin, benlikleri ve düşüncelerinin nasıl oluşacağı sorulması gereken bir sorudur. Kimliğin çok yönlülüğü ve toplumsal aidiyetin geliştirilmesi bakımından, mekâna aidiyet konusu etkili olmaktadır.

Dünyanın bir bölgesinde bilgi çağının olanaklarının daha fazla nasıl geliştirileceği tartışılırken diğer bir tarafında günlük temel gereksinimlerden yoksun kesimlerin bulunması temel alt yapı bileşenleri üzerinde daha fazla durulmasını gerekli kılmaktadır. Fiziksel mekânın sürekli üzerinde durulması gereken ve birbirini

anlamaya, görmeye ve hissetmeye olanak tanıyan bir araç olması, bundan başka ortaklaşa kullanılan dünya kaynaklarının paylaşımının öznesi olması bakımından da önemi çok büyüktür.

Genel ve geniş bir çerçeveden ele alınan mekânlardaki değişim konusu, kentlerde özellikle daha özgün ve yerel çözümlerinin evrensel bağlamından kopmadan araştırılması gereğini doğurmaktadır.

Tezde “Kent Meydanı” fiziki olarak mekânın hâlâ önemli olduğu düşüncesine bağlı ele alınan bir konudur ve bu nedenle kentsel büyüme ve organizasyon içerisinde mutlaka yer verilmesi ve düşünülmesi gereken bir mekân olarak, kentlerde yaşanan sorunların giderilmesinde önemli bir değere sahiptir.

2.3 Kamusal Mekân: Anlamı, Değişimi

Kamusal, kamusal alan ve kamusal mekân gibi kavramlar çoğu zaman üzerinde tartışılan, anlamları iç içe geçen, zaman içerisinde kültür ve sosyal yapılara bağlı olarak değişim gösteren kavramlardır.

Özellikle sosyal konuların araştırılmasında kullanılan kamusal alan, -İngilizcesi “public sphere”- kavramı etimolojik kökeni itibarıyla 14.yüzyıla dayanmakta, halka ait, herkese açık, umumun gözetimine ve bilgisine açık anlamına gelmektedir. Daha sonra Fransızca “publique” sözcüğü herkesi ilgilendiren anlamında kullanılmaya başlamıştır (Bacık 2005).

Bu alan hem soyut hemde fiziki mekânı kapsamaktadır. Kamusal en belirgin biçimde mekânda kendini göstermektedir. Sosyal iletişim ve etkileşim alanlarında özgür bir şekilde herkesin yer alabildiği ve kontrollü bir girişi bulunmayan kamusal mekân medya, iletişim araçları, internet, sanal ve küresel ortamlarla birlikte halkın bir arada gerçekleştirdiği etkinliklerin yer aldığı fiziki mekânları örneğin, tiyatrolar, konser salonları, parklar, caddeler, sokak ve meydanları kapsamaktadır. Bu mekânlarda kamusal yaşama ait beklentiler gerçekleşmekte fakat tarihsel süreçte anlamı değişkenlik göstermektedir. Bu anlamsal değişim mekânın kullanım, kontrol ve sahipliği (mülkiyet) ile ilgili olmaktadır.

Bu alandaki çalışmaları ile sesini duyurmuş olan ve birçok kişi tarafından referans alınan Habermas 1962 yılında “Kamusal alanın Yapısal Dönüşümü” isimli kitabını yazdıktan sonra konu uluslararası bir tartışma ortamı yaratmıştır. Genel olarak

bireylerin kamusal alanın mekânlarında sosyallik biçimleri ile şekillendiğini düşünmekte ve genel yarara ilişkin konularda özgürce fikir beyan edebilmelerini ve bunları diledikleri şekilde dışa vurabilmeleri gerektiğini belirtmektedir (Habermas, 2003).

Kamu alanlarında toplumun bireyleri hem farklı kalıp hem de birlikte nasıl yaşanacağı sorusuna yanıt bulmakta, farklılıklardan yeni kazanımlar elde ederek, adalet, hukuk ve paylaşım gibi konularda gelişmeler sağlamaktadırlar. Herkes için erişilebilir ve kullanılabilir olması önemli bir özelliğidir. Arendt (1987, s.5) “...*kamu, her şeyin herkes tarafından duyulduğu, erişebildiği yerdir. Diğer bir tanımla, herkes için ortak olan ve özelin dışında kalandır...*” demektedir.

Genel olarak kamusal ve özel ayırımı birbirinin karşıtı olarak ele alınmaktadır. Kamusal alanın kültürel, sosyal ve politik boyutları bulunmaktadır. Kültürel boyutu ile ele alındığında özel ve kamusal her zaman kesin çizgilerle birbirlerinden ayıramamakta aralarında geçişler bulunabilmektedir. Kültürel ve sosyal deneyim alanı olmakla birlikte adalet ve sorgulama alanı olarak özgürlük ve hukuk mücadelesinin de yapıldığı alanlardır. Ortak insani çıkarların bulunduğu bir kurgusu bulunmaktadır.

Kamusal ve özel ayırımı tarihsel olarak, feodal dönemden sonra burjuvazinin özerkleşmesi dönemine dayanmaktadır. Kamusal ve özel ayırımındaki belirginlik ve kavramların ayırımı tarihsel ve toplumsal olarak ayrı nitelikler kazanmasına neden olmuştur. Kamusal alan siyasal alan ile özel alan arasında, özel alanda kazanılan kimliklerle siyasal alana karşı, toplumsal özgürleşme mücadelesinin verildiği örgütlü bir oluşumdur. Kamusal oluşum üç öğeden meydana gelmektedir. Bunlar; aleniyet, eleştiri ve özerkliktir. Son yıllarda kamusal alan ve sivil toplum kavramları bir arada kullanılmaktadır. Sivil toplumu, yönetim erklerinden ve ekonomik güçlerden bağımsız, istemli veya gönüllü olarak kamusal iletişimi sağlayan kuruluşlardır. Sivil toplum ve kamusal alan kavramları her ikisi de devlet ve bireyler arasında bulunan sosyal ve kültürel dolayısı ile de siyasal bir nitelikte aracı durumundadır. Sivil toplum kamusal alan içerisinde oluşmaktadır. Sivillik kavramı bireylerin kişisel davranmayarak sosyal ve politik eylemlerde bir araya geldiği kolektifliğe dayanan bir anlam taşımaktadır (Habermas, 2003).

Kamusal alan, Rönesans'tan başlayarak giderek sosyalliğin bir bölgesi haline gelmiş ve modern anlamında ise aile ve yakın arkadaşlar dışında, tanıdıkların ve yabancıların oluşturduğu bir toplumsal yaşam bölgesidir (Sennet, 1996).

Farklı konumlarla kamusal içinde bulunuyor olmak başkaları tarafından görünür olmak ve duyulur olmak demektir. Bu alan ortak bir ilgi alanı olarak farklılıklarla paylaşılan dünyanın iletişim alanıdır.

Kamusal kavramı içeriği itibarı ile günümüzde oldukça büyük bir dönüşüm göstermektedir. Medya, elektronik bilgi edinme ve sanal iletişim kamusal yaşamı daha edilgen ve güçsüz bir duruma getirmektedir. Bu alan genişledikçe kamusal, özel alan tarafından işgal edilmekte, kitle iletişim araçları ile özel alana yayılmaktadır, bu durum farklılıkların algılanmasını kısıtlamakta ve bu alan özerkliğini yitirmektedir. Bu durumda kamusal ve özel alan arasında kesin hat silikleşmektedir. Yeni iletişim ve teknolojik evrim insanları daha çok bilgilendirmekte fakat birbirlerine yabancılaşmalarına engel olamamaktadır. İnsanlar arasında gerçek bağ kurma gereksinimi de azalmaktadır. Bununla birlikte sanal alan, kamusal alanın genişlemesini, küresel ve uluslar arası boyutunun oluşmasında etkili olmaktadır.

Bugünün kamusal yaşamı daha çok gözleme dayanan, izleme üzerine kurulan, kazanılan bilginin sosyal iletişimden çok pasif bir katılım ve gözlemle oluştuğu bir durum sergilemektedir. Özellikle Batı toplumlarında Sitte, Arendt, Sennet gibi düşünürlerin, yüz yıl önceki kamusal yaşamın yok olması ile duydukları kaygıyı “düşüş”, “kayıp”, “kamusal mekân krizi” gibi kavramlarla anlatmasını, Brill (1989) yaşamın kamusal bir bölümünün birkaç yüz yıllık bir dönüşümü olarak görmektedir.

Göle (2002) kamusal süreci sürekli yapılandırılan bir süreç olduğunu ve bunun mekânla ilişkilendirilerek daha iyi anlaşılabilirliğini belirtmektedir. Mekân ait olunan bir yerdir. Mekâna ait olma duygusu kamusal ve özgür bireyler tarafından geliştirilen kamusal bir kimliği gerekli kılmaktadır. Kamusal alanın kamusal mekânda somutlaştığını ve biçim aldığını, bu mekânlarda yeni deneyimlerin geliştiğini, ilişkiler ve kurallarının tarihsel olarak referanslarının da farklılaştığını söyleyebilir.

Kamusal yaşamın geliştiği ortam olarak ele alınan mekân kavramı yeni deneyimlerin üretildiği ve fikirlerin açıklandığı, kamusal üreten süreçleri ve kurguları

kapsamaktadır. Kamusal alanda yaşanan süreçler, zamana bağlı olarak mekânda birbirleri ile ilişkilendirilmektedir.

İnsanlar arasındaki ortak alan varlığı çok eskilere dayanmaktadır. Genel olarak “alan” kavramı daha geniş ve sınırları daha silik bir uzamı betimleyen bir anlam taşımakta, mekânı da içerisinde barındırmaktadır. Mekân ise özel iletişim biçimlerini ve etkileşimleri kapsayan sınırları ile kavramsal veya fiziki olarak daha belirgin olan bir anlam taşımaktadır. İletişim araçlarına dayalı ortamları ve sanal mekânları kapsadığı gibi fiziki olarak üç boyutlu somut mekânı da içine almaktadır. Fiziki mekânla ilişkilendirilen, toplumsal olarak ortak kullanılan, paylaşılan mekânlar kamusallığın geçtiği yerlerdir.

1950 - 1960’lı yıllarda “ortak alanlar” veya “yurttaşlara ait” alanlar şeklinde ortaya çıkan alan nitelemeleri, 1970’lerde “kamusal alan” kavramına dönüşmüştür. Kamusal alanı i) ev dışındaki alanlar bütünü, ii) halkın karşılaştığı alanlar, iii) ekonomik yönüyle, ortaklaşa ekonominin merkezi ögesi, iv) sosyal yönüyle ortak bir dünyanın arabulucusu, v) demokrasinin meşrulaştığı alan olarak tanımlanmaktadır (Gökgür, 2006).

Sözü edilen kavramsal karışıklık doğrultusunda Acconci (1992, s.158) “...*kamusal alan sözü aldatıcıdır; bu kelimeleri duyduğumda, bu kelimeleri söylediğimde, işaret edebileceğim ve içinde olabileceğim fiziksel bir yerin imgesine sahip olmaya zorlanıyorum. Sadece bir durumu düşünmeliyim; fakat bunun yerine mimari bir örnek hayal ediyorum ve bir meydan (piazza) veya bir kent meydanı veya ortak kentsel bir mekân hayal ediyorum...*” diyerek düşüncelerini ifade etmiştir.

Kentler kamusal yaşamın odağı olarak görülmektedirler. Kentlerin farklı insan gruplarını çekim gücü ve etkinlik çeşitliliği sunması bunun önemli nedenlerindendir. Farklı kültürlerden ve toplum gruplarından olan bireylerin ortak ilgi ve iletişim sağladıkları mekânlar kentlerde bulunmaktadır. Kent aslında tüm kentlilerce paylaşılan bir kamusal alandır. Kavramsal kamusal alanı ve fiziki olarak yapıları ve onları kuşatan çevresi ile bir bütündür.

Fiziki olarak kamusal mekânlar içerisinde kapalı kamu yapıları ve kamu açık alanları yer almaktadır. Kent mimarlık ve şehircilik paradigmaları yönünde doluluklar ve boşluklardan oluşan veya bir fotoğraf filmindeki pozitif ve negatif unsurların

karşıtlığının oluşturduğu bütün şeklinde değerlendirildiğinde, yapılar ve çevresindeki alanlar olarak anlaşılmaktadır.

Moughtin (1995), kenti üç boyutlu yapıların yer aldığı bir peyzaj olarak düşünmekte ve yapıları pozitif elemanlar olarak, arkasını ise onların görülmelerini sağlayan bir fon olarak değerlendirmektedir. Yapılar dışında veya arkasında kalan bu boş açık alanlar özel, kamusal, yarı kamusal/özel mekânlar olarak nitelendirilmektedir. Açık kamusal alanlar içerisinde sokaklar, caddeler, meydanlar, gezinti yolları bulunmaktadır. Mekânlar genel olarak dönemlere göre farklı ölçülerde ve sınırlarının daraltılıp, genişletilmesi ile kamusal içeriklerini kazanmışlardır.

Kamusal alan kavramı ilk olarak 16. ve 17. yüzyılda kavramlaşarak sembolik bir anlama bürünmüştür. Kamusalın tarihsel geçmişine bakıldığında şehirlerin farklı kültürler ve düşüncelere sahip insanların birlikte yer aldıkları kamusal alanlar olduğu görülür. Bu ortak alan bilinci önce site toplumları ile belirginleşmiştir. Site toplumları ile ortaya belirgin bir biçimde çıkan ortak alan kullanımı ve bilinci Antik Yunan kültüründe aile reisi erkeğin egemenliğini evde bırakarak kamuya çıkararak kendini ifade etmesiyle gelişmiştir. Fakat ilk olarak kavramlaştırılması Batı burjuvazisi içerisinde yapılmıştır. Yunan kent devletinde özgür yurttaşların ortak olarak kullandıkları “polis” alanı ile (koinos), tek tek bireylere ait olan “oikos” ayırımı kesin olarak birbirinden ayrı oluşu ile dikkat çekicidir. Aile içerisinde otoritesi olan ve ekonomik olarak güçlü olan erkek polis’te yer almaktadır. Bunun dışında kalan kadınlar, köleler, yurttaş olamayan insan grupları kamusal olan polisten dışlanmıştır (Habermas, 2003).

Mekânsal olarak pazar meydanı olan “agora” da geçen kamusal yaşam özelden tamamıyla ayrı tutularak özerk bireylerin katılımı ile oluşmuştur. Bu alan yurttaşların erdem olarak nitelenen tüm davranışları ile bulundukları bir yerdir (Selçuk, 2004). Bu bağlamda her ne kadar özgür yurttaş tanımı artık değişmiş olsa da bu anlayış günümüze kadar uzanan kamunun fikirsel nüvesini oluşturmaktadır. Düzen ve toplumla ilgili kararlar, örneğin savaşlar, yargılamalar, yarışlar, oyun ve gösteriler kamusalla ilgili olarak bu mekânda yer bulmuştur.

Aristoteles polis’in aile köy ve politik topluluk biçimi olarak, yaşamın yalın ihtiyaçlarını karşılamak için en iyi yaşamı hedeflediğini söylemiştir. Hatta onun insanı “politik bir hayvan” olarak nitelemesi, hayvanlarda olduğu gibi biyolojik bir

yaşama sahip ama onlardan farklı olarak politik nitelikli kamusal bir yaşam sürdürebilen, iyi ve adaletli olanı kötü ve adaletsiz olandan ayırabilen, yani iyi yaşamı düşünüp hedefleyen bir varlık olarak görmesindendir (Keskin, 2003).

Antik kentlerin meydanlarında ve sokaklarında geçen yaşam ve etkinlikler güçlü bir toplumsallığın olduğunu göstermektedir. Roma döneminde ise “polis”e karşılık “republicu” veya “respublica”nın (cumhuriyet) kamusal ve özelin daha yakınlaştırılarak dinin etkisi altındaki bir alana dönüştüğü görülmektedir. Roma Devleti’nin ve Hıristiyanlığın güçlenmesi ve yayılması biçimsel anlamda, imparatorluğa ait törenler ve ritüellerle siyasileşmiştir. Yunan devletinde daha seküler olan bu alan yerini daha dinsel ve devletçi bir alana bırakmıştır. Kamu (publicus), özel (privatus) ayırımı kullanılmış vatandaş edilgen ve boyun eğen bir duruma gelmiştir. Yönetim yapıları ile çevrili “forum” ve çeşitli etkinliklerin yer aldığı “piazza” lar kamusal mekânlardır. Forumlar resmi bir nitelik taşıyan, devletle ilişkili kamusal mekânlardır (Selçuk, 2004).

Daha sonra Ortaçağ döneminde, üretime dayalı kamusallık feodal sistem içerisinde ortak olarak işlenen toprak ve kırsal alanlarda, pazaryerlerinde, baltalık ve meydanlarda geçmektedir. Dini ve yönetim yapılarının yanında yer alan meydanlar kentin kendi etraflarında örgütlenmesini sağlamışlardır.

Rönesans dönemine gelindiğinde ise büyüyen şehirlerde gelişen ve özel olarak planlanan, sanat ve estetiğin öne çıktığı görkemli meydanlar, geniş yollar ve meydanları birbirine bağlayan sokaklar yapılmıştır. Aynı durum Barok dönemde gelişerek devam etmiş ve abartılı boyutlara ulaşan bir mekânsal düzenleme biçimine dönüşmüştür. Ölçeği iyice büyüyen kent mekânlarında törenler ve gösterilerle, parklar ve saraylarda sayısız etkinlik yer almıştır.

17. yüzyılda Fransız soyluları özellikle yüksek burjuva kitlesi şehirlerde sanata düşkünlükleri ile tiyatrolar ve opera salonları, lokantalar, kahvehanelerde boy göstermektedir. Aristokrat sınıfla birlikte daha sonra buna dâhil olan orta sınıf da kamusal alanda yer bulmaktadır. Saraylardan kentin diğer kamusal alanlarına doğru bir kayma başlamıştır. Bu dönemde kamunun anlamında da bir değişim yaşanmıştır. Sınıfsal ayırımı bakılmaksızın toplumun farklı kesimlerinden olan insanların karşılaştıkları, gördükleri, duyuldukları bu yerler içerisinde kahvehaneler, parklar, meydanlar, tiyatrolar, salonlar gibi açık ve kapalı mekânlar bulunmaktadır.

Feodaliteden sonra soylular sınıfına ait yeni ve devletten ayrı olarak gelişen burjuvazi döneminde ulusal ve yerel kamusal otoriteler gelişmiştir. Devlet ve ordu yerini meta ve bilgi ilişkilerine bırakarak feodal dönemdeki temsili kamu alanı kamusal otoritenin yönettiği bireylere dönüşmüştür (Habermas, 2003).

18. Yüzyılda artık daha canlı bir kent yaşamı vardır. Bu dönemde Fransız toplumuna özgü tanımlamayla “flaneur” denilen kaygısız bir şekilde kentte gezinen insanlar bulunmaktadır. Kent artık herkese aittir. Kamunun resmileşmemiş şekli ve kendi kendine keşfettiği mekânlarda bir araya gelmektedir. Artık kent birçok etkinliğin birçok kişi tarafından paylaşıldığı bir mekân olmaktadır. Kültürel etkinlikler ve eğlence yerleri artmaktadır (Sennet, 1996).

Bu durumu etkileyen unsurların en önemlilerinden biri o dönemde gazeteler aracılığı ile fikirlerin ve haberlerin kolay ve yaygın bir şekilde ulaştırılmasıdır. Toplumda ilk anayasalarla toplumun devlet tarafından hukukla özerkliğinin güvenceye alınması da bu döneme rastlamaktadır. İnsanlar arasında kurumsallaşan bir kamu fikrine dayalı “kamuoyu” oluşturmak politik anlamı ile bu dönemde ortaya çıkmıştır (Habermas, 2003). Geleneksel toplum yapısı giderek değişmekte artık idari yapının erkinde olmayan yeni sosyal mekânlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

19. yüzyılda ise endüstrileşme, toplum yaşamında yeni bir üretim ve tüketim sürecine bağlı olarak kaçınılmaz bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde sosyal yaşam biçimi içerisinde, aile yapısında, çalışma şartlarında kadın ve erkeğin geleneksel rollerinde önemli değişimlere bağlı mekânsal kullanım ve kamusal alan biçimleri oluşmuştur. Bu dönemde kamusal alan kamusal mekânda vücut bulmakta ve öznesi halk olarak anlaşılmaktadır. Yerel çeşitliliklere ve toplumsal biyografilere bağlı olarak bu alanlar çeşitlilik göstermektedir.

Feodal toplumlarda tarım ve üretimin merkezinde bulunurken, daha sonra değişen toplumsal etkinliklere bağlı olarak aile dışındaki ortak yaşam alanlarının çoğalıp gelişmesi ve özel yaşam alanlarının sınırlarının daralmasıyla modern toplumda, sanat ve eğlence alanlarının kamusal anlam kazandığı görülmektedir. Bunun sonucunda giderek aleniyet kazanan kamusal yaşam açık toplum ortaya çıkarmaktadır. 19. Yüzyıl sonlarına doğru devlet ve kamusal birbirine yakınlaşma sağlamış, özel alan ise devlet etkisi dışındaki iş ve ev yaşamını ilgilendiren bir alan olmuştur.

Endüstrileşme nedeni ile iş sahibi olmak için kırsal bölgelerden kente birçok insan göç etmiştir. Bu nedenle şehirlerdeki plansız büyümelerle kentte heterojen, karmaşık yapılar ortaya çıkarak toplumda da bir çözülme yaşanmıştır. Dışa açılmaya başlayan aile yapısı içerisinde mahremiyet alanı da daralmıştır. Özellikle kadınların kamusal mekânlarda yer alması daha rahat olmaktadır. Özel hayat daha kamusal alana doğru genişlerken kamusal özeline alanına girmeye başlamıştır. Bireysellik ve kapitalist düzenin değiştirdiği değer yargıları insanların yaşamında etkili olmaya başlamıştır.

Zamanla kentler daha da büyüyerek fiziksel ve sosyal dokunun ilişkilendirilmesi ihmal edilmiştir. Önceden tanımlı, ticari, dini ve sosyal işlevlere sahip iç örüntüleri ile mekânları birbiri ile ilişkilendirilmiş güçlü olan kent yapısı artık bütünselliğinden uzaklaşarak doğallığını yitirmeye başlamıştır. Yeniden tasarlanmaya çalışılan yerler daha kurgusal ve yapay bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Toplumun değişen günlük yaşam pratiğine ve yaşamın kendi içinden çıkan gereksinimlere bağlı olarak doğal olarak gelişen yerlerden uzak bir anlam taşımaktadırlar. Daha çok tüketime ve otomobil kullanımına bağlı olan yaşam tarzı, eğlence ve boş zaman etkinlikleri ile kentlerde yeni açılan büyük ölçekli alışveriş merkezleri, temalı park niteliğindeki mekânlar toplumsal bir işlev kazanarak, kamusal içeriksel niteliğinin özünden uzaklaşmaktadır (Bilsel, 1994).

Burada genel olarak batı eşeyli bir kamusal yaşam'dan ve kamusal mekânın kronolojik bir gelişiminden söz edilmiştir. Bunun nedeni kamusallığın en zengin biçimi ile kentlerde yaşanıyor olmasından ve Batıda kavramsal olarak ortaya çıkarak kurumsallaşmasındandır. Özellikle açık kamu mekânlarındaki yaşamın çeşitliliği Batı kentlerinde kendini daha çok göstermektedir.

Modern kentle birlikte belirginleşen kamusal yaşamın örnekleri olan sosyal, politik ve ekonomik olarak gelişen yerler diğer bölgeleri de etkilemektedirler.

Özel ve kamusal arasındaki en önemli ayırımın içe dönük ve dışa dönük yaşamları ifade ettiği düşünüldüğünde toplumların da bu içe dönük ve dışa dönük yaşam tarzları arasında farklılıkları olduğu tartışılmazdır. Örneğin İslami şehir olgusunda şehir bir meydana sırtı dönük olarak yapılanmaktadır. Mahalleler içe dönük ve kendi içinde düzenlenmekte ve kadınlar ev dışında kent sokak ve meydanlarında görünmekten kaçınmaktadır. Camilerin avluları kamusal yaşamın odak merkezlerdir. Bununla birlikte yeni dönemde küresel dünya mekânlarında farklılıkların öne

çıkartıldığını, bu farklılıkların gizlenmediğini ve görünür olduklarını, kamusal alanda da farklılıklara rağmen paylaşılan değerlerin yaygınlaştığı bilinmektedir.

Kentsel yaşamda “heterojenliğin” önemini Sennet, Aristoteles’in “bir kent farklı imgelerden oluşmaktadır, aynı olan insanlar kenti yaşama geçiremezler” sözlerine de atıfta bulunarak açıklamaktadır. Bu anlamda kamusal yaşantının olabildiğince özgürleştirici mekânlarının geliştirilmesi gerekmektedir. Farklılıklara ve çeşitliliklere dayanan bir kamu yaşantısının mekânsal olarak kurgulama biçimlerini araştırmak gerekmektedir (Sennet, 2002).

Kentsel mekânda geçen kamusal yaşantı her toplumda ve kültürde farklı süreçlerle birlikte farklı düzeylerde gelişmiş ve yaşanmaktadır. Aydın, bu konuda; “...*Antik Çağ ile günümüzde ve Batı toplumları ile diğer toplumlarda kamusal alan önemli farklılıklar taşımaktadır. Batıda kamusal alan kent hayatı ve siyasal hayat ile daha yakından irtibatlıdır, sekülerdir ve daha içkin yapıdadır. Buna karşılık mesela Doğu toplumlarında siyasetten daha bağımsız, topluluklar arasında daha genel bir alandır...*” demektedir (2005, s.98).

Kendi coğrafyamıza bakıldığında ise bu sürecin Batı’da olduğundan çok farklı geliştiği görülmektedir. Osmanlı döneminde kamusal deneyimin kahvehanelerde, külliyeler yanında ve önündeki avlularda, namazgâhlar ve at meydanlarında, pazaryerlerinde, çarşılar, bostanlar ve mezarlıklarda geçmektedir. Cemaat yaşantısına dayanan ve kendi içine dönük kamusalilikler aynı toplum içerisinde yan yana bulunmaktadır. Bu süreç içerisinde kamusal ve özelin net bir ayrımı yapılmamıştır. Cumhuriyet döneminde ise yeni programlarla modernleşme isteği içerisindeki bir ulusun, çağdaş bir çizgiyi yakalamak için, kamusal alanı yeniden üretilen bir alan olmuştur. Cemaat yaşantısından uzak laik bir toplum yapısına dönüşürken devletin düzenlediği ve resmi ideolojiyi yansıtan bir alana dönüşmüştür. Devlete ait tiyatro ve konser salonları, kültürel yapılar ve kentlerde yeni imarlaşma hareketleri içerisinde açılan yollar ve meydanlar bulunmaktadır. Tezin sonraki Türkiye’deki Meydanlaşma bölümünde bu konu üzerinde durulmaktadır.

Kamusal yaşama ait sosyal mekân performansların ortaya çıktığı sahnelerdir ve mekânın, bireylerin diğerlerinin varlığı esnasında birbirlerinin eylemleri üzerindeki karşılıklı etkisi ile belirlenmektedir (Goffman, 1963). Aynı zamanda kamusal mekânlar üretilen mekânlardır. Bazen özelden alınan, kimi zaman yönetim erklerinin

yetkilerini kullanarak kendi başlarına kamusal alanı bırakmışlar veya oluşturdukları mekânlardır.

Scruton (1987, s.13) “...kamusal alan ve mekânın korunması sadece içine girenlerin onayı ile ve sorunları, çatışmaları önleyebilecek güçlü bir devlet ile olanaklı olmaktadır. Sivil toplumun bu nedenle adaleti sağlayıcı devlete ve yönetime olanak veren vatandaşların erdemine ve duyarlı desteğine ihtiyacı vardır...” diyerek bu konudaki düşüncesini belirtmektedir.

Günümüzde ise artık dünya kentlerinin serbest pazar ekonomisi, küresel etkiler, ulaşım ve iletişim alanlarındaki gelişmeler nedeni ile yayılarak artan büyümeleri birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bunlar ekolojik/çevreyle ilgili sorunlar doğurmakla birlikte, toplumda gruplaşmalar yaratarak coğrafi olarak mekânlarda da kopmalar ve çözümler yaratmaktadır. Bu ayrışmalar toplulukların mekânsal olarak paylaştıkları kamusal alanların da yok olmasına neden olmaktadır. Farklı toplum grupları kendi sahiplendikleri özel alanlarını yaratmakta, herkes tarafından erişilebilir mekânlar azalmaktadır. Karmaşık bir konu olan bu alanda yeni paradigmlar/değerler dizisi ve yeni kent politikaları üretilmektedir.

Bu çerçevede mimarlık kent mekânının popüler kültür için bir araç olmaktan çok çeşitliliğin ve farklılığın dinamik ve özgürleştirici ortamlarına ait geliştirilen anlamı ile kamusal yaşamı inşa etmeyi amaçlayan, kamu yararını gözetken, imaj ve tarzdan öteye geçen bir anlayışla mekân üretimine odaklanmayı hedef alma sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Farklılıklarla dolu mekânda sosyal doku daha geniştir, burada ortak kentsel kimlikler ve aidiyet duyguları pekişmektedir.

3. GÜNÜMÜZDE DEĞİŞEN, DÖNÜŞEN KENTLER: ELEŞTİREL KURAM ve ESTETİK DEĞERLENDİRMELER

Dünya üzerindeki kentsel yayılma artmakta, dünya nüfusunun yarısından fazlasının, yakın bir gelecekte kentlerde yaşayacağı tahminleri yapılmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre 2025 yılına kadar dünyanın toplam nüfus artışının %88'i kentsel alanlarda görülecektir (Thorns, 2004). Gelişkin iletişim ve ulaşım teknolojileri, küreselleşme süreçleri ve pazar ekonomileri, kentte sosyal ve mekânsal dönüşümleri tetiklemektedir. Bu dönemde, kentlerin var olan bütünsel yapılarının hızla çözülmesine paralel olarak, toplumu oluşturan değişik grupların, birbirinden ayrıştığı ve bu süreçler sonunda hem toplumsal hem de mekânsal parçalanmalar gerçekleşmektedir.

Büyüyen birçok kent, aynı zamanda yeni iletişim biçimleri ile cinsiyet, ırk ve sınıfsal farklılıklara dayanan sosyal hareketliliğin mekânı olmaktadır. Yeni iletişim sistemlerinin neden olduğu ve geliştirdiği bu çağda artık kentler de birbirine önceden olduğundan daha bağlı olmaktadırlar. Değişim ve dönüşüm bu dönemin ana konusudur. Thorns'un sözleriyle “...günümüzde daha önce mümkün olmayan bir şekilde küresel bir kültürü paylaşıyoruz ve aynı zamanda ‘yerel yerlerde’-evimizde, mahallemizde, şehrimizde, bölgemizde ve yurdumuzda yaşıyoruz...”. (2004, s.1).

Kentsel dokuların bugünkü durumu nesiller boyu süregelen ekonomik, politik, sosyal ve fiziki işlemlerin ve ilişkilerin bıraktığı izlerden oluşmuştur. Taşradan şehre geçiş, sonrasında modern sanayi ile değişen şehirler ve endüstriyel üretim sürecinin itici gücüyle daha büyük politik, ekonomik kültürel merkezlerin oluşması genel anlamıyla bu süreci basit bir şekilde dile getirmektedir. Özellikle sanayileşme kent hayatında önemli değişimler meydana getirmiştir. Kırsaldan, kentsel alanlara kayma kaçınılmaz olmuştur. Kentsel endüstriyel dünya'ya geçiş, insanlık tarihinde en büyük dönüşümlerden birini doğurmuştur (Giddens, 1987).

Bu son dönüşüm ise enformasyon çağı olarak isimlendirilen bilgi akışından yararlanılan döneme geçişle yaşanmaktadır. Bilginin hammadde olarak değerlendirildiği dönemdir.

Genel olarak dönüşümlerin ve değişikliğin temel belirleyicileri “ekonomik” tir. Kapitalist sistemin sermaye birikimine dayalı mantığı kent sistemini belirlemektedir.

Kentsel yaşamı ilk olarak daha karmaşık hale dönüştüren en büyük değişikliğin endüstri devrimi ile oluştuğu belirtilmişti. Bu sürecin bir sonucu olarak görülebilecek Modern Dönem bugünkü uygulamaların da açıklayıcısı olmaktadır. Modern Kent’in eleştirisi, karşıt teorilere ve piyasa ekonomileriyle biçimlenen yeni kentsel analizlere neden olmuştur.

3.1 Modern'den Post Modern'e Farklılaşan Kentsel Anlayış

Kentlerde Modern anlayışla yapılan uygulamalara ait olumsuz sonuçların zamanla ortaya çıkmasıyla doğal bir süreç olarak eleştiri de beraberinde gelmiştir. Genel olarak üretim ve tüketim ilişkilerindeki farklılaşmalar ve dünya üzerindeki hızlı kentleşme ile birlikte, 1980’lerden itibaren kapitalizmin yeniden yapılandığı bu dönemde, giderek derinleşen sosyal eşitsizlikler ve sorunlar meydana gelmiştir. Bu süreç birçok karşı kavram ve fikrin akademik çalışmalara katılması şeklinde kendini göstermiştir.

Modern dönem kısaca özetlenirse; Aklın egemenliğinin ve insanın doğa üzerindeki düzenleyici etkisinin, hem insanın kendisini hem de doğayı egemenlik altına almasıyla sonuçlandığı bir dönemdir (Jay, 1989). Tunalı (2002, s.56) ise “...insan zamanla duygu, düşünce ve duyarlılıklarının yarattığı teknoloji ve endüstri ile oluşan mekanist bir dünyada kendisini çok korunmasız ve zayıf hissetmeye başlamıştır. Kendi ürettiği sistemin karşısında yabancılaşmıştır...” demektedir. “Modern” sadece zaman ve dönemle ilgili bir sözcük olmakla birlikte “Modernizm” ideolojik bir çağrışımdır.

İnsan düşüncesinin özgür olarak ifadesinin önünde bulunan dinin baskısından kurtulularak akılcılık felsefesi ile bilim, ahlak ve sanat gibi alanlarda yeni kabullerin oluşturulduğu bir dönemdir. Modernist dönem kültürü aynı zamanda, endüstriyel üretimin bir ürünü olduğundan bu ürünlerin kısa dönemde tüketimini de esas alan bir mantığa dayanmaktadır.

Geleneksel tarım toplumundan “endüstri devrimi” olarak kabul edilen modern sanayinin oluşmasına toplumsal geçişle ve üretim-tüketim ilişkilerindeki değişime bağlı sosyo-ekonomik nedenler politik yapılarda ve bütün kavramlarda bir devrimi gerekli kılmıştır. Teknik olanakların artması, organik olmayan enerji kullanımları, emeğin ücretli kullanımı, yerel bağlamından kopuk zaman ve uzam ortamlarına geçilmesine neden olmuştur. Güçlenen bir ulus-devlet olgusunun beraberinde, sivil toplum örgütlerinin eylemleri kadın hareketleri, politik süikastlar yine bu dönemde kendini göstermiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilimde gerçekleşen yenileşme hareketi pozitif ilkeler çerçevesinde olmuştur. Pozitif bilim yaklaşımı özellikle fizik konusunda belirginleşip derinleşir, çünkü laboratuvar ortamında duyulara ve verilere göre sonuç alınmaktadır. Diğer bilim dalları da bu modele uygun olarak yeniden gözden geçirilerek mekanistik bir anlayışla epistemik tabanlarını oluşturmuştur. Descart’ın matematik önermeleri, açık ve akla dayalı bir bilgi oluşu nedeniyle Kartezyen felsefenin temelidir.

Modernist dönemin belirgin özelliklerinden birisi ise “büyük söylemler” e (grand narratives) dayanmasıdır. Bunun anlamı ise kategorilerin yapılaşmasını sağlayarak bir düzen oluşturmak ve düzenliliğin iyi ve rasyonel olduğunu empoze ederek düzensizliğin kötü ve karmaşık olan kaosa sürükleyebileceği fikridir (Tekeli, 1999).

Modernist felsefe lineer bir nedensellik taşımakta, tarihsel materyalist bir görüşle aynı zamanda tarihsel olandan ve geleneksel olandan kopma isteği de taşımaktadır. Etik ve Estetik değerlerin evrensel olduğu söylenerek zaman ve mekân daha üst bir kategori olarak ele alınmıştır.

Modern dönemin kuramsal temelini oluşturan felsefe anlayışı “yapı” strüktür kavramı ile açıklanmaktadır.

Yapısalcı kuramda neden, gözlem ve düşünce “dille” bağımlı olmaktadır. Fransız Ferdinand de Sassure (1857–1913) ilk defa dilin nesnel olarak “ne” olduğu sorusunu sorarak imgeler sistemini araştırmış ve dilin temel biriminin “gösteren” (sign) olduğunu belirtmiştir. Semiyotik görsel ve sözel incelemelerde yapısalcı kurama göre tek tek sözcüklerin analizini yapmak yerine tüm olarak dilin yapısında anlam aramak

gerektiği üzerinde durulur. Sassure dilsel bir yapılandırmadan geçilerek toplumun ve sosyal bilimlerin eleştirisinin destekleneceğini düşünmüştür (Sassure, 1998).

Dil bir göstergeler sistemi ve her “gösterge” bir “gösteren” ve bir “gösterilen” den oluşmaktadır. Bunun anlamı ise tek tek sözcüklerin analizini yapmaktansa tüm olarak dilin yapısında anlam aramak gerektiğidir. “Yapı” kavramı toplumun yapısını değil fakat düşünce ve aklın şemalarındaki yapıyı işaret etmektedir. İnsanların düşünceleri dil yoluyla oluşmaktadır. Anlamın kaynağı deneyimler değil dili kuran imgeler ve ilişkilerdir. Yapısalcı bir yaklaşımı benimseyen bu görüşler ve teoriye göre duyularla algıladığımız şeyler dışta kalan somut ve simgeseldir. Fakat bu “gösteren” niteliğindeki somut şeyin anlamı ise “gösterilen” ile olan ilişkiden oluşan “gösterge” değeridir. Gösterilen ise bireysel olmayıp toplumsal bir bilinçte anlamını bulur ve otonomdur (Strauss, 1995).

Modern yaklaşımı bir de mimaride ve kentte genel olarak özetlersek; biçim işlevden sonra gelmektedir, eski tarzlar bırakılmalı, gereksiz ve işlevsiz süslemeden kaçınılması gerekmektedir. Yapının formunu belirleyen şey “yapının varoluş amacıdır”. Mies “less is more” -az çoktur- mottosu ile bunu vurgulamıştır. Biçim sadeleştirilmiştir. Malzeme ve işlevsel gereksinimler ürün sonucunu belirlemektedir. Mekanistik bir estetik anlayış kabul görmüştür (Tunalı, 2002). Yapılaşma makine çağının ruhunu ifade eden endüstriyel yaşamın mimarisi olarak nitelendirilmektedir. Kentler katı ve biçimsel, belirlemeci bir planlama ile düzenlenmek istenmiştir. Bu dönemde “zoning” (bölgeleme) kavramı oldukça keskin bir planlama anlayışından kaynaklanmaktadır.

Kısaca anlatılan bu sürece ait uygulamalarda zamanla ortaya çıkan olumsuzluklar ve kentsel krizler, dönemle ilgili değerler dizisini ve kabulleri alt üst etmekte ve yeni arayışlara neden olmaktadır.

Özellikle 1980’lerde kendini daha çok hissettiren sosyal eşitsizlikler hızlı bir alt kentleşmeye ve mekânsal ayrışmalara neden olmuştur.

Kentlerdeki güç yapısı sorgulanmaya başlamıştır. Devleti temsil eden bürokratların, sosyal davranışları kontrol eden ve piyasa girişimlerini engelleyen “düzenleyiciler” olarak görülmesi nedeniyle, bu aktörlerin etkinliklerini azaltarak ve daha çok bireysel girişime olanak veren ortamların arandığı bir döneme girilmiştir. Ticarete yönelen bir kent işletmeciliği modeline doğru bir kayma görülmektedir (Thorns, 2004).

Nedenselliğin vaat ettiği çözümler ve kesinliklerin artık yok olduğu Post-Modern küreselleşen dünyada hızlı kentsel değişim ve etkileşimler yaşanmaktadır. Giddens’a (1994) göre “Modernlik bir yandan insanların çoğu için daha güvenli ve zengin bir hayatın yolunu açarken, bir yandan da karşı çıkılmazsa yeryüzündeki insan hayatının sonunu getirebilecek küresel risklere sahiptir”. Bunun örneklerini ise yeryüzünde askeri güçlerin korkutucu oranlarda artması, çevre felaketleri, otoriter yönetim biçimleri vb. olarak vermektedir. Modern yaklaşımın tek düzelilik, otonomluk, işlevcilik, evrenselcilik ve düzen vericilik kavramlarına karşı birçok yeniden tanım yapılmış ve kavramlarda farklı yorumlar ortaya konmuştur. Belirlemenin yani gerekirci tavrın karşısında her tür belirlemeye karşı çıkan yeni bir yaklaşım dönemine geçilmiştir. Bu dönem kavramların önüne gelen –post-larla da anlatılmaktadır. Post-Modernizm olarak veya Geç-Modernizm olarak değişik isimlendirmeler ve analizler yapılmıştır.

Oysa Giddens (1994, s.12), “...kendisini, toplumsal örgütlenme hakkında sistematik bilginin elde edilmez olduğu hissinde ifade eden yönünü şaşırılmışlık, bütünüyle anlayamadığımız ve büyük ölçüde denetimimiz dışındaymış gibi görünen bir olaylar evreninde sıkışıp kalmışlık duygusunu post-Modernlik ve benzerleri gibi terimlerle ifade etmek yeterli değildir. Post-Modernlik dönemine girmek yerine Modernliğin sonuçlarının etkisinden daha çok radikalleştiği ve evrenselleştiği bir başka döneme doğru gidiyoruz...” demektedir. Jameson’a (1991) göre ise aslında bu süreçler kapitalizmin belirli koşullarına eşlik eden kültürel oluşumlardır.

Modernizmin kestirimci, belirlemeci, özellikle sosyal bilimlerdeki tavrının insan eylemleri üzerinde kavram bağımlılık yaratarak onun özgür söylemini kısıtlayıcı olduğu görüşler bulunmaktadır. Modern dönemin bilimselliğe önem veren yaklaşımına karşı en radikal ve karşı görüş Feyerabend’den (1988) gelmiştir. Bu kuramcı Modernizmi eleştirirken bilimin artık devletle bütünleştiğini ve özgürleştirici işlevini kaybettiğini söylemektedir. Bu dönemin felsefi yaklaşımları onun görüşlerine uymaktadır, hiçbir konuda bir nedensellik aranmamaktadır. Toplumda her konuda bir özgürleşme çabası bulunmaktadır, o güne kadar kabul gören doğruları reddederek yerine her türlü arayış ve önerinin konabildiği yeni yaklaşımlar dönemine girilmiştir. Feyerabend “herkesin bilim de dâhil tüm ideolojilerden kurtulmasını” istemektedir. Bilime bir üstünlük tanımamakta, bilimin 17. ve 18. yüzyılda da yararının olmasının, bugün de yararlı olmasını

gerektirmedigini düşünmektedir. “...devlet ve bilimin bütünlüğü ayrılmadan bilginin özgür gelişimi olamaz...” diyerek “...bilimin araçsal bir akılcılıkla kullanıldığı için köleleştirici bir işlev yüklenir hale geldiğini...” söylemiştir. Ona göre “bilim gerçekliği doğruladığı iddiasında bulunur oysa insanların gerçeği izlemesi için bir zorunluluk yoktur, insan yaşamı birçok başka düşünce tarafından da yönlendirilebilmektedir”. Feyerabend temel kuramsal sorunun akıl ile uygulama arasındaki bağlantıyı kaldırmaya çalışmak olduğunu ve bu bağlantıyı kurduğunu söyleyen uzmanların kararlarının çoğu kez ön yargılı, güvenilir olmadığını ve dışarıdan denetlenmesi gerektiğini söylemiştir. Özgür yargılamanın “gerçeğin ve uzman kanaatin” üzerinde olduğunu söylemektedir (Tekeli, 1999).

Bu düşünceler Modernizmin uzman ve bilirkişiler tarafından dikte ettirilen ve belirlenen yaşam modeline karşı oldukça tepkisel karşı görüşlerdir. Dünyanın pozitif bilimsel bir yaklaşımla açıklanmaya çalışıldığı bir dönemden sonra dünyadaki, teknoloji, hız ve iletişim ağlarının karmaşıklığı da farkedilerek bu yaklaşımlar yeterli gelmemeye başlamış, toplumda böyle bir kanı uyanmıştır. Birçok bilimsel sonuç toplumun, kentin devinimini açıklamak konusunda yetersiz kalmış, belirsiz olan konular yeni araştırmalara neden olmuştur.

Ünlü sosyolog Bauman ise, Modernizmin “müphemliğe” karşı olduğunu oysa yaratıcılığın müphemlikle ilişkili olduğunu söylemiştir. Kendisi “Modernlik” ve “Müphemlik” kitabında “Post-modernliği müphemliğin üstesinden gelmeyi hedefleyen tipik modernist güdüden özgürleşme” olarak tanımlamaktadır (Bauman, 2003).

Bu arada kapitalizmin karakterindeki dönüşüm Post-Fordist olarak anlatılan bir üretim ve tüketim sürecine geçilmesi anlamına gelmektedir. Fordizm ürünlerin standartlaşmasını sağlayan bir üretim biçimidir, Post-Fordizm ise yeterince yapılan üretimle birlikte tüketimi de örgütleyen bir süreci ifade etmektedir. Belirli tüketici grupları hedeflenerek satış politikalarında tasarım ön plandadır. Bu dönemde imajın rolü çok öne çıkmıştır.

Kentlerdeki bu yeni süreçte ekonomik eşitsizlik, parçalanma, yabancılaşma, ekolojik sorunlar gibi fiziksel ve sosyal sorunlar yaşanırken neler eksik ve ne yapılmalıdır soruları sorulmaktadır. Her konuda katmanlı bir yapılaşmanın açıklamasına kaos

teorileri (bulanık düşünce), dinamik felsefe, dönüşümcü, diyalektik, holistik, ekolojik açılımlarla cevap aranmakta, yeni analizler yapılmaktadır.

İnsan aklı kadar insanların duygu, sezgi ve duyularının verilerini önemseyen, anlamı araştıran sistemler geliştirilmiştir. Özne bilimsel nesnelliğin tam içine sokularak mantıksal ve sezgisel iki taraflı bir nedensellik aranmaktadır. Dünya lineer bir anlamsallıkla açıklanamamaktadır. Metod yerine paradigma ve strateji önerilmektedir. Pozitif bilimlerin olayları açıklayıcı tavrına karşı anlamı araştıran Hermeneutik, Fenomenoloji gibi eleştirel felsefe anlayışları değer bulmaktadır (Tekeli, 1999).

Bu arayışların ortaya çıkmasına dünya üzerindeki değişimler neden olmaktadır. Bunlar ekonomik anlamda sermayenin yeryüzündeki dolaşım şekli, sosyolojik olarak demografik değişimler, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki hızlı gelişim, sınıfsal, etnik, kültürel ve cinsel ayrışmalar, ekolojik problemler vb. kimlik arayışlarına, parçalanmalara neden olmakta her türlü sınır ve bariyerlerin kaldırılması isteği ve enerjisini doğurmaktadır.

Birbiri ile ilişkili sosyal ve politik ilişkilerin yıkılması ile değişimin ortamı özgür kalınca etnik, kadın, çevre eylemleri artış göstermiştir. Daha hareketli bir dünya nüfusu ve yeni seçimler gerektiren hızlı yeni oluşumlara ayak uydurma çabası bu dönemin uygulamalarında kendini göstermektedir (Thorns, 2004).

Çoğulcu ve organik çözümler diğer seslere kulak veren, göz önünde bulunduran yaklaşımlar birbirinden farklı “kolaj” misali çeşitli parça ve renkleri bir araya getiren örüntüler ve katmanlar oluşturmaktadır.

Kentsel milenyum diye isimlendirilen bu milenyumunun özellikle son 20 – 30 yılında büyük tartışmalar yaşanmaktadır. Bu dönemde şehirlerin yapısı farklılaşmakta, demografik sosyal yapılar değişmekte ve Post-Modern olarak ifade edilen süreç birden çok anlama gelmektedir.

3.2 Post-Modern Kent

Kentlerde yaşanan sorunların açıkça ortaya çıkmasıyla ve yeni ekonomik ve politik ilişkiler sonucunda eleştirilerle birlikte artık yeni tarz yapılanmaların arayışları başlamıştır. Kentsel yaşamı düzenleyen ölçütler sorgulanırken ve küresel etkileşimlere giren mekânsal düzenlemeler gerçekleşmekte daha küçük ölçeklerde ve

parçalardan oluşan düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bütüncül ve ideal kent önerileri yerini kendine yeterli ve insancıl çevre arayışlarına bırakmaktadır. Modern anlayış çerçevesinde hiyerarşik bir yapılanma yerine daha karmaşık, tarzcı anarşik, sosyal çeşitliliği vurgulayan uygulamalar almıştır. İngilizcede “emancipatory” sözcüğü bu ortamı tanımlayan bir kavram olarak “özgürleştirici” anlamına gelmektedir. Herhangi bir ön söylem veya üst söyleme dayanmadan veya birbirinden farklı referansları olan önerilerin toplanmasıyla veya yan yana getirilmesiyle yapılan uygulamalar gerçekleşmektedir.

Daha önceki Modern dönemde planlama çalışmalarının amacı öncelikle toplumsal çıkarları gözetmekti; bu dönemde ise yerel verilere ve günün koşullarına göre yeni kararların alındığı bir sürece girilmiştir. Kentteki arazi kullanımlarında daha esnek ve parçalı yorumlara olanak veren uygulamalara gidilmektedir (Tekeli, 1999).

Modernistlerin benimsediği yapısalcı kuramlarda, her yapısal oluşumu bir bütün ve tek bir organ gibi görmenin aksine post yapısalcı düşünce her yapıyı parçaları ile görmek fikrine dayanmaktadır. Michael Foucault (1926 – 1984) önce yapısalcı bilinmesine rağmen daha sonra Post-Yapısalcı hareketin en önemli temsilcilerinden olmuştur; Ona göre bir konu veya toplumu analiz etmede hiçbir şekilde nesnel bir bakış açısı olamaz. Bilginin pratiği hiçbir şekilde nesneden bağımsız olamaz. Yani uygulama her uygulayıcıya göre farklılıklar gösterecektir (Foucault, 1982).

Derrida (1930 - 2004) Dekonstrüktivist (Post - Yapısalcı) yöntemi metinleri anlamak için geliştirmiştir. Kendisi “yorumbilim” (hermeneutik) aracılığı ile bilgiyi anlamının göreliliğine ve okuma biçimine bağlı olduğunu düşünmektedir. Anlam sonsuz ve sonucu olmayan bir süreçtir. Bir metin diğerleri esas alınarak ortaya çıkmaktadır. Anlam metni oluşturan ve onu okuyan arasında oluşmakta ve bu çözücü yaklaşımla metni oluşturan kişi anlamı oluşturan olmaktan çıkmaktadır (Derrida, 1998).

Metin okuma biçimleri, kentteki sosyal bilinç ve alanı geliştirmekte ve bu gelişim farklı okuma biçimlerine bağlı olmaktadır. Kentle ilgili biçim, estetik gibi konuların edebiyattan kaynaklanan ve dille ilişkilendirilen kurgularla açıklayıcı ve anlatımcı değerleri ve değerlendirmeleri karşılık bulmaktadır. Son zamanlarda şehri bir kitap gibi okuma yorumları bu kuramlara dayanmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle yapısal çevre farklı okumalara dayanan kendi içinde saklı anlamaları olan bir metin

gibidir. Kenti okuyan kişinin kendi özel duruşu, sosyal durumu önem kazanmakta ve yapısalcı kuramın karşısı bir görüş ortaya koymaktadır (Tekeli, 1999).

Post -Modern kentin mimarisinde kurgular ve imaj daha öne çıkarılarak metin ve anlam daha arka plandadır. Mimaride görsel malzemeler, işçilik gerektiren, karmaşık çözümler bulunmaktadır. Modern anlayışla yapılan tasarımlarda az mimari detay ve süsleme kullanılmıştır, buna karşın Post-Modern mimaride çeşitlilik yüceltilmekte, bilinçli olarak cephelere farklı dokular verilmekte, bol detaylı, eskiyi çağrıştıran görüntüler sergilenmektedir. Modaya uygun, şık ve geçici tarzlar kendini göstermektedir. Görsel deneyim öndedir. Metafor, simge, sembol sıkça kullanılmaktadır. Bu tarzda birçok yapı ve mekân üretilmiştir. Bu dönemde dekonstrüktif bir mimari anlayış benimsenmiştir.

Post Modern yaklaşımda Kentsel yaşamı düzenleyen kıstaslar sorgulanmakta ve küresel etkileşimlere giren mekânsal düzenlemeler içerisinde parçalı ve küçük ölçeklerde çalışmalar önerilmektedir.

Yeniden kazandırma, sürdürülebilirlik, ekoloji ve çevre gibi kavramlar estetikle birlikte ön plana çıkmaktadır. Post-Modernizmde çoğulculuk ve bölgecilik katılımı arttırmakta, ekolojiye duyarlılık karma kullanımı beraberinde getirmekte, yayaların önemsendiği, kullanıcı gereksinimleri gözetilerek, canlılık ve yaşanabilirlik koşullarının arandığı, çevrecilik ve korumacılığın içinde yer aldığı “Kentsel Tasarım” kavramı yeni bir uygulama alanını betimlemektedir.

Bütüncül (üniter) ve ideal kent düşüncesinin yerini yeterli ve insancıl çevre arayışları almaktadır. Modern tavrın aşırı belirlemeciliğinin buyurgan tavrı yerel boyutları ihmal ettirmiş, bu dönemde yerel koşullara göre karışık ve farklı biçimde arazi kullanımlarına olanak veren uygulamalara başvurulmuştur. Mekânın tanımlanmasında modernist anlayışa göre rasyonel ve hiyerarşik bir düzenlemenin yerini fiziki ve sosyal çeşitliliğin vurgulandığı uygulamalar almıştır.

Bunun temelinde Modernliğin rasyonelliğine karşı bir tepki bulunmaktadır.

Bu yaklaşım mimarlığa parçalar ve bölümler halinde yaklaşımı esas almaktadır. Mimarinin ana unsurları birbirinden kopartılmıştır. Uyum, denge, bütünlük, oran gibi değerler sorgulanmakta “doğanın kendi içerisinde de aykırılıklar ve kesintiler bulunduğu” görüşü benimsenmektedir.

Bu tarz oluşturulan yapılarda görsel mantık aramamak gerekmektedir, ilişkisiz soyut formlar, çizgisel olmayan bir tasarım süreci içerisinde tek tek parçalar halinde bulunmaktadır. Yapılar önceden tahmin edilemeyen, beklenmedik etkiler taşımaktadır. Bilinçli olarak kontrollü bir kaos yaratılmaktadır. Bu anlayışla ürün vermiş birçok mimar ve tasarımcı bulunmaktadır. Bu akım yeni bir görüş biçimini ifade ederken yapılar adeta ambalajından çıkartılmış uyumsuz parçaların görüntüsünü andırmaktadır.

Pragmatik bir amaç aranmamakta, bir şeyleri bir araya getirip toplama yerine, bozma, parçalarına ayırma, birbirinden çıkartmaya çalışma etkisi yaratmaktadır. Londra’da yapılan ilk Uluslararası Dekonstrüktüvizm Sempozyumu’nda Tschumi “mimarlığın eriyen sınırları içerisinde yapılan araştırma ve çalışmaların bir bölümü” olarak anlatmaya çalışmıştır (Tschumi, 1998). Hafif bir huzursuzluk yaratan, gizemli, daha önce var olanların izlerinin yokluğunu temsil eden, içi boşaltılmış gibi veya görünmeyeni anlatan sınırsız mekânların mimarisi gibidir. Tüm değerlere karşı olan, bir anlamda nihilist bir yaklaşım biçimini de içermektedir.

Yeni dönemde kültürün parçalanması mekânda da parçalanmalar ve bölünmeler yaratmaktadır. Bu parçalanmanın en önemli dinamiği hızdır. Hızlı bir bölünme karmaşaya neden olmakta anlık ve dönemsel değişken çözümler üretilmektedir.

Modern anlayışın çizgisel ve belli bir kronolojik düzen içerisinde bağlamlanan, tarihselci tavrı yerine, Rossi (1982) “historicity” kavramını kullanmaktadır. Mekânsal parçalı birleşmelerin yerini buna benzer olarak zamandaki parçalı birleşme olgusu almaktadır. Bu durum aynı zamanda ve anda cereyan etmeyenlerin bir araya gelmesi, geçmişin gelecek ve günümüz için, hiç birine bir üstünlük tanımadan, tasarıma katılması anlamına gelmektedir.

Mekânı, zamanın bir kesiti olarak ve dinamik bir şekilde ele alan ve toplumsal ilişkilerin biraradalığı olarak kavramsallaştıran bir düşünceden yola çıkılmaktadır.

Tarih ve coğrafya amaçlı olarak referans alınarak, yeniden kurma (rekonstrüksiyon) ve renovasyon gibi yöntemler kullanılmaktadır. Kentlerde yenileştirme, değer kazandırma, sürdürülebilirlik gibi kavramları ve estetiği öne çıkaran uygulama alanları oluşmaktadır. Post modern uygulamalar biçimci ve sosyal içeriğinin zayıf bulunması nedeni ile eleştirilmektedir.

3.3 Kentleşmede Küresel Etkileşimler

Post - Modern veya Modern sonrası denilen döneme eşlik eden bir süreç olan “küreselleşme” olgusu bugün dünyanın kendisini ve tüm insanlığı ilgilendiren bütün konuları içermektedir. Bu süreçle sosyal ilişkiler, devlet kavramı, yerellik, kentlerin yapısı, ülkelerin ilişkileri ve ekonomik yapılardaki etkileşim ve değişimler yaşanmaktadır. Özellikle kentlerin maruz kaldığı bu etkileşim “küreselleşme” kavramı ile açıklanmaktadır. Dünyanın bir ucundaki değişim ve dönüşümün diğer bir ucundaki bir coğrafyayı etkilemesi artık çok kolaylaşmıştır. Küremiz, kendi gezegenimiz, insanın yarattığı olanaklar sayesinde algılarımızın içine daha çok sığabilmekte, mesafeler fiziki olarak yaklaşırken, insanlar arasındaki ilişkilerde ise bunun böyle olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu tartışmaların sonuçlarından birisi de bu tezdur.

Kavramsal olarak ayrıştırılmaya çalışılan birçok değişim ve oluşum gerçekte birbirini etkileyerek, birbirini doğurarak veya birbirini yok ederek dünyadaki yeni bir düzenin ve hareketliliğin katmanları olarak varlık göstermektedir. Bu fikir ve uygulamaların sonuçta kimin yararına olduğu, yapılacak bir ayrıştırmada belirleyici olmaktadır. Küreselleşme konusunda birbirinden çok farklı görüş ve düşünceler bulunmaktadır. Birbirinden farklı ve tartışmalı anlamlarda kullanılan karmaşık çağrışımlara neden olan bu sözcük ilk defa 1980 yılında Harvard, Columbia ve Stanford Üniversitelerinde kullanılmıştır.

Bu kavramla ilgili ikilemlere bağlı olumlu ve olumsuz yorumlar yapılmaktadır. Dünyanın bütünleşmesini hedefleyen, insanlığın sorunlarının giderilmesi için yüksek idealler içeren olumlu söylemlere rağmen, pratikte dünyadaki gelişmiş bölgeler arasında gerçekleştirilen, kurulmuş ağlarda etkinlik bulan süreçleri kapsamaktadır. Bu sistemlerin dışında kalanlar genellikle kaybetmekte ve zarar görmektedirler.

Küreselleşme süreci yeryüzündeki iyi niyetli sınırlar arası ve ötesi çalışan kurum ve kuruluşlarla da açıklanmaktadır. Bir açıdan, dünya halklarının bütünleşmesini isteyen eylemlerle, insan ve bölgeler arası ilişki, iletişim ve ulaşım maliyetlerini düşürmek için gösterilen çabalarla olumlu bir süreci anlatmaktadır. Bu kurumlar sadece sermayeyi değil teknoloji ve sosyal çözümleri de sınırlar ötesine ulaştırarak küresel olarak insanlara büyük bir destek vermektedirler. Birleşmiş Milletler, çalışma koşullarını iyileştirmeye çalışan Dünya Çalışma Örgütü (I.L.O), Dünya Sağlık

Örgütü (W.H.O) gibi daha önce kulmuş olan bu örgütler görevleri ve işlevlerini bu dönemde arttırmaya çalışmaktadırlar (Sassen, 1997).

Ulusal ve yasal kurumlar gelişmiş ülkelerde uluslararası bir niteliğe bürünmektedir, ulus-geçişli (trans-national) yasal uygulamalar giderek daha önem kazanmakta ve ulusal alanlara nüfuz etmektedir (Trubek, 2006).

Sadece ekonomik ilişkileri ilgilendiren açıdan ele alındığında, batı hegemonyası altında gerçekleşen bir süreç olarak görülebilir. Fakat bu yönde olumlu ve olumsuz anlamlar yüklemekten farklı yaşam biçimlerinin karşılaşmasını sağladığı için modernleşmenin homojenleştirici yönünden ayrıldığı ve onun bir sonucu olarak görülmemesi gereğinden söz edilmektedir. Bu görüşler doğrultusunda, farklı uygarlıklar arası etkileşime neden olduğu için heterojen yapıları vurgulayan küre- yerleşme “glocalization” kavramı ortaya çıkmıştır (King, 1997).

Küreselleşmeyi kimileri Modernliğin sonucu olarak görmektedir. Örneğin Giddens dünyanın bir ucundaki bir kentsel alanın gelişmişliği küresel ekonomik bağlar içeren karmaşık ağlarla bir başka uçta yer alan, yerel ürünleri dünya pazarında rekabete giremeyen bir bölgenin yoksullaşması ile nedensel biçimde ilişkili olabileceğini söyleyerek, küreselleşmenin önemini mekânların küresel süreçlerle etkileşiminde görmüştür. Artık yerellikler değil, onların küresel sürece katılmalarının önemli olduğunu söyleyerek, dünyadaki ürün pazarı ve kültürel kimlikler arasında, tüketim ve kültürel stratejiler arasında yerel ve küresel işlemler arasında içsel etkileşimler olduğunu düşünmektedir (Giddens, 1991).

Bunun yanı sıra bir yandan artan zenginlikle beraber artan yoksulluğu da içeren eşitsiz duruma bağlı olarak ekonomik açıklamalarla küreselleşme tanımlanmaktadır.

Küreselleşmenin Uluslar arası para Fonu (I.M.F), Dünya Ticaret Örgütü (W.T.O) ve Dünya Bankası tarafından yürütüldüğü ve bu kuruluşların serbest ticarete dayanan işlemlerle etkinlik gösterdiği piyasalarda bazen hükümetler bile güçsüz kalmakta, direnememektedirler. Bu ekonomik ve politik güç karşısında genellikle üçüncü dünya ülkeleri bulunmaktadır. Küreselleşmenin nasıl yürütüleceğine dair kararlar ulus-geçişli rejimlerle sağlanmakta, örneğin dünya ticaretinin dörtte üçü Avrupa Birliği, Kuzey Amerika Finans ve Ticaret Birliği (NAFTA) ve Asya Finans ve Ticaret Birliği (AFTA) arasında yürütülmektedir (Featherstone ve Lash, 1999).

Teknolojik gelişme, iletişim hızı tüketimi ve pazarı çılgın bir hale getirirken, reklâm, pazarlama, moda, “trend” gibi kavramlar üretimin dinamik parametreleri olmaktadır. Deleuze (1987) günümüzde finans kapitalin etkisi altındaki paranın rejimine bağlı bir çılgınlık ve hezeyan durumundan söz etmiştir.

Batılı ekonomik güç ve politik güçlerin karşısında bulunan üçüncü dünya ülkeleri ve Afrika ülkeleri küreselleşmenin sağladığı nimetlerden yararlanma sürecinin kesin olarak dışında kalmaktadırlar.

Eskiden ülkeler arasında gerçekleşen anlaşmalar artık bölgeler arasında olmakta ve bazıları için “küreselleşme” olan şey bazıları için “yerelleşme” ve kendi sınırlarına hapsolma anlamına gelmektedir (Featherstone ve Lash, 1999).

Küreselleşmenin dayatan ekonomik ve kültürel etkilerine karşı bir yandan da, yerel unsurlar karşı tepki şeklinde kendini göstermektedir. Herhangi bir küresel kentte yerel unsurların sergilendiği, yerel tatlar ve özelliklerin de sınırlar ötesine çok kolay bir şekilde taşındığı görülmektedir.

Küreselleşmenin semboller düzeyinde gerçekleştiğini ve kültürel bir düzenleme olduğuna dair söylemler de bulunmaktadır. Etkili olduğu ekonomik, kültürel ve siyasal alanların mekânla kurduğu ilişkiye bakılması gerekmektedir. Kültürel küreselliğin ortamını iletişim teknolojilerindeki gelişim hazırlamaktadır. Mekânın ve ulus –devletin referansları değişmektedir

Bilgi ve bilişim (enformasyon) teknolojilerindeki gelişmenin önemli sonuçlarından birisi, vatandaşla devlet ilişkisinin biçiminin değişime uğramış olmasıdır. Televizyon, faks, e-posta gibi yollarla dünyanın herhangi yerindeki bir ayaklanma, darbe, isyan anında duyurularak kamu vicdanı oluşturmakta ve herkesin yararlandığı, öykülerini anlatabildikleri fırsatlar doğmakta ve bu gibi gerilimlerde vatandaş devlet arasında yeni anlaşmalar yapılmaktadır.

Geçen dönemde endüstrileşmenin dünyaya verdiği zarar ve kirlilik ekolojik sorunlar yaratmış ve Giddens’in ifadesi ile “bu gezegenin herkesin içinde yaşamak durumunda kaldığı tek mekân” olarak algılandığı bir döneme girilmiştir. Bu nedenle küresel bir işbölümü gerekmektedir. Bu iş ortaklığını da iletişimin gelişmesiyle birlikte küresel bir kültür ve bilgi alışverişi kolaylaştıracaktır (2004).

Bunlarla birlikte Post - Modernizmin Aydınlanma felsefesine karşı konumlanışını, küreselleşmenin ulus-devlet karşısındaki konumlanışına benzeten ve aynı mantık ile

özdeşleştiren görüşler bulunmaktadır. Dünyanın küreselleşme kavramının ifade ettiği biçimi ile “tek bir mekâna” dönüşmesini onun tamamının insanın deneysel/çıplak algısına açıldığı anlamına gelmediği ifade edilmektedir. İnsanların hâlâ onlara sunulan biçimlere göre algıladıklarını ve mesafeyi ortadan kaldıran iletişimsel deneyimin çıplak algıya kapalı olduğunu bunun ise fiziksel olmayıp zihinsel olduğu görüşü ile zihinsel olanınsa gerçeğin kendisi olup olmadığı sorulmaktadır (Aymaz, 2004).

Santos (2005), uluslararası şirketlerin yerel unsurları etkilemesiyle “küreselleştirilmiş yerellikler” denilen veya çevre ülkelere dayatmasıyla “yerelleştirilmiş küresellikler” (kültürel miras turizmi, serbest ticaret bölgeleri), hükümetler dışı kişi ve kurumların küresel birliktelikler oluşturmasıyla gerçekleşen, yerküresel ve insanlığın ortak mirasını ilgilendiren konularla ilgili küreselliklerden söz etmektedir.

Bilgisayar teknolojileri, mikro elektronik ve teleolojik evrim bilgi kapasitesini attırması ve yeni işlem alanları ve iletişim biçimleri oluşturmaktadır. Bilgisayar destekli tasarım (CAD) ve bilgisayar destekli üretim (CAM) ile bilgi, üretimin en önemli destekleyicisi haline gelmiştir (Tekeli, 1999).

Bu baş döndürücü değişim hızı varken uzun dönemli plan ve kararlar üretmek çoğu kez güçleşmiştir. Sennet (1996), yeni politik ekonominin ve kültürün insanı pazar mantığının sonuçlarına maruz bıraktığını, kendi öz değerlerinin erozyonuna neden olduğunu ve giderek kurumlara güvenin yitirildiğini, kurumların güvencesinden yoksun kendi kendini kurtarmaya çalışan bir toplum oluştuğunu söylemektedir.

Görüldüğü gibi küreselleşme olgusu iki uçlu iki farklı dünya görüşünü içeren bir kavramdır. Kültürel, ekonomik ve sosyal boyutları birbirini etkileyen süreçler oluşturmakta ve dünya üzerindeki bu değişim ve devrimin insanlığın evrensel yararı için kullanılan araçlarını bulmak ve gündemde tutmak ve vakit kaybetmeden aynı zamanda etik tartışmaların da hızla ve etkili bir şekilde uluslararası platformlarda yapılması gerekmektedir.

Küresel sürecin etkilerinin bilinmesi mekân düzenlemesi bakımından önemlidir. Kentin anlamı ve kamu mekânlarının, ekonomik ve sosyal ilişkilerin biçimlendiği alanlarda aynışma, yerellik, zaman mekân kaymaları, soyutlanma, erişilebilirlik vb. çok farklı katmanları olan küreselleşme olgusunun yeni coğrafyalar ve mekân organizasyonları oluşturduğu açıktır. Fiziki, sosyal ve kültürel sınırların sürekli

değiştirdiği ve zorlandığı bir dönemde mal, insan, imaj, bilgi, veri akışının hızı ve yoğunluğu, sosyal ve ekonomik ilişkilerde melez yapılar ortaya çıkarmaktadır. Bu ortamlarda kültürel etkileşimler oluşmakta ve bu değişimler sonucunda yaşam alanları, ideolojiler ve özellikle kentlere dair referanslar değişime uğramaktadır.

Genel olarak dünyada demografik bir dönüşüm yaşanmaktadır. Dünyadaki bölgesel nüfus dağılımları değişimler daha çok kentli nüfus anlamına gelmektedir. Nüfus artmaya devam etmektedir. Kırsal nüfustan büyük bir kısmın iş arayışları nedeni ile kentlere göç edeceği varsayılmaktadır. Bu dönemde kentlerin rolü önem kazanmıştır ve beraberinde farklı kent kimlikleri oluşmuştur. Metropolleşme olgusu yaygınlaşmaktadır. Kentleşmede büyük metropoller gelişmektedir. Kentler parasal sermaye ve nüfusun yoğunlaştığı merkezler olmaktadır. Yirminci yüzyılın başında dünyadaki kentsel yerleşmelerde 150 milyon insan yaşarken bugün 3 milyarı bularak neredeyse dünya nüfusunun yarısına ulaşmıştır. Bununla birlikte şu anda dünyada 23 mega olarak nitelenen kent bulunmaktadır (Unesco – World Culture Report, 2001). Bunun gelecekte sayısının artacağı ve bölgesel olarak bu büyük kentlerin farklı yerlere kayacağı görülmektedir.

Nüfusu azalan ülkelerde çocuk artışı teşvik edici politikalar oluşturulmakta fakat bugün bile nüfuslarını dengede tutabilmek için göç alan ülkelerde etnik sorunların yaşandığı görülmektedir. İlerde bu göçün artacağı ve sosyal anlamda çeşitlilikle birlikte kentsel sorunların da çoğalacağı tahmin edilmektedir (Thorns, 2004).

Yeni bir ekonomik süreç içerisinde “sanayisizleşme” kavramı da öne çıkmaktadır. Bu kavram yeni ve ileri teknoloji endüstrilerinin ortaya çıkışını ve montaj hatlarındaki kayma, parçaların dünyanın farklı yerlerinde üretilmesini sağlayan “esnek üretim” biçimine geçilmesiyle kentlerde hayatın yeniden yapılanmasına yol açmıştır. Boşalan iş merkezleri, yeniden değer kazandırma işlemleri (gentrifikasyon) yeni mekânların oluşması anlamına gelmektedir. Etnik mahalleler arası gerilimlerin derinleştiği, zengin ve fakir bölgelerin daha belirgin bir şekilde ayrıştığı dokuları olan şehirlerin sayısı artmaktadır.

Bunun yanı sıra homojenleştirilmiş tatlar ve alışkanlıklar yaratılan bu dönemde kitle turizmi için, şehirlerin hatta ülkelerin değerleri dönüştürülerek birer kültürel tüketim malzemesi olarak sunulmaktadır. Urry (1995) ve Ritzer (2007)’in bu konuda araştırmaları bulunmaktadır. Küresel finans, iletişim ve enformasyon ağlarının yoğun

olarak yer aldığı küresel kentler çeşitli yerellikler ve kültürleri bünyelerinde bulundurmakta ve çekim merkezleri haline gelmektedirler. New York, Paris, Londra, Tokyo bu türden metropol kentlerdir. Mal ve hizmetlerin bu yerlerde gerektirdiği tesislerin ve sistemlerin kurulması ile birlikte kentler giderek birbirlerine benzemeye başlamışlardır.

Küreselleşmenin ekonomik dinamikleri tarafından bir araya getirilen mekân parçaları stratejik coğrafyalar oluşturmaktadır. Bu süreçte yerellikler daha alt düzleme indirgenmiş, bunun yerine standart hale gelmiş tatlar ve eğilimlerin yayılımı artmıştır. Bunlardan başka marka ve tasarımların öne çıktığı, çabuk tüketilen ürünlerin satıldığı, gelip geçici heveslerin tüketim mekânlarında festival görselliği içerisinde birçok mekân kentlerde kolayca yer bulmaktadır.

Herhangi bir markanın dünyada başka bir mekânda aynı tasarım temaları ile mekânı ve metasını üreterek pazarlanması yapılmaktadır. Ritzer bu türden tüketim merkezlerine “tüketim katedralleri” demektedir. Modern dünyanın “yüksek kültür” anlayışından popüler kültür anlayışının da önemsendiği bir süreç yaşanmakta ve mekân organizasyonunda da etkili olmaktadır (2007).

Featherstone (1999), küresel kentleri başka bir kentin gelişmesine paralel olarak genişleyen “bit” lerin kenti olarak yorumlamaktadır. Bu elektronik uzamda sanal bir kent olmaktadır. Bugünün elektronik ortamlarında ve ağlarında yaşanan ilişkilerin karmaşıklığına dayanarak “The Informational City” (1989) ve “The Rise of Network Society” (2000) kitapları ile ünlü sosyolog Manuel Castells gibi kuramcılar bu ortamda kentselliğin bir ideoloji olduğunu ve planlamanın artık mümkün olamayacağı görüşünü ortaya atmaktadır (Castells, 1989). Castells “The Urban Question” (1977) kitabında ise kentin kendi başına bir şey yaratmadığını ve kent kültürü olarak düşünülen belli davranış biçimleri ve kente ait olan ile uzam ilişkisinin ideolojik olmaktan başka hiçbir temeli olmadığını söylemektedir. Yazar endüstriyel toplumdaki bölgeyi, tüccarlar toplumundaki şehir gibi görmekte, bugünün bilgi çağına maddi temelini ise elektronik tepkilerin, devrelerin oluşturduğunu söylemektedir. Günümüzün toplumsal düzeninin anahtar malzemesi bilgidir ve yeni bir varoluş biçiminin başlangıcıdır (Castells, 1977).

Genellikle kent dışlarında yer alan yüksek korunaklı konut alanları, çok zenginlerin alabildikleri, bölge hizmetleri bakımından donanımlı konut yerleşimleri olarak kentin

diğer yoksul kesimi ile yan yana bulunmaktadır. Bu yerleşim biçimleri ise toplumda önemli ayrışma ve gerginlikler ortaya çıkarmaktadır.

Yeni teknolojik ortama geçiş zaman ve mekân ilişkisini de değiştirmiştir her ikisi de yeniden yapılanmaktadır. Bu dönemi Massey (1994) “mekânın zaman tarafından yok edilmesi” (annihilation of space by time) olarak tanımlamaktadır.

Harvey’e (1991) göre ise, kapitalizmin yarattığı coğrafya, üretim için üretimi birikim için birikim mantığına dayanmaktadır. Bu coğrafya eşitsiz gelişime neden olmakta gelişmiş, az gelişmiş, merkez/çevre ilişkisi doğurmaktadır. Birikimin kolaylaştırıldığı bir ortam yaratılmıştır. Birikim olanaklarını tüketen çevreden sermaye başka bölgelere kaymakta ve birçok coğrafi gerilim doğmaktadır.

Birbirine uzak insan gruplarının arasındaki ilişki ve akışların farklı yerleşimlere neden olarak farklı hareketlilikler yaşanmaktadır. Bazıları ilişkileri başlatan taraf, bazıları ise alıcı uçta bulunmakta buna “güç geometrisi” (power geometry) denilmektedir. Bu süreci kontrol edenler avantajlı konumda bulunmaktadır (Sassen, 1991).

Bir mekânsal tanımlama ise günümüzde toplantıdan toplantıya koşturan üst düzey yöneticilerin, elit grupların zamanlarının geçtiği ve yerellik özellikleri göstermeyen bir hava alanı kültürünün mekânı ile ilgilidir. Bu mekânlara yer olamama anlamı ithaf edilerek “yok yer” (non-places) denilmektedir. Alışveriş merkezleri de bu tanıma girmektedir. Bu mekânlar sınırlı bir iletişimi olanaklı kılan, uzun dönemli ilişkileri ve iletişimi içermeyen sadece fonksiyonel amaçlı mekânlardır. İnsanların düşünceleri pasaport gösterme, zaman tabloları ve reklam panoları ile yönlendirilmektedir. Augé (1995), mekân kavramını “zaman ve uzam arasında yerleşmiş kültür” olarak yorumlamaktadır.

Sermayenin hareketliliği karşısında mekân durağan ve atıldır. Sermaye küresel ağ içerisinde kendine farklı operasyon alanları bulduğunda mekân çok uluslu şirketlere karşı yaptırım gücü olmadığından savunma durumundadır. Sermayenin bu küresel gezinme kabiliyeti mekânı ikinci plana itmekte ve bu anlamda da mekân bağıl duruma gelmektedir (Featherstone ve Lash, 1999).

Bununla birlikte iletişim ve değişimin ısrarlı durumu mekânın bir bileşeni olan ve bir yerle tanımlanan “kimlik” problemini küresel olarak anlamlandırmaya çalışma

abalarını gerekli kılmaktadır. Yerelliklerin karşılaşması ile yeni anlayışlar, fiziksel sınırlar yerine kavramsal çereveseler ön plana çıkmaktadır.

Meydan mekânı da bu anlayışla kavramsal çerçeve­de günümüzde farklılaşan niteliklere bağlı olarak yeniden ele alınmalıdır. Bu koşullarda mekânın bağlılığını ve değişkenliğini anlamak, kamusal kentsel mekânların özellikle toplumsal önemini kavramak gerekmektedir. Bunun için küresel etkileşimlere açık kentte tasarıma ait sağlıklı önerilerin yapılabilmesi Post-Modern ortamın değerlendirmesine bağlı olarak eleştiriyi de beraberinde getirmektedir.

3.4 Kentsel Tasarım Çerçevesinde Eleştiri

Kentlerin genel olarak etkilendikleri süreçleri basitçe değerlendirdiğimizde önceki bölümde sözü edilen nedenlerle mekânın parçalanmasından kaynaklanan sosyolojik problemlerin zamanla artarak devam edeceğini, gelecekte insanlar arası ilişkilerde önemi olan fiziksel somut mekânın değerinin yitireceğini kestirmek zor olmamaktadır.

Çözüm için verilecek katkılarda öncelikle sağlıklı bir eleştiri yapabilmek gerekmektedir. Ancak eleştiriye dayanan bir yaklaşım tutarlı öneriler geliştirmesine yardımcı olmaktadır. Bu çerev­eden bakışla özellikle toplumsal konularda “eleştirel kuram” dan yararlanmanın, kavramsal beklentilerin fiziksel araçlarını ve sosyal koşullarını belirlemede kuramsal olarak çözücülüğü bulunmaktadır.

Modern Kent’in eleştirisi daha çok uygulamalar sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklara bağlı olarak gelişmiştir. Yaşanan sorunların iyice arttığı “kent krizleri dönemi” de denilen bu süreçte, kent içerisindeki sosyal yaşam mekânlarının ve “kamusal” ın anlamının daraltılması söz konusuydu. Bu nedenle, post-modern söyleme dayanan ve Modern Kent’in yarattığı travmalara tepki olarak, kentlerdeki uygulamaları daha “özgür” olarak niteleyen, oysa daha serbest ve günlük ihtiyaçların giderilmesine bağlı bir anlayışla düzenlemeler yapılmaya başlandı. Pazar ekonomisinin sağladığı ve geliştirdiği yollarla, olanaklarla da hızlı bir şekilde işleyen yeni bir sürece girilmiştir. Bu önerilerde kent çevrelerini topluma açmak, kenti tasarlamak şeklinde bir takım yüksek ideallerle oluşturulan olumlu kavramları gündeme getirilmekle beraber bunların nasıl yapılması gerektiği ve arkasındaki kuramsal ve kavramsal tabanının eksik olduğu gözlemlenmiştir.

Özellikle Post-Modern uygulamaların sonuçlarının (kentte mekânsal parçalanma, toplumsal ayrışma vb.) zamanla ortaya çıkmasıyla Eleştirel Kuram'dan yararlanılan bilimsel ve teorik çalışmalar ağırlık kazanmaktadır. Evet, kent tasarlanmalı, bilimsel verilerden yararlanılmalı ve aynı zamanda gözlem ve deneyime bırakılan bir sürecin de işletilmesi gerekmektedir. Eleştirel kuram tarihsel tespitleri ve günümüze ait geçerliliği ve ihtiyaç duyulan açılımları ile yararlanılacak bir yol, yeni paradigmalara da açık bir yöntem olarak değerlendirilmektedir.

3.4.1 Eleştirel kuram dayanakları

Tezin kuramsal altyapısını oluşturmada yararlanılan eleştiri, bir yöntem olarak günümüzdeki sürece ilişkin olarak güncel bir önem taşımaktadır. Post-modern söyleme bir alternatif olarak gelişen ve dayanaklarını bilimsel verilerden alan eleştirel kuramsal çalışmaların tutumu kestirimci tavrın ötesinde beklentiler düzeyinde bir yaklaşımın benimsenmesiyle belirlenmektedir.

“Kendine dönüp eleştirme” (İng. self-refleksive) konusu, eleştirinin önemini vurgulayarak ilerlemeyi esas alan bir inancı içermektedir. Günümüzdeki Post-Modern yaklaşım buna olanak tanımamaktadır, çünkü kültür bir tarihsel nedenselliğe bağlı oluşumsa, post modern görüş tarihsel bir ilerleme gerekliliğini duymadığı için sosyal bilimlerin ilerlemesini olanaksız kılmaktadır. Bu alanda yeni bir akılcı arayış ve özgürleştirme çabası gelişmektedir (Tekeli, 1999).

Daha önceki akılcı ve positivist yaklaşımlardan yaralanılarak gelişen eleştirel düşünme arayışı “eleştirel kuram” olarak toplum yapılanmasındaki çalışmalarda etkili olmaktadır. Frankfurt Okulu ya da “Eleştirel Kuram” diye bilinen gelenek 1923'te Frankfurt Üniversitesi'ne bağlı Toplumsal Araştırmalar Enstitü'sünde kurulmuştur. Bu okulun ilk temsilcileri Horkheimer, Adorno, Marcuse, Pollock, Lowenthal gibi önemli kuramcılardır. Daha sonra bu kuşağın çalışmalarını Habermas'ın çalışmaları izlemiştir. Bu kuramın etkileri günümüze kadar sürmüş ve geliştirilmiştir. Max Horkheimer tarafından 1937 yılında kullanılan “critique”-eleştiri-sözcüğü ile kastedilen kavramsal içerik, ünlü makalesi “Geleneksel Kuram-Eleştirel Kuram” da açıklanmaktadır. Bugün bu kuram yeniden değeri anlaşılarak canlandırılmaktadır. Toplumu sadece anlamayı ve açıklamayı hedefleyen geleneksel kuramların aksine eleştirel yaklaşım, toplumu bütün olarak eleştirmeyi ve değiştirmeyi amaçlamaktadır (Dellaloğlu, 2003).

Sosyal kuramlar çerçevesinde ele alınan eleştiri “critique”, Kant’a (2006) kadar uzanmakta ve irrasyonel bir otoriterliği, kanıtlanamayan bilgiyi, dogmatik düşünceyi akılcılık çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. Genel değerler normlar ve yaptırımlara karşı toplumsal eleştiri mekanizmasının çalıştırılması ve kültür, sanat, müzik gibi konular yüksek, popüler ve kitle kültürü tanımları içerisinde analiz edilmektedir (Tekeli, 1999).

Özellikle Adorno’nun “Estetik Teorisi” (2004) ve “Kültür Endüstrisi” (2001) tartışması bugüne ait referans olarak alınabilecek değerdeki kuramsal alt yapısı ile tezi beslemektedir. Adorno’ya göre sanat, insanın “yanlış bütün” e karşı en güçlü olduğu alandır. Çok boyutlu ve çok katmanlı kitle kültüründe, kültürün endüstrileşmesi, endüstri toplumu içinde yer alan bireyin de bir endüstri ürünü gibi görülmesi, dolayısıyla insanın herhangi bir nesne haline gelmesi, yani şeyleşmesi sonucunu doğurmaktadır.

Dellaloğlu, “...Adorno’nun Kültür Endüstrisi analizi tüm kuşatmışlığı ve karamsarlığına rağmen, yine de alçak sesle ifade edilen bir umudu da korumaya çalışır. Kitleleri manüple etme çabasındaki ideolojisi, kontrol etmek istediği toplum gibi kendisiyle çelişir hale gelir. Kültür Endüstrisi, ideolojisinin panzehirini yine kendi içinde taşır...” demektedir (2003, s.23) .

Jameson, Adorno’nun (1972) “Aydınlanma’nın Diyalektiği” kitabına referans vererek “...Kültür Endüstrisi kavramıyla, geç kapitalizmin kültürü şeyleştirerek, paranın kültür haline gelmesinden yola çıkılarak bir “günlük yaşam” kuramı oluşturmaya çalışılır...” demektedir (1990, s.144).

Eleştirel Kuramın dayandığı felsefe, genel olanın tek (tikel - özgün) olan üzerindeki hegemonyasını “praxis” (uygulama) ile boyunduruk altına alma koşullarının ortadan kaldırılması ve toplumsal dönüşümün sağlanması amacını taşımaktadır. Pratiğe dönüşen kuramın önemi bulunmaktadır. Adorno’ya göre kuramsız bir pratik başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Toplumsal pratik (praxis) eleştirel ortamda özgürleştirici olmaktadır (Bernstein, 2003).

Giddens (2004) bu özgürleşmenin anlamını “bir şeyden özgürleşme” ve “bir şey yapmaya özgür olma”, “farkında olma” olarak dile getirmiştir.

Eleştirel Kuramlar arasında zaman içerisinde farklılıklar olmuş ve bu farklılıklar genel olarak toplumsal sistemin yapısına ve işleyişine bağlı olarak değişim

göstermektedir, fakat yine de hepsinde ortak ve önemli kabuller bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi “bilimsel” düşündür. Tekeli, “...eleştirel düşünce sistemine göre bilgiden bağımsız bir toplumsal işleyiş şekli yoktur. İnsan “toplum içerisinde bir varlık” ve toplum bir bilgi nesnesi olarak kabul edilmektedir. Buna rağmen gerçeğin sadece görünen ve gözlemlenen yönü bulunmadığını ve bitmediğini bu yönüne ilave olarak görünmeyen yönünün, gizli kalan yönünün de bilimsellikte ortaya çıkarılabileceği ve bu ortaya çıkan yapılarla gerçeğe ulaşılabilceği görüşünü ileri sürmektedir. Bilgi eleştirel kurama göre geleceği çok kesin hatlarla belirlemeyen, evrensellik iddiası taşımayan fakat insan eylemlerinin önünü açan, aydınlatan niteliktedir. Gelecek farklı seçim olanaklarına açıktır. Modern felsefenin homojenleştirici yapısının aksine eleştirel kuram “farklılaşmamış bir kolektivizm” e karşıdır. Ne insanları toplumdan bağımsız ne de toplumu insanlardan bağımsız olarak düşünmektedir...” diyerek bu konuya açıklık getirmektedir (Tekeli, 1999, s.67-94).

Bu kuramın önemli bir özelliği ise değişebilecek olan ve değişemeyecek arasındaki farkı ayırma bakımından elverişli olmasıdır. En önemli ontolojik kabulü ise toplumun sürekli dönüşüm içinde olduğudur. Bilgi bilinmeyenleri ortaya çıkarmak, yanılsamalara engel olabilmek, yanlışları önleyebilmekle sınırlı kalmayarak insanın varoluşu ile ilgili tüm eylemlerini ve ilişkilerini yeniden kurarken yararlandığı ve sonuçlarını eleştiri mekanizmasıyla değerlendirebildiği bir bilgi düzeyindedir. Adorno’nun (2001) “yanlış yaşam doğru yaşanmaz” sözü en çarpıcı biçimde bu düşünceyi vurgulamaktadır. Eleştirmedeğimiz bir yanlış üzerine doğruları kurmaya çalışmak anlamlı olmayacaktır.

Eleştirel kuram mutlaka ulaşılması gereken son bir amaç, Modern felsefede olduğu gibi izlenecek doğrusal bir süreç öngörmemektedir. Toplum kendi inisiyatifi ile dönüşerek belli noktalara varacaktır. Burada insanlığa bir güven bulunmaktadır. Toplum kendi inisiyatifi ile özgürce ulaştığı sonuçlara razı gelmelidir. Kurama göre, etkiler aynı olsa bile sonuçların aynı olması gerekmemektedir. Nedensellik anlayışı pozitivist bir anlayıştan farklılıklar göstermektedir, olguların çok sayıda tekrarlanması yeterli olmamakta görgül olarak sınanma gereğini aramaktadır. Bu bakış açısına göre toplumsal düzen içerisinde tam ve mutlak bir eşitlik sağlanması kesin değildir, çünkü farklılıklara dayanan anlayışla, o toplumun bireyleri tarafından

belirlenecek olan ve onların kendileri üzerine düşünerek daha iyiye, hakça bir düzene doğru yol alan bir süreç yaşanacaktır (Tekeli, 1999).

Tezin oluşmasına kaynaklık eden öznel eleştirel yaklaşım bu kuramın ışığında daha da belirginleşerek ve geri beslemelerle kuramsal çerçevenin tutarlılığını sağlamada yönlendirici olmuştur. Neden meydan yapamıyoruz sorusuna, meydan yapılmalı mı ve nasıl meydan yapılmalı cevabını arayan bir irdelemede destekleyici fikrîsel içeriği çalışmaya katkı sağlamıştır.

Bu analizlerle, piyasa koşullarına bağlı standartların ve değerlerin biçimlendiği, mekânın edilginleştiği bugünün tüketim toplumunda, dünya kentlerini hem benzeştiren hem ayrıştıran planlarının, imaj fikir ve sembollerinin çalışmalarını dikkatli yapmak gerekmektedir.

3.4.2 Post modern kentin eleştirisi

Günümüzde Post-Modern söylem, oluşumları ve olguları parçalar halinde düşünmeyi benimsemekte, nedenselliğe karşı durmakta, bütünlük ve ilerleme gibi kavramlara karşı çıkmaktadır. Post-Modern yaklaşımların asıl amacı bu değildir. Karşı olduklarının yerine ne koyacağı ve epistemolojik olarak ne koyması gerektiği tartışma konusudur. Genel olarak Post-Modern kuramsal çalışmalarda, yapılardaki bölünme ve parçalanmanın devam etmesiyle birbirinden ayrı/ atomistik olarak nitelenen elemanları olacağı, bunlar arasındaki dışsal ve rastlantısal birleşmelerde içsel etkileşimlerinin olmayacağı düşünülmektedir. Post-Modern uygulamalarda parçalanma hızlı ve küçük parçalara ayrışma şeklinde yaşanmaktadır. Modern dönemde ülkeler bölgelere bölünürken, Post-Modern dönemde daha küçük yerellikler olarak ele alınmaktadır. Kültür insanların birbirine aktararak geliştirdiği bir oluşumdur. İnsanların gereksinimleri, yaratıcılıkları ve ilişkileri ile ortaya çıkmakta ve diğer kuşaklara aktarılan bir üretim nesnesi olarak tarihselliği ve sürekliliği vardır. Bu durum Modern felsefeye uygun düşmektedir, oysa Post-Modernizm sadece parçalanmış olduğunu söyleyerek yetinmektedir. Parçalar arası ilişkilerin nasıl olacağı, parçalanmanın sınırı ve bütünleşmeleri de içerip içermediği konusunda sorular cevap beklemektedir (Tekeli, 1999).

Yeni oluşacak yapılarda anlamlı ilişkiler kurmak zorlaşmaktadır, hızın neden olduğu bir kaosta/karmaşa ortamında şizofrenik yapıların ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Bu bölünmeler kültür alanında da kendini gösterecektir (Harvey, 1991).

Post-Modernizmde ortaya konan görüşlerle ilgili kavramsal çözümlerin bu işlevleri yerine getirecek uygulamalarla da ilgilenmesi gerekmektedir.

Bu ortamda çeşitli kültürler ve ayrı parçalar kendilerini daha kolay ifade edebilirler, fakat kolay erişim ve hız devamlılık sağlamayan parçalı bir algı oluşturmaktadır. Bütünsel yapılar çözülürken koşulların ve yönetsel yapıların daha demokratikleşerek adil, eşitlikçi, özgür ortam ve ifade yolları açılabilir. Bunun gerçekleşmesi katılımcı ve çoğulcu ortamlarda sağlanabilir. Bu nedenle mutlaka kavramsal önerilerin toplumsal pratiklerle pekiştirilmesi gerekmektedir.

Post-Modern önerilerde genellikle sosyal çözümlemelerin yerine bireysel yöne doğru olan bir yaklaşım bulunmaktadır. Oysa gelecekte mekân sosyal anlamı ile öne çıkmalıdır. Sosyal ilişkilerdeki erozyonu önlemenin bir yolu da sosyal mekânın güçlendirilmesidir. Bu durumda Post-Modern tutumdan başka yollar da araştırılmalıdır. Kestirimci, belirlemeci tavrın ve denetleyici tutumun dışında başka çözümler aranmaktadır. Küreselleşmenin dev ağırları içerisinde insanlar kendilerini kuşatılmış olarak ve güçsüz hissetmektedir.

Giddens (2004) yüksek Modernlik veya radikal Modernlik dediği bir söylemle postlar sürecini eylem ve deneyim bağlamında irdelemektedir ve yitirilenlerin yeniden oluşumu için etkin tepkiler bütünü olarak görmektedir. Post-Modernizm'in şimdiki zaman ait, anlık ve geçmişi silen tavrına karşı daha akılcı ve yeni bilimsel yaklaşımlar gereklidir. Bu çalışmaların ortaya çıkması bir anlamda Post-Modern söylemin işlevini yerine getirmiş olması bakımından önem taşımaktadır.

Toplumu daha ileriye götürmesine inanılan bir yöntem olarak refleksif düşünceye,- kendine dönüp bakma ve eleştirme düşüncesine-, Post-Modernizm uygun olmamaktadır. Çünkü içeriğinde kalıcı olma kaygısı taşımamaktadır.

Bilimsel ve gerekirci modern dönemin akıllı, insanları salt toplumsal amaçlara göre aşırı baskıcı bir şekilde sınırlı davranmaya yönlendirmiştir. Yeni ve özgür deneyimlere pek olanak tanımayan düzenlemelere karşı oluşan tepkiler, bir takım doğruların da reddine neden olmuştur. Modern anlayışın bir anlamda, doğaya hükmetme çabası, doğada olup bitene alternatif davranma isteği bulunmaktadır. Fakat doğa içerisinde olup bitenlerin aynı süreçlerde her zaman aynı sonuçları ortaya koymadığı bir gerçektir. Modernizmde bu gerçek kayda alınmamaktadır. Post-Modern söylem bu sonuçlardan yararlanmaktadır.

Post-Modern kentle ilgili eleştirinin kenti tasarlamadan vazgeçilmesi anlamına gelmemesi gerekmektedir. Bu nedenle, kentsel tasarımın çizdiği çerçeve belirlenmelidir. Kentsel Tasarım'ın sanat işlevini içermesi, uygulamalarda esnekliğe olanak tanınması, her parçanın değerini ortaya çıkarıcı niteliğinin kullanılması çok doğaldır ki geniş ve zengin bir uygulama alanına işaret etmektedir. Bu kapsam meydan sorunlarına (özellikle aynileşmeye başlayan kentlerde) farklı politik ve ekonomik dayatmaların karşısında tek alan olan “estetik” konusunun can alıcı “toplumsal yaşamı destekleyici” anlamından yararlanılması gereğine bağlı, katılımını da sağlamaktadır.

3.4.3 Kentsel ve toplumsal dönüşümde planlama ve kentsel tasarımın rolü

“Kentsel tasarım” 1980’li yıllardan sonra kavramsal içeriğine ait uygulamalarla ortaya çıkan bir alanı belirlemektedir. Modern dönemin planlama tekniklerine ve pratiklerine bir karşı duruş sergileyerek adeta eksik kalanları tamamlamak amacı ile yapılan uygulamaların yer aldığı bir kapsamı bulunmaktadır.

Genel olarak özetlersek “Kentsel Tasarım” mimarlığın, şehirciliğin ve birçok başka disiplinin bir arada ortaklaşa çalışabilecekleri bir alandır. Açık alanların ve mimari formların her ölçekte beraberce tasarlandığı sanatsal ve fiziki bir çalışmadır. İşlev, estetik, kalite, kültürel nitelik, verimlilik gibi unsurları içerisinde barındıran üç boyutlu bir süreci tanımlamaktadır.

“Kentsel Tasarım” terimi ilk olarak, 1956’da Harvard Üniversitesindeki konferanslarda kullanılmıştır. Fakat daha eskilere dayanan ve bu anlayışla yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Camillo Sitte’nin “City Planning According to Artistic Principles” (1965) (Sanatsal İlkelere Göre Kent Planlaması) kitabında kent sorunlarına daha insancıl bir çevre için ortaçağ kentlerinin örnek alınması istenmiştir. Açık ve kamuya ait alanlar için estetik yaklaşımlar öne çıkartılmıştır. Daha çok normatif boyutta olan kentsel tasarım kuramlarından bazıları estetiği öne çıkartırken, bazıları işlevsel ve sosyal boyutla daha çok ilgilenmişlerdir.

Avrupa kökenli kuramlarda Fransız Tarzı, neoklasik yaklaşım ve neorasyonalist, Amerika kökenli olanlarda ise yeni kentsellik, tarihsel eklektik yaklaşım, renovasyon, restorasyon, geleneksel şehircilik isimlerindeki sınıflamalara rastlanmaktadır (Ellin, 1999).

Kentsel tasarım olgusunun pekişmesinde Modern yaklaşımının doğurduğu sonuçların eleştirisi etkili olmuştur. Kentin bölgeler ve parçalar halinde ele alınması ve her parçanın özel olarak işlenmesi esasına dayanan bir uygulama alanıdır. Rasyonel, bütünsel ve kapsamlı “bölgeleme” (zoning) stratejilerine dayanan planlama anlayışının yerini her bölgeye göre ayrı ayrı düşünülen projeler anlayışı almaktadır.

Bu amaçla örneğin Jane Jacobs’un (1993) Modern uygulamaları eleştiren “The Death and Life of the Great American Cities” kitabı önemli yankılar uyandırarak caddenin, sokağın, meydanın kamusal yaşamdaki önemini vurgulamaktadır.

Cullen (1996) “The Concise Townscape” kitabındaki kentsel açık alanlara sanatsal yaklaşım önerileriyle ve önceki kuramcılarının sanatsal çalışmalarını irdelleyerek bu alanda önemli katkılar sağlamıştır.

Alexander (1977) “Pattern Language” olarak geliştirdiği mekânsal unsurların örüntüsünden ve insan temel gereksinimlerinden kaynaklanan tasarım yöntemleri ile önemli çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Rappoport, Appelyard, Altman ve daha birçok kuramcı canlı ve yaşanabilir bir çevre kurmak için yayaları önemseyen ve yaratıcı arazi kullanımını dikkate alan önerilerde bulunmuşlardır.

Lynch’in (1960) “The Image of the City” kitabı çok ses getirmiş ve kentin okunabilmesi ile ilgili önemli belirlemeler içermektedir. İki boyutlu planların ötesine geçilerek kenti anlama ve öğrenmede zihinsel ve bilişsel haritaların kentin yolları, kavşakları, simgesel yapıları, mahalleleri vb elemanları ile nasıl oluştuğunu açıklamaktadır. Bu çalışmalar birçok çalışmaya referans sağlayarak, aydınlatıcı olmuştur.

Daha sonraki yıllarda Aldo Rossi’nin (1982) “Architecture of the City” kitabında tarihselcilik –historicism- kavramı ile kentin kendi tarihi içinde saklı olduğunu bunun da kolektif bellek oluşturduğuna işaret edilmiştir. Venturi’nin (1977) “Learning from Las Vegas” Rowe ve Koetter’un (1984) “Collage City” kitapları eski ve yeni biçimlerin uyumunu, geçmiş ve geleceğin birlikteliğini “kolaj” metaforu ile açıklamışlardır. Calthrope (2005) ise çalışmalarında “sürdürülebilir” kentsel yaşamı konu almış ve bütün bu fikirler kentsel tasarımı desteklemişlerdir.

Kentsel tasarım kuramları mimarlık kuramlarına paralel olarak ve ilişkili olarak gelişmektedir. Yapısalcı ve Post-Yapısalcı yaklaşımlarla da ele alınmaktadır. Yeni Şehircilik (new urbanism) daha ütöplast ve tarzçı, tasarımı öne çıkaran önermelerde

bulunmaktadır. Fiziksel çevrenin sosyal yaşam ve davranışları etkilediğini düşünen, ekolojiyi önemseyen ve geleneksel çevreye değer veren, yürünebilir mesafelerdeki çözümlere yönelmektedir. Bu anlayışa ait önemli bir planlama ilkesi olarak motorlu araç ve yaya trafiği birbirinden ayrıştırılmalı ve bağımsız olarak ele alınmalıdır. Günlük Kentsellik (everyday urbanism) kentteki sosyal etkinliği esas almaktadır. Kamusal mekânları sosyolojik ve insan merkezli, çoğulculuğa ve çeşitliliğe bağlı önerilerle açıkladığından bu anlamda yapısalcı değildir (Kelbaugh, 2001).

Post yapısalcılar, kentsel tasarım, elektronik iletişim ve sanal ortamın kaçınılmaz sonuçlarını doğal olarak görür ve mimariyi öne çıkaran, kenti bir doku olarak görmeyip, yapıları tek tek ele alan şaşırtıcı bir tarzı benimserler. Post-Yapısalcı yaklaşımda kentin mekânı bağımsız ve otonom olarak kabul edilmektedir. Bu bakış açısıyla toplumsal çıkarla ilişkili görülmemektedir. Estetiğin öne çıkması bu nedenlerdir. Kendi başına mekânın güzelleştirilmesi yeterli görülmektedir.

Bu yaklaşımların yanı sıra “sürdürülebilirlik” kavramı oldukça önemli bir açılım sağlamaktadır. Sürdürülebilir gelişim, ekoloji bilinci olan, sosyal ve gelişmiş bir modeli yaratan holistik bir bakış açısıdır (Thorns, 2004). Sürdürülebilirlik gündemi son yıllarda doğal ve sosyal çevrenin bütünleştirilme girişimidir. Geleceğin ve gelecek kuşakların da gereksinimlerini gözetken yerkürenin olanaklarını savurganlıkla tüketmeye karşı olanların çevreci yaklaşımıdır. Tekeli, “...*en dar anlamıyla bile ele alınsa kuşaklar arası bir adalet ilkesidir...*” demektedir (1999, s.232).

Bundan başka kentsel tasarımcılar, planlamacı ve uzmanları belirleyici olarak değil tasarıma katılan elemanlar olarak görmektedir. Çünkü bu mekânların farklı kullanımlarla ve tasarımın dördüncü boyutu olarak kabul edilen zaman içerisinde farklı anlamlar alacağı kabul edilmektedir.

Kentsel tasarımla ilgili çevrelerin, bu alanın kuramsal kapsayıcılığına rağmen uygulama alanında beklenen düzeyde uygulamalar gerçekleştiremedikleri görülmektedir. Bu nedenle kuram ve uygulama arasındaki kopukluğun ya da boşluğun giderilmesi gerekmektedir. Tasarım yaklaşımları, tasarım ilkeleri ile bir bütünlük içerisinde ele alınmalı ve öze ilişkin olarak ölçekler arası bir çalışma gerçekleştirilmelidir.

Farklı disiplinler arası bir etkinlik alanı olan kentsel tasarımın, ideolojik çerçevesinin, ancak ekonomik, yasal ve politik çerçeve ile düşünülmesi sağlıklı bir

sonuca götürebilecektir. Bu süreçte karar vericilerin, uygulama ve değerlendirmede yer alan aktörlerin idari yapıların, yerel yöneticilerin rolleri, yetkileri proje üretiminde berrak bir şekilde belirlenmesi önem taşımaktadır.

Birçok ülkede yerel yönetimlerin ve bu konuyla ilgili kurulan birimlerin kentsel tasarım eylemini her kent ve çevrede özgün ve faydalı olabilecek yorumlarla kendilerine uyarladıkları görülmektedir. Her toplum ve yerleşime özgü yaşam, kültür ve çevreyle ilgili gereksinimlerin farklılaşması bu alanın esnekliği ile uyumaktadır.

Ülkemizde kurumsal sistem içerisinde bu içeriğe uygun yasa ve yönetmeliklerin oluşturulamaması, yerel yönetimlerde yetki ve sorumlulukların yeterince düzenlenememiş olması, tasarımın etkinliğini azaltmaktadır. Birçok aktörün katıldığı (mimar, mühendis, sanatçı, sosyolog, çevre bilimci, meslek odaları, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler vb.) kentsel tasarım alanı planlama, uygulama ve yönetim bakımından koordinasyon ve işbirliğini gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra yeterli kaynak, fiziksel tasarımın ötesine geçen bir etkinlik alanı, stratejik çerçeve ve yerel bağlamın özenle irdelenmesi önemli boyutlarıdır.

Yerel yönetimlerin bu anlamda kurumsallaşması özellikle ülkemiz için araç ve stratejilerin belirlenerek, yasal ve yönetsel zeminin hazırlanması, halkın bilgilendirilme ve bilinçlendirmesi katılım ve denetim bağlamında sürece ilişkin konulardır.

Kentsel tasarım kavramı yapısal çevrenin kalitesinin yükseltilmesi ile ilgili olarak düşünülmelidir. Kentsel mekânların üretimindeki ve kalitesindeki yapısal değişik, ekonomik üretim ve teknolojik değişimle yakından ilgilidir. Kentsel tasarımın kabulleri bu bağlamda nitelikli çevreyi oluşturmada önemli bir çıkış noktası olmaktadır. Bu konuda yaklaşımlar çeşitlidir. Kimilerine göre kent farklılıklarının önemsenmesine dayanan ve insanlara saygıyı içeren yüksek değerlerle donatılmalıdır; kimilerine göre ise turist çekmek ve yatırımcılar ön planda olmalıdır, bu anlamda kent yerel özellik ve renklerin ortaya çıkartılmasıyla hazırlanan, çekiciliği olan bir mekân niteliğindedir.

Kentsel tasarım sürecinde karar vericilerin önemi büyüktür. Kentsel doku ile ilgili planlama kararları idari yönetmeliklerle birlikte, kamu ve özel aktörlerin hepsinin katılımı ile olmalıdır. Çoğulculuk ve katılım esas olduğundan, kentin biçimlenmesi sonucunda, yaşayanların bu yeni düzenlemelerden hoşnut olması ve psikolojik olarak

tatmin olması istenmektedir. Sosyal ilişki ve etkileşimler, kentin aynı zamanda formunu da belirleyen unsurlar olarak dikkate alınmaktadır. Bu süreç ekonomik ve sosyal işlemlerin doğrudan bütünleyici bir unsuru olmaktadır. Kentsel tasarımın, bireysel ve ortak beklentilerle oluşması ile ancak kentsel bir esenliğin mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Kentsel çevre, tasarımcı açısından ele alındığında iç ve dış mekânın birbirleri ile ilişkisinin en verimli şekilde kurulması ve bu mekânın daha büyük ölçekte kentle de ilişkilendirilmesini sağlamak olarak anlaşılmalıdır. İç-dış mekân ilişkisi, bir bütünü oluşturan negatif –pozitif ilişkisi olarak tanımlanabilmektedir. Yeni oluşturulan dokularda genellikle kinestetik (hareket esasına dayanan) ve organik düzenlemelere doğru bir eğilim oluşmaktadır. Mekânı içinde dolaşarak algılamaya yönelik bir tasarım mantığına dayanmaktadır.

Araçlı trafikle birlikte yaya ulaşımı oldukça öne çıkmakta ve yaya hareketliliğini destekleyici tasarım ilkeleri benimsenmektedir. Kentin işleyiş şekli, işlevlerindeki sorunlar ve biçim toplu olarak değerlendirilmektedir. Yönetim şekli, iş hayatı, eğitim ve eğlence biçimleri hepsi kentin genel yaşamı olarak görülen ana işlevlere bağlı olarak geliştirilen yapı ve onları çevreleyen dış mekân ilişkisini doğru tanımlamalıdır.

Bu anlamdaki çalışmalar daha çok kamu ve özel ara yüzünde önem kazanmaktadır. Kamu ve özel ayrımının iyi ve doğru kurulabilmesi hem etkinliklerin daha nitelikli olmasını hem de güvenlik koşullarını daha etkili olarak sağlamaktadır. Bu ayrım her topluma göre farklılıklar göstermektedir. Bu anlamda kentsel tasarımcılar yeni düzenleme örüntüleri ile kentlere özgü yaşamı geliştirici geçişleri iyi sağlayan çözümler aramaktadırlar. Kentsel ölçek unutulmaksızın mimari ölçekteki tasarımların gerçekleşmesi artan gereksinimler ve kentsel nitelik bakımından önem taşımaktadır.

Tüketime dayalı bir estetik ve güzellik anlayışının, sade ve yalınlığı gösteren estetikten uzak, gösterişli ve abartılı örneklerinin kentlerde ve çevre tasarımlarında yer aldığı görülmektedir. Ülkemizde özellikle son yıllarda kent toprakları, arz-talep kuralları ile ve genel olarak dünyada yaşanan rekabet ortamından etkilenen ve yatırımları çekebilmek için yapılan popüler, gösterişli projelerin alanı olmaktadır. Bu durum, daha çok özelleştirilen alanlara ayrılan parçacı planlama yaklaşımları ile

gerçekleşmektedir. Özellikle İstanbul'da daha sık görülen bu durum diğer bölgelere de yayılmaktadır.

Kentsel planlama parçacı ve popüler kültürün aracı olmaktadır. Bu durumda mimarlık ve planlama rollerini yeniden tanımlayarak bütüncül bir planlama içerisinde kentleri tasarlamalı ve eleştirel olarak sorunların yaklaşımına katkıda bulunmalıdırlar. Kentsel yaşamın yeniden kurgulanması ve kentlilik bilincini yükseltmek için gereken çalışmaları, kentin genel gelişimi içerisinde kamusal alanların yeniden inşa edilmesinde görmeleri gerekmektedir. 1998 yılında Avrupa İnsan Hakları Kent Plancıları Konseyi bir bildiri yayınlamış, katı bölgeleme (zoning) veya tek işlevli bölgeleme uygulamalarının kentsel yaşam ortamlarındaki çeşitliliği ve sürekliliği yıktığı ve tek düze arsa kullanımının gelişimini yönlendirdiği için terk edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Onun yerine gelişmede sabit ihtiyaçları değiştirmek gibi kentsel tasarımda tüm kozları değerlendirmeyi sağlayan çözümler aranmalı, tek işlevli bölgeleme yerine toplumun güvenliği ve sağlığı için gerektiğinde işlevsel ayırım yapılabilenmelidir görüşüne yer verilmiştir.

Plan notları ile sorunları çözmek hakların transferi ve hukuki sorunları çözmesi bakımından yetersiz kalmaktadır. Planlama uygulama ve finansman kararlarını içererek, karma kullanımları gerçekleştirmek için Sözleşmeli Planlama (Planning Agreements), Yükümlülükler Planlaması (Planning Obligations), Yararların Planlanması (Planning Gains) türünden yeni terimleri içermelidir (Kuntay, 2007). Özellikle son yıllarda tartışılan esnek bölgeleme (flexible zoning) veya katma bölgeleme (zoning inclusion) denilen kavramlar bazı ülkelerde uygulanmaktadır.

Kentlerin çok eskilerden bu yana, hatta kurulduğu günlerden beri toplumsal eşitsizliklere bağlı mekânsal ayrışmaların yeri olduğu bir gerçektir. Yaşanan bu durum her kentte farklı yoğunluklarda kent dokularına yansımaktadır. Özel alan ve kamusal arasındaki sınırın, özel alan lehine yeni biçimleri ile üretim-tüketim ve ekonomik ilişkiler nedeni ile genişlediğini görmekteyiz. Tüketim toplumu kavramıyla birlikte bu durum genel olarak dünyanın birçok bölgesinde özel olarak ise ülkemizde de yaşanmaktadır. Yönetimsel ve Planlamadaki zaafırlarla birlikte mekândaki ayrışmanın yarattığı toplumsal patoloji, kimlik sorunsalı, iletişim ve sosyal alanın aşınması özellikle kent içerisinde kamuya ait dış alanların yine kamu sahipliğine ve kullanımına yönlendirilmesini en temel sorun olarak kabul etmeyi gerekli kılmaktadır.

Kent Meydanı'nın mimari tasarımı, post-modern bir sürecin küresel dinamikleri ile birlikte yeni bir dünya düzeninde uçucu ve geçici anlamsallıktan uzak, bilimsel bir rasyonellik ve sistematik eleştirel bir sorgulama ile yapılmalıdır. Bu nedenle sözü edilen değerlendirmelerin kamu yaşamına ne kadar hizmet ettiğine bakılmalı, bu alanda yarışmalar açılmalı, mimar ve plancılar ekonomik rant amaçlarına ve imge yaratmaya araç olmadan, insan-çevre ilişkileri araştırılmalı, deneysel estetiğin verilerini kullanarak elitist ve dışlayıcı tutumdan uzaklaşılmalıdır. Tasarımlarda yeni kamusal hedefler belirlemek ve bu konuda daha çok tartışma ve katılım gerekmektedir. Konu bir araştırma, tasarım ve politika saptama meselesidir.

Son yıllarda İstanbul ve diğer şehirlerimizde de görülen piyasa ekonomisine bağlı kent topraklarından rant elde etme işlemleri hızla yayılmakta, yerel yönetimler yaratabildikleri yeni kaynakları bu alanda kullanmamaktadırlar. Birçok çevresel sorun ve görüntü sıkıntısının yaşandığı, gecekondular, varoş kimliği gibi mekânsal kimliklerin oluştuğu, alt kentleşme denilen olgunun geliştiği, yeni yapılan ulaşım sistemleri üzerinde birçok alış-veriş merkezleri ile saçaklanma ve merkezkaç kentsel dinamiklere bağlı bir gelişimle büyüyen kentlerde aynı zamanda toplumsal çözülme de gerçekleşmekte, şiddeti barındıran ortamlar, soyutlanma ve ayrışma çoğalmaktadır. Bu resim karşısında, Kent Meydanı'nın yeni kurgusuyla sosyal mekân çerçevesinde bir mimarlık çalışması olarak, sorunun farkındalığına dayalı, analizi yapılarak bir senteze ulaşılmalıdır.

Kent meydanlarının tümel bir planlama içerisinde düşünülen kamu alanlarında, nitelikli bir öge olarak inşası, parçacı tasarımlar karşısında daha yaşamsal olmakta ve bu mekânın yoksunluğu kamusal yaşamın fiziki mekânda güçsüzleşmesine bir gösterge olmaktadır. Kentsel tasarım kavramı olarak detaylandırılmış bir çalışmadır. Bütünsel bir planlamadan ayrı tutulmadan onun destekleyicisi, tamamlayıcısı olarak görülmelidir. Bu anlayışla kentsel gelişim planlarında ele alınan her meydan mekânı, yapılan bu tür çalışmalarla detaylandırılarak, kendisine uygun özgün önerilerin geliştirilmesine, estetiğin toplumsal etkisini de tasarıma katarak olanak tanınmalıdır.

3.5 Mekân'da Estetik Açıklamalar

Biçimsel nitelikler mekânın kendisinden ve mekânla etkileşimden kaynaklanan “anlatım” ın aracıdır. Bu durum meydan için daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Meydanda biçimsel anlatımın bir üst kategori olarak “estetik”

kapsamında değerlendirilmesi meydan konusunda formun olgusal karakterinden öte formu yorumlamak için insanın seçtiği, zihinde canlandığı bir kavram olarak biçimin anlam ifade eden niteliklerden oluşması nedeniyledir. Bu nedenle sadece dokunulabilir özellikler ile ilgili “mimari biçim” tanımlaması yeterli gelmemektedir. Mimarlıkta biçimin ifade kazanmasında bütünü oluşturan değerler olarak kompozisyon, düzen, oran, görsel denge, ritm, çeşitlilikte birlik kavramlarının estetikle ilişkilendirilmesine gereksinim duyulmaktadır. Mimarlık bir bilim dalı olmakla birlikte bir sanat dalıdır. Mimarlık sanatı estetik biliminin ışığı altında daha da ayrıştırılabilir duruma sahip olmaktadır. Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, mekân artık günümüzde geçerli olan ilişkilere bağlı değişken ve yaşamın çeşitliliğine bağlı olarak deneyimlerin alanı olduğunda ise mimarinin geometrik ve matematik açıklamaları ile bir kabuk, bir kap yaratmak için kullanılan değerlerinin ötesine geçilmesi kaçınılmazdır. Bu çerçevenin çizilmesi konunun tanımlanması için gerekli verilerin, bilimsel altyapının sosyoloji, psikoloji, kültürel ve tarihi içerikli toplum bilimlerinin işin içine girerek iletişim ve bildirişim özelliği kazandırılan (mekân-insan, mekânda insan-insan) etkileşim olanaklarının estetik teorilerle açıklanabilmesi olanağı nedeniyledir. Mimarlıkta bir değerlendirme ölçütü olarak estetik, yapısal çevre ve insanlar arasındaki simgesel, duysal ve biçimsel etkileşimleri açıklama çabaları taşımaktadır. Bu durumda biçimsel estetik simgesel estetiğe doğru bir yol almaktadır.

Tarihte birçok estetik doktrin birçok değer ortaya koymuştur. Bu kuramlar duyum ve duygulara dayanan estetik değeri metafizik, materyalist, objektivist, subjektivist, yapsalcı vb. gibi çok farklı açılardan yaşamın ve sanatın doğasını ilgilendiren gerçeklik, doğal, iyi, doğru, güzel, çirkin, yüce gibi kavramların, haz, tavır, beğeni yargısı, özdeşleşim vb. kavramlarla açıklanmasına dayandırılmıştır.

Bugün artık mekânı biçimleyen üst kategorik ihtiyaçlar aynı zamanda değişim hızını, kısa-uzun ve orta vadeli öngörülerini gerektirmektedir. Estetik mekân, insanlar arasındaki bağları güçlendirerek, onlara ait bir geçmiş ve geleceğin sorumlu oldukları hissini duyuran bir ortamdır. Kent söz konusu olduğunda genellikle uzun vadeli çözümler beklenmekte fakat döneme ait değişim ve dönüşüm hızı uzun vadeli çözümlemelerde mutlaka esnekliğe olanak tanınmalıdır. Bu esneklik insanlar arasındaki pratiklerin değişkenliğine ve inşai çevrenin dönüşüm potansiyeline bağlı olmaktadır. İnsanlar arası iletişim dönüşümlerde pozitif bir değer taşımaktadır.

İnsanların en temel ihtiyacı olan iletişim diğer fiziki ihtiyaçlarından önde gelmektedir. Oysaki günümüz olanakları ile tam tersine bir durum söz konusu olmakta, insanlar birbirlerinden uzaklaşarak ihtiyaçlar gerçek ihtiyaçlar olmaktan uzak tüketim toplumuna ait çeşitli reklam ve sunumlarla empoze edilmiş şişirilmiş yalancı ihtiyaçlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Günlük hayatın bölüşüm, dayanışma ve yardımlaşma gerektiren ve sosyal bağları kuvvetlendiren ortamları artık yok edilmektedir. Bu durumda bölüşülen mekânlar iletişimi olanaklı kılan bildirişim özelliği taşıyan mesajlar ileten ve alıcı bir kitleye algılama olanağı tanıyan düzenlemelerden yararlanmalıdır. Estetik kuramlar içerisinde “alımlama estetiği”, “deneysel estetik”, “bildirişim estetiği”, “eleştirel kurama ait estetik teori” bu yöndeki çalışmalar için yeni çalışma yöntemleri ve açıklamalar getirmektedir. Yine de estetik teorilerden genel olarak şöyle kısaca bir söz etmek yararlı olacaktır.

İlk olarak “estetik” Yunanaca’da “aesthanestai”-duygu ile alımlama- ve “aesthesia”-duyum, duygu sözcükleri olarak kullanılmış ve bunlardan türetilmiştir. Bir Alman filozofu olan Alexander. G. Baumgarten (1714 – 1762) “Aesthetica” isimli kitabıyla (1770) bu bilimsel felsefeye ismini vermiştir. Baumgarten çağdaş estetiğin kurucusu olarak nitelendirilmektedir. Önceleri estetik olgu duygu bilgisi olarak araştırılmaya başlanmış daha sonra bilim dalı olarak kabul edilmiştir (Tunalı, 1989).

Antik dönemde Sokrates güzeli ve iyiyi bir arada düşünür. Öğrencisi Platon’un idealist yaklaşımına göre biçimsel ilişkiler ve düzen, oran, ölçü, ritm, simetri, armoni, kozmos, çeşitlilikte birlik yardımıyla “güzel” yaratılmış; güzelliğin kökeni bu ilkelerde ve doğa kanunlarının kendi yarattığı formlarda aranmıştır. Öğrencisi Aristo ise, subjektivist bir tanımlamayla Platon’un metafizik yaklaşımına karşı yeni kavramlar ileri sürmüştür; ideal duruma karşı gerçeklik; varoluş karşıtı süreç; içerik, düşünce ve form ayırımı karşıtı bütünlük kavramlarıyla, ruhsal arınmayı gerçekleştiren bir estetik anlayışı benimsemiştir (Maser, 1985) .

Aristo (m.ö. 384 – 322), estetiği güzel kavramı ile değerlendirerek insana göre çok büyük bir şeyin onun algısı dışına çıktığında artık güzel sayılamayacağını söylemiştir. Daha çok “güzeli açıklayan” sanat üzerinde durur. Sanatçıyı da doğanın bir öykünmecisi olarak görmekte ve “güzeli” “iyi” ile ilişkilendirmektedir. Görüldüğü gibi, çok eskilerden beri “estetik” ismi konulmamış olsa bile, bu kavramın içeriği ile ilgili derinlemesine düşünen filozoflar önemli açınımlarda bulunmuşlardır.

Sokrates'ten önce yaşayan Efes'li filozof Heraklit (M.Ö. 535 – 475), evrende her şey arasında bir çatışma ve değişme bulunduğunu; buna bağlı evrensel bir dengenin, armonini olduğunu söylemiştir. Pisagorcular yine sayılarla evrenin düzeninin ilişkisini kurmaya çalışmışlardır.

Güzelliğin bilimi olarak estetik konusu eskiden beri tartışıla gelmektedir. Bazı felsefeciler bunu böyle kabul ederken, Rosenkranz (1853), Wittgenstein (1889–1951) gibi felsefeciler “çirkinliğin” de bir estetik kategori olduğunu söyleyerek, güzellikten öte komik, hoş, trajik, zarif, ilginç, yüce, iyi gibi kavramları da içerisinde barındırabileceğini söylemiştir.

Daha sonra 18.yüzyılın önemli düşünürlerinden Kant ve Hegel farklı görüşlerle estetik konusuna yeni boyutlar kazandırmışlardır. Hegel (1994) güzelliği doğadakinin farklı olarak aklın ikinci kez doğurduğu bir güzellik olarak niteler ve sanatla ilişkilendirerek mutlaklaştırmıştır. Estetiğe diyalektik açıdan yaklaşarak estetiği bir görünüş-sanat konusu olarak düşünmektedir. Görünüş değerini ise öz (essentia) ve töz (substans) bütünlüğü olarak değerlendirmektedir. “Vorlesungen über die Aesthetik” kitabı önemli bir çalışmadır ve estetiği güzelin bilimi olarak görmüştür. Platonla başlayan güzellik anlayışını Hegel daha da geliştirmiştir.

Güzellik olgusunun yanı sıra estetik birçok kavramı içerisine alsa da özellikle “yücelik” kavramı üzerine çok şeyler söylenmiştir. Estetik bir kategori olarak kabul edilen yücelik kavramı özellikle ünlü düşünür Kant (1724–1804) tarafından incelenmiştir. “Saf Aklın Eleştirisi” (1781) ve “Yargı Gücünün Eleştirisi” (1764) kitaplarında güzellik ve yücelik kavramlarını incelemiştir. Bu iki kavramı birbirleri ile ilişkilendirmektedir ve bunlar kendiliklerinden bir yargı oluşturmaktadırlar. “Yargı Gücünün Eleştirisi” kitabı ile de Kant'ın eleştiriyi bir metod olarak benimsediği anlaşılmaktadır (Aydınlı, 1993 s.8). Güzelliği daha çok nesnenin biçimi ile kavranır bir özellik olarak görmek ve “yüce” ise biçim olarak kesin bir belirginlik taşımamaktadır. Ölçek olarak aşkın büyüklükler ve sınırsızlık bu duyguyu vermektedir. İnsanı aşan bu büyüklüklerin bir ezilmişlik duyumsaması oluşturarak acı hissi vermesine karşı, bunun üstesinden gelebilmek için de insanda bir sonsuzluk fikri ve idesi oluşmaktadır. Buna aklın ideleri denmektedir ve her şey bunun karşısında küçülmekte ve insan bu duyguyu ezerek üstesinden gelmenin yarattığı hazzı yaşamaktadır. Bu duyguyu yaratan nesnelere bir hayranlıkla beraber bir saygı da duymaktadır (Tunalı, 1987).

Özellikle tarih içerisinde yapılan ve düzenlenen anıtsal meydanların arka planında yer alan yücelik fikrinde bu açınının yer aldığını söyleyebiliriz. Kuban (1996) tarafından işaret edilen kendi toplumumuza ait anıtsal mekân yaratma geleneğinin olmamasını da bu anlamda irdelemek yararlı olabilir. Özellikle Papalık döneminde, Hristiyanlığın gücünü ve etkisini hissettirmek için anıtsal ölçeğin yüce değerleri vurgulamak ve göstermek için etkin biçimde mekânda kullanıldığına tanık olmaktayız. Ayrıca yücelik kavramının imparatorların ve diktatörlerin güçlerini simgeleştirmek ve etkinleştirmek için, anlamın mekândaki ölçekle ilişkilendirildiğini görmekteyiz.

Hegel mimariyi de bir sanat olarak değerlendirmekte, sınıflandırmalarında sembolik sanat anlatımı içerisinde görmektedir. Diğer sanat dallarından resim, şiir, müzik ise romantik, heykel sanatını da klasik sanat içerisinde sınıflandırılmaktadır. Hegel biçim ve üslup arasındaki diyalektik ilişkiye dikkati çekmektedir (Özer, 1986).

Tarihten günümüze gelindiğinde ise pozitif ve bilimsel bir bakış açısıyla, sınıfsal ve toplumsal koşullarla belirlenen bir estetik kültürle oluşan beğeni yargısının bir eğitim sorunu olduğu ve sosyo-kültürel koşulların iyileştirilmesi ile gelişebileceği görüşüne dayanan kabuller bulunmaktadır. Refah seviyesinin arttırılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi sanatın anlaşılmasını ve deneyimlenmesini yaygınlaştırmaktadır. Bu estetik yaklaşımın son yıllardaki önemli kuramcılarında birisi Macar asıllı Lukacs'tır (1855–1971). Neredeyse elli yıl estetik üzerine çalışmış olan Lukacs, “Die Eingenart des Aestetischen-Estetiğin Özyapısı (1963)- isimli eserini günlük yaşam üzerine kurulu estetik davranışları esas alarak yazmıştır. İnsan eylemi olarak gördüğü sanat üzerine düşünceleri, toplumdaki çelişki ve aksaklıkları aşmada biçimin bir araç olduğuna dayanan bir tarihsel yöntemden kaynağını almaktadır.

Estetik olgunun elemanları gerçekte özne ve nesnedir ve bu ikisi arasındaki ilişki sonucunda yüklediğimiz değeri “estetik değer” ve bu değer oluşturduğu öznel durumu da “estetik yargı” olarak niteleyebiliriz. Bu dört unsur özne, nesne, estetik değer, estetik yargı bir bütün oluşturmakta ve Tunalı (1978) bunu “ontik bütünlük” olarak ifade etmektedir.

Özne yönünden incelendiğinde, tavır, algı, duyum, özdeşleşim (-einfühlung- estetik nesneye karışmak, onunla bütünleşmek), haz gibi konular ile ele alınmaktadır. Örneğin mimarideki algılama konusunda Gestalt Psikolojisinden yararlanılmaktadır.

Frankfurt Okulu eleştirel bir nesnel anlayışa sahiptir. Endüstriyel üretim sürecinde sanatın metalaşması ve üretim biçimlerinin estetik anlayışa etkilerini eleştirel kuramlar çerçevesinde açıklamıştır. Özellikle Adorno'nun (1903–1969) “Estetik Teorisi” estetik konusunun günümüzdeki anlamını açıklayıcı niteliktedir. Lukacs'tan oldukça güçlü bir şekilde etkilenmiş, “kültür endüstrisinin” sanatın meta karakteri üzerinde değişiklik yaptığını ve otonom karakterini yok ettiğini söylemiştir (Adorno, 2004). Diğer eserlerinde de politik, kültürel, yasal, ekonomik yanlılara dikkat çekerek kültürel anlamda özgürlüklerin yok olduğunu belirtmiştir.

Lukacs toplumun her sektöründe mal değişiminin ana düzenleyici ilke olduğunu ve mal fetişizminin tüm sosyal kurumlara sızmış bulunduğunu ve insanların pazarın karşı koyulmaz kurallarına boyun eğen salt “şeyler” haline getirilerek maddeleştirildiğinden (reification) bahsetmiştir (Lukacs, 1978).

Adorno (2001) Estetik Teori'sinde, kültürel metaların otonom halinden uzaklaşarak pazarlanabilir bir hâl almasını, içsel yapılarını değişime uğrattığını düşünmektedir. Kullanım değeri yerine değişim değeri öne çıkmaktadır. Her şeyin değiştirilebilir olması, sadece kendisi bir değer oluşturduğu için anlam bulamamaktadır. Sanat eserlerinin veya estetik değerlerin “biricik ve kendine özgü” olma olgusu böylelikle yok edilmektedir.

Çağımızda özellikle endüstriyel ürünlerin artmasına bağlı, teknolojik gelişmelerin de kolaylaştırıcı etkisi nedeni ile bir tüketim süreci yaşanmaktadır. Bu durum çok sayıda ve işlevsel olarak üretilen metaların estetik değerleri konusunda sorgulamaları ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. İşlevsel olanla karşıtlık oluşturan geleneksel estetik anlayışa karşı sanatsal-endüstriyel ürün elde edilebileceğini söyleyen Bauhaus Ekolü'nün yaptığı çalışmalar bu ikilemi çözmeye çalışmıştır. Yeni bir estetik kuramı, “endüstri tasarım teorisi” adıyla benimsemiştir.

Estetik konusu derin ve kapsamlı bir konu olarak sürekli araştırılan bir alandır. Estetik ilginin daha önceleri elitist bir ilgi alanı olarak görülmesine rağmen artık insanın kendi ve çevresi ile ilişkilerinde ve uygulama ve tasarımlarında teknolojiyle birlikte insanı merkez alan bir görüşe yaklaşılmakta ve yaşamın her alanını kuşatan bir bilim alanı olma yolundadır. Kuşkusuz bu çalışmaların kanıtları bir laboratuvar ortamında elde edilemeyecektir. Yaşamın içerisinde zamanın ortaya çıkaracağı ve göstereceği kanıtlar olacaktır. Özne ve nesnenin birbirine doğru yöneliminin

gelişmesi ile teknik ve bilimin duygu ve düşünce ile birleşmesiyle daha yetkin ve güzel sonuçların yaygın bir alan oluşturmaları beklenmektedir. “Deneysel Estetik” çalışmaları bu yöndedir.

Bireylerin sanat özelliği taşıyan nesnelerle ilişkilerini deneysel yollarla açıklamaya çalışan bir Alman araştırmacı olan Feschner son dönemde estetik konusuna “deneysel estetik teorisi” ile katkıda bulunmuştur. Ruh ve beden arasındaki ilişkiyi psikofiziksel ilişkilerle açıklamaya çalışan Feschner deneysel estetiğin öncülüğünü yapmıştır. Karmaşıklık, yenilik, şaşırtıcılık, belirsizlik gibi öğelerin insanlarda yarattığı estetik duyumsama ve yargıları açıklamak için deneysel estetikten yararlanılmaktadır. Günümüzde gelişen bilim kollarından psikolojinin derinlik kazanması, tarihsel olarak uygarlıklara ait biçimlerin oluşumlarını anlamaya yardımcı olan arkeoloji, etnoloji, antropoloji gibi yardımcı bilim dallarından yararlanılması bu çalışmaları beslemektedir. Bu yaklaşımların “bildirişim kuramı” ile de ilişkilendirildiği görülmektedir.

Özellikle son yıllarda üzerinde durulan “bildirişim kuramı” bireyler ve çevre arasındaki “mesaj iletimi” üzerinde durmaktadır. Bu kuram sanat ürünlerini artık belli bir kesime ulaşacağı kabulünden uzaklaşarak, belli bir yığına (publicum) ulaşması düşünülmektedir. Bu mesajların topluluklara iletilmesinin yolları ölçme ve matematiksel yollarla denenmektedir. Mesajların alıcısına iletimi “kod” lar olarak nitelenen kurallara bağlı olan dilsel yollarla veya işaretlerle sağlanmaktadır. Gönderilen mesajların alınacağını bilerek ortaya konan ürünlerde alıcının kendi repertuarında da bu şifrelerin bulunması ve bunları tanınması gerekmektedir. Kullanılan işaretler, dil, figür, renk gibi unsurlar “kanal” adı verilen araçlarla olmaktadır. Bu işaretleri toplumsal çevrenin nitelikleri belirlemektedir (Tunalı, 1989).

Meydan ve benzeri nitelikteki sosyal mekânlarda bu yöntemlerden yararlanılarak tasarımcı açısından deneysel ve biçimsel araştırmalar yapılmaktadır. Somut ölçütlerin araştırılması nesnel verilere dayanmakla birlikte, her topluluk için, her zaman özel koşullar da dikkate alınmak durumundadır. Estetik yaşantının öyle kolay açıklanabilirliği olmadığı buradan da anlaşılmaktadır.

Günümüzde sanat ve estetiğin anlamı ve görünümü eski anlayışa göre fazlasıyla değişime uğramıştır. Yeni sanat çerçevesinde nesneden önce gelen dilin aşkın bir

düzlemde gerçeği duyurması beklenir. Daha önceleri yapıt aracılığı ile gerçek olanın doğrudan dış dünyaya ait bir şekilde öykünülerek yansıtılması (mimesis) söz konusuydu. Bugünün simgesel ve iletişimsel sanat dili ile duygu ve düşüncenin sunulması ve bütününün iletilebilmesi sanatçının yetkinliğini göstermektedir. İçerik ve biçim aynı düzlemde ve birbirleri ile kaynaşmış durumdadır.

Nesnelerin anlamlarını kavramada sezgi duyumu öne çıkmakta ve hatta düşünceden bile önce gelmektedir. Henri Bergson'un felsefesinde bu yaklaşım bulunmaktadır. Bergson (1983), sanatın duyguları açıklamaktan çok bizde duygular uyandırmayı amaçladığını ve sezginin şeylerin görünmez yanlarıyla ve derinlikleriyle ilintili olduğunu düşünmektedir. Kendisi maddenin matematik ve fizikle tanınabilir olduğunu, fakat ruhun sezilir ve tam olarak sezgiyle sezilebilir olduğunu, estetiğin görmenin ötesinde gizil bir durum olduğunu söylemiştir. Timuçin “...*bu metafizik bir yaklaşımdır ama algılarımızı aşan bir dünyanın metafiziği değildir...*” diyerek sezgisel bir kavrayış için nesnelerin içine doğru yönelen duygu ile kavramsal olandan uzaklaşmak gerektiğine inanmaktadır (Timuçin, 2002, s.89).

Yine aynı biçimde Croce (1983) estetik bilginin sezgiye dayandığını düşünmektedir. 20.Yüzyılın başında Benedetto Croce “doğal güzel” ve “fizik güzellik” diye bir ayırma gitmiş ayrıca özgür ve özgür olmayan estetik değer çözümlemesinde bulunmuştur. Fizik güzelliği sanat yapıtı ile özdeşleştirmekte, doğa güzelliğini ise bir veri olarak kabul etmektedir. Croce ayrıca estetiği “sezgi” gibi bir duyumla mesnetlendirmeye çalışarak sezgiyi bir dışlaştırma olarak açıklamaktadır. Sanat yapıtını “yapma” bir güzellik olarak görmek ve bu yapıt sezgi, duygu, düşünce ve imgenin birlikteliği ile estetik bir sonuç ortaya koymaktadır (Tunalı, 1989).

Bu açıklamalara bağlı olarak mimarlık estetik ilişkisi çok yönlü bir değerlendirmenin konusudur. Mimarın bir sanatçı olarak analizleri bir sentezle gerçekleştirdiği özgün bir tasarımda birleşme ve ayrıştırmalar yaparak bir bütün oluşturabilme yetisine bağlıdır. Bu birleştirmeler, bir araya gelen öğeler hiç bir zaman rastgele bir toplama olmamaktadır. Timuçin (2002) “her yapıtın insanlar için algılanabilir niteliklere sahip olması gerektiğinden, özellikle mimarlığın insan için yapılan bir zorunluluğu bulunduğundan” söz etmektedir. Ayrıca, mimarlığı “işlevsellik ve güzelliğin” koşulladığını ve bunu “doğaya bir tepki olarak, doğanın üzerinde bir doğa kurmak olarak” görmektedir.

Eski sanat anlayışına dayanan görüşe göre nesnede, anlam yapının kendisine aittir. Yapıtı görsel olarak algılayan taraf pek etkin değildir. Duyulan ve düşünülenlerde sanatçı merkezli bir sınırlanmışlık söz konusudur. Sanatçıya göre düşünülür, duyulur ve bağımlı bir sınırlılık vardır. Çağdaş sanatta yapıtlar onu yaratan ve izleyen arasında dinamik bir ilişki içerisindedir. Simgeci anlatım çağında doğrudan göstermekten çok belli işaret ve kodlamalarla çağrıştırmak, sezdirmek kurucu unsurdur. Bildirilen mesajları almak gelişmiş bilinç koşullarını gerektirmektedir. Bu bilinç bilginin üstünlüğünde gelişen bir bilinç olmamakta fakat insana yönelik olan, onu anlamaya dayanan onun için sanata yaklaşan insanın bilincidir (Timuçin, 2002).

Bu noktada anlamları çözme bilinci veya anlama süreci bir dilin etrafında olduğu için “yorum bilim” den (hermeneutik) yararlanılabilir. Bu kuramın insan varlığı ve ürettiklerini anlama felsefesine dayanan bir açılımı bulunmaktadır. Alman tarihçi Dilthey (1996) ve yine Alman bir felsefeci olan Gadamer (1989) bu konuda çalışmaları ile yorum bilimi bir anlama yöntemi olarak nitelemişlerdir.

Yeni yapılan düzenlemelerde estetik günümüzün koşullarına bağlı olarak anlamını dönüştürmektedir. Özellikle kamusal mekânlar için ele alındığında izlemeye yönelik bir estetik anlayışın yerini, iletişime ve simgeselliğin oluşturduğu anlamlara bağlı bir estetik anlayışa bıraktığı söylenebilir. Özgün biçimlerin kendine ait özel dili, okunabilirliği yapıttan önce gelmektedir. Yapıt geri planda kalmaktadır. Yapıt bu özel dili nedeni ile iletişimsel bir öge olarak kabul edilmektedir ve yapısı anlamlarla doludur.

Kurgularda, özellikle sanatsal veya estetik kurgularda yoğun bir simgesellik, mekânın anlamı ve görünümünde başlıca öge olmaktadır. Simgelere dayanan bir anlatım çağı içerisinde bir üretim süreci yaşanmaktadır.

Bu anlayışla temel konu, oluşturulan yapıttan kaynaklanan algılanan şemalardır. Bireyler için, şemalardaki saklı anlamı çıkarmak ve anlamlandırmak söz konusudur ve bu ilişki tekrar eden bir yönelimle her defasında yeni ve farklı duyumsamalar oluşturan bir yaşam biçimidir. Estetik alımlama, aslında daha çok deneyimlemeyle gelişmektedir. Kent meydanı bu kapsam içerisinde her defasında tekrarlanan bir yönelimi beklemekte ve estetik anlamını bu deneyimlemeye dayanarak kurmaktadır.

4. TARİHSEL BAĞLAMDA KENT MEYDANLARI

Geçmişe baktığımızda en ilkel toplulukların yerleşimlerinde bile insanların toplanma ihtiyacı içerisinde oldukları ve bunun için yerleri olduğu bilinmektedir. Bu amaçla kendi kendilerine oluşturdukları özel alanlar bulunmaktadır. Meydanlar da bu kapsamda genel olarak hem dünyada hem de yerel bağlamı itibariyle Türkiye için tarihsel gelişimi bakımından irdelenmektedir.

4.1 Kent Meydanlarının Tarihsel Gelişimi

Tezin kapsamında günümüz kent meydanlarının kamusal çerçevesinde geliştirilmesi gereği bir hipotez olarak kabul edildiğinden, meydanların antik site toplumlarından başlayarak, Ortaçağ, Rönesans Dönemi ve Modern Dönemi de kapsayacak şekilde kamusal yaşama bağlı işlevsel ve biçimsel kurgularını irdelemek gereklidir. Bu dönemsel değerlendirmeler toplumun yaşam tarzının mekâna yansımaları gösteren farklılıkların anlaşılması bakımından önemlidir.

19.yüzyıl Endüstrileşmenin gerçekleştiği ve yeni üretim biçimlerine bağlı kentleşme ve sosyal yaşam alanları ile ilgili değerler dizisinin de kayma gösterdiği bir dönemdir. Bu nedenle Modern Dönem ve Post-Modern dönem ayrıca ele alınmaktadır.

4.1.1 İlk yerleşimlerden Modern Dönem’e meydanlar

İlk yerleşimlerde mekânsal bölünme genel olarak tapınma ritüellerini yerine getirdikleri alanlar ve onun dışındaki yerler olarak gerçekleşmiştir. Bu alanlar insanlar için kutsal ve kutsal olmayan mekânlar olarak ayrılmaktadır. Kendiliğinden bir oluşumla gelişmeye başlayan yerleşmelerde ilk toplumlar toplandıkları bu mekânlara, liderlerini görmek, kutsamak, dinsel törenlerini gerçekleştirmek, yönetici konumundaki kişiler ise kendi gücünü ve halkını görmek ve göstermek için ihtiyaç duymuşlardır.

Genel olarak dinsel, törensel işlevi bulunan alanlar daha sonraları ilk şehirlerin kurulması ile ticari bir işlev kazanarak pazar alanına dönüşmüştür.

Ekvator’da yapılan son kazılarda m.ö. 3000 yıllarına ait planlı ilkel meydan örneklerinden olan Real Alto yerleşiminde törenleri için ayrılmış özel bir alanın olduğu belirlenmiştir.

Yine ilkel topluluklardan Brezilya’daki Bororo Kabilesine ait yerleşmede ve Kanela Kızılderililerine ait Kuikuro Köyünde, Kuzey Amerika’da yerlilere ait Pomeiock Köyünde, Afrika Musgum’daki yerleşmelerde genel olarak bir çember etrafına dizilen evlerin ortası bir meydandır (Tümer, 2007) (Şekil4.1)(Şekil4.2).

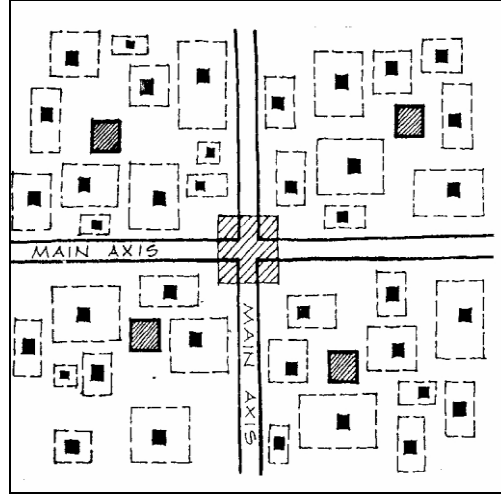

Şekil 4.1 : Eski kabilelerin dairesel yerleşimi ve ortasında meydan (Tümer, 2007).

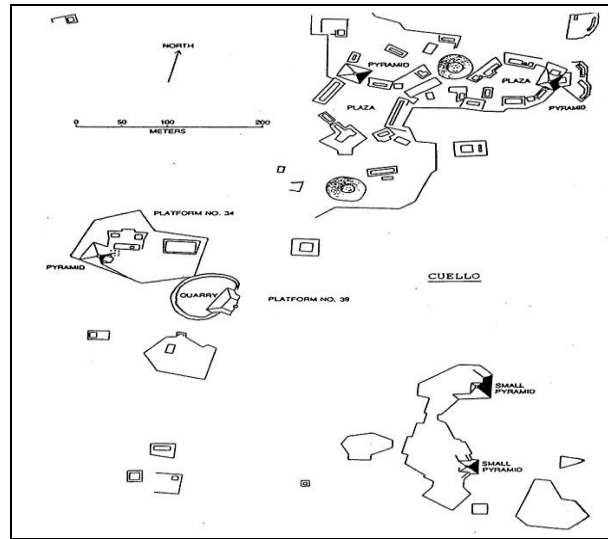
Şekil 4.2 : Brezilya Kuikuro köyünde ortada 50 m’lik meydan (Url-1).

Güney Amerika’da nüfusu onbin, otuz bin arası değişen bir Aztek yerleşimi Tenochtitlian’ın merkezinde ana tapınak ve çevresinde gruplar halinde yöneticilerin konutları yer almakta ve bu konut gruplarının ortalarında toplanma yerleri bulunmaktadır (Şekil4.3).

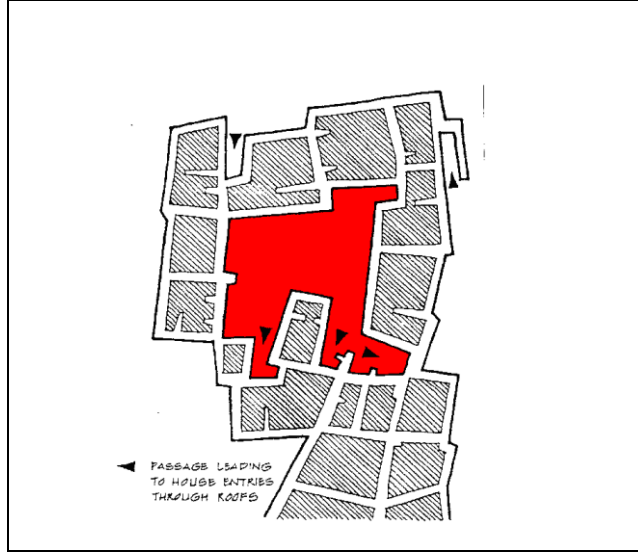
Şekil 4.3 : Aztek - Tenochtitlan Yerleşimi (Rappoport, 1979).

Maya Cuello yerleşiminde, piramitlerin bulunduğu bölgede birbirine yakın iki meydanın bulunması burada da tören geleneğinin gelişmiş olduğunu göstermektedir (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 : Maya Cuello Yerleşiminde Plazalar (Rappoport, 1979).

Özgün bir örnek olan ve en eski yerleşimlerden biri olan Orta Anadolu'daki (m.ö. 6800–5700) Çatalhöyük yerleşiminde birbiri ile sıkı sıkıya bitişik ve bağlantılı ev kümelerinin tam ortalarında yine bir avlu- meydan yer almaktadır. Bu yerleşimde meydanlar içe dönük bir yaşamın toplanma işlevini yerine getirmektedir (Şekil 4.5).

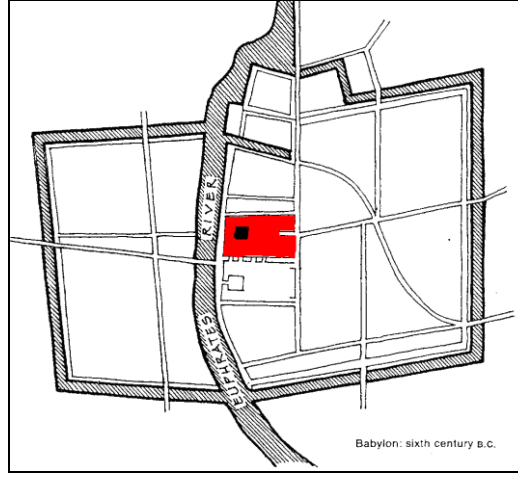
Şekil 4.5 : Çatalhöyük Yerleşimi (Catanese ve Snyder, 1979).

Hitit uygarlığına ait Boğazköy tapınak avluları ise sadece dini törenler için değil, Pazar alanı olarak da kullanılmıştır.

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi dünyanın değişik bölgelerinde farklı zamanlarda da olsa ilk yerleşimlerde, insanlara ait toplanma gereksiniminin ve yerinin olduğu görülmektedir.

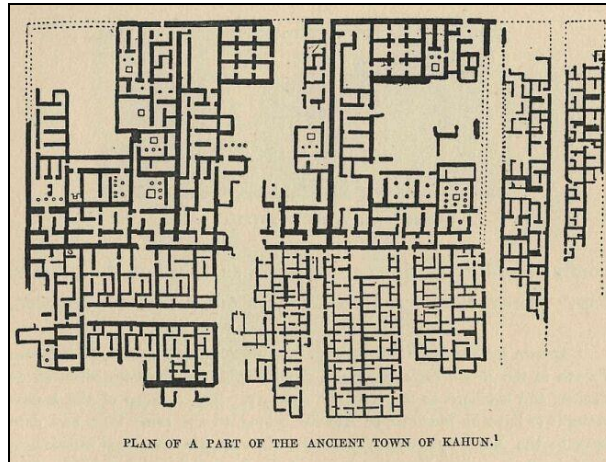
Zamanla ilk şehir-devletlerinin kurulması ile meydan olarak nitelenebilecek açık alanların ticari bir işlev kazandığı bilinmektedir. Fakat organik olarak gelişen şehirlerde ve sonrasında planlı şehirler içerisinde meydanların tam anlamı ile geometrik bir mekânsal tanımlaması yoktur.

Örneğin Sümer ve Asur şehir krallıkları etrafı surlarla çevrili, bronz çağa ait el sanatları ve araç gereç üretimi yapılan planlı yerleşmelerdi. Bu şehirlerde alışveriş etkinliklerinin yer aldığı Pazar alanları yer almıştır. Ayrıca asma bahçeleri ile ünlü etrafı duvarlara çevrili Babil şehrinde tapınakları olan ve aynı zamanda gözlem evi Ziggurat çevresinde büyük kalabalıkların toplandığı bilinmektedir (Şekil 4.6).

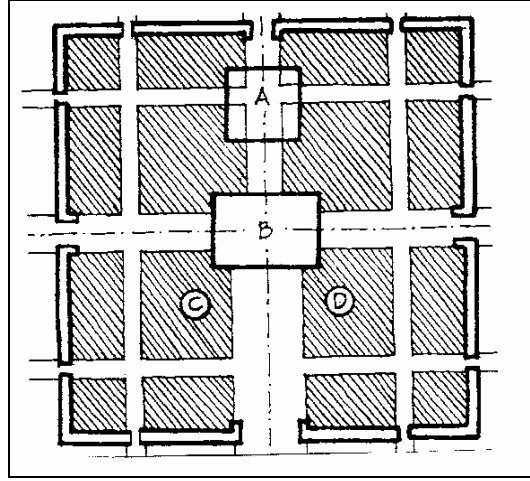
Şekil 4.6 : Babil m.ö. 6yy/ şehir planı (Catenese, 1979).

Mısır tapınaklarında ise pilonlu kapıdan girildikten sonra bir avlu ile karşılaşmaktadır. Bu alanda, törenler yapılırken tapınaklarından çıkarılan tanrılarına ait heykel gezdirilmekte halkın bunu izlemesine ve adaklar adamasına izin verilmektedir. Bu avlu meydana daha çok dinsel bir işlevi yerine getirmektedir. En eski şehirlerinden olan, piramitleri yapan işçiler ve sanatçıların yaşadığı Kahun merkezde meydana olan bir yerleşimdir (Şekil 4.7).

Şekil 4.7 : Eski Kahun yerleşim planı (Url-2).

Uzak-doğuda ise en eski Çin ve Hindistan şehirlerinde mekânsal düzen kozmolojik modellere göre yapılmaktadır. Astrobiyolojiyi esas alan simgeselliğe dayanarak planlanan bu şehirlerde tapınak çevresindeki meydan ve ayrıca buna yakın bir Pazar alanı yer almaktadır. Dünyevi ve uhrevi işlevleri olan meydanlar birbirinden ayrılmıştır (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 : Eski bir Çin kenti/A.Pazar Alanı B. Saray C. Tapınak D.Sunak (Rappoport, 1979).

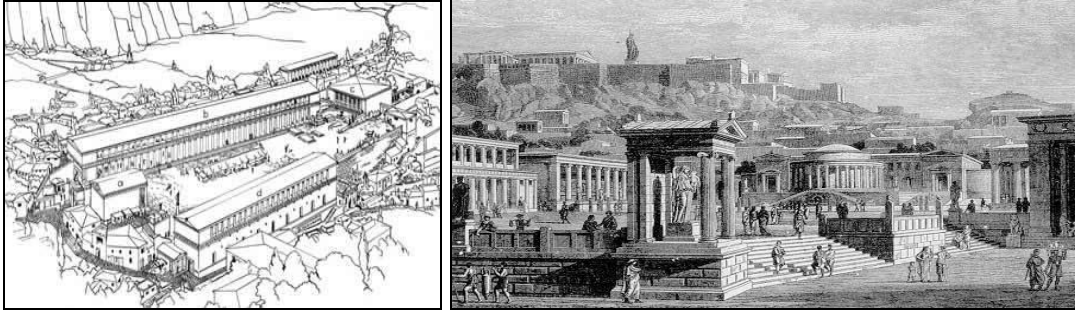
Bu eski yerleşimlerde meydan genellikle dinsel ve ticari anlamlarda kullanılmıştır. Bu dönemlerde halkın dış mekânı kendi görüşleri, düşünceleri ve talepleri ile ilgili olarak kullanması alışıldık bir durum değildir. En azından bilinçli olarak geliştirdikleri bir durum değildir. Meydanda kamusal yaşam toplumun, bireylerin etkinliğine bağlı bir ifade ortamı değildir. En fazla bir Pazar yerinde gerçekleşebilecek ilişkiler sistemi mevcuttur. Bunun temelinde ise günlük yaşamsal gereksinimlerin karşılanması bulunmaktadır.

Bundan sonradır ki site toplumları ile birlikte meydan kamusalılık fikrine bağlı olarak gelişmiştir.

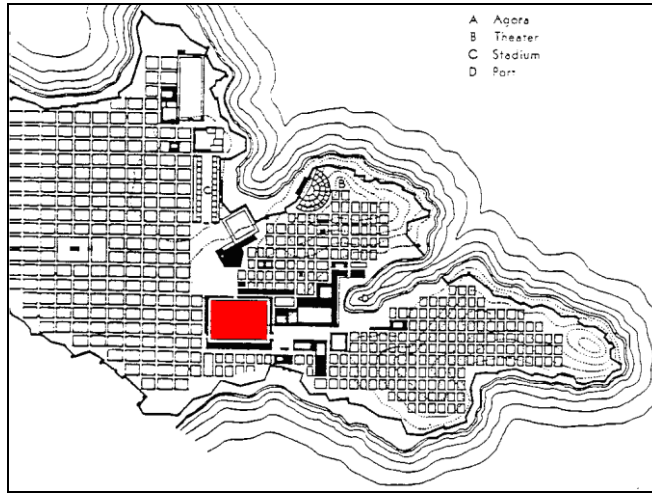
Ortak alan bilinci ilk önce site toplumları ile belirginleşmiştir. Antik Yunan kültüründe aile reisi erkeğin egemenliğini evde bırakıp kamuya çıkarak kendini ifade etmesiyle bu bilinç oluşmaya başlamıştır. Bu kültürün bir eseri olan, yurttaşlık esasına dayanan toplumsal yaşamın mekânsal ifadesinin m.ö. 5.yüzyılda ortaya çıkmasıyla site şehirlerde önemli bir dış mekân olan “agora”nın geliştiğini görmekteyiz. Bu mekânın önemi “düşüncelerin açık ve özgürce ifade edilebildiği” bir alan olmasından kaynaklanan “demokratik mekân” tanımına uymasındır. Burası bir kamusal alandır, fakat kadınlar ve kölelerin katılamadığı sınırlı bir kamusu bulunmaktadır. Her ne kadar bir Pazar alanı olsa da ticari işlevinin önüne geçen politik ve sosyal bir işleve sahiptir. Mekânın “demokratik” yapısında gizli bir simgesel anlamı bulunmaktadır.

Tezin daha önceki “kamusalın anlamı, değişimi ve kamusal mekân” bölümünde kamusalılık kavramının dönemlere göre ifade ettiği anlamlardan söz edilmişti.

tanımlı bir mekâna dönüşmektedir. Bu dönemde ilk defa dış mekânlar şehir içerisinde bir planlama sorunu olarak ele alınmaktadır (Şeki 14.10)(Şekil 4.11).

Şekil 4.10 : Assos Agorası (Catenese&Snyder, 1979)(Url-3).

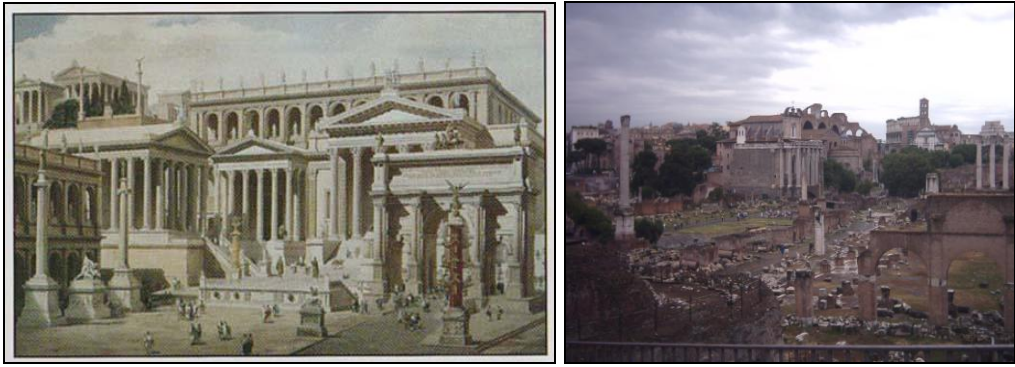

Şekil 4.11 : Eski Milet Şehri Agorası (Url-4).

Helenistik dönem sonrasındaki Antik Roma Döneminde meydan büyük bir imparatorluk mekânı olarak kendini “forum” da göstermektedir. Doğu ve Batı Roma döneminde forumlar kentin ana omurgasında yer alan ve belirli bir devamlılıkla bir birine bağlanan büyük kentsel eklemler ve merkezlerdir. Çoklu bir sistemin ana bölümleridir. Burada gelişkin bir şehir planlamasının genel şeması üzerinden forumlar kentsel bir öge olarak ulaşım sisteminde ve birbirleri ile ilişkili olarak düzenlenmişlerdir. Kentsel sosyal işlevinin yanı sıra fiziki işlevi ile kente değer katan bir ögedir artık. Özellikle Roma’da ve Bizans başkenti Constantinapolis’te (şimdiki İstanbul) imparatorluk yolu boyunca önemli forumlar yapılmıştır.

Tezde daha önceki bölümlerde bu dönemin de kamusal anlayışı açıklanmıştı. Forumlar kamusal yaşamın odağıdır. Bu alanlar dinin ve yönetim gücünün etkisinde düzenlenen ve kurgulanan mekânlardır. İmparatorluğun ve papalığın gücünün her simgesiyle yerleştiği açık forumlar dizisi çevresinde önemli o döneme ait

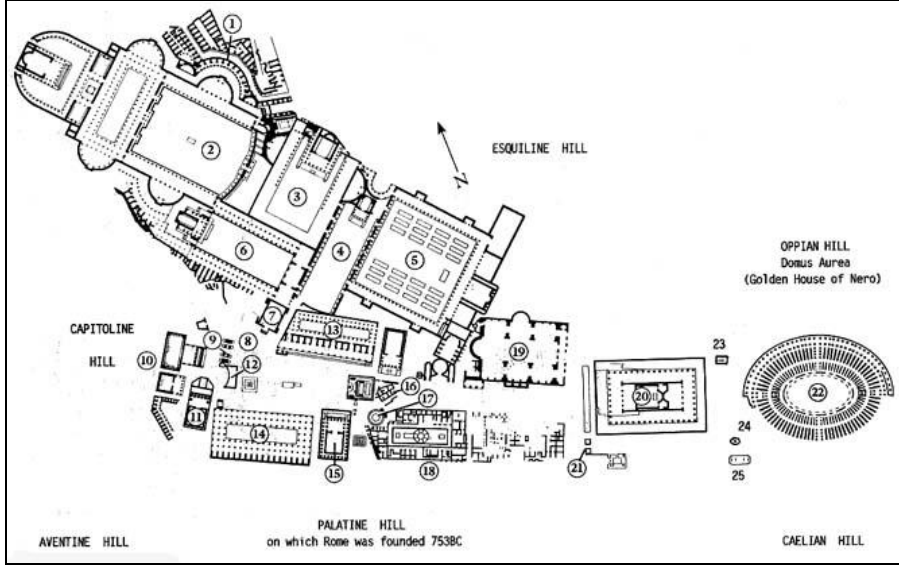
kamusallıkla ifade edilebilen yapılar, yani yönetim yapıları yer almaktadır. Siyasallaşmış bir alan olarak devletçi ve dinsel bir anlam taşımaktadır. Yunan şehir devletlerinde seküler alan yerini bu farklı anlayışla tasarlanan foruma bırakmaktadır. Kamu (publicus), özel (privatus) ayırımı yapılarak şehirde yaşayanlar güçlü devlet karşısında zayıf ve güçsüzdür. Forum ve piazzalar kamusal alanın dar bir çerçeveye sınırlandırıldığı alanlardır. Kadınlar yine forumlarda özgürce görünmemektedir. Forum demokratik bir niteliğe sahip olmamakla beraber dinsel, törensel, ticari, oyunların sergilendiği, eğitim amaçlı ve yargılama alanı olarak kullanılmıştır. Toplumsal olarak ayaklanmalara da sahne olmuştur (Şekil 4.12).

Şekil 4.12 : Forum'un parlak dönemleri ve günümüzdek kalıntıları (Url-5).

Geometrik düzenlenişi oldukça gelişkin estetik bir yaklaşımla ele alınmıştır. Boş bir alanın sanatsal bir yaklaşımla düzenlenişi ilk defa bu dönemde olmaktadır. İmparatorluğun ihtişamı her unsurda kendini sergilemektedir. Oranlarla oynama, ritim, armoni, denge, ışık-gölge ve perspektif bakış açıları gibi mimarinin geometri ile ince bir çizgide birleştiği koşullar bu mekânda anıtsal bir ölçekte kendini göstermektedir. Heykel ve süslemeler, özellikle dikilitaşlar büyük bir anlam taşımaktadır, Mısır dikilitaşlarının yanı sıra forumda imparator ve ailesine ait olan ve pagan dönem heykelleri fazlaca yer bulmuştur. Tonozlar ve revaklarla çevrili yapılar arasında tapınaklar ve şehir yönetimine ait yapılar yer almaktadır. Bu meydanların hepsinin genel amacı yönetim gücünün sınırsızlığını ve ezici etkisini mimari unsurların estetik düzenlemesi ile ortaya çıkarmaktır.

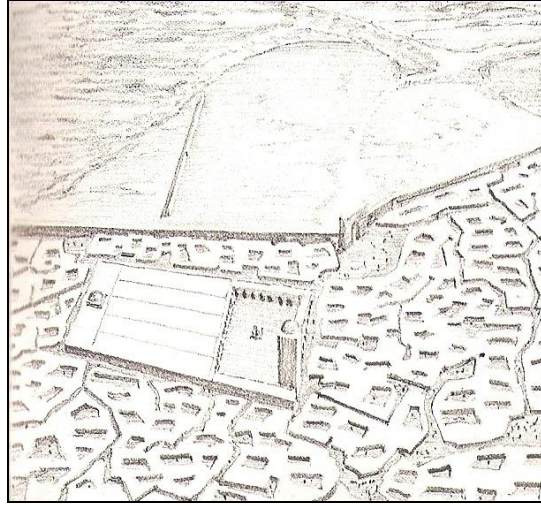
Mekânda estetiğin güçlü simgesel içeriği yönetim gücünü ve yüceliğini ortaya koymaktadır. Amaç kurulan biçimle halkın kendini yönetenler karşısında daha zayıf ve güçsüz hissetmesini sağlamaktır. Buradan anlaşılacağı gibi bu ölçekteki kentsel mekânların hem biçim hem de işlev olarak toplumsal yaşamda ne denli önemli bir yeri olduğu görülmektedir (Şekil 4.13).

Şekil 4.13 : 4. Yüzyılda Roma’da bulunan en önemli forumlar. Traja -2, Augustos-3, Nerva- 4, Vespasian- 5, Sezar-6 (Url-6).

Toplumsal ve kültürel yapının, yönetim şekillerinin kentsel biçim ve düzendeki etkilerinin oluşturduğu farklılıklar zaman ve mekâna göre değişim göstermektedir. Mekân içinde bulunduğu toplumun inançlarını, yaşam şekillerini, geleneklerini ve iletişim biçimlerini, alışkanlıklarını ve diğer özelliklerini de yansıtmaktadır.

Monolitik dinler döneminde mekânlar da pagan dönemin özelliklerinden uzaklaşmışlardır. Daha çok dini yapılar çevresinde örgütlenmeye başlayan toplumsal yaşam alanları kamusal yaşamın ortaya çıktığı alanlardır. Döneme bağlı olarak öne çıkan değerlere ait yapılar çevrelerindeki mekânları da o dönemin ihtiyaçlarına göre işlevselleştirmişlerdir. Örneğin dünyanın diğer bir tarafındaki erken dönem İslam şehirlerinde mekânların da İslami yaşam biçimine göre geliştiği görülmektedir. İçeride dönük oluşan kentte dış mekânın düzenlenmesi ve biçimlendirilmesi konusuna ait bir ilgi yaşanmadığı görülmektedir. Yaşam biçimi ile ilgili olan bu durumun doğal sonucu olarak dış mekânlarda özellikle kamusal kullanıma odaklanan bir düzenleme kentte özel olarak kurgulanmamıştır. Buna rağmen şehir surları dışında büyük kalabalıklar Musalla veya Sari’a denilen büyük meydanlarda toplanmıştır. Musalla’nın duvarları adeta bir cami görevi yerine getirmekte, mihrap ve minberin yer aldığı bu duvarlar Mekke tarafına doğru yönelmektedir (Kostof 1992). Dua edilen, pazar alanı ve panayır yeri olarak kullanılan, idamların yapıldığı bu alanların eğlence, ticaret ve ibadet ile yargılamanın da işe karıştığı görece bir kamusal özellik taşıdığı kabul edilebilir. Bu mekânlar şehrin bütününe eklenmiş büyük açık alanlardır (Şekil 4.14).

Şekil 4.14 : Şehir duvarları dışında Musalla - Cezayir (Kostof, 1992).

Her ne kadar insanların toplanma yerlerinin genellikle şehirlerde merkezi bir konumda olması öngörülse de (bu durum özellikle yönetici grup tarafından istenmektedir), yukarıdaki örnekte olduğu gibi meydanlar şehrin surları dışında, eteklerinde, girişlerinde ve sur kapılarının yanında veya limanlara yakın olarak da konumlanmışlardır. Zamanla şehrin gelişmesine bağlı olarak bu meydanlardan bazıları giderek kentin içerisinde kalmışlar ve merkezileşmişlerdir.

Meydanlar bazen bilinçli olarak planlandıkları ve oluşturuldukları halde bazen de kendiliğinden veya önceki mekânsal tarihindeki bir oyun alanı veya yarış alanı niteliğindeki yerlerin üstünde de gelişmişlerdir. Bunun örnekleri çoktur. Sonradan görkemli meydanlar arasında görülen Roma Navona Meydanı çok eski dönemlerde yerleşimin uzağında bir stadyumun, oyun alanının üzerinde gelişmiştir. İstanbul 'da Hipodrom daha önce bir At pazarıdır. İsfahan'daki Meydan-ı Şah eski tarihinde şehrin dışında at yarışlarının yapıldığı ve polo oyunlarının oynandığı bir alandır, daha sonra şehir büyüdükçe içerde kalmıştır. İspanyol şehirlerindeki Plaza Mayor'lar (Ana Meydan) önceleri şehrin surları dışındaki bir Pazar alanının, boğa güreşleri ve festivaller için kullanıldığı yerlerdir. İstisnalar olmakla birlikte bu meydanların çoğu belki de bu nedenle bir türlü dini bir işlev kazanamamıştır. Güney Amerika'daki İspanyol şehirlerinde de durum aynıdır, dinsel işlevin etkisi meydanda pek hissedilmemektedir. Kilise ana meydana biraz mesafelidir. Fakat Meksika'daki Zocalo Meydanı'nda bir istisna olarak hem katedral hem de şehrin yönetim yapısı yer almaktadır (Kostof, 1992).

Meydan genel olarak Avrupa kıtasında tanınmış bir mekân olarak çeşitlilik göstermektedir ve ömrü uzundur. Dünyanın diğer bölgelerinde de meydanlar bulunmakla birlikte, kamusal kullanım çeşitliliği ve dönemlere göre biçimsel esneklik göstermesi bakımından bu kıtaya ait daha etkin bir alan olarak kentlerde yer almıştır. Bu bölgede 2000 yıllık bir meydan geleneği vardır.

Ortaçağ döneminde kentsel yerleşimler yerini kırsala bırakarak küçük içine kapalı, surlu Ortaçağ kasabaları ortaya çıkmıştır. Ortaçağ döneminde, üretime dayalı bir kamusal kullanım, feodal sistem içerisinde ortak olarak işlenen toprak ve kırsal alanlarda, pazaryerlerinde, baltalık ve meydanlarda geçmektedir. Manastırlık kurumu etrafında şekillenen içe dönük yerleşimlerde merkezde yer alan kilise çevresinde merkezi bir meydan hem dini, hem ticari işlevleri ile pazar ve festival alanı olarak da kullanılmıştır. Dar yolların açıldığı bu Ortaçağ meydanları estetik özellikleri bakımından, mimarisi, oran, ölçek, çevrilme biçimleri ve havuz heykel gibi dikey ve yatay sanatsal mimari objeleri ve vurguları ile yarattıkları atmosfer bakımından bıraktıkları etkileri yüksek olan mekânlardır. Sivil bir sahipliliği olan bu yerler aynı zamanda tanınmış bir mekânsal etkiye sahiptir. Bu meydanlar halkın tümüne açık ve herkes tarafından kullanılabilen yerlerdir. Özellikle 11, 12, 13.yüzyıllarda Romanesk ve Gotik tarzların egemen olduğu dönemde, şehirlerde yaratılan çevre ve resimsi görüntü, uyumlu ve ahenkli bir algısal deneyim sunmaktadır (Şekil 4.15).

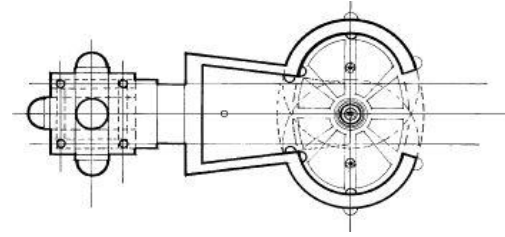
Şekil 4.15 : Ortaçağ döneminde meydan örnekleri.

Yeni bir anlayışın dönemi olan Rönesans'ın etkileriyle 14. ve 17.yüzyıllar arası artan zenginlikle beraber büyüyen ve gelişen Avrupa şehirlerinde ruhaniliğin yerini, dünyevi bilgilere ve yaşam tarzına bıraktığı görülmektedir. Aydınlanma ile dinin yeni yorumu yapılmış fakat din yok sayılmamış, birçok yapı dine adanmıştır. Bu dönemdeki büyük ustaların ve aklın dehasını sanat ve bilim alanındaki gelişmelere bağlı olarak meydanlarda çok açık bir şekilde görmekteyiz.

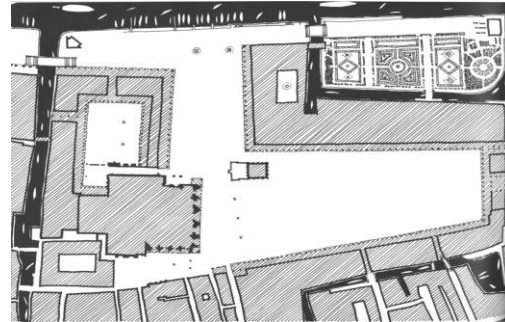
Biçimsel olarak meydanların düzenlenişleri estetik olarak üstün nitelikler taşımaktadır. Mimari elemanlar yontularla ve cephelerdeki süslemelerle birleştirilmiş, zemin dokusu bir dış oda gibi bezenmiş, klasik estetik anlayışla matematik, perspektif, optik algı kuralları ve temel geometrik formlar özel birleşmelerle kullanılmıştır. Bu dönem meydanlarında mekânsal merkezilik güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır. Bunun anlamı toplayıcı bir nitelik kazandırılması çabası olarak yorumlanabilir. Artık yönetim sınıfının yanında boy gösteren bir de burjuva sınıfı vardır. Bu mekânlar toplumsal olarak değişen dokuya uygun bir önem kazanmışlardır. Kapalılık, merkezilik, eksensellik konuları kararlı şekillerde birleştirilmektedir. Rönesans mimari anlayışının antropomorfik özelliği meydanda da algılanmaktadır. Eğrisel formlar, yapı ve mekânları biçimlemektedir. Mimarinin kozmik düzeni görünebilir hale getiren matematiksel bir bilim olarak kullanıldığı bir dönemdir (Schulz,1980). Çevreleyen yapılar simge değerleri ile öne çıkmakta kamusal alanlarda bol su kullanılan havuzlar yer almaktadır. Bolca kullanılan yontu ve sanat eserleri özellikle meydanda kentlerin yüzünü güzelleştirmektedir. Dış mekân mimariyi sarmaktadır. Bunlar arasında sayılabilecek Roma St. Pietro, Navona, Campidoglio, Krakov'da Rynek-Glowny, Prag Amalienborg Wenceslas meydanları ve daha birçok meydan o günden bu yana halkın dinamik olarak kullandığı yerler olarak hala işlevselliklerini sürdürmektedir (Şekil 4.16).

Michealangelo'nun eseri Campidoglio Meydanı (Kişisel Arşiv).

Roma - San Pietro Meydanı (Url-10) ve Planı (Url-11)

Venedik San Marco Meydanı (Url-12) ve Planı (Moughtin ve diğ., 1995).

Krakow'da Rynek - Glowny Meydanı / Eski (Url-13) ve Yeni görünümleri (Url-14)

Şekil 4.16 : Rönesans Dönemi Meydan örnekleri.

Aynı dönemde, biçimsel olarak gelişkin bir estetiğe sahip olan bu meydanların benzeri Avrupa kıtası dışında da az olmakla birlikte bulunmaktadır. Örneğin, Şah Abbas I döneminde 1590 yıllarında yapılan Meydan-ı Şah özel bir örnektir. İsfahan kentinde yapılan bu meydanın etrafı ticari işlevlere ayrılmış iki katlı revaklarla çevrili, anıtsal giriş kapıları olan camilerin yer aldığı ve çok fonksiyonlu kullanılan bir mekândır. Tören, geçit, spor, ticaret, ibadet için kullanılmaktadır. Tüm halkın kullanabildiği bir mekândır (Şekil 4.17).

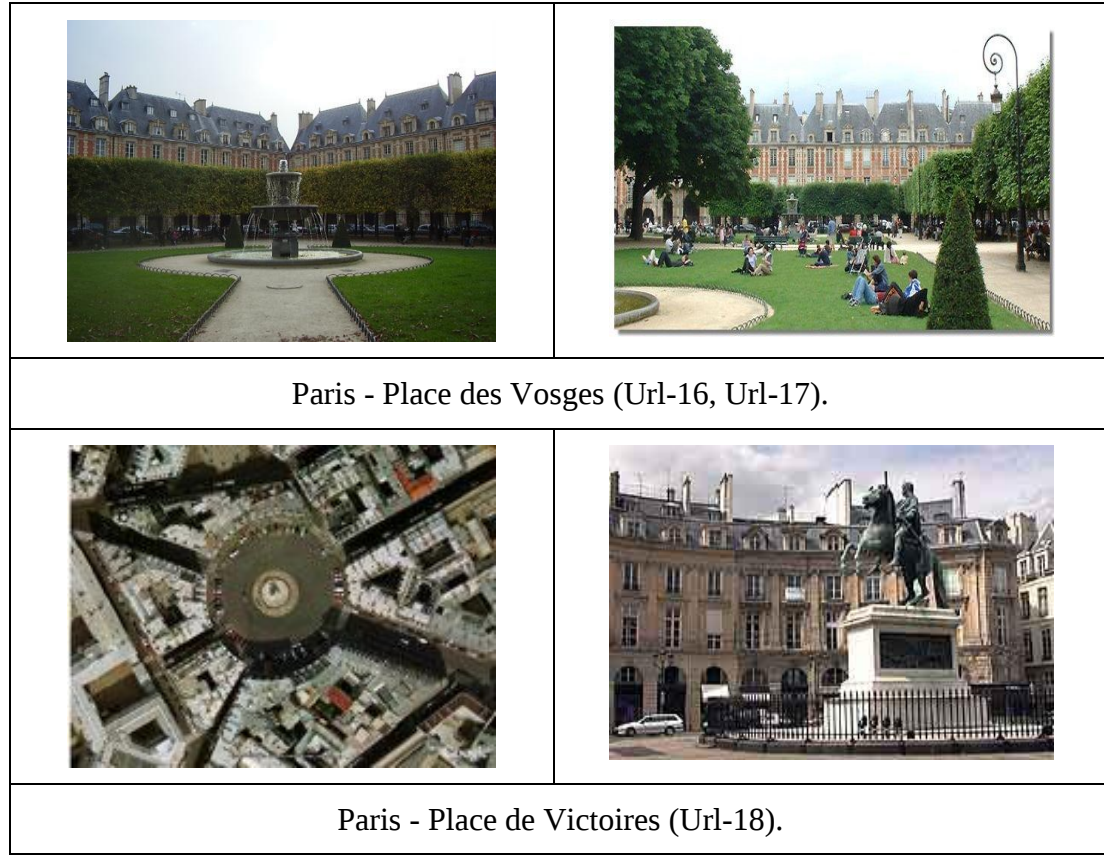

Şekil 4.17 : İsfahan Meydan-ı Şah (Url-15).

17.yüzyıl Barok ve Neo-Klasik tarzın, dinin etkisinin gösterilmesi bakımından yapısal çevre ve mimari öğelerde, sanat yapıtlarında kullanıldığı bir dönemdir. Özellikle Roma görkemli bir kent olarak inşa edilmiş ve birçok meydan yapılmıştır. Kent içerisinde birbirleri ile bağlantılı birçok meydan yapılması Barok dönemin bir kent sistemidir. Barok dönemin meydanları Rönesans Meydanlarına göre daha büyük ve gösterişli, bol süslemeli ve detaylıdır. Dış mekân Rönesans'ın tersine mimari tarafından yaratılmıştır. Mekânsal sınırlar genişletilmiş ve formlar esnetilmiştir. Adeta sonsuzluk arayışı vardır. Geniş bir tiyatro gibidir Barok meydan. Dünya bir dizi geometrik sistemden oluşmakta ve merkezde anlam yer almaktadır. Mekân simgeseldir (Schulz, 1980).

Çok sayıda kamu mekânları şehirlerde yer alırken, toplumda artık egemen olan senyörlerin malikânelerinin çevrelediği meydanlarda üst sınıfa ait görünür bir toplumsal yaşam sergilenmektedir. Dini yapıların yerini saraylar ve malikâneler almıştır. Özellikle Paris'in çevresini özel konutların çevrelediği bir dizi meydan Barok dönemin ürünüdür. Barok dönemde meydan bol ışıklı ve temiz havanın mekânıdır. Diğer tüm mimari öğelerle birlikte, merkezi vurgu genellikle

kahramanlara ait atlı bir heykeldir. Örneğin, Place des Vosges, Place deVictoires, Venedik San Marco meydanı bunlar arasında sayılabilir (Şekil 4.18).

Şekil 4.18 : Barok Meydan örnekleri.

Bu dönemde artık dış mekânlarda bir kent yaşamı ve burjuva kamusundan söz etmek mümkündür. Matbaanın etkisiyle birlikte haber alma ve iletme olanaklarının arttığı, toplumda fikirlerin hızla yayılarak iletişim kolaylığı sağlandığı bir ortamın oluştuğu dönemdir. Süratli bir gelişim yaşanırken mekânların aktörleri de değişmekte, sınıfsal farklılıklar çoğalmaktadır. Sınıfsal farklılıkların yarattığı burjuva kesimi ekonomik gücünün sağladığı hareketliliği ve potansiyeli ile kamusal yaşamın odağındadır. 17.yüzyılda soylular, özellikle yüksek burjuva kitlesi şehirlerde sanata düşkünlükleri ile tiyatrolar ve opera salonları, lokantalar, kahvehanelerde boy göstermektedir. Aristokrat sınıfla birlikte daha sonra buna dâhil olan orta sınıf da kamusal alanda yer bulmaktadır. Saraylardan kentin diğer kamusal alanlarına doğru bir kayma başlamıştır. Bu dönemde kamunun anlamında da bir değişim yaşanmıştır. Sınıfsal ayırıma bakılmaksızın toplumun farklı kesimlerinden olan insanların karşılaşılabildikleri, göründükleri, duyuldukları bu yerler içerisinde kahvehaneler, parklar, meydanlar, tiyatrolar, salonlar gibi açık ve kapalı mekânlar bulunmaktadır.

Feodaliteden sonra soylular sınıfına ait yeni ve devletten ayrı olarak gelişen burjuvazi döneminde ulusal ve yerel kamusal otoriteler gelişmiştir. Devlet ve ordu yerini meta ve bilgi ilişkilerine bırakarak feodal dönemdeki temsili kamu alanı kamusal otoritenin yönettiği bireylere dönüşmüştür (Habermas, 2003) .

18.yüzyılda artık daha canlı bir kent yaşamı vardır. Bu dönemde Fransız toplumuna özgü tanımlamayla “flaneur” denilen amacı sadece kenti keşfetmek olan kentte gezinen insanlar bulunmaktadır. Kent artık herkese aittir. Kamunun resmileşmemiş şekli ve kendi kendine keşfettiği mekânlarda bir araya gelmektedir. Artık kent birçok etkinliğin birçok kişi tarafından paylaşıldığı bir mekân olmaktadır. Kültürel etkinlikler ve eğlence yerleri artmaktadır (Sennet, 1996).

Bu durumu etkileyen unsurların en önemlilerinden biri o dönemde gazeteler aracılığı ile fikirlerin ve haberlerin kolay ve yaygın bir şekilde ulaştırılmasıdır. Toplumda ilk anayasalarla toplumun devlet tarafından hukukla özerkliğinin güvenceye alınması da bu döneme rastlamaktadır. İnsanlar arasında kurumsallaşan bir kamu fikrine dayalı “kamuoyu” oluşturmak politik anlamı ile bu dönemde ortaya çıkmıştır. Geleneksel toplum yapısı giderek değişmekte artık idari yapının erkinde olmayan yeni sosyal mekânlar ortaya çıkmaktadır (Selçuk, 2004). Meydanlar da bu mekânlar arasındadır.

4.1.2 Endüstrileşme ve sonrasında Modern Dönem dinamiklerinin Kent

Meydanı'na yansımaları

Barok dönem etkisini kaybettikten sonra eski dünyanın değerleri, aydınlanma döneminde endüstrileşme ve onun sonuçlarının neden olduğu sosyal dönüşümlerle başkalaşmaya ve anlam değiştirmeye başlamıştır. Aydınlanma felsefesi ya da 18.yüzyıl felsefeleri genel olarak insanın kendisini ve yaşamın düzenlenmesini yeniden gündeme almış, düşüncenin ve toplumsal yaşamın köklü değişimlere uğrayacağı bir sürecin fikrîsel ve felsefî başlatıcısı olmuştur.

Fransız Devrimi (1789) ve ardında gerçekleşen Modernleşme süreçleri, düşünsel anlamda etkilerini ve kaynaklarını “aydınlanma felsefesinde” bulmaktadır. Kant (2006) aydınlanmayı, “aklı kullanma cesareti olarak” tanımlayarak bu çağın felsefesinin özünü tanımlamaktadır. Aydınlanma felsefesinin Kaynağı Rönesans felsefesidir. Akıl aracılığı ile doğru bilgilere ulaşılabileceği ve bu doğru bilgi ile de toplumsal yaşamın düzenlenebileceği ilkesini taşımaktadır.

Rönesans ve Reformlarla başlayan gelişmeler Aydınlanmacılıkla doruğa ulaşmış ve buradan itibaren Modernite denilen sürecin oluşumunu hazırlamıştır. Bu süreç köklü bir zihin değişikliği anlamına gelmektedir. Klasik değerler sorgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde kişisel haklar öne çıkmış bireysellik ve özgürlük kavramları insan yaşamı için vazgeçilmez kavramlar haline gelmiştir.

18 ve 19.yüzyıllar başında tarım, üretim, ulaşım alanında büyük değişimler olmuştur. Bu durum sosyo ekonomik şartlarda da değişimi beraberinde getirmiştir. Endüstri Devrimleri sürecin maddi temelini oluşturmaktadır. Yeni ve bambaşka ekonomik ilişkiler içinde yaşamaya başlayan insanlar, artık ortaya çıkan yeni düşünce biçimleriyle dünyayı farklı algılamaktadırlar. Modern kapitalist ekonominin oluşmasına neden olan bu süreç kapitalist ülkelerde uygulanmıştır

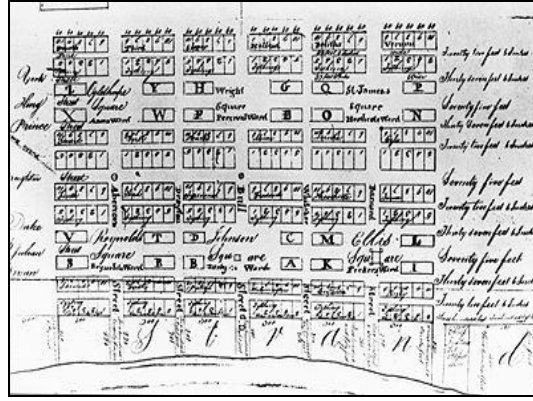
Endüstriyel üretime ve sermayeye bağlı servet oluşturmaya dayalı yeni ekonomik sistem 19.yüzyılda yeni bir şehir gelişimi oluşturmuştur. Örneğin Manchester, Chicago, Detroit, Houston, Pittsburgh, Almanya'da Ruhr bölgesi, Fransa'da Lille bölgesi endüstri merkezi şehirlerdir. 19.yüzyılların 2. yarısında hızlı büyüme ile nüfusu 100.000'in üstünde 35 şehir bulunmaktadır (Thorns, 2004).

Kırsal bölgelerden göç edenlerin kendi yaptıkları derme çatma evler ve altyapısı olmayan yollar yenice endüstrileşmiş kentin görüntüleridir. Birçok şehrin sağlıksız bir şekilde büyüdüğü görülmektedir. Ne bir park vardır ne de kent içinde insanların nefes alabilecekleri dış mekân planlaması yapılmıştır. Kamusal açık mekânlar için yer bırakılmamıştır. Bu şehirlerde ağırlaşan yaşam koşulları çarpık kentleşme ile birlikte birçok sosyal problemi de doğurmuştur.

Tarihteki kırılma noktalarından birisi olarak da kabul edebileceğimiz endüstrileşme dönemi kentlerde bir karışıklık dönemidir. Henüz karşılaşılan bu teknolojik değişimlerin toplum ve yaşamda nasıl sonuçlar vereceği, nasıl değişimlere neden olacağı önceleri bilinmemektedir. Yeni değerler henüz doğmamıştır. Toplumun zihnindeki ve yaşayışındaki bu karmaşık durum kentlerde mekânsal kargaşa yaratmıştır. Ancak sonuçlar ortaya çıktıkça eleştiriler netlik kazanır ve eleştirel bakış ve tavır yeni çözümler gündeme getirmiştir

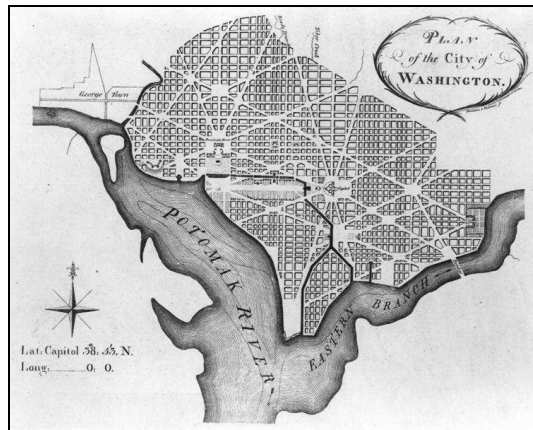
Kentsel planlamanın romantik uygulayıcıları, endüstrinin oluşturduğu olumsuz etkileri bertaraf etmek için yeni projeler ve bazı ütöpik önerilerde bulunmuşlardır.

Endüstrileşen kentin sorunlarından bunalan ve zarar gören kesimler sosyal birer projenin öznesi olmuşlar ve bu insan toplulukları için yeni yerleşimler tasarlanmıştır. Özellikle zenginleşen özel sektör patronlarından bazıları sosyal ideallerle davranarak olanaklarını birikime yönlendirirken, çalışanlarının yaşamlarını da iyileştirmeye çalışmışlardır. Bu yerleşimlerde ufak da olsa birer toplanma mekânı bulunmaktadır. Amerika’da ve Avrupa’da farklı planlamalar yapılmıştır. Amerika’da ilk göçmenler geniş alanlarda yerleşmek istemişler ve şehirlerini ona göre kurmuşlardır. Daha çok kırsal kesimden gelen bu insanlar adeta kırı kente taşımayı istemişlerdir. Williamsburg, Jamestown, Virginia gibi şehirler merkezinde bir açık meydana ile onun etrafında gelişme göstermişlerdir. Özel bir örnek olarak 1793’te Oglethorpe tarafından planlanan Georgia’da kurulan Savannah şehri meydanları ile açık alanları temel alan bir planlamanın örneğidir (Şekil 4.19).

Şekil 4.19 : Ogelthorpe’in bol meydanlı Savannah Planı (Url-19).

Erken Amerikan şehirlerinden Pierre L’Enfant tarafından planlanan Washington D.C barok benzeri meydanlardan açılan ışınsal caddeleri olan ızgara planlı bir şehirdir (Şekil 4.20).

Şekil 4.20 : Washington planı içerisinde meydanlar (Url-20).

Endüstriyel kentlerin sıkıntılarını dile getirenlerden ve önemli eleştiriler yapanlardan kişilerden 1893 Şikago Dünya Fuarı' projesini yapan mimar Daniel. H Burnham "beyaz şehir" (White City) adı altında endüstri merkezlerine alternatif olan bir hareket başlatmıştır (Catenese ve Snyder, 1979). Şikago nehir kıyısında klasik yapıları, yürüyüş yolları ve gösterişli meydanları olan bir plan geliştirmiştir. Daha sonraları bu planı San Fransisco, Cleveland ve Washington gibi diğer şehirlere de uyarlamıştır. Böylece o dönemde "City Beautiful" denilen "şehir güzelleştirme" hareketi de başlamıştır. Bu örnekler, yerleşimlerdeki değişim ve arayışları açıklamak için verilmiştir. Yeni arayışların, yaşanan süreci yeni teknikler ve olanaklarla başka bir boyuta aktardığını görüyoruz. Bu yeni döneme "modern" dönem denilmektedir. Modernizm döneme ait bir felsefi yaklaşımdır.

Yeni kapitalist ve endüstriyel sistemle 19.yüzyılın sonlarına doğru refah artmaya başlamış ve kentsel reform hareketleri başlamıştır. Taşımacılık ve ulaşımın gelişmesi kalabalık mahallelerden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Daha sonra 20.yy başlarında ulaşım olanakları özel araba sahipliğinin artması ve elektrikli tramvaylar, otobüsler artarak şehrin mekânsal düzenlemesini etkilemiş ve banliyölerin doğmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra fiziksel koşulların iyileştirilmesi için altyapı sistemlerinin kurulmasına ve iyileştirilmesine çalışılmıştır. Modern Dönemde merkezi ve yerel yönetimler tarafından bölgeleme denilen planlama yöntemleri ve arazi kullanımlarının kontrollü bir şekilde yapılmasına başlanmıştır. Burada kent dokusu ile birlikte yapılaşma tarzında köklü değişimler olmuş ve kentler buna göre biçimlenmiştir. Parçaları ve bölümleri otomobillerle bağlanan standart mekânsal düzenlemelere başvurulmuştur. Bu süre içinde tasarımcılar kenti atardamar, toplardamar metaforu ile içinde dolaşılan bir beden, bütünsel bir yapı olarak düşünmüşlerdir (Sennett, 1996). Ulaşım planlaması teknik bir rasyonellikle düşünülerek kitlesel yapılaşmaya neden olan modeller ortaya çıkarmıştır. Bu kitlesel yapılaşmalar arasında ölçeği çok büyük tanımsız açık alanlar bırakılmıştır. Önceki dönemin sıkışık yerleşim dokusuna adeta bir karşı tez olarak ortaya çıkan bu alanlar ne yazık ki insan ölçeğinden yoksundur.

Endüstriyel şehrin kışla düzeni şeklindeki yerleşimi yeni keşfedilen ev dışındaki bir yaşamın mekânına elverişli olmamaktadır. Değişen üretim şeklinin sosyal yapıyı etkileyerek, çalışma saatlerini, şeklini değiştirdiği görülmekte örneğin, kadınların daha çok iş yaşamı içerisine çekildiği ve çekirdek aile döneminin başlamasına neden

olduğu bilinmektedir. Bu yaşam tarzı insanların kamusallaşma biçimlerini de değiştirmiştir. Kamusal mekânların yavaş yavaş önemi arttığı gözlenmektedir. Eğlence hayatını kapsayan kamusal yaşam dış mekânda gelişme gösterememiştir. Dış mekânda kamusal alanlar henüz yeterince ele alınmamıştır

Aydınlanmaya ve rasyonel, akılcı bir anlayışa sahip Modern düşünce işlevsel bir dile sahiptir. Aydınlanmayı (Almanca-Aufklärung) Foucault (1926-1984) “...*kendi kendini adlandırarak, kendi kendini geçmiş ve geleceğin karşısında konumlandırarak ve şimdiki zaman içinde yapması gereken işlemleri saptayarak kendi kendinin bilincine varmış olan kuşkusuz çok özel bir kültürel süreç...*” olarak açıklamaktadır (Foucault, 1994, s.165). Ayrıca aklın özel kullanımından söz ederek, aklın “bir makinenin dişlisi” gibi olduğunda yani, toplumda yapılacak bir takım işleri olduğu zaman özel kullanımından ve özel amaçla yararlanıldığında evrensel, özgür ve kamusal kullanımları üst üste bindiği zaman orada “aydınlanma var” demiştir. Aklın bu özel kullanımı daha sonra düşünsel literatürde “araçsal aklın kullanımı” olarak yer bulmaktadır (Tekeli, 1999). Burada sözü edilen kamusal kullanım insanların sosyalleşmesini ve iletişimi öngören bir işlev değildir.

Endüstri temelli şehirlerin derme çatma, sağlıksız koşullarda bir araya gelerek oluşturduğu yığılmalar geçmişin anılarını da yok ederken, alternatif yeni ızgara modellenli, dörtgen planlı yerleşimlerden çok sayıda yapılmıştır. Otomobilin yaygın kullanımına olanak veren büyük açık alanların sınırsızlığı ve tanımsızlığı bu dönemin genel imajını oluşturmaktadır. İşlevsellik öne çıkmakla beraber mekânın sosyal işlevi daha geri planda kalmış anlam yeni formların ve düzenlemelerin sınırları içinde aranmıştır. Bu konu ile ilgili olarak Schultz “düzenli ve açık şehirler” olarak isimlendirilebilecek bu şehirlerle ilgili ana problemin endüstriyel çağın sağladığı imkânlarla yaratılan açıklık ve esnekliğin anlamlı bir mekânsal düzenle nasıl birleştirilebileceği sorusunu sormuştur (Schulz, 1980).

Modern mimaride biçim işlevden sonra gelmekte ve eski tarzlar bırakılarak, gereksiz işleme ve süslemelerden kaçınılmalıdır. Geçmişle kurulan anlamsal bir ilişki lüzumsuz olarak görülmektedir. Mekânistik bir estetik anlayış hâkimdir, makine çağının ruhunu ifade eden endüstriyel yaşamın mimarisi olarak nitelendirilmektedir (Tunalı, 2002). Bu nedenle kentin açık mekânlarında da ince göndermelere ve çağrışımlara, duyumsamalara dayanan tasarım eyleminin izlerine neredeyse hiç rastlanmamaktadır.

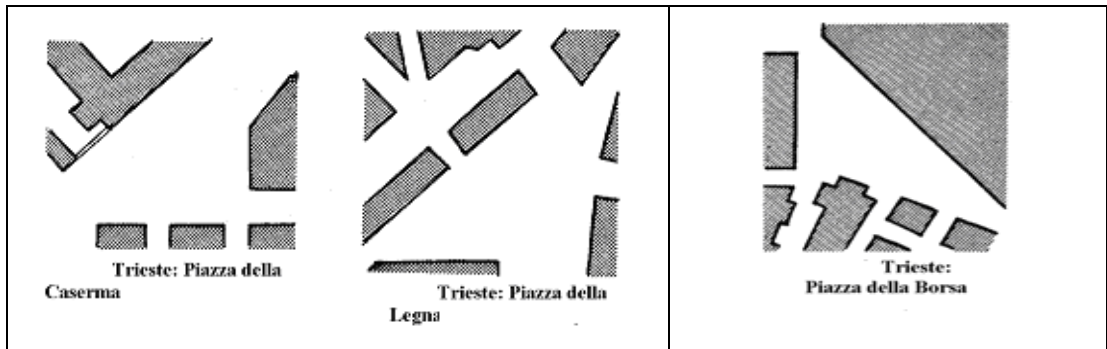
19.yüzyıl Endüstriyel kentlerine karşı bir antitez ve reformcu bir hareket olarak ve politik devrimlerin sonucunda gelişen yirminci yüzyılın Modern anlamdaki kent planlamaları, sosyal bir amaçla yapılmıştır. Bu sosyal amaç daha çok kent, daha çok yol ve daha çok alt yapı tesisatı döşenmesi anlamına gelmektedir. Bu dönemde yeryüzündeki politik gerilimler, örneğin Sovyetler Birliği ve A.B.D arasındaki soğuk savaş, nükleer tehdit, sosyal kargaşalar, iş gücünün teknikleşmesi, dini inançlardaki zayıflık bir tür tedirginliğe yol açmış ve sosyal aşınmaya neden olmuştur. Şehir, bireylerin kendilerini daha önemsiz hissettikleri ve Riesman'ın (1965) “İng. Lonely crowd” olarak isimlendirdiği yalnızlaşmış kalabalıkların mekânı olmaya başlamıştır. Kapitalizmin meta üretim yerleri olarak görülen kentlerin olumsuz olarak etkilediği kesimin sorunlarını azaltmak amacıyla bu hareketin başladığı söylenebilir. Yeni tekniklerin uygulamada sağladığı kolaylıklar ise Modern Mimarinin yükselme devrini yaratmıştır. Eskinin eklektik ve tarzçı yaklaşımlarına karşı bir hareket olduğu da düşünülmektedir. Kentler bu tür yaklaşımların projeleri olarak planlanmıştır. Uzmanların önermelerine dayanılarak yapılan bu çalışmalarda determinist bir yaklaşım vardır. Meydanlar da bu kapsamdaki kent çalışmalarında özel olarak kentsel planların biçimsel bir unsurudur.

Dünya savaşları gibi dönemsel olayları yaşayan toplumlarda özellikle uluslaşma sürecinde, kent mekânı da yönetsel gücün temsili olarak görülmektedir. Bu şehirlerde genellikle kamusal bir yapı ve onun önündeki meydana askeri gücün gösteri yeri olan bir meydan bulunmaktadır. 1920 ve 1930'lu yıllarda kentlerde özellikle totaliter askeri yönetimlerin planladığı meydanların yer aldığı görülmektedir. Örneğin 100 kişilik devrim gösterilerinin yapıldığı Moskova'daki Kızıl Meydan, Bulgaristan'da Lenin Meydanı, Doğu Almanya'da Alexanderplatz, Çin'de Mao Döneminde yapılan Pekin'deki Tienenman Meydanları bu işlevleri yerine getirmiş meydanlardır (Şekil 4.21).

	
Roma - Venedik Meydanı (Url-21)	Moskova - Kızıl Meydan'da geçit (Url-22)
	
Pekin - Tienenman Meydanı (Url-23)	Berlin – Alexanderplatz (Url-24)

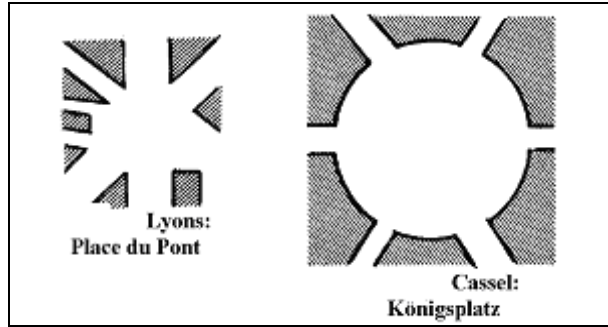
Şekil 4.21 : Uluslaşma Sürecinde Tören Meydanları.

Modern planlanan şehirlerde birçok yerde otomobil kullanımına bağlı olarak gelişen yol sistemlerinin kesiştiği kavşaklar da birer meydan olarak düşünülmüştür. Açılan büyük bulvarların kesiştiği yerlere “plaza” denilmektedir. Bu sözcük oysa tarihteki kullanımı ile tamamen farklı bir işlevi yerine getirmekteydi. Özellikle ızgara plan (İng. grid iron) modelini uygulayan kentlerde bu türden kavşaklar önceden var olan arazi kullanım ve alt yapı nedeni ile bazı bölgelerde planlamada zorlama üçgen alanlar ortaya çıkarmıştır (Reps, 2008)(Şekil 4.22).

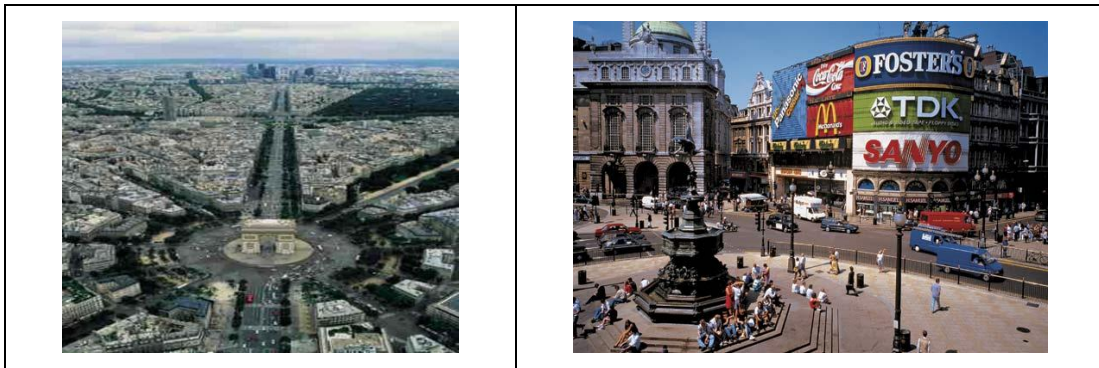
Şekil 4.22 : Trieste’de Üçgen Meydancıklar (Reps, 2008).

Daha sonra ışınsal cadde düzenlemelerinde de meydan kavşak niteliğindedir. Caddeler dairesel veya çokgen biçiminde bir alanda birleşmektedir. Bu alanlarda bakış ve görüş her açıdan aynidir. Özellikle eski örneklerinde meydanın doğrudan bir caddeye açılarak görüntü (Vista) oluşturmaması için çok dikkatle önemsedikleri bu durum, estetik olarak mekânın biçimsel bütünlüğü ve yönlendirme bakımından da sakınca doğurmaktadır. Bu alanlarda bulunan insanlar ne tarafa gideceğini pek kestiremeden dönüp durmaktadırlar. Bu durum Sitte tarafından bakış açısındaki monotonluk ve mimari etkisizlik olarak nitelendirilmektedir (Sitte, 1965)(Şekil4.23).

Şekil 4.23 : Dairesel meydancıklar (Reps, 2008).

Daha sonraları dairesel bir bulvar modeli özellikle Fransa’da daha çok rağbet görmüştür. Örneğin Paris’in yeniden inşası döneminde geleneksel Barok tarzdan etkilenilerek açılan büyük bulvarların kesiştiği bir merkez olan dairesel bir cadde ile ortasında bir güvenlik adası bulunan Etoile Meydanı Modern dönemde yapılan en önemli düzenlemelerden biridir. Ayrıca Londra’daki Regents Caddesini ünlü alışveriş caddesi olan Piccadilly’e bağlamak için yapılan meydan, eskiden dairesel meydanlara Latince Circus dendiği için Picadilly Circus ismini almıştır, aslında bir trafik kavşağıdır (Şekil 4.24).

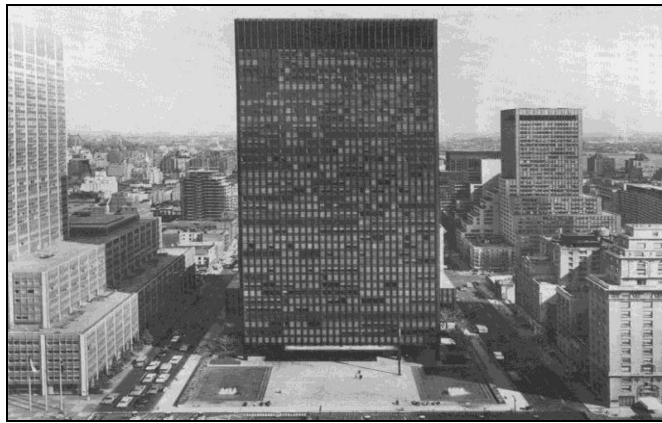
Şekil 4.24 : Dairesel planlı Etoile (Url-25) ve Picadilly Meydanları (Url-26).

Özellikle Amerika’da meydanlarla ilgili geleneksel tutum yeniden Modern bir yaklaşımla canlandırılmaya çalışılmıştır. Birçok yerleşimin küçük de olsa bir sivil merkezi, meydanı bulunmaktadır. 1950’li yıllarda çok sayıdaki şehirlerde meydan ortaya çıkmaya başlamış, yeni yaşamın iş merkezleri olan ofis binalarının önü ve kamusal, yarı kamusal, özel açık alanlar meydan olarak düzenlenmeye çalışılmıştır. Amerika’daki bu durum özel girişimcilerin özel bir estetik yaklaşımla ele aldıkları ve bir yatırım unsuru olarak da gördükleri meydanların sayısını arttırmıştır.. Birçok özel şirket ve kurum bu büyük iş merkezleri ve yapıları önünde plazalar denilen meydan-avlu tipinde dış mekân düzenleri geliştirmiştir. Örneğin New York’taki, Rockefeller Center (1931–49) yüksek blokların arasında yer alan mevsimlik ve günlük çeşitli etkinliklerin yapıldığı önemli bir meydan olarak kent yaşamına katılmaktadır (Şekil 4.25).

Şekil 4.25 : Rockefeller Center’da yeni yıl (Url-27)

Bundan başka 1958’de yapılan mies van der Rohe’ye ait Seagram Binası önünde bırakılan açık alan kamusal bir amaçla düzenlenmemiş olsa da yıllar içinde insanların yoğun olarak kullandığı bir mekân haline dönüşmüştür (Şekil 4.26).

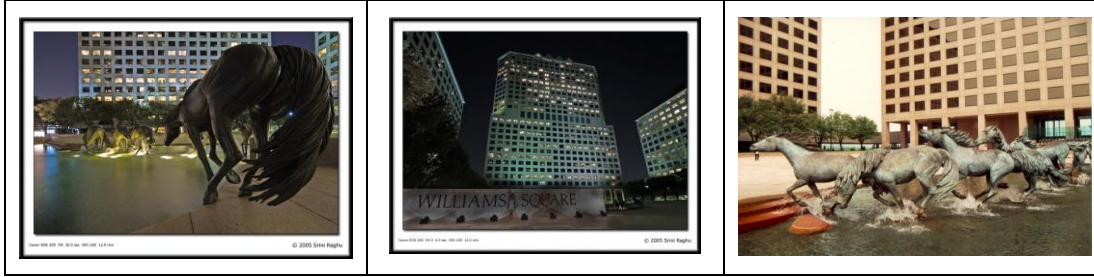

Şekil 4.26 : Seagram Binası ve plazası (Url-28).

Sonraki yıllarda da özel şirketlerin önünde yer alan bazı dikkat çekici alanlar, tam bir kent meydanı olarak görülme de spekülâtif amaçlı ofis binalarının yapılaşmasına katkıda bulunmuştur. Amerika’da Harlequin ve William’s Meydanları bunlara ön avlularındaki estetik ve sembolik düzenlemelerle bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Şekil 4.27)(Şekil 4.28).

Şekil 4.27 : Colorado - Harlequin Plaza (Url-29).

Şekil 4.28 : Williams Square ve Mustang Atları – Las Colinas / Texas (Url-30).

Bu alanların kamu mekânı olarak değeri ve taşıdığı anlam tartışmaya oldukça açık bir konudur. Eski kentlerin meydanları ile kıyaslandığında sosyal yetkinlikleri bakımından eksik kalsalar bile şehir yönetimi tarafından bu meydanların şehre çeşitlilik, düzen ve çevresindeki yapılara değer kazandıran, ışık ve seyir için elverişli yerler olduğu savunulmuştur.

Kentlerin zaman içindeki alacağı görünümle ilgili olarak kimi zaman örneği az da olsa kent yönetimlerine ait stratejilerde olumsuz koşulları giderici yönde, alınan kararlarla uygulamaların yolu açılmaktadır. Yönetimlerin kentin kamusal alanları ile ilgili katkıları kamusal yaşamı destekleyici yönde etkili olmaktadır.

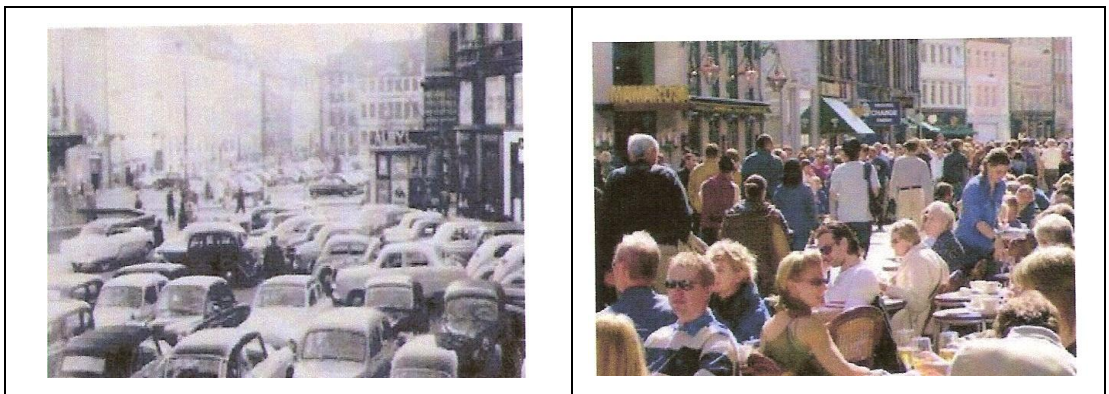
Örneğin,1980 yıllarında Barselona’daki sosyalist yönetim sırasında alınan kararlarla şehrin harap ve çirkin kesimlerinin yenileştirilip ve canlandırılması için çalışmalar yapılmıştır. Bu sırada Plaça del Paisos Catalans Meydanı düzenlenerek, 19.yy’dan kalma mimari ile başarılı bir şekilde birleştirilmiş ve demiryolunun yanında içinde

Miro'nun bir heykeli bulunan çelik ve betonun bol kullanıldığı modern bir düzenleme ile insanların kullanımına açılmıştır (Kostof, 1992, s.172)(Şekil 4.29).

Şekil 4.29 : Barselona, Placa del Paisos Catalans Meydanı (Url-31).

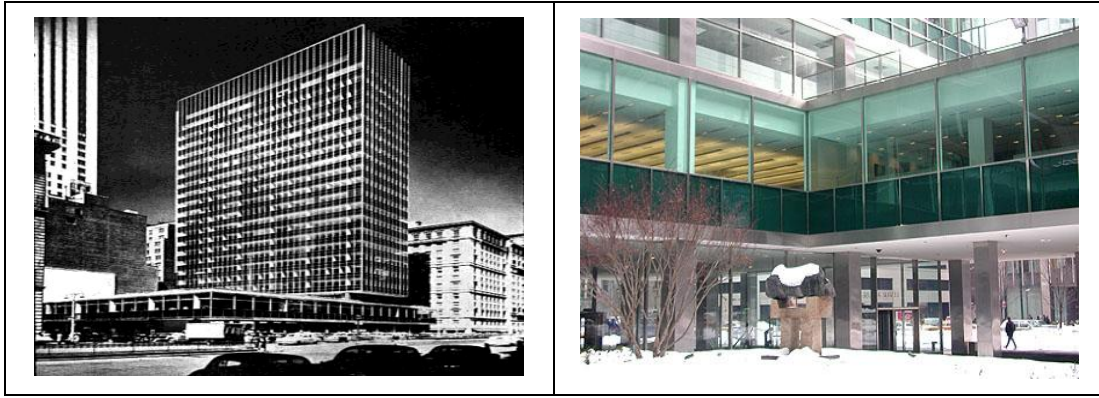
20.yüzyıl ortalarında artık otomobilin şehirleri ele geçirmesinden sonra ortaya çıkan duruma da çare arandığından yine aynı paralelde farklı bölgelerde sorunun çözümü için meydanlar da tekrar ele alınmıştır. Şehir yaşamının oluşturduğu toplumsal değişime ayak uydurabilmek için kamusal alanlarda dönüşüme gidilmiştir. Bunu ilk uygulayanlardan biri Kopenhag şehrinin yöneticileridir. 1900'lü yıllarda kalabalık ve sıkışık bir kent olan Kopenhag/ Gammeltorv ve Nytorv Meydanları otomobil park alanı olarak kullanılmaktaydı. 1960 yıllarında bir tarafta trafikli bir yaşam, diğer tarafta insanların zevkle yaşadıkları bir şehrin sentezini, bu bölgeyi trafiğe kapatarak ve yayalaştırarak yapmışlardır. Eski yerleşimlerdeki benzer bir yaşam tekrar kazanılmış görünmektedir (Şekil 4.30).

Şekil 4.30 : Gammeltorv & Nytorv Meydanları (Url-32)

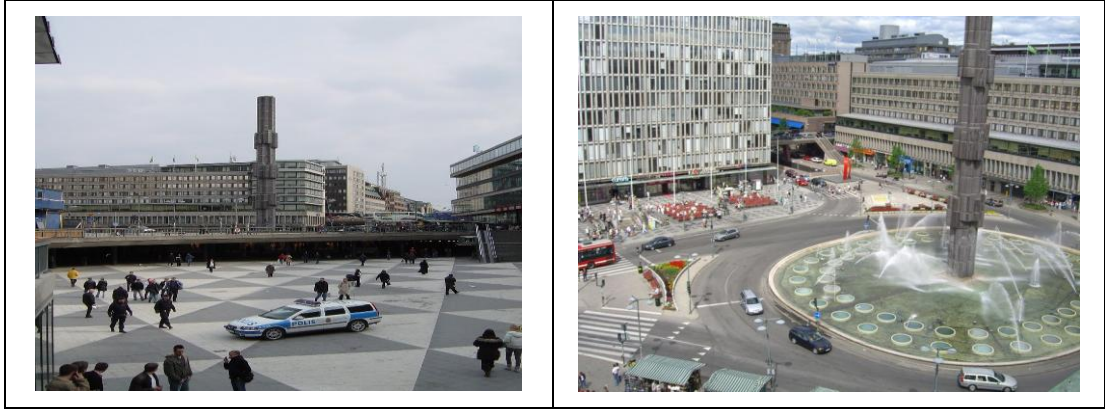
Modern döneme ait açık kamusal alanlar bazı uygulamalarda “dead public place” denilen “ölü kamusal alan” nitelermelerine neden olmaktadır (Sennet, 1977). Modern felsefenin geçirgen, görünürlük ilkeleri paradoksal bir şekilde sosyal soyutlanmaya yol açmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra - International School- Uluslar

arası Ekol'ün özellikle gökdelen mimarisi ile öne çıktığını görmekteyiz. Bu yüksek yapıların zemin katları veya çevresi ölü açık alanlardır. Şeffaflıklarına ve ötesi görülebilen, geçirgen duvarlarına rağmen yüksek yapılarla tanımlanan veya onun içinde yer alan kamuya ait alanların bu yapılarla ilişkileri oldukça sınırlı düzeyde ve adeta geçirimsiz, görünmez bir duvarla ayrılmaktadır. Tasarım kavramı görünürlüğü ve sosyal soyutlanmanın estetiği olarak tanımlanmaktadır. Kentlerde mekânın düzenlenme biçimlerine bir örnek olarak da gösterilebilecek bu alanlar ölü ve anlamsız alanlar olmuşlardır. Örneğin, üç tarafı daha alt seviyede ve kolonlar üzerinde yükseltilmiş yapı bloğu ile çevrili Brunshaft'ın New York'taki Lever House binasının yer aldığı avluya giriş, binanın altından olmakta ve cadde düzleminde kamusal alanı tarifleyen hiçbir etkinliğin ve çeşitliliğin yer almadığı bu mekân, küçük olmakla birlikte o dönemin anlayışını simgelemek bakımından önemlidir (Şekil 4.31).

Şekil 4.31 : Lever House Binası /Cam ve çelik yapı - Zeminde açık bir avlu meydan (Url-33).

Modern meydan örneklerinden belki de en çarpıcı olanlarından biri Stokholm'de 1974'te yapılan Sergels Torg Meydanıdır. Modern Dönem'in meydan anlayışını en iyi şekilde ortaya koyan bir örnektir. O dönemde dünyaya sesini duyuran bu mekân “en modern plaza” olarak görülmektedir (Andersson, 2002). Cesur Modern çizgileri ve siyah beyaz zemin kaplaması ile beş adet yüksek yapı bloğunun önünde yer alan meydan kentin yenilenmesinin bir sembolü olmuştur (Şekil 4.32).

Şekil 4.32 : Sergels Torg Meydanı (Topos, 2002).

Kristal bir kulenin bulunduğu meydanda, Danimarkalı bir matematikçi olan Piet Hein’e ait süper elips olarak nitelenen bir havuz bulunmaktadır. Dikdörtgen ve elips arasında bir biçim olan bu form aynı zamanda yeni düşünme yollarını da temsil etmektedir. Fakat kısa bir süre sonra ıssız ve terk edilmiş bir görüntüye bürünen bu meydan fahişelerin ve uyuşturucu satanların yeri olmuştur. Siyah beyaz zemini ile umutsuzluğun sembolü haline dönüşmüştür. Hatta 1980’lerde dedektif filmlerine konu olmuştur. Daha sonra eskinin pitoresk kent görüntüsü altyapı konusunda yetersiz kalınca planlamacılar ve politikacıların devreye girmesi ile birçok başka kentlerde de yapıldığı gibi yenileştirme adı altında yıkımlar yapılmıştır. Modern mimarlar acımasız ve totaliter olarak nitelenmiştir. Bu meydan da yıkılmak istenmiştir fakat mimarlar odası bir dönemi yansıtan tarihsel bir anıt olarak korunmasını istemiştir, özellikle zemin karakteri bakımından önemli bulunmaktadır. Daha sonra daha hassas bir şekilde ele alınarak, 1988’de iyileştirme çalışmaları yapılmıştır. Işıklandırma ve eskiyen malzemeleri değiştirerek, yeni trafik düzenlemesi ile canlandırılmaya çalışılmıştır. Tartışmalar hâlâ bu alanın nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda devam etmektedir.

Bu meydan çeşitli kuramcılarının savunduğu gibi Modern döneme ait tanımsız ve büyük açık alanların Agorafobi yaratmasına örnek olarak gösterilebilir. Lerup (2001) Modern öznenin tedirginliğinden ve Modern mekânın estetiğinin oluşturduğu fobilerden söz eder. Tekinsiz ve esrarengiz alan olarak soyut mekânın metropol ölçeğinde yarattığı ruhsal dehşetten, kamusal korkudan, ing-“fear of void” (boşluk korkusu) veya Almanca “platzschau”, “platzangst” da denilen, sadece kent insanının yakalandığı bir hastalık olarak söz etmiştir. Berlin ve Viyana’da bir grup doktor tarafından da açık, tanımsız alanların oluşturduğu fobi bir kent hastalığı tanısı olarak

isimlendirilmiştir. Kentin giderek artan boş yerleri bir yabancılaşma doğurmakta bununla birlikte büyük şehir yaşamının yarattığı asabi ve gergin toplum içinde birey kendini soyutlayarak potansiyel tehlikeli ve marjinal davranışlara araç olmaktadır. Lerup'un Modernizmin paranoik mekânı olarak nitelediği yerler aynı zamanda panik alanlarıdır.

Aynı şekilde Sitte (1965) bu tür psikopatolojik korkuların ve rahatsızlıkların mekânın sınırsızlığı ve büyüklüğü ile arttığını söylemektedir, ayrıca artistik zarafetin ise bu ölçeklerde neredeyse imkânsız hale geldiğini ve anıtsal ölçeğin estetik ilkelerinden söz etmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi mekânlarla ilgili ölçek sorununun ne denli önemi olduğu görülmektedir.

Modern Dönem endüstrileşme hareketinin ortaya çıkardığı birçok sağlıksız yerleşime ve insanlar için olumsuz etkileri olan kentsel koşullara karşı yeni teknoloji ile birlikte radikal öneriler sunan bir süreçtir. Daha çok sıhhi koşullar ve fiziki planlama üzerinde yoğunlaşan bu dönemde bölgeleme (İng. Zoning) çalışmaları uygulamalarda oldukça belirlemeci ve uzman etkinliği olarak yerini almıştır. Genel modern felsefe üzerinden sınırsızlık-geçirgenlik-görünürlük-yalınlık- gibi kavramlar meydan mekânında da görülmektedir. Tarihi formlar ve yerel simgeler gereksiz kalmış, işlev öne çıkartılmak istenmiştir. Fakat mekânın bireyle ve toplumla kurduğu ilişkisi ile gelişen sosyalleşme işlevi göz ardı edilen veya gelişme olanağı bulamayan bir olgudur. Bu durum sonraki dönem kuramcılar tarafından kıyasıya eleştirilmiştir.

Bu dönemde tanımsız ve büyük açıklıklar kentin meydanıdır. Kentin geleneksel dokusu ile bir bütünlük kurulamamış, kent yaşamından beklenen işlevlere hizmet etmemektedir. Toplumsal ve paylaşılan değerlerin mekânı olmayan bu meydanlarda genel olarak biçim geometrinin kesin formlarının yalın ve geçirgen bir şekilde kullanılması ile oluşmuştur.

Dünya Savaşlarından sonra başlayan ulus devlet kurma işlemleri içerisinde büyük söylemlere gereksinim duyulması ile meydanlar yönetimlere ait gücün kendini ifade ettiği mekânı olarak birçok ülkede büyük ölçekleriyle, tören ve gösterileri alanı olmuştur. Devlet ideolojisine ait bir kamusu bulunmaktadır. Sivil kullanım etkinlikleri ve çeşitlilikleri zayıf kalmaktadır.

Meydanlarla ilgili olarak Modern Dönem koşullarına bağlı olarak kentlerin mekânsal etkileşimleri ve organizasyonları çerçevesinde bir değerlendirmenin toplum, birey ve

mekân ilişkisi bağlamında özel bir yeri vardır. Özellikle kamusal dış mekânın zengin ve etkin bir kamusal yaşama katkısının oldukça zayıf kaldığı belirlenmiştir. Modern anlayışla planlanan alanlarda sosyal iletişimi ve kamusal yaşamı güçlendirmeye yönelik bir sorun yaşandığı daha sonra ortaya çıkan kent krizleri ve eleştirilerinden de anlaşılmaktadır. Bu durum Modern dönemde mekânın ele alınışındaki değişimler nedeniyle olmuştur. Mekânı saydam, sınırsız alabildiğine özgür olmakla birlikte yorumlayan Modernistler çoğu mekânda algı ve yaşam çeşitliliği bakımından, insanların kendilerini güvende ve rahat hissedebilecekleri mekânlar yaratamamışlardır. Bunun nedenlerinden birisi ise kamusal yaşamın biçim değiştirmesi olarak da görülmektedir.

Mekânın sosyal kapasitesi ve verimli kullanılması konusu planlamalarda göz ardı edilmiştir. Toplumsal bir ortak bellek ve paylaşılan değerler oluşturma kaygısı dış mekân kurgularında hissedilmemektedir. Genel plan içinde yer almış olsalar bile tasarımları ve biçimlenişleri kentin geleneksel dokusu ile bir bütünlük kuramamış, kent yaşamından beklenen işlevlerini yerine getirememişlerdir.

Modern dönemde biçimlenen şehirlerdeki meydan düzenlemelerinde genellikle kamusal ve sivil bir meydan anlayışının öne çıktığını söyleyemeyiz. Bu dönemin meydanları eski dünyanın özgün ve günlük yaşamın doğal bir bileşeni olarak gelişen mekân etkisini yaratamamıştır. İnsanların yeni düzene geçerken temel yaşamsal sorunları içinde kabul görmeyen meydan mekânı, şehirlerin genel düzeni içerisinde yeni oluşturulanlar sivil bir dış mekân olarak değil, genellikle ulusal ideolojik anlayışın pekiştirilme alanları olarak törensel bir tavırla biçimlenmişlerdir. Bu etkinlikler dışında farklı kullanım çeşitliliğinin sergilendiği zamansal ve dönemsel bir kullanımın aracı olmayan bu geniş ve uçsuz bucaksız alanlar, insanların toplanabildiğinden çok dağıldıkları ve aidiyet duygusu geliştiremedikleri, canlı ve hareketli merkezler olamamışlardır. Meydanlar mimari bir unsur ve kentin bir parçası olarak kente ait düşünülmemiştir. Daha sonra bu durum Modern Mimarinin eleştirisinde de yer alacaktır. Öncelikli ve eşitlikçi gereksinimlerin dikkate alındığı bu süreçte, tarihten bağlar olabildiğince kopartılarak yeni bir varoluşsal dönem yaratılmaya çalışılmaktadır. Toplumun bireysel ifade alanları toplu halde yönetimin gücünün kabul edildiği ve gösterildiği alanlara dönüşmüştür. Demokratik bir alan olmaktan uzaklaşan kentin kamusal açık alanları toplumun günlük yaşantısına katkıda bulunmaktan uzaklaşmıştır.

Bu meydanları irdelemeden ve arkalarındaki oluşum nedenlerini kavramadan yeni meydanlar üretmek için önerilerde bulunmak güçtür. Her toplum ve coğrafya için mekân üretimi özgün çözümlemeler gerektirse de bazı kaçınılmaz değerlerin evrensel bağlam oluşturmaları ve özellikle bugünkü kolay etkileşimler nedeni ile de bu araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Daha sonra yerel bağlam ile bunlar ilişkilendirilerek önerilerin kapsam etkinliği ve geçerliliği analiz edilmektedir.

Günümüzde meydanların geçen zaman içinde kamusal yaşamın merkezleri olmaktan çıktıkları veya kamusal yaşamın çöktüğünü söyleyen kuramcılar bu merkezlerde önemli incelemelerde bulunarak eleştirilerde bulunmuşlardır. Kostof (1992) meydan yaşamının neredeyse 100 yıl önce ölmeye başladığını, Sennett (2002) ise kitaplarında kamusal insanın çöküşünden söz etmektedir. Bu yazarlar çok doğaldır ki Batı'ya ait yaşanmış bir kamusal yaşamın eleştirisini yapmaktadırlar. Türkiye'de kamu yaşamının dış mekânla ilişkisi ise bu ülkelere göre oldukça farklı gelişmiş ve gelişmektedir. Türkiye'deki meydan sürecinin anlaşılması yerel şartlarda bu tezin geçerliliğinin de sınanması bakımından önemli olmaktadır.

4.1.3 Post modern kentleşmede meydan

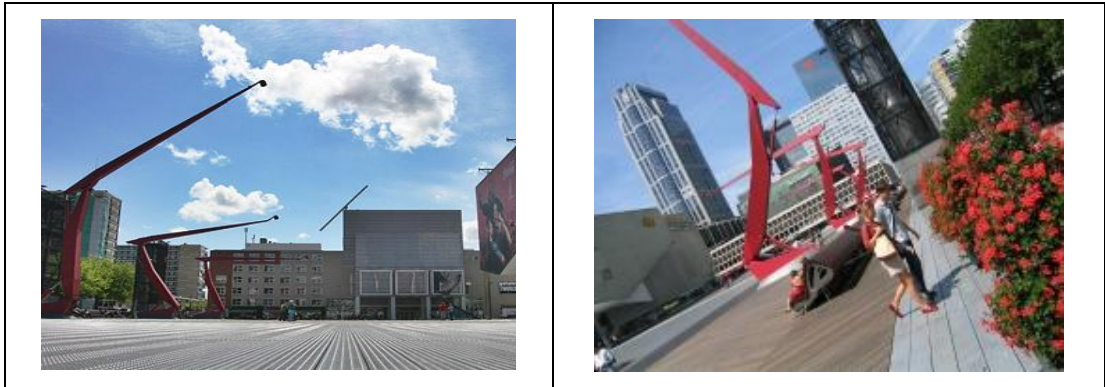
Post - Modern kentleşme fikrini David Harvey (1991) “eski formları taklit ederek – tarihsel eklektisizm- denilen bir gelenek yaratarak, yerel bağlam ve etnik unsurların oluşturduğu çok kültürlülükle birlikte pazarlanabilir bir yapısal çevrenin oluşturulması” olarak görmektedir. Harvey, Post-Modern kentleşmeyi önceki Modern kent üstüne kurulan bir çeşitleme ve geçiciliği olan bir şey olarak nitелеmekte ve bu iki sürecin birbirinin devamı olma durumunun birbiri ile olan farklılıklarından daha belirgin olduğuna dikkat çekmektedir (Harvey, 1991).

Günümüzde hızlı kentleşmenin bu türden uygulamalara açık olduğu bilinmektedir. Kentleşmenin hızla yaşandığı ülkelerde, değişim ve dönüşüm meydanlarda da yaşanmaktadır. Bu değişimin stratejileri her ülkede farklıdır. Yeniden yapılanan kentlerin görüntüsünde Post - Modern düşünciyi yansıtan mimari ve mekânsal anlamı ifade eden bazı örneklerden söz etmek mümkündür. Bu anlayışa göre oluşmuş meydanlar genellikle daha çok görsellikleriyle öne çıkmaktadırlar.

Kentsel çevrenin görselliğe dayanan sanatsal bir yaklaşımla ele alınması aynı zamanda mekânın küresel ağlarda pazarlanması anlamına da gelmektedir. İmajın ve görselliğin en etkin olduğu bu zamanlarda mekânların özellikle internet ve medya

üzerinden reklamının yapılması belediyelere kazanç sağlamak ve diğer işlemleri kolaylaştırmaktadır. Sanal gezintilerde o kente ait çarpıcı görüntülerin bulunması kente ait alışılmış etkinliklerden bazen daha öne çıkmaktadır. Örneğin Rotterdam'daki Schouwburgplein Meydanı bu anlayışın bir ürünüdür. Belediyenin yeni bir açık alan politikası benimseyerek, kentin yüzünün yenilenmesi kararı daha başka birçok farklı nitelikteki açık alanların tasarlanmasına neden olmuştur. Eskiden boş ve harap bir halde bulunan bu yer, şimdi prestijli ve kente yeni bir imaj katan mekân olarak değerlendirilmektedir. Meydan tamamen estetik özelliği ile öne çıkmakta “futuristik” bir tasarım ürünüdür. Oldukça pahalı malzemeler kullanılmış ve bu malzemelerin bakımı için belediye önemli miktarlarda bütçe ayırmaktadır. Küresel dünyanın gidişatına ayak uydurmayı isteyen bir anlayışın ikonik bir örneğini oluşturması bakımından önemlidir. Bu mekânın hızla gelip geçen imajlar dünyasındaki dönemi sona erdikten sonrasında ne olacağı sorusu ortadadır. Dönemin anlayışını simgelemesi bakımından çarpıcı bir örnek olarak görülebilir.

Günlük yaşantımıza giren teknolojiler sayesinde her şeyin evde ve dışarı çıkmadan halledebileceği görüşü yaygınlaşmaktadır. Bu meydan, kimilerine göre artık dışarıda bir şey aranmayacağı görüşüyle ve medyanın temsili ile de desteklendiği bu anlayışa göre “geleneksel anlamdaki açık alan ve caddelerin daha geri plana itildiği bir çerçeveden bakışla” bu meydan tasarlanmıştır (Rousseau, 2002)(Şekil 4.33).

Şekil 4.33 : Rotterdam/ Schouwburgsplein Meydanı (Rousseau, 2002).

Bu tartışmaların temelinde yatan, fiziki kentsel açık mekânlara yakın bir gelecekte artık ihtiyaç duyulmayacağı düşüncesidir. Bu durum kente ait post-modern bir tartışmadır. Her ne kadar modern dönem sosyal yaşamı kentin dış mekânlarında ihmal etmiş olmakla eleştirilse de, bu anlayış da post modern dönemin, sanal etkileşim ve iletişime tanıdığı önceliklere bağlı bir boyuttur. Siber mekânın kişilerin

yaşamında önemli bir yer işgal etmesiyle bunun gibi açık fiziki mekânlarda sosyalleşme gerilemektedir. Bu tez tam da bu nedenle meydanların öneminden söz ederek bir anti-tez oluşturmaktadır.

Bu meydan ilk olarak tüm kentlilerin buluşacağı ve zaman geçireceği kamusal bir alan olarak düşünülmüş fakat daha sonra “avangard” bir biçimde gelecekte böyle bir mekânın ne olacağı tartışmaları yoğun olarak gündeme gelmiştir. Burası insanların bir araya gelmesini amaçlayarak tasarlanmamış bir boşluk alanıdır. Sadece özel olarak düzenlenen günler için insanlar toplanmakta onun dışında buraya gelmeleri için bir neden bulunmamaktadır. Sadece gelip geçilen bir yerdir. Bu meydanda yükseltilmiş bir podyum, boydan boya uzanan çok uzun bir oturma bankı ve hareketli aydınlatma elemanları bulunmaktadır.

Post-Moden Dönemde geçmişte kullanılan ve tarihsel referansları bulunan öğelerin kullanılmasında sakınca yoktur. Eklektik bir tarzla, birbiri ile ilişkisiz unsurlar bir araya getirilerek izlenimler bırakılmak istenmektedir. Bu ilişkisizlik zaman ve mekânda da kendini göstermektedir. Bugün geçmişle, geçmiş gelecekle iç içedir.

Yerel özelliklerin ve yaşam biçimlerinin oluşturduğu doğal çözümlerin yerine ödünç alınan yeni kurgular, tekrarlar ve taklitlerden kaçınılmamaktadır. Bu anlayışla planlanan Charles Moore Piazza d’Italia (1976 – 78) Meydanı dönemin kültürel farklılığını yansıtan paradigmatik örneklerden birisi olarak gösterilebilir. Tarihteki meydanlardan esinlenilerek düzenlenen bu mekân Roma’daki Trevi Meydanı’na benzeyen bir şekilde eski Roma sütunlarını, kemerlerini kullanarak tarihsel göndermelerle düzenlenmiştir (Şekil 4.34).

Şekil 4.34 : New Orleans/ Piazza d’Italia (Url-34).

Tokyo’daki yeni bir bilim şehrinde yer alan Tsukuba Center (1983) ise Arata Isozaki tarafından Michealangelo’nun Campidoglio zeminine benzer bir bezeme ile Japon

bahçelerinin ve tarihsel formların bir sentezidir. Bu uygulama ve tasarım deneysel bir çalışma olarak düşünülmektedir. Çünkü Kostof’a (1992) göre Japonlarda kamusal alanları ortak olarak kullanma geleneği bulunmamaktadır (Şekil 4.35).

Şekil 4.35 : Tokyo/ Tsukuba Center Meydanı (Url-35).

Genellikle meydanlarda ekonomik, kültürel, politik ilişkilerin mekânsal düzenlenişi okunabilmektedir. Bu meydanlarda Post-Modern mimarinin simgesel ve çağrıştırmacı tutumu hissedilmektedir. Yerel, klasik, Modern unsurların karma kullanımı bulunmaktadır. Progressive Architecture Dergisi tarafından 1981’de tasarım ödülü alan Amerika’daki Oregon-Portland’da bulunan Pioneer Courthouse Meydanı yine klasik dönem sütunlarının kullanılması ve amfiteyatro biçiminde yarı dairesel formu ile Post-Modern bir görüntüyü sergilemektedir. Bu meydan bugünün ticari anlayışını kamusal alana 75.00 kişinin de bağışlarını kabul ederek taşımıştır. Belediyenin 1981 de kamulaştırmasıyla oluşturulan meydan 1984’te tamamlanmış ve günde 26.000 kişinin gelip geçmesiyle büyük bir kullanıma sahiptir. Portland’ın simgesi tuğla ile yapılan zemin kaplamasında her bir bağışçının ismi bulunmaktadır. Batısında kademeli bir şelale ile doğallaştırılmış ve hava durumunu gösteren kulesi ile bilgilendirme yapmaktadır. Şemsiyeli adam heykeli “Allow Me” meydana gelenleri karşılamaktadır (Şekil 4.36).

Şekil 4.36 : Pioneer Courthouse Meydanı (Url-36).

Bir başka örnek olarak, Berlin'deki Postdamer Platz küresel ilişkilerin ve ekonominin, yerellikler içerisindeki kamu alanlarının akıbetine etkilerini göstermesi bakımından önemlidir. Küreselleşen kentte Postdamerplatz projesi kamusal bir alanın özel şirketler tarafından biçimlendirilerek ekonomik çıkarların kamusal yaşama baskın olduğu bir örneği oluşturmaktadır. Sadece yeni imajı ile turistleri çeken görsel bir ortamdır. Özel şirketler tarafından kontrol edilen bir mekân durumundadır. Etkinlikler sınırlı kalmakta ve bir seyir alanı niteliğinden öte geçememektedir (Şekil 4.37).

Şekil 4.37 : Berlin/Postdamer Platz (Flierl, 2002).

Bu dönem içerisinde yeni ilişki türlerine bağlı olarak, bilim ve iletişim devrimlerinin egemenliği altında mekân, anlam değiştirilerek modern dönemdeki süreç adeta tersine dönmüştür. Modern felsefenin homojenleştirici sonuçları eleştirilirken, post-modern dünyanın toplumu bireyselleştirmekle beraber homojen bir yaşam tarzına neden olması bir ikilemdir. Bu paradoks verilen örneklerde görüldüğü gibi değişik önerilerle farklı çözümler aranmasına neden olmuştur. Meydan tasarımı bu oluşumlar içerisinde ya bir imaj meselesine indirgenmiş ya da çeşitlilik ve farklılıklara dayanan yeni bir vatandaşlık tanımı içerisinde toplumsal iletişim mekânı olarak demokratik bir ortam olarak yeniden kurgulanmaya çalışılmaktadır (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1 : Tarihte meydanları aldığı işlevler ve biçimsel gelişimleri.

		ÖRTÜK İŞLEV (Toplumsal Yapı)	AÇIK İŞLEV	BİÇİM (Fiziksel / Estetik Nitelikler)
İLK YERLEŞ-MELER		-Dinsel, yönetsel gücün ifadesi, -Şehirlerin kurulması ile ticari işlev	-Konutların ortasında toplanma yeri, -Tören alanı -Pazaryeri	-Meydan tanımlı bir mekân değil -Tapınaklar çevresinde astrobiyolojiye göre düzenlenen tören alanı
ANTİK DÖNEM	YUNAN	- Politik ve sosyal işlev, -Demokratik mekân, yurttaşlık esasına dayanan kamusal alan (erkekler için alan)	-Pazaryeri -Panayır yeri -Tören alanı	AGORA -Geometrik bir düzenleme yok, -Genellikle dörtgen, anayol boyunca veya yolun genişletilmiş şekli, -Simetri yok, -İnsan ölçeği
	HELENİSTİK	-Gelişmiş demokratik sivil mekân, -Ticari / sosyal / kamusal işlevler -Bireysel ifade alanı -Toplumsal eğitim	-Pazaryeri -Panayır yeri -Tören alanı -Toplanma/buluşma, tartışma alanı	AGORA, -Arkaik bir açık alan kapalı ve tanımlı mekâna dönüşüyor. -Çevresinde kamusal ve idari yapılar yer alıyor.
	ROMA	-Dinsel / Ticari / Yargısal/Eğitimsel işlevler -Yönetim gücünün gösterildiği alan, demokratik değil, -Sınırlı bir kamusal alan (erkekler için alan)	-Rekreasyon-oyun yarış -Yargılama -Toplanma, buluşma, tartışma alanı	FORUM -Boş bir alana ilk defa sanatsal yaklaşım, -Kuşatılmış tanımlı mekân, (anıt, heykel, sütun, dikilitaş, revak) -Anıtsal ölçek -Yetkin mimari anlatım (ritim, oran, denge)
ORTAÇAĞ	İSLAMİ ŞEHİRLER	-Dinsel / Ticari, rekreatif işlevler -Kamusal kullanım (erkekler için alan)	-Pazaryeri -Panayır yeri -Tören alanı -Toplanma/buluşma, tartışma alanı	-Şehir surları dışında toplanılan alan (musalla, cami avluları / sahan, sari'a)
	AVRUPA	ERKEN DÖNEM	-Dinsel / Ticari / Kamusal işlevler -Sivil bir yaşam mekânı	Küçük surlu şehirlerin merkezinde tanımlı bir mekân, kilise ve çevresinde gelişen bir alan, kilise meydanı ve pazar alanı, küçük sokakların açıldığı mekân
		8. - 13. YY	-Ticari / Dinsel işlevler -Kamusal ve Sivil Alan	Kapalı, resimsel, merkezde kilise vurgusu, heykel / havuz / perspektif / mimari yetkinlik
		RÖNESANS	-Ticaret / Kamusal / Dinsel işlevler -Ruhaniğin yerine geçen bir dünyevilik	Yetkin mimari, tanımlı bir alan, antropomorfik özellikler, merkezilik ve eksensellik, matematik, perspektif / optik algı / denge / bütünlük / dikilitaş / havuz - heykel, klasik estetik, mimarinin yontu ve bezemelerle kararlı birleşimi
		BAROK	-Feodal temsili kamunun sonu / -Burjuva Kamusu -Sivil Dış Mekân Kullanımı	Rönesansın üzerine kurulu anlayış, gelişkin süsleme / boyutların esnetilmesi, senyör konutları çevresinde gelişen mekân, kent içerisinde çoklu bir sistemin birbiriyle ilişkili meydanları, anıtsallık, bol su kullanımı / havuz - heykel
MODERN		- Orduların ve yönetimlerin gücünün gösterilmesi, -Zayıf bir kamusal yaşam, - AGORAFOBİK, -Kamusal - ticari - özel alan	-Rekreasyon -Tören -Spor -Miting	Eski tarzları terk etme, -Yalın, sade, süslemesiz, -Tanımsız açık alan, trafikli kavşaklar, -Sınırsız, geçirgen, (şirket avluları, Plazalar, büyük ölçekli meydanlar, -Kamusal yapı ve önünde biçimlenen meydanlar
POST-MODERN		-Üretim - tüketim ilişkilerini ve Pazar ekonomisinin biçimlendirdiği alan -Yeni bir kamusal alan anlayışı -Küresel, kültürel ve ekonomik ilişkilerin mekânsal düzeni -Bireysel ve/ veya gruplara ait ifade alanı	-Rekreasyon -Tören -Spor -Miting -Geçici belirip kaybolan oluşumlar, -Bireysel performans, -Sergilemeler, -Turistik işlevler	-Modern'e alternatif Post-Modern biçimlenişler (Tarihle ve coğrafya ile kurulmaya çalışan bağlar) -İmaj, -Simgesellik, -Geçicilik, -Eklektik, eski ve yeni tarzların birlikte kullanılması / -Yerel, klasik, modern unsurların karma kullanımı

4.2 Türkiye Kentleşmesinde Meydan

Asya ve Avrupa topraklarını birleştiren Anadolu birçok uygarlığın ve kültürün yaşadığı eski bir toprak parçasıdır. Doğal olarak ilk yerleşimlerden bu yana kurulmuş olan şehirlerde birçok ize rastlanmaktadır. Bunlar arasında meydanlar da vardır. Bu bölgeye ait en eski meydan örneklerinden “İlk Yerleşimlerde Meydan” Bölümünde söz edilmişti. Hitit Uygarlığına ait Çatalköy yerleşiminde ve Mezopotamya yerleşimlerinde genellikle sadece dini törenler için değil Pazar alanı olarak da kullanılan meydanlar vardır.

Anadolu’nun eski tarihinde en önemli yerleşik dönemler iki büyük devletle gerçekleşmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu ile başlayan süreç Osmanlı ile devam etmiştir. Bu büyük geçmiş daha sonra Türkiye Kentleşmesinde Meydanlar irdelendiğinde Cumhuriyet Öncesindeki dönem içerisinde ele alınmaktadır. Türkiye’deki Meydanların devletin ideolojik yapılanmasına bağlı olarak iki dönem içerisinde değerlendirilmesi uygun görülmektedir. Bunlar Cumhuriyet’ten önceki dönemde ve sonrasında Batı’ya dönük bir ideolojik yapılanma içine giren Türkiye’nin uluslaşma sürecindeki kentleşmesine bağlı olarak gelişen meydanlardır.. Tarihi olarak çok eski ve meydanlar bakımından da zengin bir kent olan İstanbul örneğine ise bu bölümde yer verilmektedir.

4.2.1 Cumhuriyet öncesinde meydanlar

M.Ö 7000 yıllarına kadar uzanan ve m.ö.1000 yıllarına kadar devam eden neolitik bir uygarlığın, Anadolu’nun Mezopotamya bölgesinde yaşadığı bilinmektedir. Bu uygarlıklar bu topraklarda iz bırakmışlardır. Daha sonra Batı Anadolu’da İyonya Uygarlığı ile Efes, Bergama, Milet, Priene gibi şehirlerin kurulduğunu görülmektedir. Karya, Lydia, Lycia gibi şehirler ise Helen uygarlığının yayıldığı döneme rastlamaktadır. Bu kentlerde eski Antik şehirlerdeki genel düzen ve işleyiş bulunmaktadır.

Büyük İskender’in Pers ordularını yenmesiyle (m.ö. 333) Helen kültüründen etkilenen Anadolu’da başka birçok şehir kurulmuş ve eski İyon şehirleri yeniden canlandırmıştır. Hippodamus tarafından uygulanan ilk şehir planlamasına sahip Bergama, kente ait “agora”sı ile tipik bir Helenistik şehirdir. Helenistik döneme ait agora politik, kültürel ve ticari ilişkilerin geçtiği yerlerdir. Dışarıdaki bu mekânı sınırlayan stoa, gymnasium gibi önemli yapılar “agora”nın şemasında tekrar edilen

unsurlardır. Agora'da geçen birçok etkinliğin yanı sıra iklim'in elverişliliği nedeni ile çevresindeki stoa gibi revaklı yapılarda açık havada eğitim de verilmektedir.

Roma döneminde ise İyon ve Helen şehirleri varlıklarını korumakla birlikte, o dönemde bölge birçok başka alanlarda da imar edilmiştir. Bu antik dönemin kentlerine ait, tiyatroların, agoraların hâlâ Anadolu'da kalıntıları bulunmaktadır.

Roma İmparatorluğu ikiye bölününce (m.s.330) İmparator Konstantin, Konstantinopolis'i (İstanbul) Bizans'ın başkenti yaparak şehirde önemli ve gösterişli yapılar, forumlar yaparak kenti büyötmüştür. Bundan başka İstanbul dışında da Marmara çevresinde surlu şehirler kurulmuştur, fakat bunlar tarih içinde çok önemli olmamıştır.

İstanbul kent düzeni bakımından eskiden bu yana diğer Anadolu şehirleri ile kıyaslandığında oldukça özel bir gelişim göstermiştir. Meydanları bakımından çok zengin olan bu kent, her zaman özel bir konuma sahip olmuştur.

Selçuklularla Türklerin eline geçen topraklarda 11. yüzyıldan itibaren kurulan yeni şehirler Orta Asya şehirleri ile benzerlik göstermektedir. Bizans, Arap ve İran etkileri de görölmekle birlikte politik ve ekonomik olarak yeni bir yapılanma içerisine girilmiştir. İslam dininin etkisiyle şehirlerde sonradan han, medrese, kervansaray, külliye, şifahane ve cami gibi birçok sivil ve dini yapı inşa edilmiştir. Şehir surlarının dışında pazarlar kurulmaktadır. Bu pazar alanları kısmen ve sınırlı da olsa kamusallığın geçtiği yerler olmuşlardır. İslami yaşam tarzı dış mekân kullanımını amaçlı olarak bir planlamanın aracı olarak kullanmamıştır. Dış mekân kendi içine dönük işlevleri barındıran yapılardan geriye kalan, kendiliğinden oluşmuş bir alandır.

Osmanlı Beyliğinin başa geçmesiyle kurulan İmparatorluk döneminde şehirlerde Pers, Bizans ve Selçuk etkileri görölecektir.

Osmanlı Döneminde Meydan: Osmanlı dönemindeki Türk şehirlerinde genel olarak bir mahalle düzeni bulunmaktadır. Birçok kültürden insanın bir araya geldiği şehirler mahallelere ayrılır, cami, kahvehane, çarşı iş yeri gibi birimler bunların arasında yer almaktadır. Bu yaşam biçimi içinde daha çok erkekler dışarıda görünür, kadınlar evde mahrem bir yaşam sürdürerek çok fazla dışarı çıkmamaktadır ve görünmemektedir. Kadın ve erkeklerin beraberce yer aldığı dış mekâna ait sosyal yaşam alanları bulunmamaktadır. Mahalle meydanları açık alan olarak çevresinde, kahvehane, cami, tekke, çeşme, hazire ve çınar altı peykerlerinin yer aldığı yerlerdir.

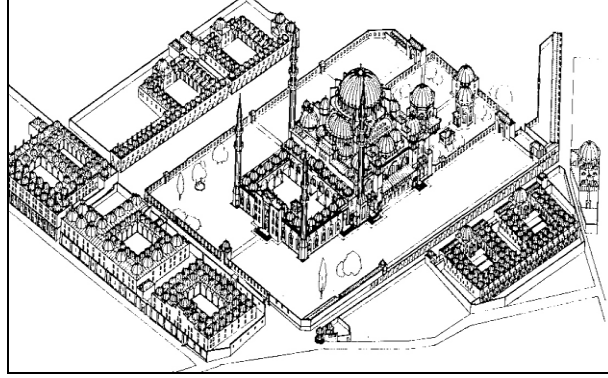
Bu alanlar o döneme ait kamusal yaşamın sınırlı ölçüde gerçekleştiği mekânlardır. Ergüvenç (2008), bu mekânlardaki yaşamı “...peykerlerde ezan beklenir, kahvehanelerde ceride kıraat edilir özel günlerde meddahlar çeşitli lübiyyatla yaşamın renklerini yansıtır, kuklacılar, karagözcüler, tombalacılar Ramazan gecelerini şenlendirirlerdi...” diyerek anlatmaktadır.

İki ana merkeze sahip olan Osmanlı Türk şehirlerinde “külliye” dini ve eğitim amaçlı, diğer merkez “bedesten” ise ticari işlerin yer aldığı çarşıdan oluşmaktadır. Genel olarak doğal bir biçimde gelişen ve geometrik kesinliğe sahip olmayan bu şehirlerde, batılı anlamda bir meydan kavramının bulunmadığı ve ayrıca dışa kapalı yaşam biçiminde buna gereksinim de duyulmadığı düşünülebilir. Fakat külliye ve bedesten civarı kamusal yaşamın geçtiği kent merkezleri olarak kabul edilmektedir. Camilerin diğer İslam kentlerindeki Cuma camileri gibi bir işlevi yoktur. Şehirlerin kuruluş amaçlarına göre, ticaret, yönetim amaçlı, din merkezi veya liman kenti olma özelliğine bağlı olarak gelişen şehirlerde meydan olarak kabul edilen açık alanlar da bu işlevlerin gerçekleştiği mekânlar olmaktadır. İlk döneme ait Bizans’tan kalma surlu şehirlerde genellikle ana yol üzerinde şehrin giriş kapısına yakın yerlerde pazar alanları kurularak birçok tüccarın ve satıcının yer aldığı ve insanların alış verişine imkân tanıyan yerler zaman içinde etrafında cami, han ve kervansaraylar yapılarak bir sosyalleşme alanına dönüşmüştür.

Zamanla sur dışına doğru büyüyen şehirlerde bedestenler ve arastalar çevresinde diğer hamam ve han gibi yapılar yer almıştır. Örneğin, Amasya ve Kayseri’de “meydan kapısı” denilen şehrin bir girişi bulunmaktadır. Amasya’daki “meydan mahallesi” meydan varlığının kanıtı olmaktadır. Ticaret yolları üzerine kurulmuş olan Kayseri ve Tokat gibi şehirlerde ise eski açık pazar alanları, daha sonra çevresinde düzensiz olarak yer alan yapılarla kapalı bir mekân olarak ticari nitelikli meydanlara dönüşmüştür (Önal, 1994).

Liman kentlerinde yer alan ufak kıyı meydanlarında deniz yolu ile gerçekleşen ticari etkinlikler yer almıştır. İstanbul özellikle Karadeniz ve Ege ticaret yolu üzerinde oluşu nedeni ile bu tür meydanlara sahiptir. Her bölgede iklim koşulları ve işlevlerinden kaynaklanan mimari biçimsel özelliklere sahip yapıları meydanların çevresinde görmek mümkündür. İstanbul’daki Üsküdar, Kanlıca, Çengelköy, Beylerbeyi irili ufaklı kıyı meydanlarıdır.

Kuban (1996), külliyelerin fiziksel olarak içe dönük ve kapalı fiziksel biçimleri nedeni ile organik bir bağla diğer kentsel dokuyla bütünleşemediğini ve bu nedenle çevresinde kamusal bir kentsel mekân yaratamadığını söylemektedir. Sosyal yaşam din etrafında örgütlendiği için, diğer politik, ekonomik ve günlük yaşama ait işlemler de bu çerçevede gerçekleşmektedir. İstanbul’da Fatih, Süleymaniye, Nur-u Osmaniye, Sultan Ahmet Külliyesi, Bursa Yıldırım Beyazıt ve Muradiye Külliyesi döneme ait önemli mekânlardır (Şekil 4.38).

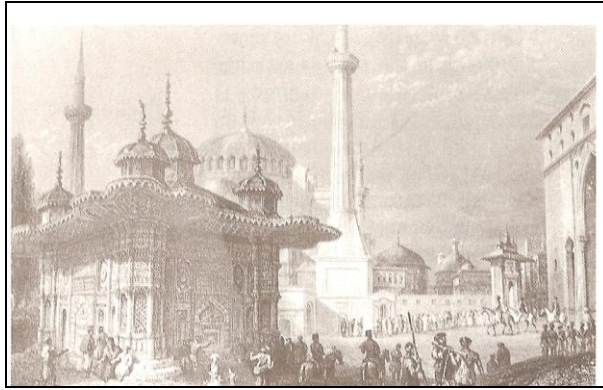
Şekil 4.38 : Süleymaniye Külliyesi (Kuban, 1996).

Özel bir örnek olarak ve II. Mehmet tarafından yaptırılan, yedi yılda tamamlanan Fatih Külliyesi ise döneminin boyutları ve kapsamı açısından döneminde İslam ülkelerinde bir eşi daha bulunmayan nitelikte ve büyüklüktedir. Kuban (1996) tarafından, simetrik planı ile Osmanlı mimarlığında eşi olmayan bir “kentsel tasarım” örneği olarak değerlendirilmektedir. Fatih Camisi’nin dış avlusunun ise, Fatih Meydanı olarak camiyle birlikte tasarlanarak meydan adını alan tek açık alan olduğunu söyler. Özellikle Kurban Bayramı ya da Cuma Namazı gibi özel günlerde hâlâ devam eden yoğun bir toplumsal iletişime sahne olmaktadır. Bir anlamda tek Türk formu olarak kabul edilen, geometrik düzendeki büyük dış avlusu ile bu külliye, kentsel mekân ile forum kavramının hâlâ canlı olduğunu gösteren bir yer olarak düşünülmektedir. Kuban, “...bunun yanı sıra içinde yer alan etkinlikleri ve işlevi açısından günde birkaç bin kişiye hizmet eden toplumsal ve kültürel bir merkez olarak 15.yüzyılda Türk dönemine ait anıtsal bir ifadeye sahiptir...” demektedir (Kuban, 1996, s.202)(Şekil 4.39).

Şekil 4.39 : Fatih Camisinin dış avlusu (Kuban, 1996).

İstanbul’da Lale Devri döneminde ise o güne kadar görülmeyen bir tavır ve ilgiyle gelişen önemli ve anıtsal büyüklükte meydan çeşmeleri yapılarak, çevresi açıkta bırakılmış ve etrafında kentsel mekânlar oluşturulmuştur. Bu yapılar ölçekleri ve simgesel değerleri ile mekânı kendi çevrelerinde örgütleyebilmişlerdir (Şekil 4.40).

Şekil 4.40 : Bab-ı Hümayün önündeki meydanda III. Ahmet Çeşmesi (Kuban, 1996).

Eski Bizans forumları daha sonraki, Osmanlı döneminde kavşak olarak varlıklarını sürdürmüşler ve zaman içinde üzerlerine yerleşimler yapılarak geometrisini kaybetmişlerdir (Ergüvenç, 2008). Bu mekânların zaman içinde değişen kentin mekânsal yapısıyla birlikte kullanımı ve kimliği de değişmiştir. Hâlâ bugüne kadar gelen bir takım izleri taşıyan yerler bulunmaktadır.

Osmanlı dönemindeki geleneksel Türk şehirlerinde özel hayat her anlamda korunmaya alınmış bir durumdadır. Kadınlar ancak konut dokuları arasında yer alan açıklıklardaki çeşme başı ve kuyu başlarında bir araya gelmektedir.

Şehirlerin merkezlerinde yer alan ve önemli ticari işlevlere sahip bedesten, han arasta ve kapalı çarşıların önünde veya yanında yer alan meydanlar tüm gün alış veriş yapılan ve canlılığı olan mekânlardır. Bazı şehirlerde çarşıda belli işçilik alanlarında uzmanlaşan (ahilik kurumu) kişiler ticari ve üretim işlevlerine bağlı olarak

kendilerine ait sokaklarda etkinlik göstermektedirler. Burada ayrıca en önemli yapı olarak şehrin büyük camisi yer almakta, böylece meydana dini bir nitelik de kazandırılmış olmaktadır. Bursa Ulu Cami ve Edirne Eski Cami bunun örnekleridir.

İç bölgelerdeki surları olmayan Amasya, Bursa, Kayseri, Kütahya, Tokat gibi şehirlerde ticari olarak kurulan meydanlar, pazar yerleri genellikle şehrin ana ekseni olan ve şehrin içinden geçen yolların çevresinde kurulmuştur. Örneğin surlu bir şehir olan Kastamonu ise 19.yüzyıla kadar şehrin surları dışına taşmamıştır ve alışveriş meydanları surların içinde kalmıştır. Özel bir örnek olarak konut bölgesinde yer alan Safranbolu’da Kervan yolu üzerinde bulunan 17.yüzyıldaki en büyük hanlardan birisi olan Cinci Han ve çevresinde oluşan meydan güney-doğu tarafından geleneksel Safranbolu evleri ile sarılmaktadır. Bu meydan, konut alanı içinde ticari işleve sahip bir meydandır (Önal, 1994).

Bunun gibi birçok şehirde yer alan meydan olarak isimlendirilen mekânlar vardır, fakat bunların genel bir kent örüntüsünde sürekliliği olan, ana dolaşım sistemi içinde tanınabilir bir özellik göstermediği açıktır. Kuban, kendi gözlemine bağlı olarak “...daha birçok şehirde geleneksel mimari tasarımda, planlı kent meydanları olmamasına bağlı olarak, bir egemen aks üzerine dizilmiş öğelerden kurulu, büyük simetrik kompozisyonlara götüren bir tasarım ilkesi de gelişmemiş...” demektedir (Kuban, 2008a). Batı’da özel olarak amaçlanarak ve sanatsal tasarım sürecinde oluşmuş meydanların tersine, İslam dünyasına ait Ortaçağ kentlerine bakıldığında, genellikle kendiliğinden oluşan ve belirli bir düzen yansıtmayan bir planlamanın varlığı söz konusudur (Kostof, 1992). Kentlerde geometrik olarak düzenlenmiş ve düzenli biçimsel bir niteliği olan kent merkezleri olan meydanlar yoktur.

Kuban “...bir Gotik katedralin önünde, Roma’da San Pietro Meydanı’nda, Paris ya da Madrid bulvarlarında, Semerkant’ta Timur’un türbesi önünde ya da İsfahan’ın Büyük Meydan’ında Türkiye’de olmayan mimari ve kentsel davranışlar bulunmaktadır...” demektedir. Bunun nedenini alçakgönüllü ve özgün bir mimarlık anlayışına bağlamaktadır. Hem mekân hem de yapı olarak Türklerin geleneğinde olmayan “anıtsallık” kavramı ile ilişkili olarak meydan “kentsel mekân, anıtsallık, simetri ve aksiyalite (aks üzerinde olma)” gibi birçok mimari olguyla bağlantılıdır. (Kuban, 2008a).

Osmanlı'nın geç döneminde, özellikle batılılaşma hareketlerinin görüldüğü Tanzimat sürecinde kent mekânlarında değişim gözlenir. Batı kentleri ve kültüründen etkilenmenin yoğun olarak yaşandığı ve geleneksel yapının birçok anlamda çözülmeye başladığı bu dönemde, meydan mekânı saat kuleleri, çeşmeler ve peyzaj elemanları gibi diğer unsurlarla donatılmaya başlanmıştır. Tanzimat'la başlayan ve Cumhuriyetle devam eden yeni yapılanma kentsel düzenlemelerin de yeniden ele alındığı bir dönemdir.

Bu döneme kadar olan uygulamalardan anlaşıldığı kadarıyla Anadolu Türk şehirlerinde meydan kent içinde özel olarak planlanarak, önceden örgütlenmiş nitelikte düzenlenmemiş ve kullanılacakları etkinliğe bağlı olarak donatılarak ve genellikle bir sokağın biraz genişletilmesiyle ya da birkaç yolun kesişmesiyle kendiliğinden oluşan küçük ölçekli açık alanlar olarak gelişmiştir (Tanyeli, 1987). Dışa kapalı bir kültürel ve sosyolojik yapılanma nedeni ile toplumun her bireyi tarafından ortak ve paylaşılan alanlar dar ve sınırlı kalmaktadır.

Osmanlı'nın cemaatleşmeye dayalı bir kamusal alanı bulunmaktadır. Değişik toplumsal grupların bir arada yaşamasına bağlı parçalı bir kamusalılık gelişmiştir. Değişik cemaatler arası kamusal alansa boş kalmış ve burada devletin gücü etkili olmuştur. Toplumda kendi içine dönük gruplar oluşu nedeni ile kentlerin içinde de içe dönük kapalı ve işlevlerine bağlı olan üniteler bulunmaktadır (cami, saray çarşı, konut). Böyle bir yapılanma için Kuban (2008a) “...ne kent mekânları yapıları kucaklıyor, ne de yapılar çevreye kollarını açıyorlar. Kentsel mekân olmayınca, o mekânın örgütlenmesine ilişkin bir gelenek de oluşmamış. Bunun sonucu olarak yapıların dışarıdan, kent meydanından algılanması üzerinde de fazla düşünmemişler...” demektedir.

Bununla birlikte Kuban (1966, s.202), külliyele ilgili olarak “...her ne kadar Avrupa kentlerine özgü olan meydanlar, revaklar ya da geniş caddeler gibi kentsel mekânlarla organik bir ilişki içinde olmasa da, döneminde halka bir kentsel çevrenin doyurucu mimarisini ve işlevlerini sunabilmektedir...” demiştir.

Zamanla içe dönük geleneksel avluların yerini, dışa dönük kentsel mekân düzenlemelerinin aldığı görülmektedir. Bu “iç” ten “dış” a dönüşümün kent mekânındaki tasarım ilkeleri aks (simetri ekseni), arkad ve yapı yüzü olarak sıralanabilir (Yeşilkaya, 2007).

18.yüzyılda Batı'daki Aydınlanma'nın etkisi ve Osmanlı'nın siyasi olarak zayıflaması sınırların değışmesine, ulusalcı politikalarla Avrupa'da yeni ulusların doğması neden ile de devlet düzeni temelden sarsılmaya başlamıştır. Modern dünya görüşü Türkiye'nin oluşumunda da etkili olmaktadır. Kentlerdeki mekânlarda ve kentlerin büyümesinde Batı değerleri etkin olmuş, ülkeye uygun yeterli ve doğru sentezler yapılamadığı için kentsel gelişim, teknolojik ve demografik gelişimin gerisinde kalmıştır.

4.2.2 Cumhuriyet döneminde meydan

Genç Cumhuriyet yeni programlarla Batı uygarlığını yakalama endişesi taşımaktadır. Teknik ve bilimsel gelişimin merkezi olan Batı, uygarlığın merkezi olarak görülmektedir. Modernitenin etkisi ile bilimin ve aklın öncülüğünde, laik bir devlet düzeni kurularak devlet sosyal ve özel yaşamı da kurgulayıcı bir aktör konumundadır. Cumhuriyet'le birlikte değışen anlayışa bağılı olarak şehirlerde yeni imarlaşma hareketleri görülmektedir. Değişim her alanda bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Yeni inşa edilen bir ulusun kültürel ve sosyal dayanakları ve referansları tamamen farklılaşmıştır. Bu çerçevede kamusal alan Modernite projesinde Batı referanslı bir kamusal alan olarak yeniden inşa edilmeye çalışılmıştır. Kadınlar toplumsal yaşamda daha çok görünmeye ve daha çok rol üstlenmeye başlamışlardır. Şehirlere yeni teknik ve malzemelerle olanaklı hale gelen Batı kentlilerindekilere benzer çehreler kazandırılmak istenmiş, Batılı örnekler üzerinden imarlaşma hareketlerine başlanmıştır (Kuban, 1996).

Bu şehirlerde yeni düşünce yapısı ve devlet gücünün simgelendiğı meydanların inşa edildiğini görmekteyiz. Seküler bir anlayışla dinsel semboller yerini Cumhuriyet ideolojisini yansıtan mekânlara bırakmıştır. Dünyanın büyük bir bölümünde yeni ulusal sınırlar çizilirken, Türkiye de yeni bir ulus olarak parlamenter sistemiyle yeni bir devlet düzenini ve sosyal yaşamı örgütleme sürecine girmiştir.

Kentsel mekân üretimi resmi bir kamusalılığın temsiliyeti çerçevesinde gelişmiş olup sivil bir kamusalılığın devamı şeklinde değildir. "Kamusal" ın anlamı Cumhuriyet dönemi politikalarına bağılı devletin etkisinde kamusal yatırımların yapıldığı bir çerçevede gelişmiştir. Kamusal yaşam, kamu ile özdeş tutulan devlet iradesi içindeki alan ve mekânlarda gerçekleşmektedir. Hukuk ve vatandaşlık hakları, demokrasi gibi kaynakları batı felsefesi ve bilimlerinde bulunan kavramların referans alınarak yeni

devlet yapısı tarafından benimsenmesi, kamusallığın bu çerçevede bir üst-bağlam olarak şekillendiğini göstermektedir (Bilsel, 1994).

Cumhuriyet dönemini de iki dönem içinde ele almak gerekecektir. Birinci dönemde ulusal idealler ve amaçlar öne çıkarken, devlet kaynakları artık İstanbul'a değil, Başkent olan Ankara'ya aktarılmakta; kentler sınırlı kaynaklarla çağdaş bir görünüme kavuşturulmak istenmektedir. Henüz kent toprakları politikanın önemli bir araçsal ögesi haline gelmemiştir. İkinci dönem ise çok partili döneme geçilen ve ikinci dünya savaşının sona ermesiyle başlayan dönemdir. Çok partili döneme geçilmesiyle, politik işlemlerin yoğunlaştığı ve iktidar gücünün korunmaya çalışıldığı bir süreç başlamıştır. Meclise genellikle toprak sahibi taşralı vekillerin girmesiyle kentsel bir kültüre yabancı olanların sayısı artmış ve Kuban bu konuyla ilgili “...kırsal kökenli olan bu insanlar, haklı olarak, yüzyıllardır ihmal edilmiş bir fiziksel çevre içinde yaşamış olmanın yarattığı duyguları yenebilmek için, gözlerini uzaklardaki bulanık bir imgeye çevirmişlerdi...” (Kuban, 1996, s.389) diyerek bunu açıklamıştır.. Menderes'in imarlaşmaya duyduğu ilgisiyle açılan geniş yollar, yüksek apartmanlarla kent algısı, modernleşme arzuları içinde bir imaj sorunu olmuştur. Genel olarak bu dönem dünyayı etkileyen bir Batılı yaşam tarzı ve kentsel imajlarına duyulan hevesle birlikte, kent topraklarının da değer kazanarak üzerinden para kazanıldığı süreci kapsamaktadır. Kent meydanı da birçok alanda ve kentlerin biçimlenmesinde, kentsel mekân kontrolünde etkili olan devletin kendi etkinliğini sergilediği mekânlar olarak kurgulanmıştır (Kuban, 1996).

İlk dönem içinde hükümet konakları ve resmi yapılar çevresine meydanlar oluşturulmuştur. Bu meydanlar genellikle şehrin coğrafi ve topoğrafik yapısına bağlı olarak yer almaktadır. Geçen dönem içerisinde özel olarak dış mekânlarda meydan tasarımına pek fazla ihtiyaç duyulmamıştır. Bu yaklaşım örneği azdır. Fakat daha önce II. Abdülhamit Batılılaşma isteği içinde (1876 - 1909) İstanbul için özel olarak projeler hazırlatmıştır, bunların çoğu uygulanmamıştır. Bu projeler içinde Sultanahmet, Beyazıt ve Eminönü Meydanları da bulunmaktadır. Paris Belediyesi Mimarlık Dairesi Baş Müfettişi ve 1900 Dünya Fuarı'nın mimari bölüm başkanı Joseph Antoine Buovard fotoğraflara bakarak kent için bir nazım plan projesi hazırlamış ve meydanlar için önerilerini, perspektifleri ile Sultan'a göndermiştir. Uygulanması zor projeler olarak nitelendirilen bu çalışmalar, çok yoğun alt yapı geliştirme projeleri gerektirmektedir (Kuban, 1996).

Cumhuriyetle değişen yönetim biçimine bağlı olarak şehirlerde valilik ve belediye binaları, kamu yapıları yer almaya başlamıştır. Belediye binaları daha önceki yönetim merkezleri civarında ve genellikle şehrin merkezinde bulunmaktadır. Bu dönemin kamu yapıları genellikle birbirine benzeyen mimari bir karakter sergilemektedirler.

Çevresinde kamu yapılarının ve hükümet konaklarının bulunduğu döneme özgü meydanlara Ankara’da Ulus, Kızılay, İstanbul’da Taksim, Sivas’ta Cumhuriyet meydanları örnek gösterilebilir (Şekil 4.41).

Şekil 4.41 : Cumhuriyet Dönemi'nin Meydanları.

Bu dönemde diğer birçok kentte ve kasabada da özel bir kent mekânı olarak böyle meydanların açıldığı görülür. Sadece Cumhuriyet Meydanı ismi altında Kastamonu, Hatay, Antalya, Tekirdağ, İzmir, Tokat, Kayseri, Siirt, Kars ve daha birçok kentte meydanlar yer almıştır. Bu dönem meydanları Cumhuriyet değerlerine ait bir simgesellik taşımaktadır (Şekil 4.42).

Şekil 4.42 : Kastamonu Hükümet Konağı Meydanı (Url-39) ve Kars Cumhuriyet Meydanı (Url-40).

Birinci Ulusal Mimarlık döneminde yapılan hükümet konakları ve yönetim yapıları meydanı kontrol eden başat yapılarıdır. Mimarileri Avrupa'nın Modern Mimari tarzının etkileri ile geometrik ve düzenli formlardan oluşan biçimsel nitelikler taşımaktadır. Çevresinde diğer mali, idari, askeri dairelerin bulunduğu meydanı biçimlendiren ve genel karakterini tanımlayan yapılar bulunmaktadır. Birçok şehirde meydanlar Cumhuriyet, Kurtuluş, Zafer, Atatürk gibi yeni ideolojiyi simgeleyen isimler almışlardır. Bu alanlar dönemin yönetim gücünün simgesi ve onun görülebildiği mekânlar olarak işlev kazanmışlardır. Genellikle şehrin geleneksel merkezinde, bazen eskiye ait simgesel yapıları da (han, bedesten vb.) barındıran bu mekânlar, geometrik bir form içinde ve yeni açılan yolların aksında bulunmaktadır. Dış mekân olarak sivil ve kamusal günlük yaşama ait farklı etkinliklerin ve çeşitliliğin, eğlencenin yerleri olamamışlardır. Mekân kendi başına kentin genel düzenine ait oluşturulan ve açılan yeni yolların aksında yer almaktadır. Dönemin önemli simgesel yapılarını ortaya koyan bir niteliktedir. Bu meydanlarda merkezde veya uçta, genellikle Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün heykeli bulunmaktadır. Resmi törenler ve bayramlar bu mekânlarda kutlanmaktadır.

Zaman içinde meydanlara değişik anlamlar yüklenmiş ve fiziksel gelişime bağlı olarak dönüşüme uğramışlardır. Bu süreç birçok şehir için söz konusudur.

Yeni Cumhuriyet dönemi için Tekeli (2008), kent planlaması bakımından iki temel soru bulunduğunu; bunlardan birincisinin yanmış çok sayıda Ege kentinin imarı ve ikincisi ise Cumhuriyet'in Ankara'yı başkent ilan etmesi olduğunu söylemektedir. Ankara'daki imar başarısını rejimin başarısı ile özdeşleştirdiğini; burada uğranılacak bir başarısızlığın rejimin başarısızlığı olarak görüleceği değerlendirmesinde bulunmaktadır. Bu bağlamda Ankara özellikle yeni devletin başkenti olarak bir

büyük şantiye alanına dönüşmüştür. Bu dönemde getirtilen yabancı mimarların ve plancıların kente biçim vermede önemli etkileri olmuştur.

1908'den sonra II. Meşrutiyetle birlikte milliyetçilik eğilimleri ile Birinci Ulusal Mimarlık Akımı adı altında yeni yapıtlar ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yeterli mimar ve teknisyen olmayışı nedeni ile 1927'den sonra Clemens Holzmeister, Theodor Jost, Hermann Jansen, Martin Wagner, Bruno Taut gibi yabancı mimarların Cumhuriyet kentlerinin planlamasında etkileri bulunmaktadır. Bu yıllardan sonra değişen politik sistemle birlikte kentlerde daha çok Batı'ya açılan ve Modern Mimarlığın etkisine giren bir anlayışla uygulamaların yapıldığı görülmektedir. İkinci dünya Savaşı'nın sona ermesi ile bu yakınlaşma daha da çok artarak devam etmiştir.

Bu dönemin meydanlarının değişen, dönüşen sosyal yapı ve mekânsal yapıya bağlı olarak kimliği ve rolleri de değişmiştir. Zaman içinde değişim ve dönüşüme uğramış olan Ankara'da Ulus ve Kızılay Meydanları, İstanbul'da Taksim Meydanı ve İzmir'de Konak Meydanı, Cumhuriyet dönemi ve sonrasında gelişen süreçlerde bıraktıkları izler ve bellek katmanlarında oluşturdukları anlamlar ile yönetsel ve siyasi yapılanmanın mekâna etkisinin de okunabildiği örneklerdir.

Ankara, Cumhuriyet'in ilk yıllarında önem kazanırken, bu dönemde yapılan imar çalışmaları içinde plan danışmanı olarak Jansen'in görüşlerine göre bir takım kararlar alınmaktadır. Açılan demiryolu ile de gelişen şehir içinde Gar'dan kent merkezine ulaşan İstasyon Caddesi, Cumhuriyet'in erken döneminde ana ulaşım hattı olarak Ulus Meydanı'na ulaşmaktadır. Jansen Planında ayrıca Ankara'yı baştanbaşa kuzey-güney yönünde geçen Atatürk Bulvarı'nda yer alan dört meydandan en kuzeyde ve başlangıcında yer alan Ulus Meydanı daha önce Osmanlı döneminde Taşhan Meydanı olarak bilinmektedir. İlk olarak Meşrutiyet'in ilanından sonra (1876) Ankara Valisi Dr. Reşit Bey tarafından açılmıştır. Çevresinde Kale semtinin aşağılara doğru gelişmesi ile bir merkez olma özelliği kazanmış olan bu mekânda, eskiden bir hastane olan ve sonradan konaklama ve turizm amaçlı kullanılan bir Taşhan bulunmaktadır. Bu yapı 1933 yılına kadar hizmet vermiştir. Daha sonra Jansen'in kararıyla yıkılan bu han yerine "Sümerbank Binası" yapılmıştır.

İlk Meclis binasının yapılması ile (1924) gelen vekiller ve ziyaretçilerle hareketlenen bu bölge düzenlenerek "Hâkimiyet-i Milliye Meydanı" adını almıştır. Simge değeri taşıyan bu yapı hâlâ varlığını korumaktadır.

Daha sonra, meydan civarında Mustafa Kemal'in açılışını yaptığı (1927) yabancı devlet konuklarının ağırlandığı ve Cumhuriyet balolarının düzenlendiği Ankara Palas inşa edilmiştir. Meydanda ilk müzikli lokanta olan "Karpiç Lokantası" yıllarca Ankaralıları hizmet etmiştir. Heinrich Krippel tarafından yapılan Atatürk heykeli (1927) merkeze yerleştirilerek, bu meydanın simgesel anlamı güçlendirilmiştir; fakat daha sonra yapılan düzenlemelerle ve değişimlerle (1940) heykel iç kısma alınmıştır. Meydan'dan kale yönüne doğru uzanan cadde boyunca Karaoğlan çarşısı, sinemalar, lokantalar, pastaneler bu merkezi canlandırmış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında resmigeçitler ve törenler meydanın bir köşesinde bulunan Meclis Binası önünde bu alanda yapılmıştır. Merkez, kent içinde ticaret ve iş bölgesi olarak işlevini sürdürmüş ve yakın çevresinde Maarif Vekâleti, Lozan Oteli, Postane, Meslek Lisesi, Tekel binası, güneyinde Gençlik Parkı, Opera Binası, Halkevi ve Etnografya Müzesi gibi özellikle kamu yapılarının bulunması nedeni ile kent içinde bir dağılım alanı olmuş ve etkinleşmiştir. Kamusal yaşantısını güçlendiren ilişkiler örüntüsü, çevresinde yer alan yapıların işlevi, ulaşım kolaylığı ve taşıdığı toplumsal anlamı ile önemli bir kent merkezi olmuştur. Ankara'nın modernleşme döneminde simgesel bir değeri olan Ulus Meydanı, değişik dönemlere ait işlevsel ve mimari değere sahip birçok simgesel odak niteliğinde yapıyı günümüze kadar bünyesinde taşımaktadır.

İlk Meclis değişen yerel yönetimlerin kararlarıyla meydan karşısında bulunan park yıkılmış, yeni imar kararları ile meydanın bütüncül karakterini ortadan kaldıran devasa boyutları ile bir 100.Yıl Çarşısı yanı başında yer almıştır. Zaman içinde diğer kamusal ve ticari yapılarla tarihi doku tümüyle ortadan kalkmıştır. Şimdi ticari nitelikli trafikli bir geçiş meydanı olan ve sivil bir yaşamın etkinlik alanı olarak kısıtlı bir işlevi kalmıştır. Buna rağmen, kentlilerde önemli anı değeri taşıyan bazı yapılara ve anlamlara sahiptir. Meydanla ilgili spekülatif düzenleme tartışmaları değişik çevrelerde (belediye, meslek odaları, sivil kuruluşlar) hâlâ devam etmektedir.

Özellikle yeni gelişen bir kent planlama bilinci ile oluşturulmaya çalışılan bir başkent imajının bile uzun erimli planlamalara fırsat vermediği görülür. Politik gelişimlere bağlı olarak kentsel mekân üzerinden yönetimlerin sürekli değişen ve kalıcılığı olmayan uygulamalarına tanık olmaktadır. Batılı örneklerinde gördüğümüz ve tarihi Ortaçağ'a dayanan meydanların birçok kamusal ve estetik işlevi ile canlılığını

koruduğu gözlemlenince, bunu sağlayan sürecin ve koşulların bizde oluşamadığı söylenebilir.

Bu çerçevede yine Ankara'daki eskiden Hürriyet Meydanı denilen sonraları Kızılay Meydanı ismini alan meydan mekânı, bir trafik kavşağı haline gelmiş, meydan işlevlerinin birçoğunu yerine getirmekten uzaklaşmıştır.

O dönem yeni açılan Ziya Gökalp ve Atatürk Bulvarlarının kesiştiğı yerde oluşan meydan, bir havuzla vurgulanmaktadır. Daha sonra bu havuz'un Tandoğan Meydanı'na alındığı bilinmektedir. Bundan başka Hürriyet Meydanı olarak isim alan bu meydana açılan bir park bulunmaktadır. Bu park ve meydan belediye bandosunun konserlerinin dinlendiğı, bulvarlarında yürüyüş yapılan, insanların birbirini görebildiğı, toplumun dış mekânı kentsel anlamda kullandığı bir rekreasyon/eğlence alanıdır. Bulvarlar refüjlü, Akasya ve Atkestanesi ağaçları ile gölgelenmekte, yol boyunca kafeler açılmaktadır. Kentsel peyzaj sosyal yaşamla birleştirilmiştir. Bu meydana 1929 yılında Kızılay Genel Merkezi'nin yaptırdığı Kızılay Binası ile ismi değişmiş ve Kızılay Meydanı olmuştur. Holzmeister Tarafından tasarlanan ve bu yapının karşısında yer alan Güven Park 1932–1936 yılları arasında yapılmıştır. Parkta yer alan dikdörtgen biçimli havuz ve yanındaki Güven Anıtı önemli ve simgesel kentsel bir öge olmaktadır (Çağlar ve diğ., 2006).

Zamanla artan motorlu taşıt sayısı ve nüfus nedeni ile büyütülen ve genişleyen bulvarlar trafik yükünü arttırmış, giderek küçülen meydan kavşak niteliğine bürünmüş, havuz yerinden edilerek burası vakit geçirilmekten çok, gelip geçilen bir yere dönüşmüştür. Değişen batılı mimari etkilenmelere bağılı olarak Türkiye'nin ilk Gökdeleni burada yer almıştır (1959–64). Bulvarlar boyunca uzanan konut dokusunun yerini ticari mekânlar almaya başlamıştır.

Genel ekonomik yapılanmanın ve kapitalist üretim ve tüketim sisteminin oluşturduğu ticaret yoğunluğunun getirdiğı kent merkezlerindeki mekânsal doku değişimine bağılı olan bu değişimlerin birçok şehirdeki benzeri Ankara'da da kendini göstermektedir. Ulus Meydanı gibi Kızılay Meydanı da ticaret bölgesine dönüşmüştür.

Daha önce Türk Kızılay'ına ait olan merkez binasının yerine yapılmış çok katlı yapı son yılların alışveriş merkezi furyası ile bir özel şirkete yap- işlet- devret modeli ile gelir getirmesi için kiraya verilmiştir. Fakat işletilemeyerek, milyon dolarlarla zarar

etmiş Kızılay hukuksal sıkıntılar içine sokulmuştur. Şimdilerde bu dava sonuçlanarak Kızılay Kurumu yapıyı devralmıştır.

Daha sonra 1970 yıllarında Kızılay parkı da ortadan kaldırılmıştır. Kentin önemli çekirdek ve ana aksı üzerinde yer alan bu meydandaki Kızılay binasının 1979 yılında yıkılıp yerine yeni yapılaşma tartışmalarına kurban edilerek yıllarca bir şantiye haline sokulmuş ve kentlilere sıkıntılar yaratmıştır. Uzun yıllar bürokratik nedenlerle yapılamayan binanın yeri otopark alanı olarak kullanılmıştır. Anıtlar Yüksek Kurulu bu mekânın kentsel yenileme projesi niteliğinde olmasını A-1607/79 sayılı kararı ile istese de, hatta yeşil alan olarak ayrılmasına bir ara karar alındıysa da (karar no. 211/79) Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun kararında yeşil alan istemi doğrultusunda bir ifade bulunmadığı gerekçesi ile reddedilir (Çağlar ve diğ., 2006). İnşaati uzun süre Belediye İmar Müdürlüğü tarafından engellenen yapı, DPT Müsteşarlığının Sosyal Planlama Başkanlığı tarafından verilen izni ile inşa edilmeye başlamıştır (1990).

Hâlâ kent içinde bir buluşma alanı ve röper olan bu merkez yeni pratiklere ve dönemin kent kültürüne bağlı bir nitelik taşımaktadır. Meydan olduğu ise belki bir nostaljik çağrışım olarak anlaşılabilir. Artık ortada kalmayan havuzu ve gezinti bulvarları ile sosyal yaşamın önemli bir bileşeni olan kentsel çevrenin farklı bir deneyim alanına dönüşmesi, kamu yararı açısından önemle üzerinde durulması gereken bir konu olarak karşımızdadır. Bu mekânlar tarih içindeki anlam katmanları ile farklı kodları barındırmakta ve tasarımcılara sosyal dinamikler konusunda yeni bilgiler vermektedir.

İstanbul'da bulunan merkezi Taksim Meydanı, yine Cumhuriyet döneminin ve sonrasında birçok toplumsal olayın yaşandığı, belleklerde önemli izler bırakan bir meydandır. Bu meydan Beyoğlu bölgesi içinde bulunmaktadır. İsmini ise “taksim etmek”-paylaştırmak – sözcüğünden almıştır. Çünkü Beyoğlu-Galata suyunun taksim edildiği Taksim Maksemi (1731) İstiklal Caddesinin meydana açılan sol tarafında yer almaktadır. Sağda ise Ayia Trias Rum Ortodoks Kilisesi ve bu kilisenin köşesinde ise meydana nazır Eftalopos Kahvesi bulunmaktadır. Dairesel meydanın yay parçasında Kristal Gazinosu yer almaktadır. İstiklal Caddesi, Gümüşsuyu ve Sıraselviler arasında kalan bu açıklığa orada buluna kışlanın bir bölümü de katılmıştır. Önceleri daha çok Hristiyanların ve Yahudilerin oturduğu bir konut bölgesidir. Bu bölgede önceleri ismi Majik Sineması olan Taksim Sineması Sıraselviler yönünde meydan

civarındaki önemli bir yapıdır. Maksim Gazinosu ise şimdiki Devlet Tiyatrosu binasının altında yıllarca eğlence mekânı olmuştur (Ergüvenç, 2007). İstanbul'un planlamasına yön veren Fransız mimar Henri Prost'a Taksim Gezisi için Belediye Başkanı Lütfi Kırdar tarafından bir plan hazırlanmıştır. Bu proje için alanda yer alan Topçu Kışlası yıktırılmıştır. Daha sonra İnönü'nün Cumhurbaşkanı olduğu dönemde ismi İnönü Gezisi olan ve sonrasında da Taksim Parkı adını alan bu proje 1938–1949 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Dairesel planlı ilk meydan'ın ortasında bulunan Cumhuriyet Anıtının İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica'ya (1928) yaptırıldığı, taş kaidesi ve kemerlerin ise Mimar Giulio Mongeri'ye ait olduğu bilinmektedir. Yüksekliği 11 metre ve ikiyüzlü olan bu bronz Anıt'ta Atatürk'le birlikte savaşın önemli figürleri yer almaktadır (İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Rus Generaller Voroşilov ve Vesilyeviç Frunze ve halk). Bir yüzü Cumhuriyet Türkiye'si'ni diğer yüzü Kurtuluş Savaşı'nı betimlemektedir (Şekil 4.43).

Şekil 4.43 : İstanbul - Taksim Meydanı/ Anıt açılışı ve sonrası (Url-41).

Şimdi çevresinde önemli ve büyük yapılar olarak Atatürk Kültür Merkezi ve büyük Bir otelin bulunduğu bu meydandan Dolmabahçe, Maçka, Şişli, Tünel ve Cihangir yönüne akan trafiğin yoğunluğu fazladır. Her şeye rağmen, yine de konumu ve çevresindeki kültür eğlence ve alışveriş mekânları olan bu merkez kentin bir yönelim ve çekim alanıdır. Özellikle tramvay hattı ile canlı ve yoğun İstiklal Caddesi aksı üzerinde ve bu aksın sonlandığı yerde bulunması nedeni ile bir düğüm ve enerji merkezidir.

İlk simgesel anlamı bakımından vatandaşların hafızalarında, 1 Mayıs 1977 olayları hâlâ canlılığını korumaktadır. Bu Mayıs mitinginde halkın üzerine açılan ateşle birçok kişinin ölümü acı anılar bırakmıştır. Son yıllara kadar birçok toplumsal olayın, gösterinin yaşandığı, aynı zamanda yılbaşı kutlamaları gibi özel günlerde bir eğlence mekânına da dönüşen meydanın, kentlinin hafızasında önemli bir yeri bulunmaktadır. Özellikle İstanbul için stratejik olarak önemini korumaktadır. Halkın toplanma ve

gösteri yapma, tören yapma, kutlama ve protesto eylemleri gibi kamusal yaşamın taleplerine ait bir kamu mekânından beklentilerin devam ettiği, bu meydana tekrar ve tekrar görülmekte ve yaşanmaktadır. Hâlâ bir otobüs park alanından sivil ve tam ve gelişkin bir meydana dönüşemeyen bu önemli mekânın kullanımı ile ilgili spekülasyon devam etmektedir. Yönetim ve toplum karşı karşıya gelmektedir. Demokrasi içinde güçlü ve kendine güvenli bir yönetim yapısının bu tür kamusal mekânların kullanımının zenginleşmesinde ve özgür bir mekâna dönüşmesinde tartışılmaz bir rolü bulunmaktadır. 1980 yılında Vedat Dalokay'ın yarışma kazanan projesi içinde, bu alanı halkın etkin kullanımı için denize açarak, birçok yapının yıkılması, trafikten kurtarmak için taşıtların ve durakların yerin altına alındığı önerilerle bir proje hazırlanmıştır. Fakat bu proje de hiçbir zaman uygulamaya konamamıştır. Alan için yeniden projelerin hazırlandığı ve düzenleme çalışmalarının Belediye tarafından başlatıldığı bilinmektedir.

Bir diğer örnek olarak İzmir Konak Meydanına bakarsak; bu mekânın tam olarak Cumhuriyet'le ortaya çıkmadığını, fakat 18. yüzyıldan itibaren işlevi ve ölçeği ile sürekli bir dönüşümü yaşadığını görmekteyiz. Cumhuriyet öncesi bir geçmişe sahip olan mekân, Tanzimat devrinde doldurulmuş iç liman bölgesine ve Luigi Storari'nin kent planlamasına bağlı olarak gelişmiştir (Zengel, 2007). Kalıcılığı olmayan mekânsal düzenlemelerle kendisine bağlı yapılar ve kullanımlara bağlı farklı dönemlerde fiziki olarak dış mekân kurgusu değişimi yaşamıştır. Bir “geçiş alanı” haline dönüşen meydan daha önceki dönemlerde kamusal bir nitelik taşımış, aynı zamanda resmi ideolojiyi temsil eden bir mekân olmuştur. 1804 yılına ait, kentin yönetim merkezi olarak kabul edilen Katıpzade Konağı etrafında şekillenmeye başlayan meydana Sarı Kışla ile politik işlevine askeri bir nitelik de kazandırılmıştır. Katıpzade Konağı yerine 1867 de yeni Hükümet Konağı inşa edilmiş 1901 yılında ise batılılaşma etkileri ile simge bir yapı olarak saat kulesi yaptırılmıştır. Önceleri Atatürk Meydanı ismi ile anılan bu meydandaki yapı meydana kamusal bir kimlik kazandırmıştır (Şekil 4.44).

Şekil 4.44 : İzmir –eski ismi Atatürk Meydanı olan Konak Meydanı (Url-42).

Cumhuriyet sonrasında inşa edilen Yalı Camii ile bir toplanma alanı olarak etkinleşmiştir. Batılılaşma isteği içinde meydanda yapılan düzenlemelerle kışla kaldırılmıştır. Yerine bir bahçe yapılarak Hükümet Konağı bahçesi ile birleştirilmiştir (1913). Basmane Garından Hükümet Konağı'na kadar uzanan bir bulvar aksı meydanın da ana eksen olmuştur. Çevresindeki mezarlıklar kaldırılmış, çevresinde o dönemin ideolojine uygun olarak milli kütüphane, milli sinema gibi yapılar yer almıştır. Sonraki dönemde, Saat Kulesi çevresinden Güzelyalı semtine uzanan elektrikli tramvay hattı ile meydan yayaların ve taşıtların ortak kullanımına açılmıştır (1929). Ayrıca, 1930 yılında Konak'ta ahşap vapur iskelesinin kurulması ile ulaşım ağı genişleyerek meydan yoğunluk kazanmıştır. 1937 yılından sonra tramvayların yerini otobüsler almış, Birinci Kordon aksına seferler yapılmaya başlanmış ve meydanı üç eksenle ulaşım hizmet eden bir “geçiş alanı” haline getirmiştir (Zengel, 2007).

Yavaş gelişen sanayileşme ile birlikte hızlı bir göç hareketi, hızlı ve denetlenemez bir biçimde değişime neden olmaktadır. Bu dönemde kentlerde modernleşme isteği ile birlikte altyapı ve belediye örgütlenmelerindeki yetersizlikler ve halkın artan talepleri iç içe geçerek bir kaos/karmaşa yaratmaktadır. Kent arazileri, yüksek yapıların yer almaya başladığı, otomobilin ve insan sayısının arttığı bir ortamda spekülasyon bir araç haline dönüşmüştür. Modernleşme dönemi içinde yeni proje yarışmaları açılmakta ve yabancı teknisyenlerin görüşlerine başvurulmaktadır. İzmir'in bu bölgesi için de açılan uluslararası yarışmalarda Rene Danger, Le Corbusier gibi mimarların görüşlerine başvurulmuştur. 1951 ve 1956 yıllarında açılan yarışmalar sonucunda iyi niyetli öneriler bulunmasına rağmen projeler uygulanmamıştır. Arda kalan ise, meydanı ikiye ayıran bir trafik arteri ile Sarı Kışla binasının, depoların, Fransız Gümrüğü ve saat kulesini çevreleyen birçok mimari yapının yıkılması ve Hükümet

Konağı'nın da yanmasıyla meydanın sınırlarının da tamamen belirginliğini kaybederek, bir mekânı tanımlamaktan uzaklaşmış olmasıdır. 1970 yıllarına gelinceye kadar yeni yapılar ve yollar bu bölgede yer almış, deniz tarafından yaya ulaşımını meydana bağlamak için üst geçit yapılmıştır. Sonraki yıllarda trafik yoğunluğu altında ezilen mekân tekrar düzenlenmek için 1986 yılında açılan bir yarışma ile karşı karşıya gelmiştir. Bu öneride, Basmane yönüne giden ana arterin ve üst geçidin kaldırılması bulunmaktadır. Paralel bir yolun üst taraftan geçirilmesi istenerek kamusal kullanıma mekânın açılması düşünülmüştür. Buna rağmen son dönemdeki sermayeye dayalı bir anlayışla yapılan çok sayıdaki alışveriş merkezlerinin ve ticari işlevlerin kent mekânlarını ele geçiren anlayışı burada da kendini göstermektedir. Farklı ölçekteki ticari mekânlarla tüketime dayalı kurgulanan bir kamusal alanın tuzağına düşüldüğü görülmektedir. Fakat iç liman kalıntıları nedeni ile sit alanı ilan edilen ve koruma altına alınan bu bölgede, bu proje de hayata geçmemiştir (Zengel, 2007).

Meydan olarak kimliksiz bir durumda olan mekânın 2002 yılında Belediye tarafından yeniden tasarımı yaptırılmıştır (Şekil 4.45).

Şekil 4.45 : İzmir - Konak Meydanı'nın şimdiki durumu (Zengel, 2007).

Merkezini tarihi Saat Kulesi'nin oluşturduğu mekânın sınırları, doğuda Sarı Kışla'nın sanal duvarları, batıda Belediye Binası, Güneyde Hükümet Konağı, SSK Çarşısı ve Yalı Cami ile yeniden belirlenmiştir. Alt ve üst geçitler ile yaya aksları oluşturulmuş, araç trafiği alt geçide alınarak meydanın sürekliliği korunmuştur.

Politik gelişmelere bağlı olarak kentsel mekân üzerinden yönetimler sürekli değişen ve kalıcılığı olmayan uygulamalarda bulunmuşlardır.

Genel olarak Türkiye'de, özellikle göç alan büyük kentlerde, kent mekânlarının politik çıkarlara bağlı olan tavırlarla şekillendiğini görmekteyiz. Ayrıca kentsel

hizmetler ve belediye işlevlerinin yetersizliği, bürokratik kaos, doğru projeksiyonlarda (uzun erimli planlamalar) bulunulmasına, tasarımı yapılmış olsa bile uygulamaya geçirilmesine olanak tanımamıştır.

Kent gelişiminin Meydan örneği üzerinden zaman içinde değişen anlamına bağlı olan öyküsünü okumak mümkündür. Sahneler ve senaryolar değişmektedir. Cumhuriyet dönemi meydanları da günümüze kadar değişen ve dönüşen zaman-mekân kurgusuna bağlı yeni okumalara gereksinim duymaktadır.

Türkiye’de yeni bir kamusal anlayışın gelişmesine koşut olarak, kent meydanı da yeni bir kentsel deneyimdir. Yeni deneyimlerle oluşan kültüre bağlı olarak mekân da fiziksel olarak yeniden biçimlenmektedir. Bazı olumlu örneklerine rastlansa da genel olarak sürekli olarak yapılaşan kentler içinde yeniden ve yeniden düzenlenme ihtiyacı duyulan meydanlar da birer rant aracı durumuna gelmiştir. Meydanlar halkın yaralandığı ve çeşitli gereksinimlerini karşılamada zorlanan, eski ve özgün değerlerin yeterince korunamadığı, zaman içerisinde çoğunun bir trafik kavşağı haline dönüştüğü, varsa estetik niteliklerini de kaybeden mekânlar olmuşlardır. Bir Kızılay Meydanı üzerinde yıllara yayılan bürokratik ve ekonomik sorunların yaşandığı büyük bir kavşaktır, bir Taksim Meydanı keza birçok kez planlanan ve hala kurumlar arası çatışma aracıdır, Bir Beşitaş, Karaköy, Üsküdar, Ankara’da Ulus vb. hala bu güne kadar gerçek bir meydan planlamasının yapılmadığı ve meydan yaşantısının sürdürülemediği açık alanlardır, işlevleri ve ulaşım sistemleri ile sorunları çözümlenmiş mekânlar değildirler.

Türkiye’nin meydanları kentsel tarihinde Osmanlıdan itibaren modernleşme süreci içinde Avrupalılaşmaya indirgenerek okunan bir anlayışla ele alınmıştır. Tarihi kent-çağdaş kent, geleneksellik - modernlik, yerel-küresel gibi kutuplaşmalar ve ikilikler arasında, kentsel mekânı parçalayan ekonomik yapıları da sorgulayan ve inşa edilmeyi bekleyen yeni bir kamusal söylemi ve somutlaştığı mekânlar üzerinde araştırmalar yapılmalıdır. Kalıcı ve uzun erimli, korumacı, sürdürebilir, esnek fiziki mekânlar, farklı kültürel grupların erişimini ve temsilini olanaklı kılan kamu esenliği ve yaşantısı bakımından meydan ölçeğinde henüz tam olarak yerine oturmamıştır.

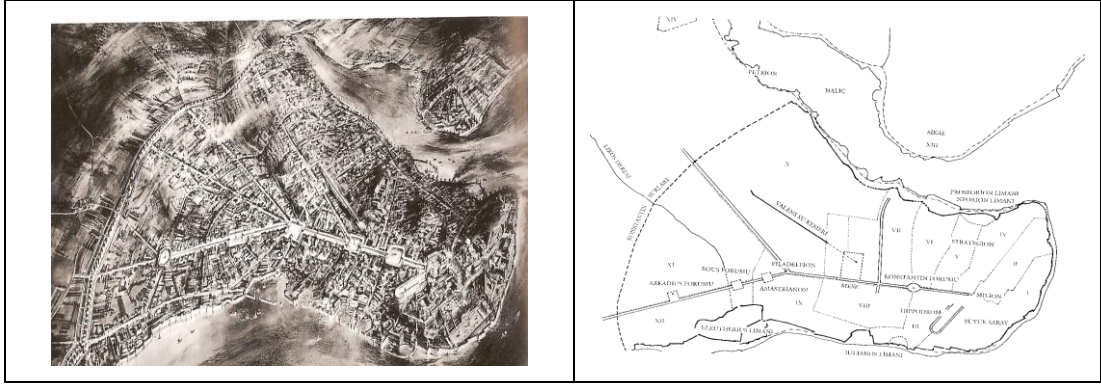
4.2.3 Metropol Kent İstanbul örneği ve meydanları

İstanbul Türkiye’de meydanlar bakımından en fazla sayıya ve en eski meydanlara sahip olan bir şehirdir. Bugün nüfusu 12 milyon D.İ.E (1908) üzerinde olan bu şehir

eski ve tarihi bir yerleşim alanıdır. Yaşamı ve fiziksel yapısının bütünü içinde oluşmuş olan kentsel tarihinde Yunan, Helenistik, Roma, Bizans, Osmanlı, Türk dönemlerine ait sayısız anıt, yapı ve arkeolojik zenginlikler bulunmaktadır. İstanbul, birçok uygarlığın yaşam alanıyken çöküşler yaşamış, yeniden inşa edilmiş değişik dönemlerde farklı imgeleri ile her dönem farklı bir ruha sahip olmuştur.

Böyle bir kent her ne kadar hırpalanmış olsa da büyük bir geçmişe sahiptir. İstanbul'da meydanların tarihi de uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bu kentin öncesinde var olan meydanlarla birlikte, günün gereksinimlerine bağlı olarak ortaya çıkıveren veya kentsel bir dizi işlem sonucu meydana dönüştürülen yerler bulunmaktadır. Türkiye'de Meydan konusunda en fazla örneğe sahip kadim bir kent olan İstanbul'da meydanlarla ilgili çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Bu kente biraz daha yakından bakabilmek bu konuya Türkiye'deki yaklaşımı daha net gösterecektir. Bugünkü Kadıköy'de (Halkedon) da kurulan kent Roma döneminde 140 ha. bir alanı kaplamaktaydı.

Kentin kayda değer en önemli meydanları Doğu Roma'nın başkenti olduktan sonra inşa edilen forumlarıdır. Roma dönemine ait bu forumlar dizisi, başkent olan Konstantinapolis için önemli işlevlere sahip olmuşlardır. Halk bu forumlara "agora" demektedir. Constantinus kurduğu ve surlarını yenilediği, birçok yapı ile donatılan şehirde yaptırdığı ilk forum olan, Byzantion batı kapısı da denilen Constantinus Forumu'nun 2,5 km'lik bir çember yayı üzerinde inşa edildiği söylenmektedir. Ayrıca Tauri, Bovi ve Arkadius forumları imparatorluğun ihtişamını sergilediği yerler olmuşlardır. Constantinus Forum'unun bugün Fatih ve Cibali semtlerinin içinde kaldığı bilinmektedir. Balkanlara uzanan bir yol olan Via Egnatia, şehir içinde Mese (imparatorluk yolu) adını alarak bir dizi forumu birbirine bağlayan bir yoldur. Bizantion Agorası'ndan başlayan Mese daha sonra ikiye ayrılmaktadır. Birisi Haliç'e doğru uzanır diğeri batıya doğru Bovis Forumu'na (bugünkü Aksaray Meydanı) ulaştıktan sonra Balkanlardan gelen Via Egnatia ile birleştiği düşünülmektedir (Kuban, 1996)(Şekil 4.46).

Şekil 4.46 : Mese boyunca Konstantinapolis Forumları (Kostof, 1992 ve Kuban, 1996).

Kuban (1996) Constantinus'un forumlarda yaptığı simgesel eylemlere ve yapımlarından söz eder. Tanrısal bir gücün gösterisini simgelemek için bu alanda büyük ve günler boyunca süren törenler ve oyunlar düzenlenmiştir. Bununla birlikte pagan ve Hristiyan kültürün ikilemleri ve olayları da bu meydanlarda yaşanmıştır. Planının ya oval ya da dairesel olduğu ve çevresinde iki katlı revakların bulunabileceği, kolonadların altındaki büyük nişlerde, çoğunun kaidesinde yazıtlar bulunan atlı heykelleri olabileceği Bizans Metinlerini yorumlayan bilim adamları tarafından tahmin edilmektedir.

şehrin yaşamında yer almışlardır. Ticaret, tören ve yönetsel işlevleri ile bir çok amaca cevap vermişlerdir.

Bugünkü Ayasofya'nın bulunduğu yerde yer almış olan Augustaion ise Bizantion Agorası, en eski kentsel mekân olarak bilinmektedir. Ayasofya Sarnıcı, Hipodrom kalıntıları, Lausos ve Antiohos saraylarının yer aldığı bir alandır. Bir uçtan bir uca 150m olduğu sanılan bu anıtsal alanın 9m'lik sütunları ile anıtsallık bakımından San Pietro Meydanı ile karşılaştırılabilecek bir nitelikte olduğu sanılmaktadır

Hippodrom ise halka açık, kentin eğlence ve toplanma yeridir. Roma'daki gibi Batı ve Doğuya imparatorluğun her yönüne uzanan yolların başlangıcı olarak kabul edilen anıtsal Milion taşı, imparatorluk yolunun (Mese) başına inşa edilmiştir. (Kuban, 1996)(Şekil 4.47).

Şekil 4.47 : Pavius'un Hippodrom Resmi (Kuban, 1996).

Osmanlı döneminde At Meydanı olarak bilinen “Hippodrom” ‘un Konstantinapolis döneminde kentin önemli bir buluşma ve eğlence merkezi olduğu bilinmektedir. Daha sonra Sultanahmet Meydanı ismini alan bu mekânı Ortaylı (1986, s.38) “...her şeyiyle İstanbul'un ikibin yıllık asaletinin resmidir...” diyerek betimlemektedir. Kuban ise “...Türk döneminde, tek kamu mekânı olarak halk toplantıları ve törenleri için kullanılmıştır...” demektedir (1996, s.77).

Hippodrom'a çoğu ortasından geçen alçak bir duvara (spina) konmak üzere üzerine Roma'dan getirtilen 60 kadar heykel dikilmiştir. Bu heykellerin her birinin simgesel anlamları bulunmaktadır (Kuban, 1996). Daha sonra Osmanlı döneminde Kapıkulu Sipahileri'nin cirit attığı bir meydan olan Hippodrom'a At Meydan'ı ismi verilmiştir. Kırk gün kırk gece süren şehzade sünnet düğünleri, sultan hanım düğünleri,

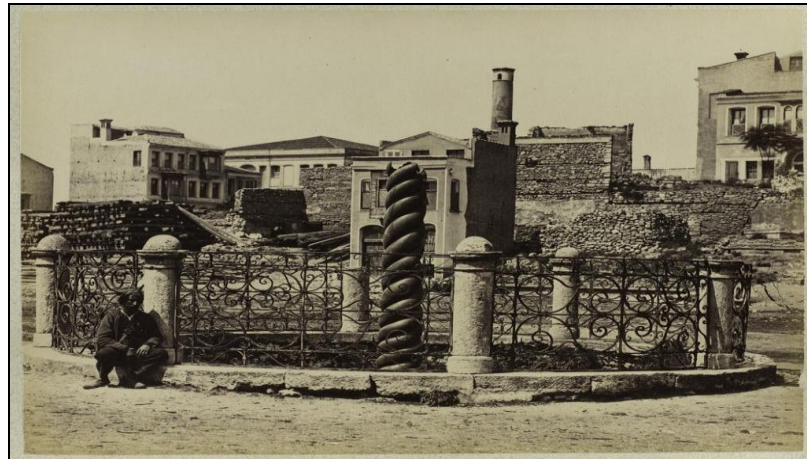
şenliklerle birlikte isyancı kalabalıklar da burada toplanmış, kanlı isyanlar bu meydana başlatılmıştır (Şekil 4.48).

Şekil 4.48 : Osmanlı dönemi Hippodrom'u (Url-43).

Bu meydana 1614'te Sultanahmet Camisi tamamlanmıştır. Meydan'ın ortasına daha sonraları Kayzer Wilhelm Anısına yaptırılan Alman Çeşmesi bulunmaktadır.

Hipodrom'da Romalıların kozmik anlamlara (gezegenlere) bağlı simgeleri görülmektedir. Örneğin burçlara, gezegenlere bağlı simgesellik yapılaşmada da kendini göstermektedir. Farklı renkleri benimseyen (mavi, yeşil, beyaz, kırmızı) rakip partiler bu alan yarışlar yaparlardı. Meydan'daki tunç bir sütun bugüne kadar varlığını sürdürmüştür. Yunanlıların Platea'da Pers'leri yenmesinden sonra Delfi'de Apollon'a adadıkları üzerindeki altın sunaklı bu burmalı sütun, Constantinus tarafından getirtilmiştir (Kuban, 1996)(Şekil 4.49).

Şekil 4.49 : Hippodrom'da Burmalı Sütun Kalıntısı (Özel arşiv).

Ayrıca burada Teodosius tarafından (390) Mısır'dan getirilen III. Thutmosis'e ait dikilitaş vardır. Daha sonra bu dikilitaşların Londra ve Paris meydanlarında yer aldığı bilinmektedir. Ortaylı, “...Mısır'ın obeliskleri Londra ve Paris'e taşınmadan 1500 sene önce İstanbul'a taşınmış...” demektedir (1986, s.38)(Şekil 4.50).

Şekil 4.50 : Mısır'dan gelen dikilitaş (Url-44).

Kanuni'nin Sadrazamı İbrahim Paşa'nın sarayının bu meydanın batı yakasında yer aldığı ve sadrazamın Budin'den üçlü bir heykel grubu getirterek meydana diktirmesi putperestlikle suçlanmasına neden olmuştur. Bugün bu taş binada Türk İslam Eserleri Müzesi yer almaktadır (Kuban, 1996).

Sonraki yıllarda meydan çevresinde Tapu Kadastro Müdürlüğü yapısı ve ünlü mimarlar Fossati'lere Darülfünun (Üniversite) olarak yaptırılmış olan İstanbul Adliye Sarayı bulunmaktadır. Ortaylı 1833'te yanan bu binayı Marmara'ya bakan şahane bir bina olarak nitelendirilmektedir (1986). Meclisi Mebusan da burada bulunmuştur. Kuban, bu uygulamayı, “...altında Bizans Sarayı'nın girişi dâhil önemli bir bölümünü parça parça eden ilk üniversite binası...” olarak değerlendirmektedir (2008b). Ayrıca bu yapıyı çevresindeki anıtlara hiç saygısı olmayan tarih ve kentsel görünüme olağanüstü bir saygısızlığın ifadesi olarak görmektedir (1996).

Bu farklı görüş ve değerlendirmeler içinde geçirdiği yangınlar ve depremlere rağmen meydanda kalan İktisadi Ticari İlimler Akademisi eski ismi, Ticaret Mektebi olan yapı daha sonra Marmara Üniversitesi Rektörlüğü olmuş ve sonra da bir otele dönüştürülmüştür.

İşgal yıllarında ilk direniş olan ünlü Sultanahmet Mitingi bu mekanda yapılmıştır. Bu dönemin önemli bir simgesi olan Halide Edip'in büstü, yıllar sonra yine burada yıkılmıştır.

Bir dönem Katmandu yolcuları ve turistlerin otobüslerinin kalktığı alan, hâlâ canlılığını korumaktadır. Ortaylı (1986, s.41) kitabında “...eğer deniz tarafındaki Ünlü Sultanahmet hapishanesi bir okula, kütüphaneye veya arşive çevrilir, civardaki depolar, atölyeler başka yere taşınırsa, İstanbullular da burada gezinmeye başlar. Sultanahmet sadece görkemli bir alan değildir, bu dünyanın sıfırcı noktasıdır. Bunu sadece Bizans devrinden kalan (ama nasıl ve ne halde) kilometre taşı değil; meydandaki her şey, etraftaki binalar ve daha aşağıda onu kuşatan deniz de söylüyor...” demektedir.

Ortaylı'nın kitabından 32 yıl sonra buradaki hapishanenin koruma kararı ile okul veya kütüphaneye değil, fakat bir otel'e dönüştüğü görülmektedir. Yapılanmaya, korumadan daha çok ağırlık verilmiştir. Bugün bile otele yapılacak ek yapı kararına rağmen, burada Büyük Bizans Sarayı'na ait önemli bir kazı alanı bulunmaktadır. İstanbul'un şu anda 3-5m altında Bizans ve Roma kültürüne ait kalıntılarla dolu olduğu bir gerçektir. Arkeolojik çalışmaların yetersiz olduğu ve koruma ile ilgili kültürel ve ideolojik nedenlerle yeterince hevesli ve ilgili davranılmadığını görmekteyiz. Şimdi İstanbul'un Dünya Mirası Listesinde yer almasını sağlayan tek mekân olarak Sultanahmet Meydanı, farklı alan kullanımları ve yönetimlerin politik etkinlik alanı olarak toplumda farklı gerilimlerin ve çatışan fikirlere konu olan kentsel açık bir mekân olma özelliğini korumaktadır.

Bir kentsel açık mekânının hangi ölçütlere göre tasarlanarak kamusal bir kentsel alana dönüştürülebileceği ve yıllar içinde taşıdığı anlamlar ve kültürel katmanlar bağlamıyla disiplinler arası çalışmanın konusu olduğu özellikle böyle tarihi ve simgesel bir alanda ortaya çıkmaktadır. Burada izlenebilecek yollar, korumacılık, sürdürülebilirlik bağlamında dönemsel toplumsal çıkarların ve yararların önceliğinin tanımlanmasına ve tasarımı yönlendirecek stratejilere bağlı olan kararlara göre olmalıdır.

İstanbul'da şimdiki Beyazıt Camisi ve Medresesi'nin bulunduğu alanın arasında kalan bir bölgede olduğu tahmin edilen bir başka forum olan Tauri yine Bizans döneminde Mese'nin Marmara'ya ulaştığı yerde teraslar şeklinde yer almıştır.

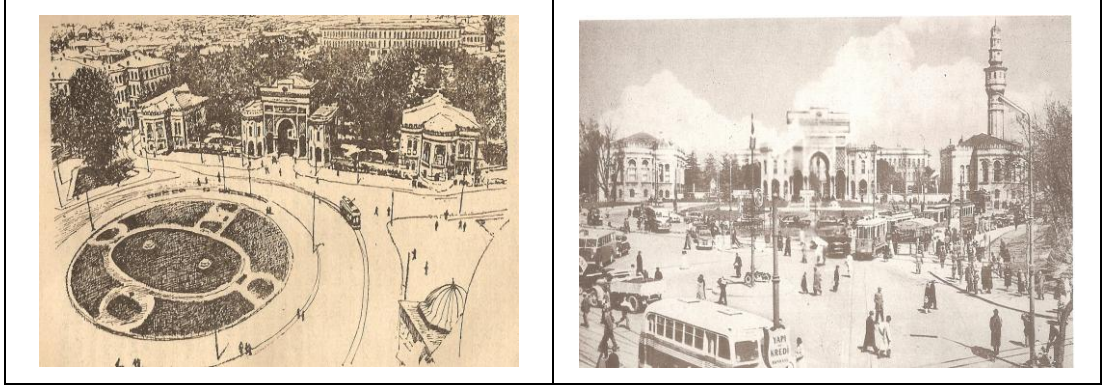
Önceleri de burada bir çeşmenin varlığından ve oldum olası bir toplanma alanı olduğu söylenmektedir.

Şimdiki İstanbul Üniversite'sinin bulunduğu yerde Teodosius Forumu'ndan önce meydanın en yüksek noktasında saray alanı ve önemli yapılar yer almıştır. Topkapı'dan önceki Eski Saray'ı II. Mehmet'in burada yaptırması da bu alanın geçmişteki işlevinin sürdürüldüğünü göstermektedir.

II. Beyazid 16.yüzyılda Tauri Forumu üzerine büyük külliyesini inşa ettirmiştir ve bu tarihten sonra burası Beyazıt Meydanı olarak anılmaya başlamıştır. Alan boş olduğu için II. Beyazid Camisi (1501 – 1506) bu alanda yer almıştır. Meydanda külliye ve hamamı (1505), bir bölümü Menderes tarafından yıktırılan Simkeşhane (sim ve sırma dokumaların yapıldığı yer, 1463), Bab-ı Seraskeri (Osmanlı Harbiye Nezareti, şimdiki İstanbul Üniversitesi girişi, 1827) ve Yangın Kulesi (1828) bulunmaktadır (Ergüvenç, 2008). Bu yapılar meydanı biçimleyen önemli unsurlardır ve özgünlük katmaktadır. Şimdiki Hat Sanatı Müzesi olan eski medrese ve 1884 de külliyenin bir bölümünde şehrin ilk genel kitaplığı haline getirilmiş olan ve içinde çok önemli el yazması kitapların da bulunduğu Beyazıt Kütüphanesi şehrin hayatında önemli bir yer tutmuştur. Burada eskiden kalan “Sahaflar Çarşısı” yer almaktadır. Ortaylı (1986 s.45) “...bir zamanlar Beyazıt sadece sahaflar değil, cami avlusundaki hattatlar, arzuhalcilerle ülkenin yazılı kültürünün merkeziymiş...” demektedir.

Geçen yüzyılda cami avlusu imparatorluğun dört bir yanından getirilen meyveler, tatlılar, yiyeceklerin satıldığı ve insanların doldurduğu bir alandır. 1840'larda İstanbul'un içinde cerrahı bulunan ilk “fenni eczanesi” de bu meydanda açılmıştır. Bu meydanın üstlendiği kötü işlevlerden birisi de siyasi suçluların burada idam ediliyor olmasıdır. İçinden tramvay hattı geçen bu canlı meydanda yer alan, önceleri Eski Saray sonra Harbiye Nezareti olan ve daha sonra da Üniversite'nin Siyasal Bilimler Fakültesinin yer aldığı yapı bulunmaktadır. İstanbul yangınlarını anında tesbit etmek için ünlü Beyazıt Yangın Kulesi, mimar Sennaharım Balyan' a 1828 yılında yaptırılmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk belediye başkanı, ilk modern itfaiye örgütünü kuran Haydar Bey tarafından 1920'lerde yenilenen meydan, bir kentsel yenileme projesi olarak gerçekleşmiştir. Etrafında küçük lokanta ve dükkânların bulunduğu bu mekânın çevresinde eski üniversite çevrelerinin “küllük” dediği kahvehaneler yer almıştır. Daha sonra ağaçlandırılan bu mekânın ortasında elips biçiminde bir havuzun çevresinde ağır ağır dönen tramvay yolu yaptırılmıştır.

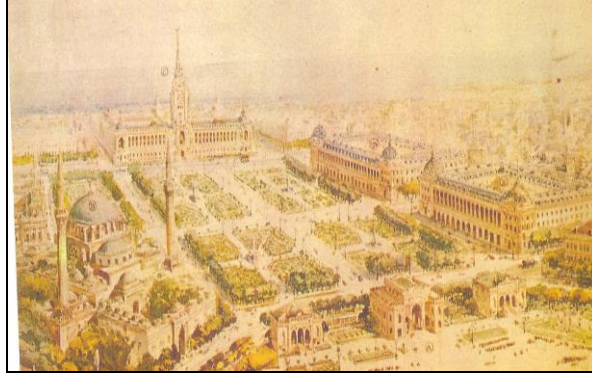
Öğrenciler ve üniversite profesörleri otomobilin az olduğu bu dönemde bu tramvayı kullanmışlardır (Ortaylı, 1986, s.47)(Şekil 4.51).

Şekil 4.51 : Beyazıt Meydanı – Cumhuriyet Dönemi (Ortaylı, 1986).

Bundan sonrası için Ortaylı ironik bir anlatımla “...günün birinde İstanbul’un imarı(!) başladı. Meydan kazıldı, bozuldu. Tramvaylar geçmez oldu. 27-28 Nisan 1960 günleri öğrenci protestoları ve polisin müdahalesiyle de Bayezit Meydanı hayatının gene kanlı dönemine girdi...” demektedir. “İstanbul’dan Sayfalar” kitabında bu meydan için umutları saklamak gerekliliğinden söz ederek “...belki İstanbullular İstanbullu olup, günün birinde şehirlerine sahip çıkınca, bu güngörmüş meydanı temizler, güzelleştirirler ve İstanbul’un onu düzenleyecek hayırlı, bilgili ve yaratıcı bir mimar evladı çıkar. Her şeyden önce de onu gündüz ve gece canlandıracak değişim sağlanır, diyelim...” diyerek bir kentin meydanının önemini, öz ve naif olarak en can alıcı biçimiyle dile getirmektedir (1986, s.47).

Birçok tadilatlar ve yıkıp yapmalarla eski halini kaybeden meydanın. Eskiden etrafı birçok esnaf ve zanaatkâra ait dükkânlarla doluyken zamanla atölye ve depolarla çevrilmiştir. Bu meydan II. Abdülhamit döneminde batılılaşma hevesi içinde mimar Antoine Bouvard’a bir proje yaptırılarak düzenlenmek istenmişse de, ütöpik ve uygulanabilirliği zayıf olduğu ve bir çok istimlak gerektirdiği için uygulanmamıştır (Şekil 4.52).

Şekil 4.52 : Bouvard'ın Beyazıt Meydanı Projesi (Kuban, 1996).

Bizans döneminde Amastrion denilen başka bir meydandan söz edilir. Forum adını almamıştır fakat kentin ilk gelişmeye başladığı dönemlerde ortaya çıktığı söylenmektedir. Tauri ve Bovis forumları arasında yer aldığı sanılmaktadır. Bu mekânda pagan kültürün izlerini taşıyan heykeller bulunmakta, sığır ve at ticareti yapılmakta, idamlar gerçekleştirilmektedir. Şimdiki Beyazıt ve Aksaray arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Bovis Forum'u da bir tahıl ve sığır pazarıdır. Kentin önemli meydanlarından biridir. Revaklı yapıları ve heykelleri ile diğer forumlara benzemektedir. Fakat 562 yangınından sonra heykellerin yok olduğu bilinmektedir. Yeri tam olarak bilinmese de, bugünkü Aksaray bölgesinde oldukça geniş bir alana yayıldığı ve ismini efsaneye göre Pergamon'dan getirilen öküz (bous) biçimindeki tunç kazandan aldığı söylenmektedir (Kuban, 1996).

Konstantinopolis'te en son inşa edilen (403) Arkadios Forum'unun ortasına İmparator Arkadios zaferlerini betimleyen kabartmalı bir sütun diktirmiştir (404) Daha sonra II. Teodosios tarafından tamamlanan heykel ise 421 de sütun üzerine yerleştirilmiştir. Bu sütun 18. Yüzyıla kadar ayakta kalmış ve en önemli Roma anıtlarındandır. Tüm forumlar gibi revaklı ve heykellerle donatılmış olan forum bugünkü Cerrahpaşa semti civarında olduğu düşünülmektedir. Osmanlı döneminde bu forum “Avrat Pazarı” olarak bilinmektedir. Kadınların gidebildiği tek çarşı (kentsel dış mekân) burada yer almaktadır (Kuban, 1996).

Konstantinopolis ve İstanbul arasındaki farkın, meydan mekânında da okunabilirliği oldukça belirgindir. İstanbul'un bir İslam kenti olmasından sonra kent algısı oldukça değişmiştir. Artık forumlar, anıtsal sütunlar, heykeller ve taklar yapılmamaktadır. Fakat meydanı oluşturması gereken mimari biçimsel ölçütler yeterince karşılanmasa

da, kamusal yaşam açısından değerleri olan toplumsal mekânlardır. Özellikle Kuban'ın (1996) değindiği gibi, Romalı'ların uç noktaya götürdükleri urbo-mânia'nın öğeleri olan anıtsal kentsel öğeler artık yoktur. Fakat eski yapılar yıkılarak yerine yeni yapılan hanlar, kervansaraylar, hamamlar ile kentsel toplumsal yaşam bu yapıların içine çekilmektedir.

Kuban bu durumu “...*Türk toplumunda 19. yüzyıla kadar fiziksel açıdan olağanüstü bir kentsel çevre yaratma iradesi, daha doğrusu isteğinin oluşmadığı açıktır, devletle bir kulluk ilişkisi içinde bulunan toplumda kent kavramının gelişmemesi bir bakıma arkasında soylu, kent soylu gibi bir sınıf bilincinin olmamasından da kaynaklanmaktadır...*” diyerek açıklamaktadır (1996, s.249).

Önceki dönemin etkileyici yapıları, süslemeleri, heykelleri yoktur artık. Halk cami avlularında toplanmaya başlamıştır. Kentin bütünü için düşünülen bir yaklaşım olmadığından organik olarak gelişen kentte dış mekâna bir biçim verme düşüncesi bulunmamaktadır.

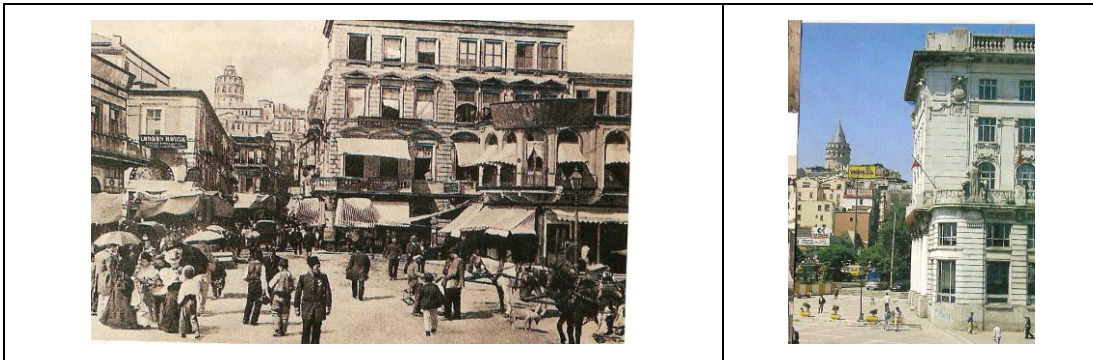
Osmanlı Lale Devri özellikle Batı dünyası ile etkileşimin oldukça yoğun olduğu bir dönemi yansıtır. Kentte bu döneme ait oldukça güzel yapılar ve konutlar inşa edilmiştir. Endüstri dönemi öncesinde kent bir yönetim, ticaret ve kültür merkezidir. Bu dönemde bilinçli olarak korunan ama planlanmayan tek açık mekân ise At Meydanıdır (Hippodrom). Kent içinde At Meydanı, Yeniçeri kışlasının yanında Et Meydanı, Beyazıt Meydanı, Fatih Meydanı ve Kadirga Limanı yanında Cinci Meydanı kentte yer alan meydanlardır, kentsel ölçekte tasarlanan mekânlar yoktur. Kuban, meydan sözcüğünün dilimize mutlaka planlanan yer anlamına gelmediğini fakat belli bir işleve sahip boşluğa da meydan ismi verilerek büyük açık alanlarda, birçok etkinliğin yer aldığını, yarışlar, spor gösterilerinin yapıldığını, pazarların kurulduğunu söylemektedir. Lale Devrinde anıtsal çeşmelerin yapılarak çevredeki mekânın bu yapılar etrafında kendiliğinden gelişmesi ile meydan kavramına yaklaşıldığını belirtmektedir (Kuban, 1996).

Kentte özel ve kamu mekânları birbirinden net bir farkındalıkla ayrılmamıştır. Bütün sokakların 19. yüzyıla kadar “tark-i am” (kamu yolu) olarak anılması bu nedenledir. Sokakların kamusal bir nitelik kazanması da oldukça geç olmuştur. Kentsel mekânı geometrik olarak algılama ve düzenleme eksikliğinin hatta Kuban'ın ifadesiyle “...*geometrik veya matematik “esprit” eksikliğinin, insan doğa ilişkilerinin bilimsel*

düzeyde gelişmemesi sonucunu yaratan dünya görüşünün bir ifadesi ve imparatorluğun çökmesine neden olan kültür özelliklerinden biri...” olarak görülmektedir (1996, s.340).

Sanayileşme ile birlikte değişen kent imajı içinde, At Meydanında ilk Türk Sanayi Fuarı yer almıştır. 1849’da İmar Bakanlığı kurulmuştur. Prusyalı bir mareşal olan Moltke tarafından resmi olarak yapılan ilk kentsel ıslah planı kaybolmuştur. Moltke’nin planı sokakların genişletilmesi, meydanlar yapılması gibi önemli öneriler taşımakta ve çözümler getirmektedir. Genellikle yabancıların, Avrupalıların yaşadığı Pera bölgesi için kurulan Altıncı Daire kent tarihinde önemli bir anlam ifade etmektedir (Kuban, 1996).

Paris belediyesi yönetmeliklerini uygulayan bu dairenin yetkisinde yapılan yenilemeler içinde Karaköy Meydanı da bulunmaktadır. Etrafı İstinianus (527 - 565) tarafından surlarla çevrilmiş olan Karaköy kasabasında, sonradan meydan için kamulaştırma yapılması ve surların yıkılması gerekli görülmüştür. Bu surlar modern uygulamalar Paris ve Viyana’da olduğu gibi yıkılarak yeni sokaklar açılmıştır. Daha sonra, Menderes döneminde 1950’li yıllarda, çevresinde bulunan yapıların yıkılmasını Evren trajik bir olay olarak değerlendirmektedir. Yaşanan süreci “...*ünlü birahane Tokatlı, Raimondo D’Aranco’nun Karaköy Mescidi, ünlü mezeci Yayla, Mehmet Ali Paşa Hanı, Köprübaşında önceleri cephesindeki gül penceresiyle dünyanın en şirin karakolu olan, sonra yerini Wagons-Lits/Cook şirketi binasına terk eden en sonunda Deniz Yolları İşletmesi olan o güzelim bina, ayakkabıcı dükkânları, postane ve pastaneler birden bire kent haritasından bir daha geri gelmeyecek şekilde siliniverir...*” diyerek betimlemektedir (Evren, 1998, s.217)(Şekil 4.53).

Şekil 4.53 : Karaköy Meydanı eski ve yeni görüntüsü (Evren, 1998).

İstanbul sürekli yıkılan ve inşa edilen bir kent olmuştur. Karaköy Meydanı da bunu yaşamıştır. Yeniliklere duyulan bir özlemle eskinin yıkımı her dönemde bu meydanda da kendini göstermektedir. Yıkım işlemleri tarihsel değerleri de beraberinde alıp götürmektedir. Altmışlı yıllarda ise meydan kazılarak altına 63 kolon üzerine oturan bir çarşı inşa edilir. Bu arada yapıların cephelerinde ve görünümlerinde değişimler olmuş, estetik anlamda çirkinlikler meydanı doldurmuştur. 1970 yıllarında, “...meydan meydan oldu ama kentin yükü de bir başka yerlere doğru kaymaya başladı. Artık yıkılacak ne bir bina, ne de açıklığa bir gereksinim duyuluyordu. Bundan sonra meydan geçmişteki günahlarından af dilercesine dönem makyajı yapmaya başladı...” demektedir (Evren, 1998, s.218).

O günden bu yana plancılar için bu açık mekânları bütünsel bir kent imajının parçası haline getirebilmek kültürel olarak toplum yapısından kaynaklanan zorlayıcı bir durum olagelmıştır. Planlama kentsel davranışların arkasında kalmaktadır.

İlk defa İtalyan bir mühendis olan Luigi Storari tarafından Aksaray için 1856'daki yangından sonra yapılan planla, iki yolun kesiştiği kavşak sekizgen bir meydan oluşturabilecek şekilde genişletilmiş ve yanına 1871'de Valide Camisi yapılmıştır. Aksaray Meydanı bu görünümünü yüzyıl süreyle korumuştur. Açık alanlarla ilgili çalışmalar içinde Pera'da, özellikle gayrimüslim halkın da isteği doğrultusunda, kafelerin, tiyatroların yanı sıra gezinti alanları ve parklar, meydanlar, boş alanlar bırakılmıştır. Taksim Kışlası yanındaki park ve Tepebaşı'nda bir başka park bu dönemde gerçekleştirilmiştir. İstanbul içinde nüfus gayri müslimler ve Türklerden oluştuğu için bu iki kültüre ait insanların yaşamlarını sürdürme biçimleri de tamamen birbirlerinden farklı şekilde gelişmiştir. Bu kentin mekânsal olarak biçim ve işlev almasını da etkilemiştir (Kuban, 1996).

İstanbul için sürekli bir yıkım ve yenileme işleminin adeta tarihsel bir yazgı olduğu ve bu durumun bugün de devam ettiği görülmektedir. Kentsel biçim verme süreci yaşanmışlıkları da beraberinde götüren ve toplumsal belleği yok eden bir ilgisizlikle gerçekleşmektedir. Ö günden bu yana plancılar için bu açık mekânları bütünsel bir kent imajının parçası haline getirebilmek kültürel olarak toplum yapısından kaynaklanan zorlayıcı bir durum olagelmıştır. Planlama kentsel davranışların arkasında kalmaktadır.

Günümüzde İstanbul Meydanları: Bugüne gelindiğinde İstanbul'un mimari açıdan kentsel mekânda kendini gösteren meydanları olduğunu söylemek güçtür. Tarihsele geçmişine verilen örneklerden bakıldığında, zamanın kentin genel biçimlenmesinde meydanlar açısından önemli bir katkı sağladığı söylenemez. Çağdaş dünya değerlerinin ve Modernizmin yorumunda önemli toplumsal farklılıklar bulunmaktadır. Bugünkü kaos ortamının karmaşık bileşenlerinin getirdiğı bir sorun olduğu ortadadır. Kent imgesinin gelişmemesi siyasi, ekonomik ve kültürel çatışmaların sonucudur..

Belediye kurumları kentin sorunları karşısında, aşırı büyüme ve saçaklanma içinde olan kentin düzenlenmesinde, yeterince koordinasyon ve işbirliği içerisine girememektedir. Metropoliten Plan Ofisi, Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi, Ulaştırma Koordinasyon Merkezi (UKOME), Etüt ve Projeler Daire Başkanlıkları ve bünyesinde yer alan Projeler Müdürlüğü, Kentsel Tasarım Müdürlüğü, Tarihi Çevreyi Koruma Müdürlüğü gibi birimler ile Belediye kurumları genişletilmiştir. Buna rağmen, bugün hâlâ meydanlar ile ilgili sınırlı ve tekil çalışmaların yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Kentin bütünü ile ilgili kentsel dokunun tümel imgesi içinde meydanlar ele alınmamaktadır. Bürokratik ve siyasal çelişkiler nedeni ile uygulama olanakları zayıflamakta, gerçekleştirilememektedir.

Belediye Etüt ve Projeler Daire Başkanlığından edinilen bilgilerden, İstanbul içinde meydan olarak adı geçen, aslında büyük bir bölümü ulaşım ağının devamı olan karmaşık mekânlar, hiç de azımsanmayacak sayıdadır:

- (i) Belediye Projeler Dairesinden edinilen bilgilere göre, meydan olarak isimlendirilen ve belli rehabilitasyon projeleri kapsamında ele alınması düşünülen yerler; Eminönü Meydanı, Sirkeci Meydanı, Beyazıt Meydanı, Üsküdar Meydanı, Sultanahmet Meydanı, Beykoz Meydanı, Beşiktaş Meydanı, Taksim Meydanı, Kadıköy Meydanı, Karaköy Meydanı, Küçükçekmece-Halkalı Meydanı, Topkapı Kaleiçi Meydanıdır.
- (ii) Bunun yanı sıra Boğaz'da kıyı şeridinde küçük kamu mekânları Rehabilitasyon Projeleri Kapsamında Meydan olarak belirlenmektedir.
- (iii) Avrupa Yakasında Beşiktaş Meydanı-İstinye Arası Boğaziçi Sahil Yolu Rehabilitasyon Projesi kapsamında Çırağan, Kuruçeşme, Bebek, Aşiyân,

Emirgân Meydanları olarak isimlendirilen, sahilde bulunan kıyı kentsel mekânları belirlenmiştir.

- (iv) İstinye-Sarıyer Arası Boğaziçi Sahil Yolu Rehabilitasyon Projesi kapsamında İstinye, Tarabya, Sarıyer meydanları bulunmaktadır.
- (v) Yenikapı-Beşiktaş Meydanı Arası Sahil Yolu Rehabilitasyon Projesi kapsamında Tophane Meydanı ve Yenikapı Meydanı yer almaktadır.
- (vi) Anadolu Yakasında Üsküdar Meydanı-Küçüksu Arası Boğaziçi Sahil Yolu Rehabilitasyon Projesi kapsamında Kuzguncuk, Beylerbeyi, Çengelköy, Vaniköy, Kandilli Meydanları vardır.
- (vii) Küçüksu-Beykoz Çayırı Arası Sahil Yolu Rehabilitasyon Projesi kapsamında Anadolu Hisarı, Kanlıca, Çubuklu, Paşabahçe, Beykoz Belediyesi Önü, Orta Çeşme Beykoz Çayırı Meydanları bulunmaktadır.
- (viii) Sahil şeridinden ayrı Kadıköy Bağdat Caddesi Ana Arteri (Söğütluçeşme-Bostancı Meydanı Arası) ile Yakın Çevresi Düzenleme, Rehabilitasyon ve Caddealtı Otoparkları Avan Projesi kapsamında Bostancı Meydanı olarak belirlenmiştir.

Bu projelerden bazılarının yenilenme amacıyla düzenlenmeleri için projelerinin uygulama aşamasında olduğu söylenmektedir. Beşiktaş Meydanı, Üsküdar Meydanı projelerinin bitirildiği, Taksim Meydanı için projelerin devam ettiği, Yenikapı-Aksaray Meydanlarının birleştirilerek, trafiğin yeraltına alınıp büyük bir meydan planlandığı gibi bir takım çalışmaların yapıldığı, Ulaşım Planlama Müdürlükleri ve Kentsel Tasarım Müdürlükleri tarafından alınan bilgiler içindedir. Kentsel Tasarım Biriminde ise ara yüzler (cepheler) ile ilgili çalışmaların yürütüldüğü söylenmiştir.

İstanbul gibi büyük ve tarihi değerleri bakımından yoğun bir kentte çalışmaların konularında uzman olan çeşitli mesleklerden kurulan gruplarca ve hassasiyetle ele alınması gereği çok açıktır. Bugüne baktığımızda genel olarak kent içinde yer alan bu meydanların çoğunun kamusal nitelikleri bakımından ve kentsel estetik bütünlük içindeki değerleri bakımından yeterli olmadığı bilinmektedir. Kavşak mı, meydan mı sorusu, akla ilk gelen ve anlamı bulanık olan kavramları gündeme getirir. Meydanların anlamı mekânsal anlatımlar olarak daha iyi anlaşılabilir, açıklığa kavuşturulmalıdır.

Ortaköy Meydanı ve Sultan Ahmet Meydanları (trafik kirliliği ve otopark ve ulaşım sorunlarına rağmen) bu anlamda diğerlerine göre daha fazla kamusal etkinlik ve estetik değerlere sahip nitelikleri bakımından meydan tanımına daha yakındır (Kamusallık, estetik, simgesellik). Ancak bir meydan geleneğinin hâlâ toplumun ve kenti yönetenlerin bilincinde tam ve açık olarak ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum dış mekânla ilgili kentsel algıdaki, kamu mekânı kullanım farkındalığının ve onun düzen vermeye yönelik uygulamasındaki bir eksikliğin uzantısından kaynaklanmaktadır.

Belediyelerde kent topraklarının ve arazi kullanımının hangi değişkenlere göre ve hangi stratejilerle kullanıldığı sorusunun önceliği daha belirleyici olmaktadır. En azından bu tür Rehabilitasyon Projeleri kapsamında, kamu mekânı kullanım farkındalığının oluşması beklenir. Çok uzun süredir, kamu yararını gözeten bütüncül bir planlamanın yerini rant elde etmeye yönelik planlama yaklaşımları almış; kentin altı üstüne getirilmiştir. Tarihi mekânların korunması bile ekonomik değer yaratılması bakımından ele alınmakta, kent, turizm adına tarihi belleğin yok edilmesi ile karşı karşıya getirilmektedir.

Metropollerini ilginç kılan yönleri çeşitlilik, karmaşıklık, canlılık, etkinliklerin çokluğu ve bu özellikleri içinde barındıran tarihi merkezler oluşlarıdır. Kentlilik bilincinde önemli bir etki oluşturan tarihsel doku İstanbul'da uzun süre gerekli ilgiyi görememiştir. Bu tür uygulamalar son yıllarda turizm odaklı bir anlayışla yapay düzenlemelerle, gerçek olmayan kimliklere büründürölmek istenmektedir. Koruma adına yapılan bu tür yaklaşımlar spekülative amaçlıdır. Oysa kentlilerin belleğinde taşınması gereken mimari ve kültürel değerlerine yeniden kavuşturulmaları gerekmektedir. Kamusal alan bu anlamda ayrıca bir değer taşımaktadır.

Yeni ulaşım projeleri ve ulaşım çözümleri çeşitliliği içinde (metro, hafif metro, metro-bus, Marmaray projesi vb.) meydanın enerji toplayan ve dağıtan bir merkez olarak önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Kent içi dolaşımın daha sağlıklı işlemesine katkı sağlayacak vasıfları ile ulaşım projeleri ile beraber ve onunla bütünleşmiş bu tür çekirdek meydanların ölçek, insan yoğunluğu, yaya ve araç trafik akışıyla ilişkisi, süreklilik, çevredeki doku ile bağlantısı ve tarihi değerlerle ilgili kararlar bağlamında düşünölmesi gereklidir.

İstanbul’da da küreselleşmenin etkisi, hem toplumsal örgütlenmesinde, hem de mekânda kendini göstermektedir. Mekân gelir ve güce göre düzenlenmektedir. Amerikan Foreign Policy Dergisinin 2008 sonuna doğru yaptığı “Küresel Dünya’nın En Küresel Etki Yaratan Şehirleri” araştırmasında İstanbul’u yükselen bir değer olarak göstermiştir. Küresel nitelik değerlerini ise iş hareketliliği, insan kaynağı, bilgi değişimi, kültürel deneyim, dünya siyaseti ile bağlantı kategorileri olarak belirlemiştir. Bu sıralamada İstanbul 28. sırada yer almaktadır (Url-45). Şu anda dünyada 23 mega olarak nitelenen kent bulunmaktadır (Unesco – World Culture Report, 2001). İstanbul’un nüfusu artan kentler sıralamasında da durumu yükselmekte, mega kent olma yolunda ilerlemektedir. İstanbul’un 1980’de dünyada en büyük nüfusa sahip 30 ülkesi arasında yer almadığı görülmektedir. 1990’da hızla 26. sıraya 2000 de 22. sıraya yükselerek 2010’da tahmini nüfusu ile 17. sırada olacağı tahmin edilmektedir. (Thorns, 2004)(Çizelge 4.2). Bu nüfus büyümesi oranı ile genişleyen kent dokusunda sadece var olan meydanların rehabilitasyonu değil, yeni gelişen alt bölgeler için çok sayıda kamusal meydanın tasarlanması gereği açıkça okunmaktadır.

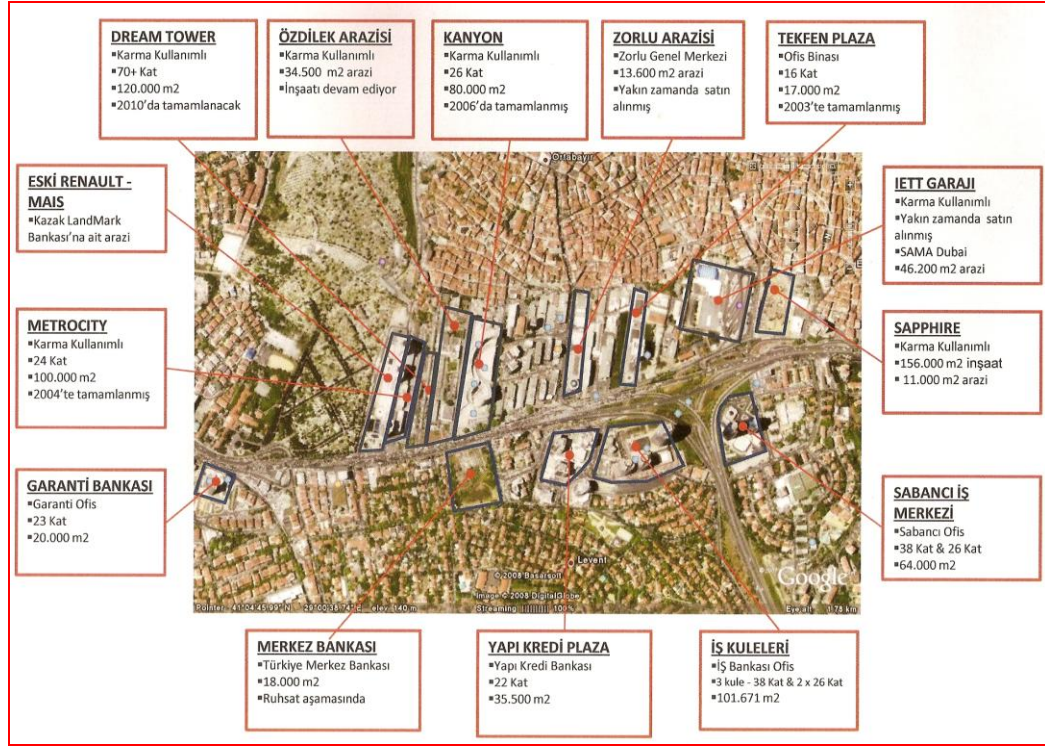
Çizelge 4.2: Dünyanın en büyük 30 şehrinin nüfus büyüklüğü ve değişimi (milyon kişi) (Thorns, 2004, s.54).

	1980		1990		2000		2010	
1	Tokyo	21.9	Tokyo	25.1	Tokyo	26.4	Tokyo	26.4
2	New York	15.5	New York	16.4	Mexico City	18.1	Bombay	23.6
3	Mexico City	13.9	Mexico City	18.1	Bombay	18.1	Lagos	20.02
4	Sao Paulo	12.5	Sao Paulo	17.8	Sao Paulo	17.8	Sao Paulo	19.07
5	Şanghay	11.7	Şanghay	13.3	New York	16.6	Mexico City	18.07
6	Osaka	10.0	Bombay	12.2	Lagos	13.4	Dakka	18.04
7	Buenos Aires	9.9	Los Angeles	11.5	Los Angeles	13.1	New York	17.4
8	Los Angeles	9.5	Buenos Aires	11.2	Kalküta	12.9	Karaçi	16.5
9	Kalküta	9.0	Osaka	11.0	Şanghay	12.9	Kalküta	15.6
10	Pekin	9.0	Kalküta	10.09	Buenos Aires	12.6	Cakarta	15.3
11	Paris	8.9	Pekin	10.08	Dakka	12.3	Delhi	15.1
12	Rio de Janeiro	8.7	Seul	10.05	Karaçi	11.8	Los Angeles	13.9
13	Seul	8.3	Rio De Janeiro	9.7	Delhi	11.2	Metro Manila	13.9
14	Moskova	8.1	Paris	9.3	Cakarta	11.0	Buenos Aires	13.7
15	Bombay	8.1	Moskova	9.0	Osaka	11.0	Şanghay	13.7
16	Londra	7.7	Tianjin	8.8	Metro Manila	10.09	Kahire	12.7
17	Tianjin	7.3	Kahire	8.6	Pekin	10.08	İstanbul	11.8
18	Kahire	6.9	Delhi	8.2	Rio De Janeiro	10.06	Pekin	11.5
19	Şikago	6.8	Metro Manila	8.0	Kahire	10.6	Rio De Janeiro	11.5
20	Essen	6.3	Karaçi	7.9	Seul	9.9	Osaka	11.0
21	Cakarta	6.0	Lagos	7.7	Paris	9.6	Tianjin	10.0
22	Metro Manila	6.0	Londra	7.7	İstanbul	9.5	Seul	9.9
23	Delhi	5.6	Cakarta	7.7	Moskova	9.3	Paris	9.7
24	Milano	5.3	Şikago	6.9	Tianjin	9.2	Haydarabat	9.4
25	Tahrân	5.1	Dakka	6.6	Londra	7.6	Moskova	9.4
26	Karaçi	5.0	İstanbul	6.5	Lima	7.4	Bangkok	9.0
27	Bangkok	4.7	Tahrân	6.4	Bangkok	7.3	Lima	8.8
28	St Petersburg	4.6	Essen	6.4	Tahrân	7.2	Lahor	8.6
29	Hong Kong	4.6	Bangkok	5.9	Şikago	7.0	Madras	8.2
30	Lima	4.4	Lima	5.8	Hong Kong	6.9	Tahrân	8.1

İstanbul metropoliten kenti büyüme sürecinde, kent içinde mekânsal parçalanma ve sosyal ayrışmalarla ve serbest pazar ekonomisinin etkileri ile daha da çok çözülmektedir. Merkezden dışarı doğru büyük ölçekli sanayi çevresinde gecekondulaşma ve saçaklanma şeklinde, otomobile bağımlı ulaşım gelişimi ile ve yeni iş ve finans merkezlerinin, kent dışında özel ve kapalı sitelerin üretilmesi ile bu çözülme süreci devam etmektedir. Eski dönemde cemaat, etnik ve dini kimliklere göre oluşan yapılanma, zaman içinde kapitalist kentleşmenin oluşturduğu sınıfsal kimliklere göre ayrışma göstermektedir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçerken, geç kalmış ülkelerde kentsel dokuda “ara form” lar oluşmuştur. Düzenli ve yasal yerleşimler çevresinde önce gecekondu alanları, daha sonra varoşlar oluşmuştur. Bu 1960 - 70 ve 80'li yılları kapsayan ve geç kapitalist dönem olarak isimlendirilen dönemde, alt gelir grupları fazlası ile olumsuz yönde etkilenmiş, eşitsiz durum derinleşmiştir (Kıray, 1982).

Kentsel gelişme politikalarının kamu yararı gözetmekten çok serbest piyasa koşullarına göre belirlendiği ortamda, sayıları çoğalan özelleştirilen alanlara farklı grupların erişimi engellenmektedir. Özellikle son yıllarda serbest pazar kurallarının belirlediği ve kamusal yaşamı zenginleştirmek yerine daha da yoksun hale getiren alışveriş merkezi yapma çılgınlığı ile karşı karşıya gelinmiştir.. İstanbul için bu durum kaygı verici boyutlarda ve durmak bilmeyen bir hızla ilerlemektedir. Böylesine bir ortamda kamusal kentsel arazilerle ilgili halkın yararına kaynak yaratılmasının çok sonra düşünüldüğü ortadadır. Bu mekânlarda yer alan kamusal yaşam tüketime indirgenmiştir; yüzeysel bir psiko-sosyolojik yapının soyutlayıcı ve ayrıştırıcı ortamını yaratmaktadır. Güvenlik görevlileri tarafından denetlenen giriş çıkışların bulunduğu bu alışveriş merkezleri, aslında kamusaldan çok özel mekânlardır. Karnaval havasındaki alışveriş merkezleri tüketme zevki üzerine kurulu, özellikle alt-kültür grubundaki gençlerin kimliğini etkilemekte ve bir yere ait olma duygusu vermektedir.

Bir örnek olarak, son yıllarda bu ticari ve büyük ölçekli merkezlerin İstanbul'un Levent - Zincirlikuyu aksındaki yoğunluğu dikkat çekicidir (Şekil 4.54).

Şekil 4.54 : Levent – Zincirlikuyu aksı.

Yukarıdaki belirlenen resimde görüldüğü gibi Levent bölgesinde zaten mevcut aşırı yoğunluğa rağmen yakın dönem için planlanmakta olan ve “plaza” denilen birçok ticari ve konut gayrimenkul geliştirme projeleri planlanmaktadır. Bu bölgede İETT ve TCK arsaları da dahil bir çok kamu arsası kısa süreli bir rant amacıyla ticari girişimlere tahsis edilmiştir. İstanbul’un bu bölgesinin yaratılacak aşırı insan ve trafik yükünü kaldıramayacağı açıktır. Bu bölgede kent dinamizmi yeni ve büyük bir darbe daha alacak, ayrıca kentin sağlıklı yaşamı için gerekli olan sosyal donatıların konumlandırılması olanağı ortadan kalkmış olacaktır.

Oysa kent sokaklarında yer alan, meydanlarla iç içe olan, makul ölçekteki, bireyi her anlamda kuşatmadan, gereksinimlerine cevap veren dükkânlarda, mağazalarda, ticari mekânlarda birey özgürlüğünü ve kentsel imgeyi kaybetmeden davranışlarında ve algısında otonom kalmaktadır. Meydanlar buna olanak vermektedir.

Son yıllarda toplumun kent içinde meydan olmayan ve meydan olarak nitelenen yerlerde belli etkinlik ve gösterilerini gerçekleştirmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu mekânlarda kent dinamizmi sergilenmeye çalışılmakta, fakat mekân bu anlamda gerekli işlevini güçlükle yerine getirebilmektedir. İnsan topluluklarının ticari bir eylem olmaksızın “kendiliğinden” veya “planlı” olarak bir araya gelerek toplu

kültürel bir etkinlik veya amacı ne olursa olsun, toplu bir gösteri ve etkinliklerini sergileyebilecekleri açık mekân yerlerine ihtiyacın boyutu aşıkârdır.

İstanbul Metropolünde toplumsal etkinlikler, tören, gösteri, şölen ve kutlama gereksinimlerinin karşılanması noktasında büyük sıkıntılar söz konusu olmuştur. Genellikle son otuz, kırk yıldır kentin herhangi bir bölgesi trafiğe kapatılarak, ulaşım sistemi devre dışı bırakılmaktadır. Mevcut yol sisteminin ana kavşak veya trafik adaları çevresi toplanma yeri olarak tanımlanmakta ve bu alanlar siyasi veya başka amaçlı gösterilere tahsis edilmektedir. Zaten problemli olan kent yaşam dinamizmi, bu süreçlerden olumsuz etkilenmektedir. Örneğin, Taksim, Kadıköy, Çağlayan vb. büyük trafik kavşaklarını tanımlayan trafik adaları ve meydanlarını bu tür uygulamalara sahne olan yerler olarak sayılabilir.

Görülmektedir ki, özellikle İstanbul için son dönem kentsel gelişme karşısında meydan mekânını da içine alan “kamusal alan ve mekân” üretiminin ortak bir ilgi ve etkinlik alanı olarak planlama ve tasarımının önemi giderek artmaktadır.

5. DEĞERLENDİRMELER: KAMUSAL KENT MEYDANININ İŞLEVİ ve NİTELİKLERİ

Meydanlar kentlerdeki işlevleriyle sosyal amaçlı ve gündelik ihtiyaçları karşılayan bir alan olmasının yanında, mimari ve kentsel bir öge olduğu için biçimsel nitelikleri ile de kentin genel fiziki yapısını ve düzenini etkileyen işlevlere sahiptir. Biçimsel işlevler meydanın çeşitli toplumsal işlevlerini de desteklemektedir. Bu konuda birçok kuramcının biçim-işlev ilişkisi üzerine araştırmaları ve açıklamaları bulunmaktadır.

Örneğin, meydanların işlevine bağlı olarak bir sınıflamayı tarihte ilk olarak neredeyse yüz yıl önce “Der Stadtbau” (1907) isimli kitabında Joseph Stübben yapmıştır. Bu sınıflama her ne kadar dar bir çerçevede ele alınmışsa da, kent planlamasına ait bir el kitabı olmayı amaçlamıştır. Bu sınıflamaya göre ilk grup dairesel ve çokgen formlu ”trafik meydanlarıdır”.(Buna örnek olarak Paris’teki yıldız biçimindeki Place de l’Etoile verilmektedir). İkinci olarak halkın kullandığı, pazar, alışveriş, tören ve festivallerin yer aldığı kamusal meydandır (Nutzplatz). Üçüncüsü, “Bahçe Meydanlarıdır” (Schumuckplatz). 19.yüzyıl da çokça görülen bu meydan tipi, Stübben’in en çok övgüyle söz ettiği İngiliz bahçe meydanlarını referans alan ve bol peyzajlı mekânlardır. Sonuncusu ise Mimari Meydanlar olarak tanımladığı ve içerisindeki anıtsal tek bir yapının çevresinde veya önünde yer alan meydanlardır (Vorplatz). Ayrıca Paris’te örnekleri bulunan ve üst sınıflara ait, birbirine benzeyen düzenli yapılarla ve konutlarla çevrelenmiş olan ve dikkati tarihsel bir anıta çeken “Anıt Meydanları” bulunmaktadır (Kostof, 1992).

Meydanı işlevi üzerinden tanımlayan bir başka araştırmacı P.F. Smith (2003, s.128), ise kent dokusunu birbirine bağlayan noktalar olarak gördüğü bu yerleri çeşitli kategorilerde tanımlamaktadır: Meydan ; (i) çevrelenmiş ve belirli bir merkeze doğru toplayıcılığı olan alan, (ii) ortak irade ile kolektif buluşma alanı, (iii) kamusal mekân, (iv) kenti temsil eden kamusal imajın biçimsel ifadesi, (v) yaşam profilini yansıtan dini, sivil, ticari ve dinlenme mekânları ile çok katmanlı bir anlamı bulunan alan, (vi) edilgin alan (sessiz sığınak, insanların kendini ifade edebildikleri veya kaçıp sığındıkları bir yer), (vii) yeşile olanak veren, çevresel estetik ve değer oluşturan

alan, (viii) mimari ve tarihi değeri olan yapı, çevre veya doğal çevre ile kuşatılan alan, (ix) halkın kendisi tarafından kontrol edilen ve değer biçilen kentte iki ayrı şekilde yer alabilen mekândır (tek bir meydan olarak veya birbirine bağlanan meydanlar) .

Bir meydanın işlev kazanmasında geçmiş dönemlerde kültüre, dini yapıya, geleneklerle belirlenen homojen bir yaşam biçimine bağlı yapılanmanın büyük etkisi bulunmaktaydı. Aile yapıları, din, gelenekler, ekonomik ve yönetsel sistem bu kullanımları etkilemektedir. Artık kentlerde tek tip aile yapısı, tek bir kültür, tek bir din söz konusu olamayacağı için bu değerlendirmelerde işlevler, kullanım, sembolik sahiplilik ve kontrol unsurları ile belirlenmektedir.

5.1 Kent Meydanında Sosyal-İşlevsel Değerlendirmeler

Her kentte farklı işlevlerde meydanlar bulunabilir fakat günümüzde daha önceki bölümlerde de sözü edilen etkileşimlerle, özellikle büyüyen kentlerde bu büyümeye bağlı olarak kentsel sosyal eşitsizliklerin ve sosyal dışlanmanın gerçekleşmesi nedeni ile meydanın kamusal yönüne odaklanmanın gerekliliği öne çıkmaktadır. Çok sesliliğin, kültürel çeşitliliğin karışımı içerisinde bir kamusal mekân olan meydanın, herkesin yer bulduğu kamusal kullanımla tanımlanan sosyal işlevleri, kentin fiziki bütünlüğünü sağlayıcı fiziksel işlevleri ve anlam kuran bir kategori olarak estetik işlevleri bulunmaktadır.

5.1.1 Kamusal işlevler

İnsanların sosyalleştikleri ve ortak olarak kullandıkları açık alanları herhangi bir doğa parçasından veya herhangi bir yerdeki toprak parçasından ayrı tutmak gerekir. Kent Meydan'ı bu bağlamda, insana ait bir yapıt ve onun oluşturduğu bir mekândır. Bu açık mekân insanlar tarafından belirlenen bir çevrede, onlara ait etkinliklerin yer aldığı, aynı anda birbirleri ile hem ilişkili olarak hem de ayrılıklarını koruyabildikleri bir alandır. Meydan insan bedeni ile kavranan arkitektonik bir yapıdır.

Arendt “...Bir yerde görünme veya bulunma öyle bir şeydir ki, kendi kendimizden başka, diğer insanlar tarafından da görülme ve duyulma demektir ve ancak bunun gerçekliği oluşturduğu söylenebilir...” demektedir ve devamında, “...eğer gerçekte ilgili bu duygularımız görünme haline bağlıysa, bunun sonucunda kapalı korunaklarımızın karanlığından çıkarak görüldüğümüz kamusal yerlerin güçlü

ışığının, özel ve mahrem yaşamlarımızı bile aydınlatabileceğini...” söylemektedir (Arendt, 1987, s.6).

Sadece özel yaşamları ve kendi tekil ve korunaklı dünyalarında insanlar öznel değerlendirmeler içerisine hapsolmaktadırlar. Kamusal alanlar ve ortak kullanılan mekânlar toplumun kendi etkinliğine verilmiş yerlerdir. Bu alanlar karar vericilerin kent toprağı üzerinde yaptıkları tasarrufu kimin yararına kullandığı ile ilgilidir. Kamusalın, politik içerikli bir ifade olması, özel alan, kamu alanı arasındaki farkların ve geçişlerin her döneme ve kültüre göre değişmesindendir. Genellikle özel yaşam insanın kendine ait duvarlar içerisinde, başkaları olarak nitelediklerinden kendini soyutladığı bir ortamı anlatmaktadır. Oysa kamusal yaşam ortada, görünen ya da izlenebilendir.

Bu görünür olunan ve paylaşılan mekânlara karşı duyulan ve üstlenilmesi gereken sorumluluklar da bulunmaktadır. Mekânların toplumsal yaşamı düzenleyici olması beklenirken onların korunması ve “sürdürülebilir değerlere sahip olması” sağlanmalıdır. Çünkü yaşadığımız ortak dünya hem doğar doğmaz kendimizi içinde bulduğumuz, hem de öldükten sonra geride bıraktığımız şey olarak tanımlanmaktadır. Bu ortak dünya “...insanın yaşam seferiyle geçmişi geleceğe bağlayan ve şu anda beraberce yaşadığı insanlarla ortak yeri olmakla birlikte, geçmişte burada yaşanmış olanlar ve gelecekte de yaşanacak olanlara da ortak olunan bir yer...” olarak tanımlanmaktadır (Arendt, 1987, s.92).

Meydanın içeriğı ile ilgili olan işlevini; kimin sahipliliğinde olduğu, kim tarafından kontrol edildiğı ve kim tarafından kullanıldığı belirlemektedir. Sahiplilik ile ilgili olarak, kentin açık mekânları içerisinde yer alan meydan, ya kamu mekânıdır ya da özel şahıslara aittir. Yarı kamusal ve yarı özel olan mekânlar genellikle özel lehinde bir kullanım içerisinde yeterince kamusala olanak vermemektedir. Kişilere ait özel alanlardaki meydanlar, genellikle birbirine yakın ailelerin konutlarının çevrelediğı veya ikametgâhlar arasında kalan, sınırlı bir sosyalleşme olanağı sunan kamusal işlevleri bakımından oldukça zayıf mekânlardır. Buna tarihten bir örnek olarak İtalya’daki “curia”lar -küçük avlular- gösterilebilir. Asil ve varlıklı ailelere ait grup ve bitişik yapı tarzı evlerin arasında kalan bu küçük avlular, ortaçağda feodal dönemin tipik özel ve ortak alanıdır. Bu avlu tipi meydancıklardan başka ve daha da büyükleri İtalya’da senyörlerin malikâneleri arasında kalan Barok tarzda olan ayrıca Fransa’da kraliyete bağlı ikametgâhların ve aristokratların evlerinin çevrelediğı ve

onların kontrolündeki geniş meydanlardır. 17. yüzyılda İngiliz konut meydanları da bu tipe örnek olarak gösterilebilir (Kostof, 1992, s.125).

Kamusal bir alanda, sembolik olarak kamunun kendisi tarafından sahiplenilen ve kendi kendini kontrol edebildiği (otokontrol) bir ortamın oluşması gerekmektedir. Sembolik sahiplilik, aidiyet ve benimsemeye bağlı olarak kontrol mekanizmasını da harekete geçirmektedir. Her ne kadar yerel yönetimlerce önceden de sözü edilen bir gözetme-gözetleme refleksi ve bakım ve güvenliğe bağlı geliştirilen bir kontrol sistemi gerekse de, demokratik yönetimlerce sürdürülen bu işlevlerde öncelik halkın çıkarları yönünde olduğundan kontrol yine de kamunun kendi çıkarları ile örtüşmektedir. Kent içerisinde özel şahıslara ait olmayan yerlerde, kamu alanları içerisinde bulunan meydanlar daha hareketli yaşamın ve toplumsal ilişkilerin yaşandığı yerler olmuşlardır. Meydanlar bir toplumun yaşam koşulları ve tarihi hakkında bilgi vermektedir. Yaşamın ve kent kültürünün birer aynası gibidirler ve aynı zamanda kente ait kültürün üretildiği yerlerdir. Böylesi mekânlar kentin mekânsal kimliğinin okunduğu yerlerdir.

İmaj oluşturan ve zihinlerde kalıcı olan elemanlar kent hakkında bir değerlendirme yapılmasına ve fikir sahibi olunmasına yardımcı olmaktadır. Nasar (1989) bu elemanların görünümleri, yerleşimleri, anlamları ile değer kazandığını söylemektedir. Örneğin Çek topraklarında yer alan Wenceslas Meydanı 750m.uzunluğunda 4500 metrekaarelik Ortaçağ'dan kalma büyük bir meydandır. Ortaçağda at meydanı olan bu meydan daha sonra 19.yüzyılda bu ismi almıştır.1848 de ulusalcılık hareketlerine, 1918'de Avusturya egemenliğinden kurtuluşuna, 1969 Sovyet işgaline karşı insanların gösterilerine sahne olmuştur. Son olayda öğrenci olan Jan Palach bu meydanı sonlandıran Ulusal Kütüphane'nin merdivenlerinde kendini yakmıştır.1989 da yine bu kalabalıklar Sovyet rejimini protesto amacıyla burada toplanmıştır. Ulusal Kütüphane simgesel ve tarihi bir yapı olarak meydanı başlatmaktadır. Günümüzde bu mekânda sergilenen tarihi olayların video görüntüleri ve sanat etkinlikleri toplumsal bilinç ve belleklerde yaşanan olayların canlı tutulması bakımından mekânda yer alan etkinliklerdir. Çok sayıda insan çeken bu mekânda toplumsal belleğin oluşması ve simgesel değerlerin hissedilmesi işlevini etkin bir şekilde yerine getirdiğini ve devam ettirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Meydanların çağdaş işlevlerine gönderme yapılabilecek oldukça etkin bir örnektir (Şekil 5.1).

Şekil 5.1 : Her dönemde büyük gösterilere sahne olmuş Prag/ Wenceslas Meydanı (Url-46).

Yaşam biçimine bağlı olarak meydanların gelişmesi bu açık alanların kullanımlarının şekli ile de ilgilidir. Örneğin İslam kentlerinde özel, yarı özel ve kamusal alana hiyerarşik bir geçiş bulunmaktadır (Kuban, 1986). Sosyal amaçlı kamusal alanın bir parçası olarak meydan Avrupa kıtasındaki örneklerine göre daha az önemli bir mekândır ve genellikle dini amaçla ve dini öğretiler için kullanılmıştır.

Kent meydanı açık bir mekân olarak “bol ışık ve temiz hava alınabilecek bir yerdir”. İnsanların kendi özel ve mahrem mekânlarından çıktıkları zaman çeşitli nedenlerle gittikleri bir yerdir. Kullanımına bağlı olarak meydanlar “sivil bir yaşamın merkezi olmuşlar ve uzun yıllar pazaryeri, alışveriş alanı” olarak işlev görmüşlerdir. Sivil yaşam denildiği zaman kavramsal bir karışıklık olmaktadır. Çünkü tarihte halkın gittiği yerler her zaman kendi iradesinde ve sahipliliğinde olmamıştır. Genellikle yöneten sınıfların iradesinde olan kentlerde meydanlar da yönetimlere ait bu simgeleri taşımışlardır. Toplumlarda kentin açık mekânları ile ilgili olarak, kendine ait bir kullanım hakkının olduğu bilinci çok sonraları gelişmiştir.

Her kültür kendine uygun kent meydanını yaratmıştır. Yunan Agorası ve Roma Forumu alışveriş, ticaret ilişkilerinin yer aldığı aynı zamanda politik nitelikli merkezlerdir. Meydanlar içerisinde yurttaşların toplandığı yer olan en demokratik alan “agora” kentin adeta simgesi durumundadır. Bu anlamı ile günümüz kamusal alanının ihtiyacı olan mekânsal bir anlatıma da sahiptir. Meydanlar “toplanma yeri, insanların buluştuğu ve bir araya gelerek düşüncelerini ve tartışmalarını yaptıkları rahat ve özgür bir alandır”.

Birçok meydanda halk kendi “kutlamalarını ve törenlerini” yapmış ve bu alanlarda birlikte bir toplumsal inisiyatif oluşturmuştur. Meydan “merkeziliği ve ölçeği ile

insanları toplama özelliğine” sahiptir. Bu işlevi yerine en iyi getirebilen mekândır. Bu özelliği ile özellikle eski Roma döneminde forum, politik konuşmaların yapıldığı, “fermanların okunduğu, ölüm ve kutlama törenlerinin yapıldığı, çeşitli festivallerin alanıdır. Kilise ve cami gibi dini yapılar etrafında şekillenmiş meydanlar da bu kamusal görevi yerine getirmektedir.

19. yüzyılda işlevsel olarak devletin gücünün göstergesi olan ve askeri devlet yönetimlerini sembolize eden ölçeği çok büyük meydanların yapıldığını görmekteyiz. Meydan burada işlev olarak “orduların ve yöneticilerin güçlerinin gösterildiği, büyük geçitlerin ve ulusal coşkuların yaşandığı, törenlerin yapıldığı bir alandır”. Buradaki sınırlı kamusal anlayışı halkın kendi ihtiyaçlarını gidermekten uzak düşmektedir.

Meydanlar çok eskilerden beri “birçok yarış ve oyunların yer aldığı yerler olmuşlardır”. Hatta ilk meydanların çok önceleri eski oyun ve yarışların yapıldığı alanlar üzerine kurulduğu bilinmektedir. Eskiden bu oyunlar ve yarışların işlevi çok daha önemli anlamlar taşımaktadır. Çünkü toplumsal olarak sınıflar arası bir ritüel, siyasi huzursuzluğun ortaya konulan araçları, toplum içi karşıtlıkların ifadesi bu gösterilerle ortaya konmaktaydı. Örneğin, Bizans Döneminde maviler ve yeşiller arası Hippodrom yarışları ünlüdür. 532 Yılında Bu grupların kapişması sonucu İmparator Justinianus’a karşı Nika ayaklanmasında binlerce kişi ölmüştür (Ortaylı, 1986). Rönesans döneminde meydanlarda genellikle kralın da katıldığı at üstünde mızrak yarışlarında prenslerde yer almaktadır. 12.yüzyılda daha önce atlı şövalyelerin boğalara karşı bir gösterisi olan boğa güreşleri daha çok seyirci çekmeye başlayınca merkezdeki meydan şehir dışına çekilmiştir (Kostof, 1992) Oyunlar eski dönemlerde daha statüsel ve politik amaçlar taşıyan, eğlence ile birlikte yönetimin devamlılığını ve canlılığını gösteren etkinlikler olmuşlardır.

Meydan, özellikle “tesadüfen yaşanan, hesaplanmamış ve düşünülmemiş, kendiliğinden oluşan karşılaşmaların yaşandığı ve yeni keşifler için oldukça zengin olanaklar doğurması mümkün olan bir mekândır”. “Serendipity” denilen bir kavram “tesadüflerin verimliliğini” betimlemektedir. Bir İran’lı yazarın eskiden Serendip olarak bilinen Sri Lanka’da prenslerin yaşadıkları üzerine yazdığı öyküler referans alınarak oluşturulmuş bu kavram, kamu mekânlarının önemli bir işlevini vurgulamaktadır. Bir şeyi ararken başka bir şeyi bulmak, beklenmedik birisine rastlamak vb. (Gökgür, 2006).

Bir kent meydanının “bulunduğu çevrenin kimliğini yansıtıcı ve belirginleştirici” önemli bir işlevi daha bulunmaktadır. Örneğin, kentin her hangi bir bölgesindeki meydanın amacı ve yapısı bir diğer bölgeninkinden çok daha değişik olabilmektedir.

Birçok işlevi yüklenmiş olan meydanların zaman içerisinde anlamı ve işlevlerinde değişimler olmakta, kendi dönemine ait farklılıkları yansıtmaktadır. Bununla birlikte bazı meydanlar geçmişteki etkinliklerini ve işlevlerini gerçek hayatın içinden çıkan ihtiyaçların devamı olarak aynı kalmak suretiyle devam ettirmektedir.

Meydanın işlevleri dönemsel farklılıklar göstermesine rağmen, geçmiş dönemlerde topluma ve mekâna ait kimliğinin ayrılmaz parçası olarak kabul ettiği kimi işlevlerini, daha sonra da simgesel de olsa devam ettirmektedir. Örneğin, Siena Campo meydanındaki at yarışları bir gelenek olarak hâlâ her yıl yapılmaktadır. Bu yarışların artık toplum için nostaljik ve eğlence olarak bir anlamı bulunmaktadır (Şekil 5.2).

Şekil 5.2 : Siena Il Campo Meydanında geleneksel at yarışları (Url-47).

Özellikle günümüz için gerekli olan ve soyutlanmaya, dışlanmaya karşı mekânsal bir önlem olarak, kamu alanları içerisinde yer alan kent meydanı sosyal anlamda etkinlikler ve “iletişimi arttıran öğeleri ile kentlilik kültürünün oluşmasına katkıda bulunmaktadır”. Farklı kültür ve sosyal statüdeki insanların özgürce bir araya geldiği ve çeşitlilik içerisinde değişik etkinliklerle birbirlerini tanımalarına olanak sağlayarak “toplumsal yabancılaşma ve ayrışmayı giderici olmaktadır”.

Kamusal kullanıma açık meydan herkes için ortak bir alandır ve kimsenin özel sahipliliğinde olmadığından “eşit haklarla kullanım olanağı” sunmaktadır. Mekân eşit haklar ve sorumluluklarla paylaşma alanıdır, “demokratik bir ortamdır”.

Meydanların kamusal işlevleri içerisinde yer alan etkinlikler ve gösteriler çerçevesinde çeşitli “sanat faaliyetleri kolayca yer bulmaktadır”. Sergiler, enstalasyonlar/yerleştirmeler, konserler bu mekânlarda günlük yaşamın içine çekilerek belli ölçülerde “eğitim ve rehabilitasyon” işlevini yerine getirmektedir.

Meydan mekânını, “karşılaşan ve sosyalleşen insanlar için toplumsal davranış biçimlerinin öğrenildiği ve denendiği bir okul” gibi de düşünmek mümkündür. Cadde ve sokaklarla kıyaslandığında, içerisinde daha çok vakit geçirilen ve içinde kalınan bir mekân olduğu için, bu amaca daha kolay hizmet etmektedir. Bünyesinde gün içerisinde veya mevsimsel olarak farklılaşan etkinliklere olanak tanıyan meydanlarda değişik yaş ve gruplar için kullanım stratejileri geliştirilmekte ve mekân yeni davranış modellerinin ve işlemlerin alanı olmaktadır.

Meydan “zorunlu günlük ihtiyaçların (alışveriş, yeme içme vb.) giderildiği bir mekân” olmakla beraber, çağdaş işlevleri ile hoşnutluk yaratan “dinlenen, eğlenilen bilgi edinilen, öğrenilen, sürprizler sunan ve aydınlanma sağlayan bir toplum mekânıdır”.

Meydanların yer aldığı kent topraklarının kimin olduğu sorusu ve bu mekânların kamusalılığı çerçevesinde özgürlük alanı olarak nitelenmesi burada paradoksal bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Tarih içerisinde kamu alanı olarak görülen yerlerin, her zaman devlet veya yönetimler tarafından belli ölçülerde de olsa denetlenen, yönetimlerin bir üst güç olarak varlığını hissettirdiği mekânlar olduğu açıktır. Etkinliklerin yönetim gücünü sarsması istenmemektedir, bu nedenle toplulukların davranış biçimlerini etkilemektedirler. En demokratik ve özgür olarak algılanan ve bir esenlik mekânı olarak görülen yerlerde bile bunun kanıtlarına rastlamak mümkündür. Kentte üst sınıfları ve yöneticileri tehdit eden gösterilerin bu mekânlarda oldukça sert bir şekilde karşılandığı ve bastırıcı önlemlerin alındığı bilinmektedir. Bu mekânın toplumsal gücünün anlaşılması bakımından İtalyanların toplumsal gösterilere “movimenti di piazza” –meydan hareketi- denilmesi oldukça ilginçtir (Kostof, 1992).

Güçlü ve adil bir devlet yapısı içerisinde bu tür ayaklanmaların ve gösterilerin çok fazla olmayacağı düşünülürse, meydan uyumlu bir toplumsal etkinlik alanı olarak devletin güvencesinde bir kamu mekânı olarak varlık gösterebilecektir.

Bu mekânların örnekleri içerisinde, bazen toplumu yöneten güçler tarafından düzenlenerek onlara ait simgelerle donatıldığı, bazen topluma ait olan kamu alanlarının özel şahıslara verilerek dönüştürüldüğü, kimi zaman ise çok nadir de olsa özel mülkiyetten alınarak kamu yararına sunulduğu görülmektedir. Meydanlar toplum içerisindeki bu eylemlere bağlı olarak anlam değiştirmektedir.

Toplum için çeşitli etkinlikler ve işlevlerle donatılan kent meydanının, bir şemsiye gibi bütün diğer işlevleri de içine alan kamu mekânının kamu yararına kullanılmasını sağlayan “kamusallık işlevi” nin günümüz için en önemli sosyal işlevi olduğunu söylemek mümkündür. Kent Meydanı kamusal işlevi bakımından da zengin bir sosyal yaşam vadeden “iletişimsel bir kent mekânıdır”. Özellikle içinde bulunduğumuz dönemde sosyal ayrışma ve mekânsal parçalanmışlık ve dağılmanın yaşandığı kentlerde “kamusallık işlevi” öne çıkarmamız gereken bir öğedir. Bu çerçevede kamunun sembolik sahipliğinde, toplumun kendi kendini denetlediği, merkezi yönetim tarafından yerine getirilen bakım, hizmet sektöründen yararlanılan bir model olmaktadır. Kamusal mülkiyet halka ait bir kullanımının devlet tarafından güvenceye alınması anlamını taşımaktadır. Yönetim topluma ait hakların koruyucusu olurken, halk kendi kendini kontrol eden durumundadır. Bu meydanlar toplumun tüm bireylerine açık ve özgürce yararlandığı, paylaşılan mekânlardır.

Kamusallık değerinin etkin bir şekilde gerçekleşmesi için mekânın kamu alanları içerisinde bulunması yeterli olmamaktadır. Bu mekânlarda bir yaşam inşa etmek için bunu destekleyici sosyo-ekonomik ve politik işleyişlerin bu yönde etkin duruma getirilmesi gerekmektedir. Kullanıma yönelik faktörlerin ayrıntılı bir şekilde bu yönde araştırılması gerekli olmaktadır. Kamu yaşamının önemli bir bileşeni olan yerelliklerin içerisindeki çeşitliliğin yok olmamasına dikkat edilmelidir. Özgün öneriler ve sağlıklı sonuçlara bu şekilde yaklaşılmaktadır. Kamusal alanın paylaşılan değerlerin alanı olması ve paylaşılanların mutlaka benzer olmaları gerekmemektedir, farklı görüş açıları ve bakış açılarının çeşitliliğine olanak tanıyan bir iletişim alanı olması beklenmelidir.

Kent toprakları rekabet içerisindeki ekonomik yapıların önemli bir aracıdır ve yatırım alanıdır. Bu nedenle yeniden işlev kazandırılacak olan yerler ve boş alanların kısa dönemli ekonomik işlemlerin yararlanıldığı yerler olmasından ziyade, toplumsal sonuçları iyi değerlendirilerek önlem alınması gereken yerler olmasına dikkat edilmelidir. Bu çerçevede kamu alanları spekülasyon bir yatırım nesnesi olarak

görülmeden, bütüncül bir planlama içerisinde değerlendirilmelidir. Meydan da bu bütünün bir parçası olarak tasarlanmalıdır.

Kamusal işlev sosyal bir işlevdir. Bu işlev değişik fiziki donatılarla birlikte gerçekleşmektedir. Meydanın sosyal işlevlerini kapsayan kamusal yaşamın sağlanması simgesel ve biçimsel öğelerle de desteklenerek gerçekleşmektedir.

5.1.2 Estetik işlevler

Bir kentte beraber yaşayan ve birçok hizmeti, fırsatı ve olanağı paylaşan insanlar beraber olmaktan rahatsız olmadan, mutlulukla ve kolay bir şekilde ortak yaşama katılmalıdırlar. Estetik yaşam bunu gerektirmektedir. Biçimin ifade ettiği anlam bu yönde ortam yaratan bir olgudur. Kullanıcıların eylemlerine cevap veren, görsel tercihlerine uygun düzenlemelerin yaşam niteliğini yükselten bir etkisi bulunmaktadır. Dolayısı ile bu mekânda çevre kalitesi ile birlikte ele alınması gereken estetik kalite, hem içeriksel hem de dışsal nitelikleri ile tanımlanmalıdır. Meydanın biçimsel niteliklerinin kullanıcılar açısından motivasyonu ve uyarımları bakımından nasıl bir estetik oluşuma neden olacağı araştırılmalıdır. Bu duyular güven içerisinde hoşlanma, zevk alma, daha uzun süre kalabilme, tercih etme vb. yargılar oluşturmaktadır. Daha önce kamusal mekânda aranması gereken mekânsal özelliklerden söz edilmişti. Burada esas olan kullanım zenginliği ve çeşitliliği ile insanların toplumsal var oluşlarını güçlendiren bir mekân olarak teşvik edici olmasının sağlanması yönündeki düzenlemelerdir.

Kentteki estetik sorunu açıklayıcı olarak estetiğin bir dalı olan “alımlama estetiği”nden söz edilebilir. Bu görüş de yine bir edebiyat teorisine dayanan kentin okunmasına yönelik bir araştırma alanıdır. Son yıllardaki değişimleri açıklamakta etkili olmaktadır. Hans Robert Jauss tarafından Almanya’daki Konstanz Üniversitesinde geliştirilmiştir. Bu ilişki içerisinde “özne” alıcı anlamındadır ve kent mekânı estetik nesne olarak kabul edilmektedir. Yapıt halk (kamu-publicum) için, fakat edilginlikten uzak etkin bir anlama çözümleme sürecine estetik bir ilgi içerisinde girenler için düşünülmektedir. Mekândaki şeylere karşı ilgi duygu ve düşüncelerinde değişiklik yaratırken haz da vermektedir. Her ilişki kurduğunda özne, yeni deneyimler edinmekte ve bunların sonucunda sürekliliği olan deneyim ufukları içerisinde yapıtı yeniden ve yeniden değerlendirerek daha etkin ve duyarlı bir alımlamaya kavuşmaktadır. Bildiği estetik modelleri yeni imajlar ve modellere

dönüştürerek, sürekli bir öncekini aşan bir estetik ortam geliştirmektedir. Öznede yapıtla karşılaşmadan önce oluşan bir “beklentiler ufku” bulunmaktadır ve bu içinde bulunulan döneme ve ortama ait kültür ile psişik nitelikler tarafından belirlenmektedir. Yapıtla kurulan ilişkiler, Jauss tarafından “beklentiler ufku” olarak isimlendirilen bu ufkun -estetik beğeni ve değerlendirmenin- genişlemesine neden olmaktadır (Tunalı, 1978).

Kentsel mekânı okumak ve onunla iletişim kurarak yaşamak bir bütünü oluşturmaktadır. Algı ve düşünce de bu ilişki içerisinde birbirini beslemekte ve dönüştürerek diyalektik bir devinimi içermektedir. Buradan çıkan sonuçla, kent onu anlayan bir bilinç için vardır ve değerini böyle ortaya koymaktadır. Bilincin estetik dünyadaki tanımı ise her alımlamaya göre farklı estetik yaşantılar ortaya koyma ve aynı yapıt için her seferinde özgün bir yorumda bulunma anlamını taşımaktadır.

Estetik bir yorum sorunudur. Hem üretenlerin hem de nesne ile ilişki kuranların yorumuna dayalıdır. Bu yorumların çeşitliliği, üretenle, algılayanların çeşitli görünümünde ve anlamlarla algılaması estetiğin şaşmaz ve değişmez kurallara bağlı olmadığını göstermektedir.

Kentsel mekânın bir metin gibi okunması, insanın çevresi ile ilişkisini ve iletişimini güçlendirebileceği görüşüne dayanmaktadır. Kentin estetik açıdan okunması neden gerekmektedir? Okuma akıl ve duygunun beraberce katıldığı bir eylemdir. Görünüşün algısından öteye gidilerek ondaki derin ve gizil anlama ulaşmayı sağlamaktadır.

N. Schulz, kentin okunabilir olması için çağdaş özelliklerinin belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Akışkan bir ilişkiyle belirlenen öz ve töz diyalektiği yardımı ile algılanan kent mekânı metin okumalarına olanak sağlayan bir kurguyla, görünen ve görünenin ardında saklı duran arasında gidip gelen diyalektik düşünce ile çelişkilerin aşılması ve örtünün kaldırılıp özün yakalanması sağlanmaktadır. Böyle bir estetik yaşantı insanın kent çevresi ile ilişkiye geçmesini sağlayarak çağımızın bir eğilimi olan “şeyleştirme” ye karşı bir savaş olarak görülmektedir (Schulz, 1980). Kent bir kültür varlığı olduğu için, onu anlamak ve kavramak dilin kendi yapısal özelliklerine bağlı olmayacaktır, Gadamer (1989)’in yaklaşımıyla yapıtın iç dünyasındaki derin özün kavranması gerekmektedir.

Timuçin (2002, s.229), “...*Sanat bireyselde toplumsalın ve evrenselin dile geldiği alandır. Estetikle toplumbilim ilişkisi sıkı sıkıya bir ilişkidir. Toplum her estetik için başlangıç ögesidir. Hatta bazı sanatlar için kurucu ögedir. Her sanat bir toplum içinde, o topluma göre biçimlenir. Çünkü sanatçı da yetkin bilinci ile tam anlamda toplumsal-tarihsel varlıktır...*” demektedir.

Buradan çıkarımla, mimarinin de sanatsal üretim sürecini içine alan bir disiplin olarak, estetik ifadesinde, toplumu başlangıç ögesi olarak alması söz konusudur. İnsan ve mekân arasındaki ilişkinin özündeki estetik ilişki en dinamik ve en zengin estetik yaşantıları oluşturmaktadır. Bu anlamda meydandaki yaşantı da sürekli değişken ve dinamiktir ve dolayısı ile bu ilişkinin canlılığı ve süre giden durumu bile kendi başına estetik oluşumun bir bileşeni olmaktadır.

Estetik kalitenin objektif nitelikleri yetkinlik, ide tür ya da tipe uygunluk, canlılık (anlatım) olarak içeriksel niteliklerle açıklanmaktadır (Tunalı, 1989). Mekânın canlılığı, kendi öğelerinin kendi içindeki dengesiyle birlikte ifade gücünden kaynaklanmaktadır. Meydanın yetkinliği ise kendi niteliklerinin türüne özgü işlevlerine ve amaçsal özüne uygunluğu ile açıklanabilir.

Mekân bir üretim nesnesi olarak farklı algılamaların ve yaşantıların bir aracı olarak değişmez ve şaşmaz kurallarla tanımlanması olanaklı olmayan uzamsal bir oluşumdur. Kentsel estetik işte bu noktada ortak bir dil ve alan yaratmak için uygulanması gereken bir çalışma çerçevesini belirlemektedir. Kurulan bu dil ortak kullanılan mekânlarda etkinleşmekte ve geniş kapsamlı bir değer yaratmaktadır. Kentsel estetik bağlamı özel olarak kamusal mekânlarla ilgili ve bütünselliği sağlayıcı olmalıdır. Adorno’nun (2003) görüşleri yönünde sanatın dünyanın tüm yanlışlarına karşı koyabilen ve toplumsal gerçeğin tümüyle dışında kalabilen değerlere sahip bir örnek alan olarak varlığı, estetiğin işlevini daha kuvvetle ortaya koymaktadır. İşlevselliğe yeni bir yorum getirilerek salt nesneyle bağlantılı olmayan, özne ile ilişkili bir işlevselliği, negatif-diyalektik kurgusuna dayanan bir özne-nesne diyalektiği içerisinde anlamlandırmaktadır. Bu anlamlandırma, nesneye ait özelliklerin öznedeki uyarıcı bir etkiye dönüşümünü sürekli gidip gelen diyalektik süreçte “benimseme” olarak isimlendirir. Aydın (1998), “benimseme, ait olma, tanıma, anlama, sevgi duyma gibi duyguların uyanması nesnenin varlık karakterinden kaynaklandığını ve bunun öznellik boyutu taşıyan haz duygusunun yerini aldığını” söylemektedir.

Dünyanın farklı yerlerinde güzelliği kabul görmüş ve birbirine hiç benzemeyen, insanı etkileyen kentlerin güzelliği, toplumda yaşanan her döneme göre farklı koşullardan etkilenerek ve o dönemdeki ihtiyaçlarla belirlenmekte, fakat kentin bütünlüğü bozulmayarak devamlılığını sağlayan yeni bileşimlerle oluşmaya devam etmektedir. Fakat sadece biçimsel estetik arayışlarla yapılan düzenlemeler genellikle olumsuz olarak sonuçlanmaktadır. Yaşamın devamlılığından ve topluma özgü formlardan kaynaklanan düzenlemeler ihmal edilmemelidir. Güzel kent kavramı insanlarda iyi duygular uyandıran, ilgilerini çeken, bireylerin toplumsallığına katkıda bulunan, kendilerini iyi hissetmelerini sağlayan, rehabilite eden çevrelerin yaratılmasına olanak tanımaktadır. Tunalı (1989), “her estetik olayın bir değer ortaya koymak istediğini ve bu değerın güzel değeri veya ideası (fikri) olduğunu, bu güzel fikri ile estetiği sadece güzele indirgeyen mutlakçı bir görüşten de kaçınmak gerektiğinden” söz ederek estetiğın güzellikten öte kapsadığı alana işaret etmektedir.

Timuçin kitabında Bacon ve Fontenelle’in güzellikle ilgili değerlendirmelerinden söz etmektedir. Fontenelle’nin, “...Ancak güzel vardır ve açıklamayı gerektirmeyecek biçimde vardır. Ne var ki o kendi özellikleri ile vardır...” ve Bacon’un ise “...Tek bir güzel yoktur ki birtakım gariplikler göstermesin, güzel apaçık olsa da çeşitliliklerle doludur, çelişkili bir çeşitliliktir bu. Yapıt da yaşam gibi, bizim duygu dünyamız gibi çelişkilidir...” ifadeleri estetikte “güzel” kavramına yaklaşımlarıdır (Timuçin, 2002, s.11).

Doğan’ın, “...güzellik kavramının tek değişmeyen niteliğinin değişkenliği olduğu...” değerlendirmesi konunun özneliliği üzerine bir yargı olarak düşünülmelidir (Doğan, 2003, s.28).

Estetik olgunun kentle kentlinin ilişkisini kurabilmede giderek daha da büyük önem taşıdığı Lang (1988) , Nasar (1988) , Kaplan (1982) gibi birçok kuramcı ve deneysel araştırmacı tarafından ifadelendirilmiştir. Estetik, kurallarının net ve açık bir şekilde tanımlanmasına izin vermediği için, hala gizemli bir konu olmaya devam etmektedir. Fakat çeşitli varsayımlara dayanan psikolojik ve estetik olgular hem bireysel hem de toplumsal olarak denenmektedir. Örneğın Wohlwill (1976), insanların kentsel estetik kalite hakkındaki yargılarını estetik değerin hoşlanma ve ilginin bir karışımı olarak analiz etmiştir. Bunun aynı zamanda ek bileşenleri de bulunmaktadır. Mekânsal davranışların estetik kalite ile yakından ilişkili olduğu uygulamalı estetik çalışmalar ile de kanıtlanmıştır. Bu konuda Lowenthal (1972), Locasso (1988), Minz (1956),

Ulrich (1983), Berlyn (1971), Canter (1969)'in çalışmaları bulunmaktadır (Nasar, 1989).

Bir başka araştırmada ise çevresel estetik etki hoşluk ve uyarılma –heyecan verici ve sıkıcı olmak üzere ortogonal bir şema üzerinde değerlendirilir. Ward&Russel (1981)'in çevresel etkinin boyutlarını gösteren şemasında birbiri ile ilişkili üç içsel/psikolojik etkiden söz edilmektedir, bunlar; (i) değerlendirme, (ii) heyecan ve gerilim, (iii) sıkıntı olmak üzere belirgin ana faktörlerdir. Nasar (1988), estetik değerin mekâna ait dört değişkeninden söz etmektedir, bunlar: (i) derleyici-birleştirici (İng.collative), (ii) düzenleyici, (iii) psiko-fiziksel ve (iv) ekolojik/çevresel içeriğe ait olan değişkenlerdir.

Birleştirici-yan yana bir araya gelen- değişkenin karmaşıklık (bilgi ve veri karşılaştırmasına dayanan), yenilik ve sürpriz (nesneden beklentiler ve objeler arasında yapılan karşılaştırma), uyumsuzluk ve belirsizlik, çatışma gibi boyutları bulunmaktadır. Düzenleyici bileşeninse bir yapı kurarak belirsizliği ortadan kaldırıcı nitelikleri içerdiği söylenebilir. Tertip, bütünlük, tutarlılık, netlik ve rekabeti içerisinde bulundurur. Psiko-fiziksel değişken ise ölçek, büyüklük, parlaklık, renk ve tezat gibi konuları ifade etmektedir. Ekolojik boyut işin biçimsel özelliğinden çok içeriksel durumu belirtmektedir ve aynı zamanda doğallık, mimari tarz, çevresel zararlılar, (elektrik trafoları, gerilim hatları, sinyalizasyon vb.) gibi rahatsız edici unsurları da kapsamaktadır.

Çevresel psikoloji çalışmalarını da kapsayan bu konu nesneden kaynaklanan verilerle, özneye ait öznel değerlerin birlikte zihinsel işleme girdikleri bir süreçtir. Özellikle son yıllardaki psikoloji ve nöropsikolojideki gelişmeler deneysel estetik konusu üzerinde daha çok çalışma olanağı yaratmıştır. Psikolojik olgulara ait varsayımlar bireysel ve toplumsal olarak yapılan deneysel araştırmalarla test edilmektedir. Anlam ve biçim arasındaki birleştirici ilişki semiojik yaklaşıma göre işaretle olanaklıdır, farklı unsurların farklı yerlerde ve koşullara bağlı olarak değişik anlamlar taşıması söz konusudur.

Wholwill'in (1976) bir çalışması profesyonellerle halkın çevresel tercihlerinin bir birini tutmadığını göstermiştir. Estetik ilişkide mekânı tasarlayanlar ve mekânı algılayanlar arasındaki değer sistemlerindeki farklılık amaç/ve yorum ilişkisindeki iletişimi gerektirmektedir. Bu anlamda mekân fiziksel ve psikososyolojik süreçleri

içeren “amaçlı bir nesne” olarak ayrıca, rastlantısal ve potansiyel süreçleri içeren ”şematik bir nesne” olarak kabul edilmektedir (Tunalı, 1989).

Estetiğin olgusal niteliğinin insanlara sağladığı yararları Berlyn’in (1974) çalışmalarında yer alan “sanatın insanlara sağladığı yararlarla” örtüştürmek mümkün gözükmemektedir. Estetik deneyimde dört işlevden söz edilmektedir. Bu işlevler “meydan” için de geçerlidir;

- i. Memnuniyet sağlama. Neşe veren ve haz duygusu uyandıran bir çevre motive edici ve yapıcı, yaratıcı etkilerle yorumlanan davranışlara neden olabilmektedir.
- ii. Bilgi verme: Çevrenin yeniden biçimlendirilmesi, biçimin değiştirilebilmesi ve simge haline getirilebilmesine ilişkin yöntemler hakkında bilgi vermek.
- iii. Bilgi işleme kapasitesini uygulama alanına sokma: Duyusal veriyi saklamaya, görsel birikim sağlamaya ve gerektiğinde onu kullanmaya yönelik bir kapasiteye sahip olan bireylerin deneyimlerini daha farklı formlara yeniden kolaylıkla uyarlayabilmektedir.
- iv. Kişilik geliştirme ve kimlik duygusuna sahip olabilme: Çevre ile kişiliğin gelişmesi arasında dinamik bir ilişkinin varlığı, her kültür grubunun içinde bulunduğu fiziksel dünyasını kendisine özgü bir şekilde yorumladığı bilinmektedir.

Işık, kimlik sorunsalı ile ilgili olarak mekânı öne çıkaran anlayışla “...kimlik her an oluşum halinde, hiç bir zaman tanımlanamayan bir süreçtir. Kimlik kaygandır ve her an yeniden kurulur; sabit bir konum değil, tersine dünyayı ve kendimizi tanımladığımız geçici bir platformdur. Kimliğin oluşumunda farklılık temel bir rol oynar, çünkü kimlik ancak başka kimliklerle olumsuzluk ilişkisinde, başka kimliklerle farklılıkların kalıcılaştırılması yoluyla kurulabilir. Kimlik ve kimliğin var olmaz koşulları birbirinden ayrılamaz...” (Işık, 1994, s.26) demektedir. Bu anlayışla mekânsal pratiklerin farklılığın oluşumunda temel bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Mekânlarda başkaları ile girilen ilişkilerde kimlikler kurulabilmektedir. Belirli mekânlar başka kimliklerle aramızdaki farklılıkların bilincine varmamızı engelleyeceği gibi bu bilinci arttırıcı bir rol de oynayabilir.

Heath (1988), “düzen ve karmaşıklık” faktörlerinin mekâna ait en belirgin estetik özellik olarak tanımlamaktadır. İnsan deneyimlerinin ihtimalli ilişkilerine dayanan deneyler sonucunda estetik işlevsellik arttırılmak istenmektedir.

Nasar’ın (1988) “kentsel simulasyonlar” olarak fotoğrafa dayalı deneysel bir araştırmasında, slâyt veya fotoğraflardaki peyaj ve kentsel bir manzaraya bakan insanların verdikleri tepki ile aynı manzaraların gerçek görüntüsü karşısında da benzer uyarı ve duyumsamalar içine girdiklerini kesin olarak saptamıştır. Bu deneyler sonucunda birçok çıkarımlarda bulunmak mümkün olabilmektedir. Örneğin, çevrenin görsel özellikleri işitsel özelliklerine baskın gelmektedir, görüntü ile ilgili kişisel yargılarda işitsel ortamın etkisinin az olduğu belirlenmiştir.

Bir başka fotoğraflı deneyde iki ayrı çevredeki uyarım ölçütünün dikkat çekici olarak aynı olduğu saptanmıştır. Dikkate değer bu algısal ölçütler doğallık (yapısal veya kentsel, insan yapımı kalite), karmaşıklık (görsel zenginlik, süsleme, uyarım yoğunluğu), duruluk ve yalınlık, açıklık, ferahlıktır (mekânsal açıklık). Bu çalışmalar sosyal ve kültürel olarak farklı gruplar ve bölgelere göre ve farklı arazi kullanımlarına göre çeşitlenerek yapılmaktadır.

Bu çalışmaların bir kentin tahmin edilebilir olması, okunabilir olması, yön bulmadaki etkisi, anlamlandırılması gibi konular bakımından yararlı olması beklenebilir; fakat bu algılananların aynı zamanda güzel bir etki de yapacağı anlamına gelmemektedir.

Kentteki estetik kalitenin pozitif duyumlara neden olduğu bilinmektedir. Güven duygusuna neden olan hoşlanma, haz duyma gibi yargılar daha sonra oluşmaktadır. Burada güzellikle ve hoş duyumsamalarla ilgili değerlendirmenin algılanan estetik kalite ile ilgisi bulunmaktadır.

Deneysel araştırmalar estetikle ilgili kavramları veya olguları toplumsal olarak sınamakta ve bunların gerçekliklerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu konuda örneğin Maser(1985) beğeni, haz ve algılama ile ilgili bazı çıkarımlarda bulunmaktadır;

- i. Estetik deneyimde başlangıç noktası olabilecek etkilerin çekici (hoşa giden) olabilmeleri için kolay akılda kalabilen, çağrışıma yol açan bir güce sahip olmaları gerekmektedir (Gestalt’ın iyi bilinen, şekiller ve üretken formlar daha kolay algılanır ilkesi).
- ii. Estetik üstünlük derecesini yansıtan, haz veren koşulların belirli aralıklarla bir araya gelmesi ve bütünü yansıtan değerlerin açık ve net olarak algılanması

sonucu zevk alma, memnuniyet duygusu ortaya çıkmaktadır. Sözelimi, açık/koyu değerlerin veya doluluk/boşluk etkisi veren öğelerin dengeli bir kompozisyonu güçlü bir “ritm” duygusu yaratarak beğeni sağlayan koşulları ortaya koymaktadır.

- iii. “Çeşitlilikte birlik” etkisi, insana daima haz veren, heyecan ve devinim kazandıran bir ilke olarak kabul edilmiştir.
- iv. Çağrışımla ilişki kurulabilen bilgiler, içerik ve biçim arasında anlamlı bir bütünü yansıtıyorsa estetik algılama kaçınılmaz olarak gerçekleşir. Estetiğin içerikle ilgili bir güzellik sorunu olduğu konusunda da birleşen birçok kuramcı vardır.

Günümüzde kentler büyümekte, kentsel nüfus sürekli artmaktadır. Böyle kentlerde eskiden olduğu gibi, bütünsel bir estetik düzenleme yapmak güçleşmiştir. Kentte yaşayanlar boyutsal nedenlerle, içinde bulundukları kenti bir bütün olarak algılamaktan uzaklaşmışlardır. Buna yanıt olarak, kent parçalarında ifade bulan estetik arayışlarla bireye ve topluma ulaşabilmektedir. Estetik kentsel deneyim, Aydınli (1993)’nın “estetik deneyimle” ilgili söyledikleri ile paralellik kurularak, insanların çevresi ile diyalektik bir ilişki içerisinde kentin içine çekilerek onunla tinsel olarak bütünleşmesi demektir. Bireylerin estetik ortam ile ilgili değer yanıtları sahip olunan duyuşsal ve bilişsel birikimlerin de etkisiyle somut bir hale dönüşmektedir. Bu yönde mekân “amaçlı bir nesne olarak rastlantısal ve fiziksel süreçlerle deneyimlenen “şematik bir nesne” olarak değerlendirilebilir.

Kent estetiği çevresel estetik konusunun içerisindeki çalışmalarda da yer almaktadır. Estetik bir kent çevresinin düzenlenmesi orada yaşayanlar, uzmanlar, sanatçılar ve yöneticiler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunun anlamıysa, “kent” güzel sanatların diğer alanlarındaki gibi sadece bir sanatçı etkinliği olarak değil, birçok kişi tarafından yaratılan ve aynı zamanda tüketilen, canlılığı olan organizmik bir bütünlüktür. Bu etkinlik geçmişe ait olaylar ve mekânların oluşturduğu bir yaşanmışlık fonunu ve katmanlarını da beraberinde saklamaktadır. Bu katmanlar her zaman yeni oluşumları etkileyecektir. Kent mimarlığının en önemli işlevi ise bunları gözeterek yeni önermelerde bulunmak olmalıdır. Kentsel tasarım kavramı da bu anlayışla, her kent parçasının özel olarak ele alınmasını ve kentin genel bütünlüğünü bozmayacak şekilde tasarlanması süreci olarak değerlendirilmelidir.

Doğan “...*Hiçbir çağ, atalarının yapmış olduğu güzel şeylerle yetinmez, isteklerinin ölçüsüne göre, kendine kalan güzellik geleneklerinden açıkça ve bir hayli ayrı olan başka şeyler çıkarır ortaya...*” sözüyle Doğan (2003, s.28) estetiğin tarihselliğine dikkat çekmek istemektedir. Geçmişe öykünmenin ve tekrarının, yeni uygulamalar için bir yöntem olmadığı kabul edilmeli, kendi temelleri üzerine kurulan yeni, özgün ve yetkin öneriler ortaya çıkmalıdır.

Kent estetik güzel bir yapıt olarak değerlendirildiği zaman bir bütünlükten de söz edilmektedir. Fakat bu zor sağlanan bir bütünlüktür. Her parçanın ve her katmanın bir arada bulunması, mekânın anlamsal ve içeriksel bütünlüğünün sağlanmasını birbiri ile kaynaşmasını gerçekleştirememektedir.

Kentin her bölümünün bütünle ilişkisi önemli olmaktadır. Bu ilişki sadece matematik kurallarla açıklanabilir bir şey değildir, estetik anlamlandırmalara doğru bir yönelimi gerektirmektedir. Bu değerlendirmeler içerisine hem matematiksel kurallar, hem de başka unsurlar bulunabilir. Bir bütünün özgünlüğü onu oluşturan elemanlarının etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır ve bu ilişki çoğu zaman doğrusal değildir. Bütünlerin karmaşık yapısını açıklamaya bazen bilimsel açıklamalar bile yeterli olamamaktadır (Timuçin, 2002).

Son yıllarda kaos teorileri, karmaşık uyum sistemleri gibi alanların gelişmesi bu nedene dayanmaktadır. Bu yaklaşımlarda indirgemeci bir yaklaşımın tersine, /olgularda bütünün en basit parçalarına dek izlenebilecekleri, buna rağmen parçalardan yola çıkarak bütünlükte görülen davranışların ise kolaylıkla öngörülemediği fikri bulunmaktadır. Bir bütün her zaman parçaların toplamından oluşmamaktadır, o toplamdan daha farklı bir anlam ifade etmektedir.

Bu durum özellikle büyük kentler için geçerlidir. Kente ait ayrı ayrı parçalar her zaman kentin bütününe algılanmasına yetmemektedir, parçalar bütünü göstermeyebilir ve kentin bütünü diğer bölümlerini açıklamakta yeterli olmayabilir. Özellikle son yıllarda ekonomik işlemlerle büyüyen ve arazileri birer rant kaynağı olan şehirlerde ölçeğin büyümesi, gelişimin denetlenemez durumu parçacı çözümlere yönelmekte, sonuç daha da karmaşık hale bürünmektedir. Artık kentin bir bölümünde dolaşırken kentin bütününe ait bir imgeye sahip olunamamaktadır. Algıların dışına taşmış ve bilişsel olarak şeması zor kurulan bir yapıyı ancak sezgiler aracılığı ile kavrayabilmek mümkün olabilmektedir.

Kenti tasarlamak, dolayısı ile meydana tasarlamak diğer tasarımlardan çok farklı bir çalışma alanını oluşturmaktadır. (Günümüz kentlerinde bu algılama bütünlüğünü sağlamada başka ortamlardan da yararlanılmaktadır. Kent rehberleri, sanal ve veya gerçek iletişim ortamları, ses/müzik, koku, tadlar vb. kenti okuyan bireyi kentin mimarisi ve estetiği hakkında bütünleştirici bilgilerle yüklerler.) Bu büyük ölçeğin çeşitlilik içerisinde bütünlüğünü bozmadan yapılan uygulamalar başarılı olarak görülmektedir. Çeşitlilik anlatımı zenginleştirmekte fakat parçalanma, dağılma potansiyeli taşımaktadır. Parçaların birbirleri ile ve tümel yapı ile ilişkileri, özel bir hüner ve uğraşın sonucunda kurulmaktadır. Tek olarak ele alınan her tasarım unsuru kentin içerisinde yalnızlaştırılmış, erişimi ve kavranması güç bir hale bürünmüştür. Bu durum kamu alanları için olursa, durum toplum için daha da olumsuz sonuçlar doğurmakta, kent yalnızların ve yalnızlaştırılmış imgelerin toplamı olarak dağılıma yaklaşmaktadır. Her kent parçası, kentin bütünlüğünü sağlayıcı bir biçimde tasarlanmalıdır. Bu parçaların bir araya gelişi ister uyum ister tezatlıkları ile doğal bir armoni yaratmalıdır. Birbirleri ile uyum içerisindeki parçaların bütünlüğü estetik sonuç vermektedir. Kentin çok parçalı olması bütünün tutarlılığını bozmayabilir aksine bir anlam zenginliği oluşturabilir. Fakat asgari düzeyde bile olsa en azından anlamda saklı ortak bileşenler bulunmalı, bu düzeyde iletişimi sağlayıcı geçişlerin kurularak parçalar halinde dağılma önlenmelidir.

Bir kent çok sayıda kişi tarafından üretilen büyük bir sanat yapıtı gibi düşünülebilir ya da küçük küçük sanatsal çalışmaların bir araya gelerek ve iç içe geçerek, tıpkı bir yap-boz oyununun oluşturduğu bütünlük içerisinde anlamlarının da görüntülediği bir yapı gibi görülebilir. Ayrıca, kentsel estetik algı farklı beğenilerin oluşturduğu bir bütünsellik anlamına da gelebilen bir olgudur. Daha önceki birçok kuşağın etkinliklerinden oluşan kentte bütünleşme koşulları adeta bir ortak beğenin ürünü gibi bir araya gelirse güzel kent imgesine yaklaşılmaktadır. Kent zamana yayılan tutarlı bir ortak beğeni ürünü olmalıdır. Bu durum tartışmasız olarak zor gerçekleşmektedir. Yetkin bir şekilde düzenlenmiş bir kentsel mekân yakınındaki hoyrat bir oluşumla bir arada bulunduğu, kent bütünsel değeri ve estetiğinden uzaklaşmaktadır (Timuçin, 2002). Sözü edilen bütünlük sadece nesnel varoluş ile ilgili değildir. Benimseme, ait olma, duygusal ilişki kurabilme gibi psikolojik gereksinimleri sağlayan bir bütünlükle de ilgilidir.

Kentin canlı yapısı içerisinde, estetiğin özne açısından da yani kentte yaşayanlara ait algılama, içselleştirme ve değişme süreci olması nedeni ile sürekli devinen ve değişken bir durum olduğu açıktır. Estetik hiçbir zaman durağan bir yaşantı ve obje-suje ilişkisi değildir, değişkendir, diyalektiktir. İnsanların duyuları ve algıları fiziki ortamı ve o çevredeki eylem örüntülerini belirlemektedir. Estetik fenomen duyusal ve zihinsel işlevlerin kentin fiziksel ortamı ile kurduğu ilişkide gerçekleşmektedir. Estetik bir yaşantı ile kent mekânı, kullanıcı için haz veren estetik yaşamın duyumlarını yaratarak anlamlı olmaktadır.

Bugün büyük metropollerde ekonominin ve endüstrinin büyümesi ve nüfuslarının artmasıyla yaşam güçleşmiş, insanlar böyle büyük bir çarkın içerisinde özgür ve mutlu bir şekilde yaşayamamaktadır. Tunalı (2002, s.39), bu ortamı mekânistik bir çevre olarak nitelemekte ve “...insan kenti yaratmıştır, ama aynı kent kendisini yaratmış olan insana özgür bir varlık olarak yaşama olanağı vermemektedir...” demektedir.

Böyle bir ortamda çevrenin gelişiminin sanatsal bir nitelikte düzenlenmesi zor olmaktadır. Bunu sağlamak için insanlar nostaljik bir biçimde geçmişteki yitirilmiş değerleri yeniden canlandırmaya çalışmakta veya restorasyon gibi konular ön plana çıkmaktadır. Asıl olan yeni olanı ve bugünü oluşturmaktır. İnsan geçmişte yaşayamaz ve yaşadığı döneme ait kültürün güncel bir varlığı vardır. Tarihi mirasın farkındalığı önemlidir, fakat önemli olan içinde bulunduğumuz ortamdaki kaçmaya çalışmadan yeni çözümlerin nasıl üretileceğidir. Bu ise kentsel estetiğin bir başka açıdan değerlendirilmesidir. Örneğin, böyle bir çalışmayı yapmış olan Bauhaus geleneğinde, insanı makine ile uzlaştırma çabası vardır, işlevsel ve endüstriyel ürünlere estetik bir nitelik yükleyerek, çevreyi insanlaştırma gayreti vardır, fakat soruna tümüyle yeterli olmamıştır.

Bunun için bir yol olarak kentin artık bütününü bir sanat eseri gibi düşünmek ve her parçasını bir tasarım objesi olarak kabul etmek gereği vardır. Kentsel tasarımın ana çıkış noktası budur. Bu süreç tüm estetik duyarlılığı olan ve ilgili kişilerin katıldığı bir etkinlik olacaktır. Estetik düşünme yeteneğine sahip kişilerin yönlendireceği çalışmalar kentin tüm mekânları ve ara yüzleri için olacaktır. Böyle çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Tunalı (2002 s. 41) “...Kentsel mekân bir peyzaj olarak doğa içerisinde ve ona alternatif olarak, rengi dokusu, biçimi, ışığı ve en önemlisi taşıdığı anlam ve simgesel değerleri ile bir sanatsal yaratım olacaktır. Ancak böyle

mekânlarda insanlık özgür duyum ve düşüncesini gerçekleştirebilecektir...” demektedir.

1960’larda Kevin Lynch (1960)’in çalışmaları tasavvur edilebilen (İng. imageable) ya da okunabilen (İng. legible) kent kavramları üzerine somut özelliklerin araştırılmasına dayanmaktadır.

Geleneksel kentlerde algılanan estetik haz ve duyumsama aslında yaşamın kendi içinden gelen uyum ve çelişkilerden doğmaktadır. Burada kentin toplumsal yaşamının kendi gerçekliğinden kaynaklanabilen kolay okunabilirliği vardır. Fakat endüstri sonrası kentlerde insanlar uzman işi planlamaların dayattığı mekânlarla iletişime giremediği için estetik görünüşünü ve değerlerini de zamanla kaybetmektedir.

Günümüzde dikkat edilmesi gereken ise artık kent mekânlarının pazarlanan ticari bir meta olarak görülmesiyle, bu mekânların kolay tüketimini sağlayan çekiciliklerle donatılarak mimarlığın da tüketilen bir araçsal nesne durumuna düşmesidir. Yaratılan imaj ve anlamlarla geçici ve sahte görsellikler sunulmaktadır. Burada yerel değerlerin yüzeysel olarak pazarlanabilir hale gelmesi, ilgi çekmek için otantik değerleri kopyalayarak kullanmak sadece geçici ve kolay tükenen hazlar yaratarak yaşantının içinden kaynaklanan bir kurguya dayanmadığından, estetik bir yaşantı gerçek anlamda sağlanmış olmamaktadır. Taklit her zaman bir etik sorunu da beraberinde getirmektedir. Küreselleşen dünyada yerel değerlerin de canlanarak ortaya çıkmasıyla oluşan gerilim içerisinde, estetik yaşantının ekolojik ve etik değerlendirmeleri gerçekleştirilmelidir. Kentte oluşan estetik kalite kişilerin kentteki rolleri ve kimlik biçimlerine bağlı olarak fiziksel düzenlemelerin de etkisi ile artacak veya kısıtlanacaktır. Sahnenin hem “sahne önü” hem de “sahne arkası” yani kulisi bulunmaktadır. Meydanlar, bulvarlar, tarihi mekânlar metaforik bir yaklaşımla sahnenin önü kabul edilmektedir. Sahnenin önü görünen yer olduğundan biçimsel davranışların sergilendiği yerler olurken, sahne arkası olarak nitelenen örneğin varoşlarda, fabrikalarda vb. davranışlar daha az derecelerde biçimsellik taşımaktadırlar (Prohansky, 1978). Kentsel sosyal mekânların önemi aynı zamanda biçimsel davranışların yoğun olarak ortaya çıktığı yerler olmaları nedeniyle.

5.2 Kent Meydanında Fiziksel-Biçimsel Değerlendirmeler

Meydanın fiziksel işlevi, dışsal biçimsel yapısı ve kentte konumlanması ile oluşmaktadır. Bir kentsel mekânda ve buna bağlı olarak meydanda estetik kalite, bütün ve onu oluşturan parçalar arasındaki dinamik bağların ve ilişkilerin bir araya geliş biçimi ve bunların ifade ettiği içsel bir değer olarak estetik anlamı ile elde edilmektedir. Bu bölümde, herhangi bir açık alanın meydan olarak nitelenebilmesi için temel özellikleri estetiğin kabulleri içerisinde tanımlanmaktadır. Bu unsurlar diğer mimari kuralların açıklayıcılığı ile de birleştirilerek meydan kurgusu oluşmaktadır.

5.2.1 Fiziksel-Biçimsel nitelikler

Meydan mekânsal özellikleri ile kentin genel organizasyonunu olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Daha önce de sözü edildiği gibi sosyal ve fiziksel işlevleri birbiri ile iç içe geçmiş durumdadır. Çünkü böylesine alansal bir kapasitesi olan mekânın kentte konumlanması ve biçiminin yarattığı etki sosyal bir etkiye dönüşebilme potansiyeli taşımaktadır. Meydan kendi biçiminden kaynaklanan veya biçimine ait fiziksel özelliklerinin taşıdığı işlevlerinin yanı sıra kentteki konumlanması ile de işlevsel bir nitelik kazanmaktadır. Mimari olarak biçimsel kurgusu ise mimarinin biçimsel normlarıyla herhangi bir mekânı incelemekle yetinen eski anlayışlar ve doktrinler yerine, toplumun mekânla girdiği etkileşimle bağlı davranışlarını da inceleyen ve önemseyen yeni estetik teorilerle açıklanmaktadır.

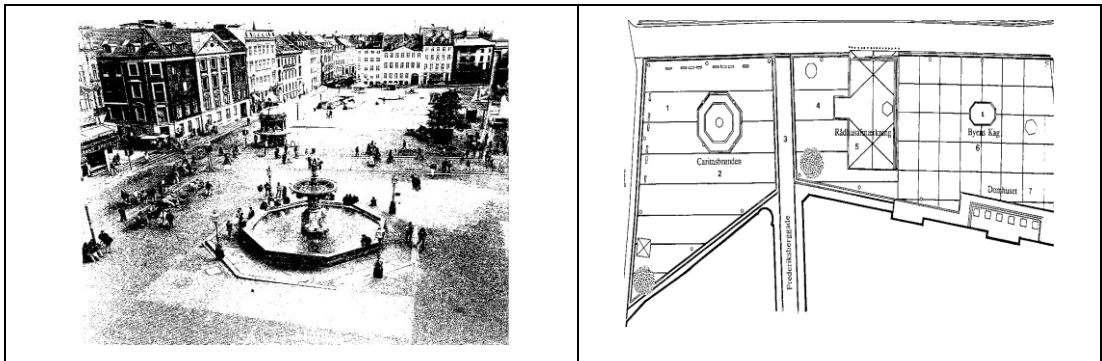
Kent içerisinde toplu olarak kitle ulaşım araçlarının yer aldığı ana hatların yakınında veya üzerinde bulunan, dolan ve boşalan meydanlar, bu “yoğunluğun yükünü alan” genel olarak canlı mekânlardır. İnsan ve araç yoğunluğunun yakınında olması meydanın canlı ve hareketli olmasını sağlamak ve kentin yoğunluğunu olumlu bir yöne çevirerek, kent yaşamının pozitif bir deneyimle devamlılığını kolaylaştırmaktadır.

Meydan mekânını etkileyen çevrilmişlik derecesi, kuşatan yapıların zeminle ilişkileri, bu yapıların cephe karakterleri, genişlik, yükseklik, tekrar eden unsurları, mimari ayrıntıları, meydanın merkezilik özellikleri, sanat öğelerinin, mimari ve yapısal malzemelerin nitelikleri, diğer kamu alanları ile olan bağlantıları (caddeler, sokaklar ve diğer açık alanlar), kendi oranları (en, boy, yükseklik, ölçek, optik ilişkileri, simetri, ritim, denge) gibi unsurları ile biçimsel bir anlatıma kavuşmaktadır.

Döneminin önemli kuramcılarından olan Lynch'e (1960) göre "meydan" bir kentte küresel veya yerel sistemin -düğüm noktası, merkezi- olarak nitelendirilmektedir. Çevresel imaj kapsamında yaptığı çalışmalarda meydanı, "çevreyi algılayan bireyin istediği zaman gidebileceği stratejik bir nokta (yer)", gezintisi sırasında gittiği veya ayrıldığı, yoğunluğu olan bir odak olarak görmektedir.

Kente ait bireylerde oluşan bilişsel şemalarda ,(buna zihinsel haritalar da denmektedir) çevrenin ilgi çekici ve uyarıcı bir nitelikte olması durumunda birer odak noktası oluşturduğunu saptayan araştırmalar yapılmıştır. Estetik özellikleri bakımından nitelikli yerler "landmark" (merkez-odak) olarak bireylerin eylem sistemleri üzerinde önemli bir işleve sahiptir (Nasar, 1988).Buradan da anlaşılaacağı üzere meydan genel olarak kentin mekânsal düzenlenişinde "stratejik bir eklem olmaktadır, cadde ve sokakları, aynı zamanda yapıları kendi çevresinde örgütleme potansiyeline sahip bir mekândır".

Meydanın işlevsel öğelerinden bir diğeri de, "kent içerisinde yayalaştırma oranını arttırmasıdır". Bu alanlar trafiğin girmediği veya sınırlı olarak girdiği, insanların otomobilsiz olarak zaman geçirdikleri ve çeşitli ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerdir. Birçok yerde bu alanlar, trafikten arındırılarak kente yeniden yayalaştırılmış bölge olarak kazandırılmıştır. Kopenhag Gammeltorv/Nytorv Meydanları bu uygulamaya bir örnek olarak verilebilir. Önceleri büyük otopark alanları olan yerlerde şimdi insanların vakit geçirdiği kahvehane, restoran gibi mekânlar açılmış ve rekreasyon/eğlendirme amacıyla kamunun kullanımına sunulmuştur (Şekil 5.3).

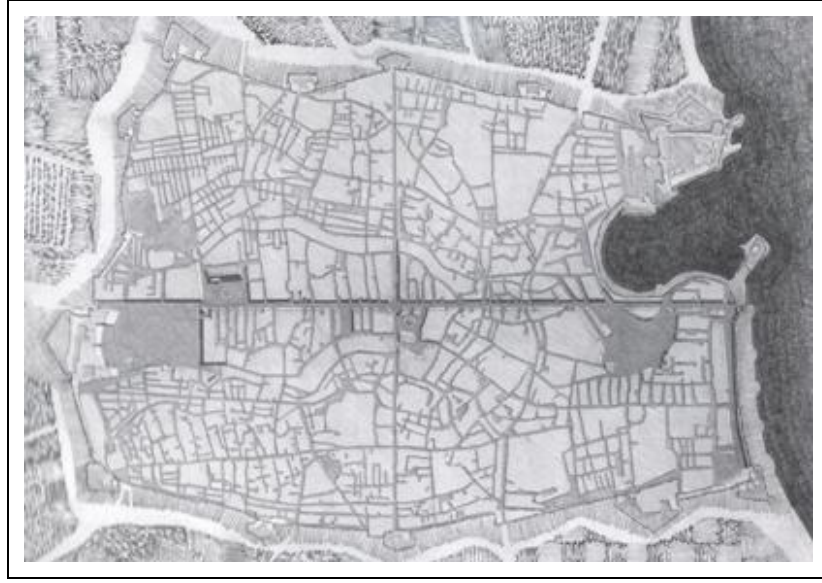

Şekil 5.3 : Kopenhag Gammeltorv/Nytorv Meydanları (Topos, 2002).

Meydanların genellikle “kendisine bağlanan cadde ve sokakların yoğunluğunu etkilemesi” kaçınılmaz olmaktadır. Meydan kullanımını etkileyen veya meydan kullanımından etkilenen fiziksel faktörler arasında “kullanıcı yoğunluğu, yaya-araç trafiği ilişkisi, arazi kullanımı, dağılımı ve çeşitlilik” fiziksel faktörlerdir. Bunlara bağlı olarak meydanların yerleşimi önem taşımaktadır.

Meydanlar kentlerde genellikle merkezi konumda olmakla beraber, bu durum bazen değişiklik göstermektedir. Genellikle bir deniz veya akarsu kenarında konumlanmış olan kentlerde, limana yakın meydanlar vardır, eski Milet agorası antik dönemlere kadar uzanan bir örnek olmakla birlikte yakın döneme ait buna benzer örnekler de bulunmaktadır. Ayrıca kent girişlerinde yer alan meydanlarla birlikte, ulaşım yolları üzerinde veya kesişimlerinde yer alan meydanlar vardır. Eskiden İslam kentlerinde olduğu gibi sur dışlarında kentin bir uzantısı olarak ona eklenmiş meydanlar da bulunmaktaydı. Daha sonraki bazı örneklerinde görüldüğü üzere kent dışında yer alan meydanların kentin büyüyüp gelişmesi merkeze doğru çekilmesi kaçınılmaz olmuştur. Eski Truva ve Sümer şehirlerinde ise şehir girişlerindeki meydanlarda toplanılmaktadır. Meydan işlevlerine bağlı olarak kentte yerini bulmaktadır.

Kimi kentlerde meydan sayısı birden fazla olduğu için kentte hiyerarşik bir şekilde yer almakta ve kent içi ulaşım sistemini de etkilemektedir. Eskiden birbirine bağlı Roma Forumları ve Barok kent düzenlemeleri bu sistemlere örnek gösterilebilir. Rönesans dönemi ile başlayan ızgara kent planlarından sonra uygulanan ve özellikle Barok dönemin alansallığı ile artan meydanlar sistemi daha sonra Haussmann ekolü ve diğer plancılar tarafından daha sonra da benimsenerek kent sistemlerinde uygulanmıştır. Eskiden günümüze kadar gelen bu meydan dizilimleri ve onları bağlayan caddeler sisteminin bazı kentlerde hala kentin ana omurgası olarak devamlılığını sürdürdüğü görülmektedir. Örneğin Paris, Roma, kentleri meydanların bağladığı ana ulaşım arterlerine sahiptir. İtalya’da Palermo şehrinde saraydan denize uzanan Vittorio Emanuele Caddesi üzerindeki altı meydan bu sistemi gösteren iyi bir örnektir (Şekil 5.4).

Şekil 5.4 : Vittorio Emanuele Caddesi boyunca dizilen meydanlar (Kostof, 1992).

Bu sistemin benzeri bir anlayışla, meydanları kentteki bütünsel bir planlamanın unsuru olarak gören yaklaşıma son yıllardaki bir örnek olarak Lyon kenti yönetimi, var olan cadde ve meydanların üzerine her yıl on adet irili ufaklı açık alan ve meydan düzenlenmesi yapılması kararını alarak kenti tasarlamanın ne kadar önemli bir işlevi olduğunu kanıtlamak istercesine bu projeleri gerçekleştirmektedirler. Bu kapsamlı kent projesi 1989 yılında plancılar, mühendisler ve belediyenin birçok biriminin katılımı ile başlatılmış ve yürütülmektedir (Topos, 2002). Meydanlar kentin bütünsel sistemine uygun olarak tasarlanmakta ve devamlılığı görsel ve işlevsel olarak kent içerisinde oluşturulmaktadır.

Özellikle son yıllardaki kentsel yenileme projelerinde önemle üzerinde durulan meydan mekânı yenileme projelerindeki konumları ile sosyal işlevlerinin yanı sıra “kent imgesinin güçlendirilmesi” bakımından değerlendirilmektedir. Çevresel imaj oluşturan bir öge olarak meydan, Krupat’a (1988) göre “güçlü bir çevresel imajla, insana duysal güven hissi vermekte ve insanlar arasında iletişimi kolaylaştıran ortak değerler ve simgeler üretmektedir”.

Kentlerde sürekli bir devinimle oluşan ve kendi içinden yeni oluşumlarla çıkan kültürün kendine ait değerleri de belli biçimlerle kendini göstermektedir. Bu biçimler meydanın fiziki işlevlerini de belirleyici olmaktadır. Tutarlı bir biçimde gerçekleşen tercihlerle tarz ve form ortaya çıkmaktadır. Rappoport (1969), “her toplumun kültürel değerleri bağlamında doğru kabul edilmiş, değişime karşı koyan kararlı formları” bulunduğunu söylemektedir. Bu değerlendirmelere bağlı olarak

günümüzde kararlı formların değişime karşı koyabilmesi için ortak bir algı ve benimseme ile toplumsal olarak kabulünün de gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak bunun sağlanmasıyla kentsel mekân ve imgelerinin verimliliği ve etki kabiliyetinin yüksek olması beklenebilir. Tasarımcılar özellikle teknoloji, ekonomi ve psikolojik ve sosyo-kültürel verileri birlikte düşünerek bu tarzı ortaya koymaları gerekmektedir. Aslında yaşam tarzları mimari tarzı da belirlemektedir. Meydanların fiziksel olarak işlevselliğini Rappoport'un (1977) mekândaki dört çevre değerlendirme düzeyi bağlamında da ele almak mümkündür. Bunlar; (i) fiziki- geometrik çevre düzeyi, (ii) işlemsel çevre düzeyi, (iii) Bilişsel-anlamsal çevre düzeyi ve (iv) davranışsal çevre düzeyleridir. Bu davranışlar anlamlandırmalara göre olmakta ve plandakinden başka bir mekânı ifade etmektedir.

Fiziki veya geometrik çevre içerisinde insanların belli işler yaptıkları ve etkilendikleri bir işlemsel çevre (operational) bulunmaktadır. Bunun da içerisinde insanların doğrudan bir bilinçle *simgesel anlam yükledikleri algısal çevre* yer almaktadır. Bu algısal çevre içerisinde sadece farkında olmakla kalmayıp, bir takım davranışsal tepkiler verdikleri davranışsal çevre bulunmaktadır. Bu alan sosyal grupların algılamalarını ve davranış kalıplarını sergiledikleri sosyal alan olarak isimlendirilmektedir. İnsanların davranışları öznel olduğu için psikolojik mekân olarak da isimlendirilen bu alanlarda duyuşsal ve deneyimsel olanaklara imkân veren görsel, duyuşsal, termal, kokusal ve özellikle farklı kültürel özellikler bulunmaktadır

Kent Meydanları incelenirken önemli bir konu olarak çok çeşitli dönemlere ait meydanların bir kentte bir arada var olduğu gerçeğidir. Örneğin İstanbul metropolü yaşlı bir metropol olarak her bölgesindeki eski ve yeni meydanlar iç içe geçmiştir ve etkileşim içindedir. Bu durum diğer birçok kentte de bulunmaktadır.

Eski meydanlar genellikle sosyal açıdan kendine yeterli, tarihsel bağlamı içinde zengin ve toplumsal bellekte yer etmişken; malzeme, aydınlatma, güvenli kullanım gibi fiziksel konfor bakımından eskimiş ve fiziksel niteliğinden önemli ölçüde kaybetmiştir ve yeni kentsel koşullara göre uygunluğunu kaybetmiştir. Buna karşılık yeni meydan yepyeni fiziksel niteliği ile ön plana çıkarken, toplumun kabulünü bekleme, tanınma sürecindedir. Toplumsal bellekte yenidir, yenilik, değişiklik, sürpriz, gibi çekiciliklerine güvenmektedir.

Eski meydanlarda yaşanmışlık, toplumsal bellek ve aidiyet en üst düzeyde iken, yanı başında yaratılacak yeni meydana bunlar bulunmamakta, bu değerlerin oluşabilmesi için zaman ve uğraş gerekmektedir. Bu uğraşlar, yeni meydanların planlanmasında ve tasarımında meydanların genel tipik şemasının kurulabilmesini biçimsel niteliklerinin dikkate alınmasının yanı sıra, kentle sosyal bağları kuracak, kentle bütünleşme olanaklarının da yaratılmasını içermektedir.

Bu yönde bir sistemleştirme önerisi de birbirleri içerisinde kabul edilen bu alanlar, üst üste binerek meydanlarda tasarım ve anlam katmanları oluşturarak, çevresel araştırma düzeyleri olarak, meydan dokusuna yansımaktadırlar.

Planlamanın temel yaklaşımı şu hususları dikkate almalıdır:

- Kentin büyüklü küçüklü tüm meydanları bütüncül bir kentsel örüntünün parçalarıdır. Bu nedenle yeni alt meydanların planlanmasında bu örüntünün varlığı gözetilmelidir.
- Kentlerin çok irileşmesi ile birbirinden uzak, araç trafiği ile bağlanan meydanlar ortaya çıkmaktadır. Bu meydanlar kent içindeki konumlarına ve büyüklüklerine göre işlevler üstlenmektedir. Bu işlevler arasındaki süreklilik ve bütünleşebilirlik, bölgedeki alt meydancıkların, sokakların ve diğer kamusal işleyiş mekânlarının hiyerarşilerini kurma yoluyla sağlanabilir.
- Yaya olarak erişilebilir mesafelerdeki meydanlar arasında dolaşım örüntüleri kurgulanmalıdır.
- Dolaşım örüntüleri yayayı motive edici işlevlerle zenginleştirilebilir.
- Eski meydanların dönüşümünde ya da yenilenmesinde planlama ve tasarlama yaklaşımlarında bir yol, kentlinin toplanma, bir araya gelme, buluşma işlevi için seçtiği ve kimi özel zamanlarda etkin olarak yayalaştırdığı (Taksim gibi, Şişli gibi) alanların davranışsal yapısının gözlenmesi ve değerlendirilme olabilir. Bu yolla var olan dolaşım/yaya örüntüleri yenilenen meydana biçim verebilecektir.

Yeni meydan tasarımlarında toplumsal yaşamın başlamasını ateşleyen, motive eden fiziksel mimari unsurları kullanmak uygun olacaktır. Sürprizli mekânlar yaratılması, esnek kullanımlara, eylem çeşitliliğine olanak verecek alt bölgelemeler oluşturulması bunlar arasında sayılabilir.

Kent bir sistemdir. Bir operasyon alanı olduğu için, sisteme gereksinimi vardır. Bu sistem içerisinde bir hiyerarşik düzen bulunmalıdır. Hiyerarşi olmazsa kaotik bir ortam oluşur. Tanım ve işlevlerde karmaşa yaşanır. Meydanlar da kentin kendi sistemi içerisinde bu hiyerarşiye uymalıdır. Genel yerleşim, imar ve ulaşım sistemi içerisinde eklem ve merkez olarak ölçek ve işlev hiyerarşisine sahip olmalı ve sistem içerisinde ikincil bir sistem oluşturarak bunların birbirini beslemesi sağlanmalıdır. Meydanın fiziksel ve sosyal işlevlerini gerçekleştirmesi öncelikle kendi dış, otonom varlığının biçimsel olarak oluşması ile gerçekleşecektir. Biçimine ait temel özellikler tarihsel varoluşunun süzgecinden geçirilerek elde edilen değerlendirmelerle meydanın otonom karakterinden kaynaklanan ve günümüze ait geçerliliği öngörülen özellikler olarak belirlenmektedir. Biçimsel kurgu estetiğin kentsel çevrede toplumsal pratikler ve algı konusundaki açıklayıcılığı ve sunduğu kuramsal olanaklar bakımından ele alınmaktadır. Ayrıca ancak çevrenin estetik değerlerle açıklanan özelliklerinin davranışsal, algısal ve işlemsel çevreyi olumlu ve olumsuz etkileme potansiyeli bulunmaktadır. Aynı zamanda tamamıyla ölçülebilen değerlerle bağlı matematik ve geometrik kesinlikler ötesinde yaşamın olgusal diyalektiğinden kaynaklanan karşıtlıklarla ve gerçeklerde aradığı diğer görünmeyen, gizil duyumsal boyutlarla varoluşu açıklamaya olanak tanıyan bir bilimsel çalışma alanına dönüşen estetik çerçevesinde biçimsel unsurlar tanımlanmaktadır. Sosyal ve fiziksel işlev mimari ve sosyolojik olarak biçiminin anlam kazanmasına bağlı olarak gelişmektedir.

Biçim algısı ise estetik deneyimin bir bileşeni olarak bilgi işleme süreci olarak değerlendirilmektedir. Bundan başka yine estetik objelerde aranan, (estetik mekânların oluşumuna da uyarlanabilirliği ile), nesnenin özüne ait biçimsel özelliklerinin tanımlanabilmesi ile meydan kurgusunu tamamlamaktadır. Tunalı (1989) bir nesnenin genel şemasına ait temel unsurların (i) tür ya da tipe uygunluk, (ii) yetkinlik, (iii) canlılık ve anlatım olarak üç temel kavramla açıklanmaktadır. Bu koşulların sağlanamadığı durumlarda herhangi açık bir alanın meydan olarak kabul edilemeyeceği açıktır.

Kent içerisinde yer alan ve kamuya açık bir meydanın biçimini etkileyen dışsal öğelerse: İklim /güneş ve rüzgâr kontrolü, topografya, coğrafi konum, mimari tarz/malzeme, ekoloji, güvenlik, kentteki konumu/trafik/meydana bağlanan sokak ve caddeler, kullanıcı yoğunluğu/yaya hareketliliği, çevre nüfus/ yoğunluğu, çevresel-

yapısal yoğunluk, toplumsal yapı/beklentiler (kültür, yaşam tarzı, alışkanlıklar, iletişim biçimleri vb), kullanım stratejisi ve amacı, bakım/yönetim/kaynak olarak sıralanabilir.

Bu faktörlerle birlikte meydanın biçimi ile ilgili olarak geçmişte çeşitli araştırmacılar ve kuramcıların yaptıkları çalışmalara şöyle bir bakmak gerekirse, meydanlar kapalı, açık, çekirdek, geometrik, amorf, geniş, dar, düzenli, düzensiz gibi gruplamalar içinde ele alınmaktadır. Bunlar kuramsal tipolojik çalışmalardır.

Krier (1979), Sitte (1965), Zucker (1959), Gibberd (1959), Kostof (1991) yaptıkları çalışmalarla kentin genel strüktürü içerisinde meydanı işlev ve fiziksel biçimleri ile tanımlamışlardır.

Özellikle Avrupa kıtasına ait meydanları inceleme konusu yapan Sitte (1989)'nin yazdığı ve 1965 yılında İngilizceye çevrilen kitabı “City Planning According To Artistic Principles” oldukça çok başvurulmuş bir kaynak olmuştur. Sitte diğer kent alanlarını meydandan ayıran özelliğin meydanın kapalılık karakterine bağlı olduğunu söylemiştir. Meydanlarla ilgili yaptığı çalışmalarda, biçimsel olarak “derin” ve “geniş” meydan tipleri olarak iki sınıfta toplamıştır. Bu tanımlar o dönemde genellikle içerisinde önemli ve başat bir yapısı bulunan meydanlarla ilgili olarak, meydandaki kişinin konumu ve bakış yönüne bağlı olarak yapılmış bir sınıflamadır. Meydanda yer alan başat-ana-yapı- ve meydan arasındaki oran ve dengenin iyi kurulması gereği özellikle önem taşımaktadır. Ölçek konusuna da özel olarak dikkati çekmiş, meydana açılan yolların genişliklerinin meydandaki biçimlemede önemli bir belirleyici öge olduğunu belirtmektedir. Meydan kent içerisinde yer alan resimsel (pitoresk) bir odadır. Eski Ortaçağ meydanlarının özgür biçimi, ritmik karakteri ile ve yarattıkları huzurlu ortamla uyumlu bir etki ve denge oluşturmaktadır. Meydanlarda yer alan havuz, heykel gibi sanat değeri olan objelerin yerleşimi ve tarihsel formların kullanımı ile ilgili birçok değerlendirmede bulunmuştur. Bu çalışmalar meydanın fiziksel ve sosyal işlevinden çok mekânın fiziksel biçimiyle ilişkilidir (Sitte, 1965).

Zucker'in “Town and Square” kitabı ise genel olarak kentin tüm düzeni içerisinde artan ihtiyaç ve değişen yaşam biçimine bağlı olarak “meydan” mekânının işlevsel özelliklerinin biçim vermede (en, boy, derinlik) etkin olduğunu vurgulamaktadır. Meydan mekânının büyüklüğüne, ölçeğine vb. bakılmaksızın fiziksel ve psikolojik

işlevleri bulunmaktadır. Bununla birlikte mekânı sınırlayan ve üç boyutlu bir etki yaratan unsurların, bir dizi yapıyla oluşturulan mimari çerçeve, zemin ve gökyüzünden oluşan imgesel (zihinsel) tavandır. Meydanda mekânın işlevsel unsurları üzerine kurulu bir tipolojide “...meydan insan davranışları ve etkinlikleri için bir yapısal düzenlemenin çerçevesini oluşturmaktadır...” çevreleyen yapıların biçim ilişkilerine, düzenli veya değişken oluşlarına, açık alanın en ve boyu ile karşılaştırmalı olarak kesin boyutlarına ve görelî oranlarına, bağlanan yolların açılmasına ve anıt, havuz veya üç boyutlu vurguların konumuna bağlı bir düzenlemeden söz edilmektedir. “...Bir meydanın bir boşluk veya bir bütün olduğunu belirli görsel kinestetik ilişkiler belirlemektedir...” (Zucker, 1959, s.3)

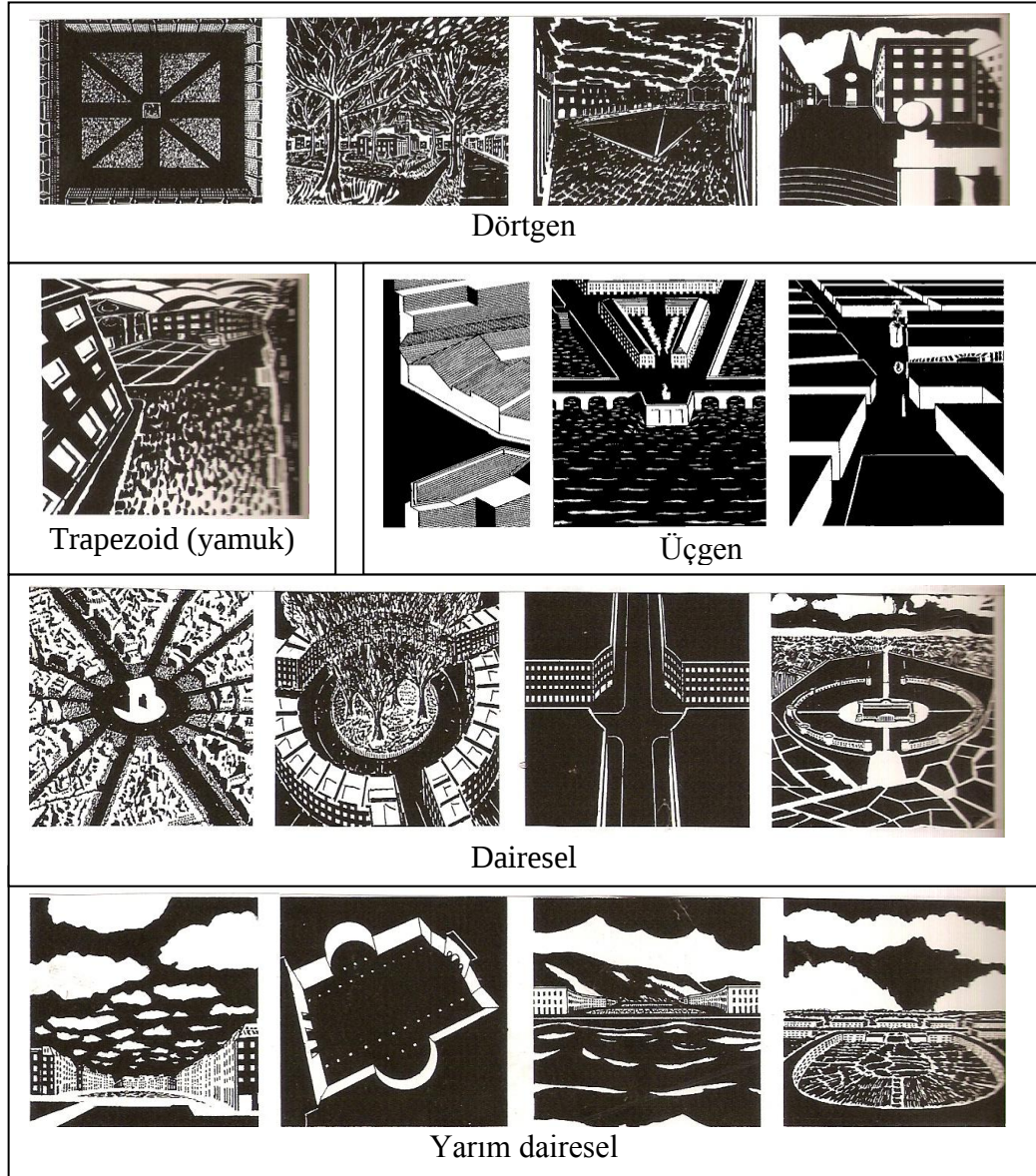
“Town and Design” Kitabını yazan Frederick Gibberd (1959) ise meydanla ilgili tipolojisini dörtken formun bozunumuna uğramış çevrili mekânlarla ilgili olarak kurmuştur. Meydanın büyüklüğü ve oranları, yapıların yerleşimi ve meydana açılan yolların karakteri ve düzenine bağlı olan bir sınıflamadır. Mekânın boyutları büyük ölçüde içinde bulunan kişilerin algısına bağlı olmaktadır. Bu boyutların meydanın işlevsel potansiyeli üzerinde güçlü bir etkisi bulunmaktadır.

Yine bu öznel algıya bağlı olarak French (1978), tarihsel bağlamından bağımsız bir şekilde meydanın, çeviren dış mimari öğelere ve iç düzenlemesine bağlı olarak bir biçim aldığını söylemektedir. İşlevi ve tarihsel bağlamından soyutlanarak meydan, “kapalı” (closed) ve “merkezi” (centric) iki mekânsal tip içerisinde değerlendirilmektedir.

Krier (1975) ise doğrudan biçime bağlı bir tipoloji geliştirerek, plan üzerindeki temel geometrik şekillerin kent mekânının ana öğeleri olduğunu belirtmektedir. “Urban Space” kitabında meydanların tarihe bağlı olmayan bir tipolojiyle üçgen, kare, daire gibi ana geometrik formlar olarak veya bunların bir ölçüde dönüştürülmüş ve bozunuma uğramış şekilleri içerisinde ele alınabileceğini söylemektedir. Estetik özellikleri düşünülmezsizin yerleşimlerde yapılar arasında yer alan bütün boşluklar kentsel alandır. Kitabı Avrupa kentlerine ait birçok örneği kapsamaktadır. Meydanları organik biçimde gelişenlerle, biçimsel olarak özel düzenlenenler olmak üzere hepsini bir bütün halinde ayırmadan ele almaktadır. Geometrik niteliklere bağlanan ölçek çalışmaları bulunmakla beraber tipolojisinde ölçeğe bağımlılık bulunmamaktadır. Fakat mekânsal biçimlerde ölçekteki değişimlerin oluşturduğu ve mimari tarzın kentsel mekânı etkilemesinde önemli rolü bulunduğunu söylemektedir.

Meydanların biçimlenişi ile ilgili olarak Kostof (1992, s.149), meydanların geometrik olarak düzenlenmiş kent planlarında ve kent uzantılarında, düzenli bir şekilde yer aldığını; ayrıca organik düzeni olan şehirlerde ise, tarihsel bağlamına uygun bir şekilde doğaçlama bir şekilde kendiliğinden oluşan iki tipte meydan bulunduğunu söylemektedir.

Fakat Kostof da Krier’le aynı görüşle iki şekilde de oluşmuş meydanları ayrı ayrı sınıflamanın bir getirisinin olmadığını düşünmektedir. Analizlerde görülmektedir ki, düzensiz birçok sayıdaki meydan geometrinin temel formlarının saptırılmış şeklidir. Kostof geometriye dayalı Üçgen, Yamuk (trapezoid), Dörtgen, L Biçimli, Daire ve Elips, Yarım daire olarak biçimsel bir sınıflama yapmıştır (Şekil 5.5).

Şekil 5.5 : Kostof'un Meydan Tipolojisi (Kostof 1992, s.149).

Bu sınıflamaya göre, üçgen biçim daha çok Ortaçağ'a ait İngiliz meydanlarında ve organik yerleşimlerde ve üç yolun kesişiminde yer alan meydanlardır. Bu geometrik form genellikle az kullanılmıştır. En iyi örneği Paris'te bulunan Place Dauphin'dir.

Yamuk biçimli meydan ise üçgen meydanın bir ucunda yükselen bir yapının cephesiyle oluşmaktadır. Bu şema tipi İtalyan Rönesans Mimarisinde de görülmektedir. Michelangelo'nun Campidoglio Meydanı bu tipe örnek bir meydandır.

Dörtgen meydanlar içinde tam kare forma rastlamak zordur. Bu dörtgen formun en ünlü örneği Paris'teki Place des Vosges her kenarı eşit uzunluktadır. Dikdörtgen kent meydanları daha yaygındır. Bunun nedeni, bir anıt ya da yapıya doğru bir yönelim sağladığı için olmaktadır. Roma forumları kısa kenar tarafında yer alan tapınakla dikdörtgen biçime örnek oluşturmaktadır.

L Biçimindeki meydanlar genellikle iki komşu dikdörtgen meydandan oluşmaktadırlar. Venedik'teki S. Marco Piazza ve Piazzetta'sı iki ayrı meydanın birleşimidir. İki meydanın birleştiği köşe kritik bir nokta olarak mekâna ait görsel bir bütünleşme sağlamaktadır. Venedik'teki meydanda bu köşe kendi başına duran bir çan kulesi ile vurgulanmıştır. Rönesans Meydanlarında heykel veya anıt tercih edilmektedir. Floransa'da Piazza della Signoria'da Cosimo bir heykeli yer almaktadır.

Dairesel formun en önemli örneği eski İstanbul'daki (Konstantinapol) Konstantin Forum'udur. Köşelerinin dairesele olduğu ve merkezdeki İmparatorun zaferlerinin anısına konulan dikilitaş hâlâ yerindedir. Eski Roma anfiteatroları üzerine kurulan eliptik ortaçağ meydanlarından Lucca'daki Piazza del Anfiteatro ünlüdür. Bu anfiteatrolar önceleri belli klan veya şövalyeler tarafından kullanılmış çevresi güvenlik duvarı ile örülerek orta kısım topluluğa ait açık alan olarak bırakılmış ve oturma basamaklarının üzerine sıkışık ve yan yana evler inşa edilmiştir.

İspanyol şehirlerinde yer alan elipsoidal Plaza Mayor denilen ana kent meydanının daha sonra yerini boğa güreşleri, açık hava tiyatrosu gibi etkinliklere bıraktığı bilinmektedir. Özellikle Rönesans döneminde bu dairesele ve yuvarlak formlar sık kullanılmıştır. Paris'te konutların oluşturduğu Place des Victoires dairesele formu ile beş caddenin bağlandığı meydandır. Zamanla bu meydan trafik meydanına dönüşmüştür. Bu trafik meydanları Fransızca olarak rond-point olarak

nitelenmektedir. Dairesel trafik meydanlarına en iyi örnek Place de l'Etoile'dır. İngilizce olarak "circus" olarak nitelenen meydanların örneği Picadilly ve Oxford meydanlarıdır.

Neoklasik dönemde dairesel meydanlardan birçok şehirde yer almıştır. 570 metre çapı olan Milano'daki Foro Bonaparte çevresindeki birçok önemli yapıyla (tiyatro, gümrük dairesi, panteon ve hamam) kentin kutlama ve yönetim merkezidir.

Yarım dairesel meydan formu açık ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılır. En erken örnekleri 13.yüzyılda genellikle kuzey Avrupa'da görülmektedir. Çok derinliği olmayan ve bir kamu yapısına doğru ilerleyen yolun içbükey bir şekilde genişlemesiyle oluşmuştur. Daha sonra neoklasik ve Barok dönemde bu modelin örnekleri yapılmıştır. İngiliz hilal formu yarım dairesel biçimin konutlarla oluşturulmuş bir çeşitlemesidir (Kostof, 1992).

Biçimle ilgili bütün bu tipolojik çalışmaların genel ve ortak özellikleri belirlemesinin yanı sıra, her meydan diğer mekânlar gibi kendi özgünlüğü içerisinde ve coğrafyasında mimarının mekânsal estetik, işlevsel ve biçimsel açıklamaları içerisinde ele alınmalıdır.

Bu araştırmalarda ölçek, ritim, eksensellik, simetri, bütünlük, düzen, oran, denge gibi konuların, malzeme ve detayların düşünülmesi, formu belirleyen öğelerin birbirleriyle ilişkisinin kurulması gereklidir. Her bütün ve mimari strüktür kendi özgünlüğü ve özel anlatımı içerisinde özel bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Meydanın biçimsel öğeleri ve kentle bağlantıları işlevini etkiler; bunun yanında, düzenleniş ve biçim karakteristikleri kentlinin belleğinde yer edebilmelidir.

Kent içerisinde bir açık alan meydanın genel belirleyici vasıflarına sahip olmalıdır. Tunalı'nın (1989) estetik açıklamaları içerisinde ifade edilen estetik nesnelerin belirleyicileri arasında yer alan "genel şemasına uygunluğunu" ifade eden açıklamaları benimsenerek, meydanda biçim kurgusu genel olarak günümüz kentlerindeki işlevi ve kamusal yaşama uyarlabilirliği göz önünde bulundurularak yeni bir tanımlamaya tabi tutulmaktadır. Toplumsal eylem biçimlerine bağlı olarak değer alan ve bu eylem ve etkinliklerle değişme ve dönüşme olanağına sahip meydanın dönüştürülebilir de olsa mimari olarak en temel biçimiyle şematik yapısına ait, sisteminin olması ontolojik olarak kabulünü gerektirmektedir. Böyle bir kabulün yapılamaması, genel olarak mimarlığın da dondurulması anlamına gelmektedir.

Mimarlık öngörülerini belli kabullere dayandırırken, bunları her zaman tartışmaya da açmalıdır.

Nesnelerin sözü edilen özüne ait bu olguyu estetikçiler “ide” olarak nitелеmektedirler. İde kavramı bir nesneye ait onun ne olduğunu ve özünü anlatmaktadır. Nesne ile özü arasında uygunluk aranmakta, bu uygunluk gerçekleşmediği zaman nesne zayıf kalmaktadır. Aynı zamanda bu genellik “tip” kavramı ile de açıklanmaktadır. Tipik olan, tipe uygun olan güzelliğe yaklaşmaktadır. Tipik olan şematiktir, algılanması kolaydır (Tunalı, 1989, s.202). Bu çerçevede özellikle sosyolojik olarak, birlikte yaşama koşullarında kolay algılama, düzenleyici bir faktördür, düzen kavramıysa bir sonsuzluk içerisinde düşünülen biteviye bir düzen olarak anlaşılmaktan çok karşıtlıkların dengesinde oluşan, çelişkiler barındıran diyalektik bir süreç olarak düşünülmelidir.

Bir meydan farklı birçok şekilde düzenlenebilir, bununla birlikte yukarıda söz edilen estetik açıklamalara dayanarak genel ve geniş çerçeveden ele alına bir şemasının olduğu kabulünün yapılması gerekmektedir. Meydan bu genel şemasına aykırı düştüğü zaman bir meydan olmaktan çıkarak artık başka bir şeye dönüşmektedir. Bu nedenle öngörülen tipik şemaya ait biçimsel özellikler tanımlanmak istenmektedir. Daha önceki örneklerin de incelenmesiyle birçok farklı topluluğa ve coğrafyaya ait mimari önermelerin olması çok doğaldır. Fakat dünyanın her yerinde görüldüğü gibi bir uçtan bir uca nitelikleri çok farklı da olsa meydanlar yapılmıştır ve hala vardır. İşlevleri ve düzenlenişleri farklı bile olsa, bir arada yaşanan ve paylaşılan bu yerlerde sevilen ve toplumun ihtiyaçlarını başarılı bir şekilde karşılayan (bu ihtiyaçlar çok görece olabilir) ve zamanla değişse bile sözü edilecek genel özelliklerin arandığı bu çalışmayla tespit edilmiştir.

Genel olarak bir mekânın temel karakterini belirleyen, o mekânın ismini almasını sağlayan ortak ve genel, tipe ait ana öğeleri bulunduğu varsayılmaktadır. Bunlar değişmez değildir, statik bir tanımlamaya ise hiç bağlı değildir. Yapılan çalışma önceki uygulamaları göz önünde bulunduran bir değerlendirme ve gelecek için öngörülen gelişmeleri tahmin ederek geniş bir yelpazede yapılan bir değerlendirmedir. Bu görüşle kamusal nitelikteki bir kent meydanı kendi tipik şeması üzerinden üç düzeyde irdelenebilir. Kente ait meydan mekânının günümüz için mimari olarak şematik özellikleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Kuşatılmış- çevrili ve içe dönük açık mekân (içbükey)
- Merkeziliği olan, toplayıcı mekân (veya merkezleri olan)
- Sert zeminli / kentsel peyzajın yer aldığı mekân (sınırlı yeşil)

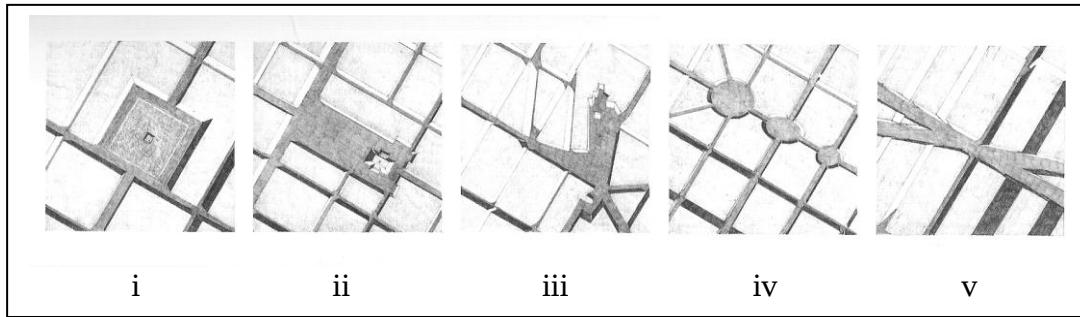
Kuşatılmış-İçbükey Mekân: Bir meydanın en belirgin özelliği çevrili bir mekân olmasındadır. Meydan mekânsal etkisini kendisini çevreleyen yapılar ve doğal elemanlarla göstermektedir.

Camillo Sitte meydanın en önemli özelliği olarak çevrilmişlik niteliğini görmektedir. Der Stadtbau (1889) veya 1965 te çevrilen City Planning According to the Artistic Principles kitabında” meydanlar açık alanlardan ayrı olarak biçimsel kapalılığı olan ve çevrilmiş yerlerdir” demektedir. Dört bir tarafı cadde ile çevrili olan yerlerin meydan olarak nitelendirilmeyeceği, en önemli karakteristik özelliğinin ise kapalılık (İng.enclosure) olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Mekânsal etki bu kuşatılarak kapatılmışlıkla, çevrilmişlikle sağlanmaktadır. Bir kentin inşa edilmemiş boş bir alanı en azından bugün için mimari kentsel bir meydan olarak kabul edilemez.

Lynch (1960) bu konuda, kentteki bir merkez olarak çevresel imge oluşturan herhangi bir kapalılığı meydan olarak nitelemektedir. Smithsons (2005) ise yine bu doğrultuda meydanı “insanların birlikte bulunabilmelerini yansıtan ve bireylerin zorunlu bir gereksinimi olan kimlik ihtiyacını karşılayan, etrafındaki yapılar tarafından da belirlenen herhangi bir kapalılığı olan alan” olarak görmektedir. Meydan kendisini çevreleyen görsel alana ve çevresine göre konumlanmalıdır. Bir biçimi çevreleyen sınırlar ne kadar az belirgin veya zayıfsa o mekân daha az kapalılık duygusu yaratmaktadır. Özellikle bakış açımız ve mesafemiz, çevreleyen unsurlar algılamamızda önemli etkilere sahiptir. Bu çevrilmişliğin mekânsal etki yaratmadaki önemi üstü açık ve sınırsız olduğu için özellikle önem taşımaktadır. İnsanların ne olursa olsun belli yapılar arasında kalan mekânı algılamada bilişsel sınırlar çizdikleri bilinmektedir. Çeviren yapı veya unsurların büyüklüğü ve kütlelerine bağlı olarak insan, görsel bir alanı görünmeyen hatlarla tamamlamaktadır. Gestalt teorisine göre insan beyni üç boyutlu fiziksel güçlere benzer bir şekilde çalışmaktadır. Beyinde gerçekleşen bu işlem insanı sağlam biçimsel kalıplara doğru yönlendirmekte ve dışta kalan varlıkların iyi biçimsel özelliklerini ve sağlamlığını yaratan fiziksel güçlerle paralellik taşımaktadır (Arnheim, 1977).

Bir meydana açık olan tarafa doğru bir yönelim söz konusudur. Bu açık uç tarafındaki devamlılıkla diğer mekânlar arasında görsel ve mekânsal bir süreklilik sağlanmaktadır. Açık tarafa doğru uzanan zemin düzlemi de bu sürekliliğin etkisini güçlendirmektedir. Zemin çevreleyen unsurların (cepheler, ağaç, sütun, anıt) köşeleri açık bırakıldığında diğer bölgelere geçişler sağlanarak alandaki dolaşım çok yönlü olacaktır. Bu açıklıklardan meydana girildiğinde ise meydan açık ucun istikametinde bir görünüş (vista) oluşturur.

Zucker (1959), “Town and Square” kitabında kent meydanını bir odak noktası, merkez olarak görmektedir. Tarihsel ve estetik olarak şekillenen bir boşluğun en tanımlı halini kent içerisindeki meydana görülebilir. Zucker’e göre meydana ana unsurlar mimari çerçeve, yapı sırası, zemin ve gökyüzünden oluşan tavandır. Bu unsurlar üç boyutlu bir etki oluşturmaktadır. Çevredeki yapıların yükseklikleri ve görünüşleri detaylı bir bütünlük sergilemelidir, bu durum fiziksel etkiyi güçlendirmektedir. Bundan başka mekânda insan ölçeği ve hareket biçimi önemli olmaktadır. Mekânsal organizasyon anlamında tipolojisinde beş tip meydan tanımlamıştır: i) kapalı meydan, ii) başat bir obje etrafında düzenlenmiş meydan, iii) çekirdek meydan iv) gruplandırılmış meydan, v.) amorf meydan (Şekil 5.6).

Şekil 5.6 : Zucker'in Meydan Tipolojisi (Kostof, 1999).

Zucker meydanı insan etkinliklerinin yapısal bir çerçevesi olarak da görmektedir.

Çevredeki yapıların düzenlenişi ve biçimi, onların tek tip veya çeşitliliğine bağlı olarak gerçek veya görelî oranlarına bağlı, üç boyutlu vurguların (havuz, heykel, anıt vb.) ilişkisi içerisinde ele alınması gereğinden söz etmektedir. İşlevsel unsur en belirgin öge olmakla birlikte, mekânsal biçimi doğrudan etkilemekte ve bu işlevler her mekânda ayrı bir anlatım bulmaktadır.

Bir meydanı bir boşluktan ayıran ve mekânsal bir bütünlük olarak algılanması meydanı oluşturan mimari öğelerin birbirleri ile olan ilişkisidir. Bu durum mekânda

yer alan insan etkinliklerinin kinestetik ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesine olanak tanımaktadır. Genel olarak meydanın kompozisyonunda düzenli ve düzensiz öğelerin bir işbirliği içerisinde olmaları, mekânın monoton ve sıkıcı bir etki bırakmasını engelleyici olmakta, heyecan ve coşkuya neden olmaktadır. Düzen kavramı mimarlık içerisinde önemli bir kavram olarak bütün oluşturmada öğelerin ilişkisini açıklamaktadır. İnsanın içinde bulunduğu çevrelerde düzen ve düzensizlik arasındaki doğru denge güçlü bir etki yaratmaktadır. Genel olarak düzen basitlik kavramıyla eşleştirilmekte ancak karmaşıklığın herhangi bir düzeyinde de oluşmaktadır. Düzenli bir çevre Gestalt'a göre kendi çelişki ve çatışmalarından arındırılmış bir şekilde bir araya gelen öğelerin oluşturduğu bütündür (Lang, 1987). Düzensizlik bir enerji kaybıdır. Bu durum “entropi” kavramı ile ifade edilmekte ve evrendeki düzensizliği simgelemektedir. Çevresi ile alışverişe giremeyen sistemlerde entropinin sürekli artacağı düşünülmektedir. Düzen aynı zamanda monotonluk yaratabilecek bir olgu olduğundan, düzensizlik konusu son zamanlarda özellikle üzerinde durulan bir kavramdır. Canlı heyecan veren ve estetik olarak niteliği artan çevrelerde düzenli öğelerle işbirliği içerisinde olan yeni, özgün ve düzensiz öğelerin işbirliğinin bu tekdüzelilik ortamını kırması beklenebilir (Aydınlı, 1993).

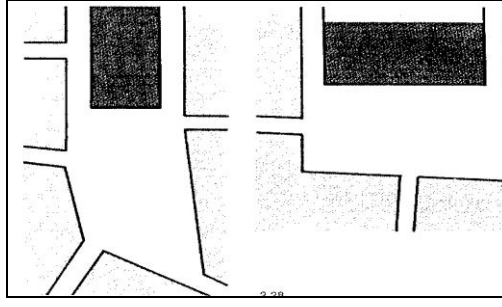
Ayrıca bir mekânın algısında yüksekliğin genişliğe oranı belirleyici olmaktadır. Meydandaki kişilerin pozisyonu ve baktıkları yöne doğru mekânı görme ve algılama şekilleri de değişmektedir. Mekânın büyüklüğü ve yapılar arasındaki oranın iyi yakalanması öncelikli öneme sahiptir. Bu oran hakkında net bir şey söylenemez, çünkü bu aynı zamanda tekrarlanan unsurların yoğunluğuna ve geçişlere bağlı olmaktadır. Buna rağmen Sitte (1962), evrensel olarak kabul gören bir kural belirlemiştir. Onun tipolojisinde yer alan biçimsel olarak geniş ve derin meydan tiplerine dayandırılarak ana yapı ve meydan arasındaki bu orana göre derin meydanlarda en küçük uzunluk meydandaki ana yapının yüksekliği kadar, en büyük uzun boyut ise bu yüksekliğin iki katı kadar olmalıdır.

Fakat mimaride oran konusu yine de kişisel olarak kurulan bir kompozisyonun bileşeni ve özgün bir oluşumdur. Matematiksel olanın estetik olana kayması bütünlü parçalar arasındaki ilişkide uyumun sağlanması hem mimari düzenlemeyi yapanın hem de algılayan kişinin bulunduğu noktaya bağlı olmaktadır. Güzel bir oran ilişkisi her zaman matematik kurallarla açıklanamamaktadır. Antik çağlardan bu yana özellikle güzellik kavramı değişmiş, altın oran, Fibonacci kuralları vb. matematiksel

açıklamalar önemli kabul edilmekle beraber kesin bir ölçüt olamayacağı açıktır. Klasik yorumlarda ve bugün hala güzel olarak bulunan düzenlemelerde zekânın duygu ve duyumun üzerindeki önceliği veya hepsinin bütünlüğünün yer aldığı bilinmektedir.

Sayısal estetiğin çerçevesinde oran sistemleri gelişmiştir, örneğin genel bazı optik kurallar, bilimin estetiğe sunduğu değerlerdir ve oldukça önemlidir. Örneğin çevrilmiş olan “meydandaki simgesel ve belirgin yapının detaylarının en iyi biçimde yapının en büyük boyutunun iki misli bir uzaklıktan algılanabildiği” konusunda ortak bir yargı bulunmaktadır (Kostof, 1992). Hareketli bir insan için ve gözün genel olarak yatay hareket ettiği koşuluna dayandırılarak oluşan belirlemelerde kritik boyut yükseklik olmaktadır. Meydanın genişliği en az 45 derecelik bir açı ile belirlenmektedir. Yapı bir bütün halinde en iyi biçimiyle yüksekliğin iki misli uzağından veya 27 derecelik bir açıdan algılanmaktadır. Bir yapıdan fazlasını görebilmek için üç misli bir uzaklıktan veya 18 derecelik bir açıdan bakmak gerekmektedir. Bu durumda görme alanı içerisinde ana öge -yapı belirginliğini biraz kaybederek mekânın gerisindeki nesnelerin algılanmasına olanak tanır ve mekânın kapalılık etkisi biraz daha zayıflamaktadır. Bu konuya ait Maertens'in şeması Şekil 5.9'da gösterilmektedir (Moughtin, 1992).

Meydanı etkisi altına alan yapının boyutları meydanın boyutları ile bu koşullarda uyum göstermektedir. Eski Avrupa kentlerindeki etkileyici meydanlarla ilgili analizler yapan Sitte (1965, s.45), her şeyin gerçek *perspektif etkiye* bağlı olduğunu ve plandaki görünüşe göre olmadığını söylemiştir. Ona göre meydan “ne çok büyük ne çok küçük olmalıdır”. Meydan ve yapı arasında kurulan oransal bir denge bulunmalıdır. Örnek olarak meydanda bulunan ortaçağ katedral yapısı ve onun çevresinde yer alan daha küçük ölçekli mimari yapılar bir zıtlık yaratarak dikkatin katedral üzerine çekilmesini sağlamaktadır. Sitte biçim, ölçek ve oranla ilgili eski ortaçağ kentleri ile ilgili çalışmalarda bulunmuş, karşılaştırmalar yapmıştır. Yeni ve modern dönem meydanlarında mekânsal etkinin kaybolduğunu söylemektedir. Biçimsel olarak meydanları Derin tip (Deep type) ve Geniş tip (Wide type) olarak tanımlar. Tipolojilerini buna göre sınıflamaktadır (Moughtin ve diğ.1995, s.59)(Şekil 5.7).

Şekil 5.7 : Sitte'nin Geniş ve Derin Meydan Tipleri (Moughtin ve diğ., 1995).

Sonuç olarak en ve boy arasında net ve belirgin kesin bir oran yoktur. Sitte, informal kent ve meydan düzeninin, tanımlı olmayan biçimselliğinden olabildiğince hoşnuttur. Tüm kompozisyon içerisinde armonili (uyumlu) bir etki yaratmanın ve dengenin önemi olduğunu belirterek sosyal ve fiziksel işlevlerden çok biçimsel yapılanmalar üzerinde durmuştur.

Fakat Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde kullanılan Antik Döneme ait oran sistemleri ve klasik estetiğin matematik özellikleri mimari öğelerin birbirleri ile olan ince ilişkisini göstermek bakımından ilginçtir. Müzikal açıklamalar bağlı analogilerle, mimariyle kurulan ilişki armonik (uyumlu) yapıları açıklamakta etkili olmaktadır, uyum ve uygunluk evrendeki matematik kurallara bağlamaktadır. Doğadaki oluşumlarla kurulmak istenen bağ ölçülendirmelere kaynaklık etmektedir (Altın oran, Fibonacci serisi, Pythagorasçılar).

Meydanın çevresindeki, kuşatan yapılar mimari olmakla birlikte birer etkinlik mekânıdır. Bu yapılar etkinlikleri ve işlevleri ile meydanın yaşamını etkilemekte ve kendi devinimleri ile etkili olmaktadır. Yapılar arasındaki etkileşim, insanların giriş çıkışları ve akışlar bu mekânın anlamını ve biçimini etkilemektedir. Bununla birlikte her bünye kendisini çevreleyen dış mekâna doğru bir etki oluşturarak veya çevresinde bulunan mekâna ait öğelere doğru alansal olarak yönelen bir kuvvet doğurmaktadır. Bazen bu etkiler daha zayıf olmakta ve kişilerin bilincine net olarak çıkmamaktadır. Bazen bir cephe kendine ait yapının bir öğesi olmaktan daha çok çevrelediği alanın bir öğesi gibi algılanabilmektedir. Birçok önemli meydana yer alan önemli yapıların böyle bir özelliği bulunmaktadır (Weber, 1995).

Bir başka cephe ve alan ilişkisinde, bütünü çağrıştıran fakat bütün olarak görülemeyen durumlarda zihinsel gözle gerçekleştirilen bir algılamaya gerçekleşmektedir. Buna Smith “teleolojik” ilişki demektedir. Burada tümevarımsal bir etkileşim olmaktadır. Bina ve alan ilişkisinde bir dizi şeklinde seri bir ilişki varsa

yapının somut kütlesi ve alanın değişen boşluğu içerisinde birini diğerine doğru yönelten bir gerilim gücü oluşmaktadır (Smith, 2003).

Kuşatılmışlık ile ilgili bir diğer boyut ise yapılar ve mekân arasında karmaşıklık unsurunun rolüdür. Böyle karmaşık ve ayrıntıları bol olan cepheler, mekânı dinamik olarak etkilemektedir. Yapıların hepsi aynı oranda çok fazla öne çıkmamalıdır. Eğer dikkat belirgin bir yapıya çekilmek istenirse diğerleri daha az belirgin olmalıdırlar. Cepheler bir kentin veya kent mekânını özgün kılmak için önemli araçlardır. Bir duvar olarak veya kentin dekoratif ve simgesel özellikler taşıma potansiyeli olan bir elemanı olarak önem kazanan cepheler, mekânın bütünü için daha önemlidir. Her yapı mekân içerisinde eğer aynı şekilde ve özelliklerle tasarlanırsa, hiçbir yapı öne çıkmayacaktır. Bu nedenle mekânın tümü içerisinde hangisinin fon ve tamamlayıcı, hangisinin vurgusunun daha etkin olması istendiğini iyi ayarlamak gerekmektedir. Bu kentsel tasarımın önemli bir boyutudur.

Kent içerisinde kapalılığı olan bir dış mekânın hacimsel ve alansal olarak büyüklüğünün belirlenmesi yani ölçek olarak büyüklüğünün belirlenmesi kullanım açısından önemlidir. Meydanların ölçeği ile ilgili çalışmalar özel olarak yapılmalıdır. Çünkü boş ve kullanılmayan bir alan veya yetersiz ve etkinliğini yitirmiş bunaltıcı bir mekân özellikle her mekânda olduğu gibi meydan için de istenmemektedir. Ölçek matematiksel bir araştırma konusudur. Fakat ölçeği etkileyen mimari oyunlar ve ölçek algısını özellikle etkileyen düzenlemeler yapmak mümkündür. Önceki paragrafta da belirtildiği gibi bu konuda da çok kesin bir yöntem bulunmamaktadır, fakat meydan büyüklüğü ile ölçeği belirlemede mekânı kullanan veya potansiyel olarak kullanacak nüfus düşünülerek bir tasarım yapılmalıdır. Bu konuda çok eskilere dayanan ilginç bir düzenleme bulunmaktadır. İspanyolların 1573'te Batı Hint Adaları Kanunları'nda ("Laws of Indies") yer aldığını ve bu düzenlemede "kent gelişimi göz önünde bulundurularak bir meydanın ölçeği, yaşayanların sayısı ile orantılı olmalıdır" diye bir belirlemenin bulunması dikkat çekicidir (Kostof, 1992). Çok yıllar öncesinden bile meydanlarda ölçek konusunun önemi fark edilmiştir.

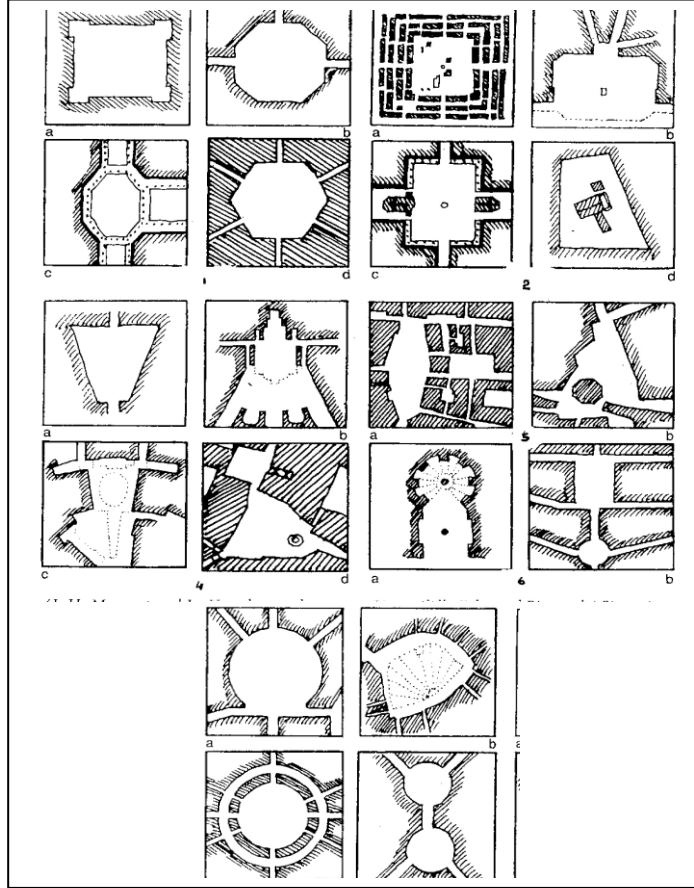
Meydan kentte ara bir mekândır. Ölçeği itibarı ile de baskın bir mekândır ve çevresindeki birçok mekânı kendi etrafında örgütleyebilir. Tarih içerisinde meydanların büyüklükleri işlevlerine göre farklılaşmaktadır. Büyük askeri gösteriler ve devlet otoritesinin sergilendiği yerlerde ölçek iyice büyümektedir. 18.yüzyılda

meydan ölçeğini belirlemede güvenlik ve sağlık nedenleri etkili olmuştur. Örneğin Sicilya’da depremler nedeni ile meydanlar kamp alanı olarak tasarlanmıştır ve ayrıca rüzgâr tüneli olarak veya yağmur suyunun drenajı için kullanılmış ve herhangi bir felakette yıkılan yapıların altında kalmamak için toplanma yeri olarak düşünülmüştür. Alberti’nin kitaplarında o döneme ait meydanlarla ilgili oran ve ölçek çalışmaları bulunmaktadır. Genel olarak ölçeğe ait belirlemelerde, uzun kenar kısa kenarın iki katı, çevreleyen yapıların yükseklikleri meydan genişliğinin 1/3 ü veya en az 1/6’sı kadar olmalıdır. Ölçeğin çok büyümesi halinde meydanın kullanımı zayıflamaktadır. Viyana Ringstrasse, San Fransisco Civic Center, St. Petersburg Saray Meydanı buna örnek olarak gösterilmektedir (Kostof, 1992). Modern dönemde bırakılan çok büyük açıklıkların agorafobik ve tanımsız oldukları, sosyal işlevleri bakımından oldukça yetersiz kaldıkları eleştiri konusu olması ölçek üzerinde yeterli çalışmaların yapılmadığını göstermektedir.

Bu konu ile ilgili olarak yeni yapılacak olan meydanlarda nüfus bilgilerine ve ulaşım sürelerine bağlı olarak, belirlenen stratejilere uygun konumu saptanan meydanların büyüklükleri ile ilgili “kapsam alanı analizleri” yapmak mümkündür. Bu analizlerle, uzun ve orta vadeli projeksiyonlarla ihtiyaca cevap veren meydan büyüklükleri saptanabilecektir. Bu tez sürecinde belirli bir bölgede meydanların ölçeklerini belirlemek için bir yeni bir yöntem geliştirilmiştir. Meydanın çeşitli ulaşım sürelerinde bölgedeki nüfus yoğunluklarına bağlı olarak bir matriks oluşturularak, kullanıcı gruplarına bağlı kabullere dayanan bir yöntemle ölçeği belirlenmiştir.

Meydanları çeviren yapılar ve onların mekânla ilişkilerini inceleyen Krier (1984), herhangi dış bir mekânı kentsel bir mekân haline dönüştüren geometrik özelliklerinin yanı sıra, estetik niteliklerinin de açık ve net olarak okunabilmesi gereğine işaret eder. Bu alanlar caddelerle, yapılarla, duvarlarla, kolonlarla, revaklarla vb. kapatılabilirler veya çevreye açık olabilirler. Kapalı olma özelliği tamamen veya kısmen olabilir. Krier’in ölçeğe bağlı olmayan bir tipolojisi vardır. Ona göre her ölçekte bir tip bulunabilir. Ölçekteki farklılıklarla birlikte, mimari ve yapısal tarzın, kullanımı belirlemede önemli etkileri bulunmaktadır. Kendisi doğrudan geometrik formlara bağlı olan analizlerde bulunmuştur. Geometrinin ana formları olan üçgen, daire, kare kentsel mekânın da ana formlarıdır. Çok sayıda meydan bu ana formları çağrıştırmaktadır veya onların bir türevidir. Krier’in Stadtraum in Theorie und Praxis (1975) kitabında bu üç form kare, üçgen ve daire ödün veren ve saf halleri ile

birbirine eklenerek, üst üste bindirilerek, birleşerek, bozularak parçalara bölünerek, açılandırılarak, karşılaştırılarak vb. düzenli veya düzensiz sonuçlar vermektedir. Meydana bağlanan cadde birleşimlerine dikkat çekmektedir. Bu bağlantı şekillerini bir kenara ortadan veya dik açıyla, ortadan olmayan ve dik açıyla, bir köşeyle birleşen dik açıyla, eğik herhangi bir açıyla herhangi bir yerden girişler olarak ayırmıştır (Şekil 5.8).

Şekil 5.8 : Krier'in Meydan Tipolojisi (1984).

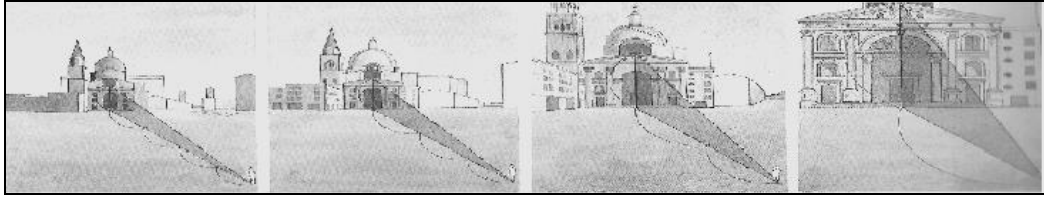
1.Dikdörtgen ve çeşitlemeleri, 2.Dörtgen planlı, 3.Dairesel, 4.Üçgen ve türevleri
5.Açılı, bölünmüş ve üst üste bindirilmiş, 6.Geometrik olarak karmaşık sistemler

Çeşitli öğelerle kurulan ve kapalılığı bulunan kent meydanında kompozisyon görsel bir birlik sağlanarak elde edilmektedir. Ölçek ve oran bu anlamda değer kazanır. Tüm bu kompozisyonu öğeler arasında kurulan denge yönetmektedir. Bir grup boyutun bir diğeri ile karşılaşması ile oluşan ölçek konusunda ana belirleyici “insan” olmaktadır. İnsan ölçeği kuşatan yapıları çevrede bir boyut olmaktadır. İnsanda oluşan yükseklik duygusu mekândaki çevreleyen yapılarla, zeminin genişliği ve uzunluğuna bağlı olarak değişmektedir. Genellikle kapalı bir meydanda yükseklik en yüksek

yapının 3–4 misli olarak algılanmaktadır. Kapalı meydanlarda yükseklik tek ve belirgin bir yapısı olanlara göre daha fazla olarak algılanmaktadır (Zucker, 1959).

Maertens (1884)'in ölçek konusunda matematiksel çalışmaları bulunmaktadır. Bir nesneyi ona ait en küçük boyutunun 3500 katından fazla bir uzaklıktan gözün ayırt edemeyeceğini optik geometri kuralları ile açıklamaktadır. İnsanların 12m uzaklıktan yüz ifadeleriyle tanınabileceğini, 22,5m uzaklıktan fark edilebileceklerini, 35m uzaklıktan yüzlerini seçmenin güç olduğunu ve 135m uzaklıktan sadece vücut hareketlerinin algılanabileceğini, insanları uzaktan fark edebilmenin ise 1200m'ye kadar mümkün olabildiğini saptamıştır.

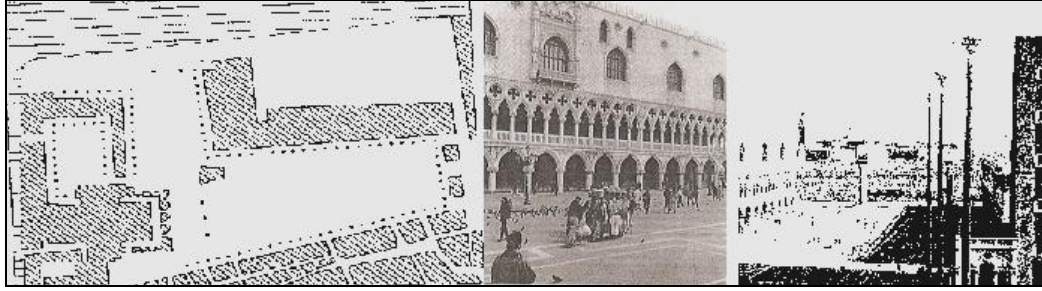
Bir yapının yüksekliğinin dört misli uzaklıktan kent çevresi ile algıma mümkünken, üç misli uzaklıktan yakın çevresiyle, iki misli uzaklıktan ise en ideal algılama koşulları sağlanmakta; daha yakından ise bütün algısı kaybolmaktadır (Kostof, 1992) (Şekil 5.9).

Şekil 5.9 : Maertens'in Algılama Boyutları (Kostof, 1999).

Sitte (1965), “...bir meydanın çevresindeki yapılarla ilişkisi bir sütunun saçakla ilişkisi kesinliğinde kurulamaz...” demektedir. Daha önce sözü edilen “bilişsel hatlar” ın zihnimizde oluşması mekânsal sınırların birbiri ile ilişkilendirilmesi ile olmaktadır. Düzensiz hatlar mekân algısını belirsiz hale getirirken devamlılığı olan ve ilişkili, düzenli hatlar mekânı tanımlamada ve algılamada daha etkili olmaktadır. Kapalılık etkisinin sadece mekânı çevreleyen hatlarla değil çevrenin içsel ilişkileri yani algılanan yoğunluğu ile de ilgisi bulunmaktadır. Bir biçimin algılanan çevre yoğunluğu ne kadar düşükse biçim o oranda otonomluğunu kaybetmektedir. Mekân etkisi bazen bir boşlukta dört adet sütunla da elde edilebilir. Fakat bir peyzaj içerisinde bu hatları tamamlamak güçtür. Çevrenin yoğunluğu az olursa sütun gibi öğeler daha dikkat çekici ve biçimsel bir karakter sergilemekte mekânı bölmek yerine bütünsel etkisini pekiştirmektedir. Bunun Venedik San Marco meydanının devamındaki Piazzetta'da en iyi örneği bulunmaktadır. Piazzetta'nın denize açık tarafı olan boşluk meydanın bir bölümü olarak iki yüksek sütunla sonlanmakta, ayrı birer

öge olarak algılanmamaktadır. Bu meydanın kütleli biçim etkinliği dış hatlarına göre daha baskın olmakla beraber sütunlar ve mekân yarışmaktadır (Weber, 1995, s.153). Burada meydanda yer alabilecek sanat yapıları veya heykel, havuz gibi unsurların kendi başlarına sanatsal niteliklerinin yanı sıra mekânla ilişkilerinin de büyük bir önem taşıdığı görülmektedir. Bu objelere ait yer seçiminin ve geometrisinin kompozisyonu olumlu veya olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz olmaktadır (Şekil 5.10).

Şekil 5.10 : Venedik - San Marco Meydanı (Moughtin ve diğ., 1995).

Meydandaki açıklıkların yönelimi, boyutu ve konumu açık taraftaki var olan bir manzaranın algılanış şeklini de etkilemektedir. Meydanda dar kenardan tarafından veya küçük bir açıklıktan bakıldığında görüş açısı, daha sonrasında devam eden mekân hakkında bir fikir verirken, büyük bir açıklıktan algılanan manzara içe doğru bir çekilme etkisi yaratmaktadır. Çok daha geniş ve büyük açıklıklar olduğunda mekânın etkisi azalarak etkinlikler için manzara adeta bir sahnenin fonu olarak algılanmaktadır. Yukarıda Piazzetta örneğinde olduğu gibi açık uç tarafına konan düşey elemanlarla manzara birbirini takip eden parçalar halinde resimsel bir görüntü sağlar aynı zamanda mekân etkisi de kaybolmamış olur. Piezetta'nın kolonların arkasında kalan deniz ve ada bu şekilde algılanmaktadır. Tekrarlar kapalı mekânda biçimsel etkiyi pekiştirmektedir. Bu sıralanışlarda bir düzensizlik söz konusu olduğunda bazı unsurlar daha baskın diğerleri zayıf kalacaktır. Çevreleyen hatların bütünsel görünümü morfik benzerliklerle sağlanabilmektedir. Bunlar *cephelerdeki* benzer olan mimari öğelerle, iç bölümlerle, ölçekle ve bezemelerle veya malzemelerdeki benzerliklerle sağlanmaktadır. Benzerlikler göstermeyen yapı tiplerinin tekrarlanan sıralanışı da genel olarak bir bütünsel etki yaratabilecektir. Bu sıralanış sütunlu revaklarla veya sıralanmış ağaç ve peyzaj elemanları ile de olabilmektedir (Weber,1995).

Sadece yapısal elemanlar bir meydana her yönden çevirmeyebilir. Doğal unsurlar mimari öğeler olarak kullanılmaktadır. Çeviren unsurların düzgün ve ritmik bir düzen içerisinde sıralanmaması baskın olan mimari elemanların etkinleşerek genel olarak mekânı etkisi altına alması şeklinde sonuçlanır. Diğer yapılarla bir kontrast oluşturan herhangi bir mimari öğe ilgiyi üzerinde toplayarak diğer benzeşen elemanlardan ayrılmaktadır. Örneğin Siena Piazza Campo'daki Palazzo Publico yapısı ve kulesi meydana bir odak oluşturmaktadır (Şekil 5.11).

Şekil 5.11 : Siena Il Campo Plan (Schulz, 1980), Palazzo Publico (Url-48).

Meydanı çevreleyen veya kısmen *çevreleyen yapıların cephelerinin* öneminden söz edilmişti. Cephelerdeki çeşitlilik ve cephe elemanları arasındaki zıtlık görsel bir zenginlik yaratmaktadır. Bununla birlikte meydanları çevreleyen yapıların özellikle zemin katlarındaki etkinlikler meydan kullanımlarını zenginleştirmektedir. Bu yapıların meydana bakan yüzeylerindeki pencere, kapı, yapılarda kullanılan malzemelerin niteliği, rengi, dokusu, ışık ve gölge oyunları ile oluşturulan düzenlemeler bakan kişilerde haz ve hoşlanma duygularına neden olmaktadır. İnsanlar bulundukları yerden kendilerine göre bakış alanları seçmekte; ya bir yere odaklanmakta veya başka bir yere giderek görüş alanlarını değiştirmektedirler. Yapıların zemin katı veya yapıyı zemine bağlayan bölüm insanlar tarafından en çok dikkat edilen bölümü olmaktadır. Bu durum bakan kişinin bulunduğu mesafe ile daha çok ilgilidir. Bir cephenin çok fazla birbirine benzeyen görsel öğe taşıması halinde bu elemanların yekpare olarak algılanmasıyla monoton ve sıkıcı bir etki yarattığını söylemektedir. Uyarıcı olması bakımından en az beş elemanın farklılaşması gerekmektedir. Dokuz elemandan fazlası olması ise görsel zenginliği ve uyarıcılığı azaltmaktadır. Herhangi bir mesafeden beş ile dokuz öğenin algılanabildiği bir cephe

zengin bir cephe olarak algılanmaktadır (Moughtin ve diğ., 1995). Bu sonuçlar eski klasik düzenden bugüne yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Yapı sırasını tek bir yapı olarak düşünmek ve düzenlemeleri her bir yapıyı ayrı ayrı ele almaktan çok bir bütünün elemanı olarak görmek gerekmektedir.

Zengin, bol süslemeli ve artistik yoğunluğu olan cephelerin önüne heykel havuz gibi objeler koymak dikkatin hangi tarafa yönelmesi konusunda bakanları karasızlığa düşürmekte ve kargaşa yaratmaktadır. Bu tür kentsel sanat objeleri daha yalın ve sade bir fonda yer almalıdır.

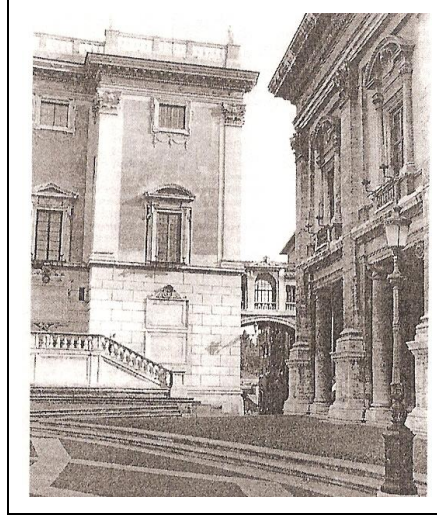
Kuşatan yapılarda sağlanan bütünlük ve tekrar eden elemanlarla sağlanan ritim cephelerde aranan bir özelliktir. Eski Avrupa meydanlarındaki, özellikle Roma dönemine ait forumlarda yapılan sütunlu ve revaklı yapıların meydana sağladığı görsel ve mekânsal zenginlik kullanımda sağladığı elverişli ortam mimari olarak yetkinlilerini sergilemektedir. Ritm zamanla ilgili bir kavram olduğu için mekândaki hareket ve yönelme gibi olguları da etkilemektedir. Genellikle iki faktör, mimarlıkta ritim etkisini sağlar ve yoğunluğunu saptamaktadır: tekrar eden öğelerin sayısı, tekrar eden öğelerin zaman-mekân içinde sürekliliği (Kuban, 1973) (Şekil 5.12).

Şekil 5.12 : St. Pietro Meydanı çevresinde tekrar eden sütunlar (Özel arşiv).

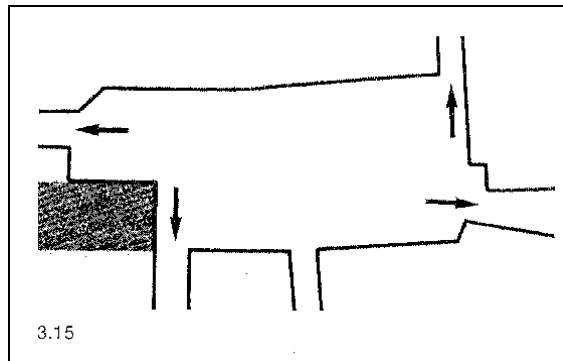
Kapalı bir kentsel oda olan meydanlarda bu mekâna girişler ve çıkışlara olanak tanıyan mekâna ait köşelerin de düzenlenmesinde dikkat edilmesi gereken konular bulunmaktadır. İki elemanın birleşmesi ile meydana gelen köşelerde mekân etkisini güçlendirmek için devamlılığın sağlanması gerekmektedir. Meydanın köşeleri açık veya kapalı olabilir. Köşelerle ilgili olarak bu açık veya kapalı olma durumu görsel olarak yanılsamalara konu olmaktadır. Buna bir örnek olarak Mikelangelo'nun Campidoglio Meydanı verilebilir. Meydanın bir tarafı Roma'ya bakan açık taraf,

diğer tarafı ise iki köşesi fiziki olarak açık olmakla beraber görsel olarak kapalılık etkisi yaratmaktadır. Bunu sağlayan meydandaki zemin dokusu ve sanatçının mekân hissini güçlendirmek için örneğin ortadaki atlı heykele çekilen dikkat vb. uyguladığı tasarımıla ilgili mimari yetkinliği olmaktadır (Şekil 5.13).

Şekil 5.13 : Roma - Campidoglio Meydan köşe detayı (Moughtin ve diğ., 1995).

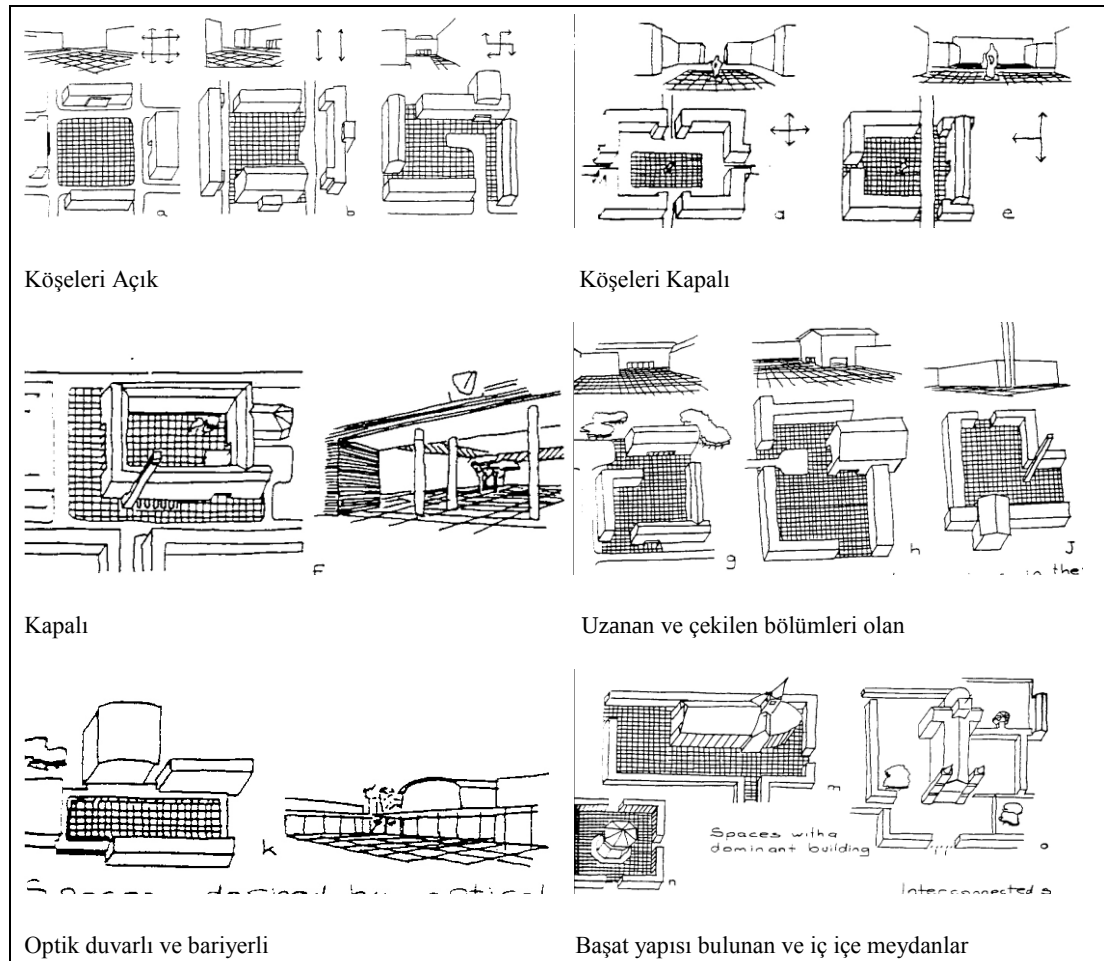
Meydan köşeleri ile ilgili olarak, kemerli köşe bitişleri, eğrisel meydan köşeleri ve açılı köşeler bulunmaktadır. Bazen hiç açısı bulunmayan amfiteyatro türü eski kalıntılar üzerine kurulan meydanlar da vardır. Açılı olan köşelerde cepheler özellikle önem kazanmaktadır. Bunlar mimari tasarımın bir ögesi olarak biçimlenerek mekânın tanımlanmasında etkilidir. Önemli meydanlarda bu detaylarla ilgili uygun çözümlemelerin yapıldığını görmekteyiz. Sitte (1965) köşeleri açık olan kendi ideal meydanının oluşturmuş ve buna göre caddeler meydana köşelerden bir türbin gibi döngüsel bir şekilde birleşmektedir ve perspektif bir görünüşe olanak tanımaktadır. (Şekil 5.14).

Şekil 5.14 : Sitte'nin Türbin Meydan Planı (Sitte, 1965).

Gibberd (1959) Town and Design kitabında iyi tasarlanmış biçimsel kategorilerin insanları etkilediğini yani biçimden kaynaklanan farklı etkilerin oluştuğunu söylemektedir. Tipolojik çalışmalarında i) köşeleri açık meydanlar ii) köşeleri vurgulanmış meydanlar iii) kapalı meydanlar iv) optik duvar veya sınırlarla tanımlanan meydanlar v) uzantıları ve geri çekilen yapıları olan meydanlar vi) başat bir yapısı bulunan meydanlar vii) başat yapıya karşı birbirleri ile ilişkilendirilmiş meydanlar olarak tanımlamada bulunmuştur. Bu meydan tipleri tarihsel olarak belli dönemleri işaret etmemektedirler.

Gibberd meydanı hareket eden seyirci bir göz için görsel özellikleri ile bir kapalılık duygusu oluşturan bir kentsel oda olarak tanımlamaktadır. Mekânın formu ve kuşatılmışlığı arasında yakın bir ilişki olduğunu; “...çevreleyen yapıların benzerlikleri ne kadar çoksa ve aralarındaki boşluklar ne kadar azsa kapalılık hissi daha artmaktadır ve yükseklik –genişlik ilişkisi duvarlar parça parça olduğunda bir anlam taşımamaktadır...” demektedir (Gibberd, 1959, s.86) (Şekil 5.15).

Şekil 5.15 : Gibberd'in Meydan Tipolojisi (1959).

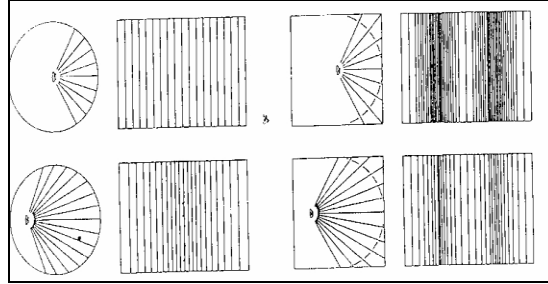
Bundan başka ışık ve gölge, güneşin mekânı aydınlatma şekli de yüzeylerin etkisini belirginleştirmektedir. Renklerin ışıkla belirginleşmesi mekândaki farklı biçim ve unsurların algılanmasına neden olmakta veya tersi bir durum bu etkiyi yok etmektedir. Bu etki hesaplanabilir bir etkidir.

Renk ve ışık meydan gibi bir mekânda oldukça değer kazanmaktadır. Daha önce de sözü edilen belli kültür ve topluluklara ait renkler ve dokular simgesel anlamı desteklemekte ve biçimsel anlamda ise algılamamızı etkileyerek biçimlerin öne çıkmasına veya geri planda kalmasına neden olmaktadır. Renk uyumu ve armoni veya kontrast mekânda hoşlanma ve huzursuzluk gibi duyumsamalara neden olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra ışığın doğrudan alınması ile ısınma veya gözü rahatsız edebilen etkiler oluşabilmekte, gölgeleme ve ağaçlandırma gibi düzenlemelerin tasarımda yer alması düşünülmelidir. Doğrudan gün ışığı almayacak düzenlemeler ışığın zararlı etkilerini azaltmaktadır. Fakat yine de mekâna özel uygulamalar yapılmalı zaman zaman bazı yüzeylerin doğrudan ışığı alarak bir ışık kaynağı haline de gelmesi istenmektedir.

Yapılara ait çatı konturu veya meydanın tasavvur edilen tavanı olan gökyüzünün, mekânla arakesitini oluşturan en üst hat olarak çatıların oluşturduğu bir sınırdaki yapıların tarzı ve mimari dili onların nasıl sonlandığını belirlemektedir. Bu anlamda Moughtin (1995) tarih içerisinde dört tip çatı bitişi belirlemiştir. Bunlar farklılıklar gösteren, Modernist anlayışın Modern çizgilerine sahip yalın ve keskin bitişler, ortaçağdaki kentlerin büyümesi sonucunda ortaya çıkan çatı katlarına ait bir dizi sivri tepelikleri bulunan çatılar, Rönesans ve Barok çatı bitişleri kendilerine özgü formlar oluşturmuşlardır Çatıların oluşturduğu silüet meydana bulunanlar için bir görsel zenginlik ve meydanın anlam kazanmasında önemli bir öge olarak tasarımda değerlendirilmektedir. Kent ve gökyüzünün birbiri ile buluştuğu yer her zaman ilgi çekici olmaktadır. Çatı aynı zamanda yapıların da yüksekliğini belirlemekte, bu yükseklik derecesi ise mekândaki algıyı etkilemektedir. Daha yüksek yapıların daha çok kapalılık duygusu yaratması beklenirken gökyüzü de daha çok uzaklaşmaktadır. Zucker “gökyüzünün yüksekliğinin algılanması öznel bir durum olmakla beraber, çevreleyen yapı yükseklikleri ve zeminin uzanım şekli (eni, boyu) arasındaki etkileşimle de kurulmaktadır. “...kapalı bir meydanın hissedilen yüksekliğinin yaklaşık en yüksek yapının üç-dört misli...” olabileceğini söylemektedir (Zucker, 1959, s.7). Yine de kesin ölçülerden Zucker kaçınmaktadır. Yapı yükseklikleri ve

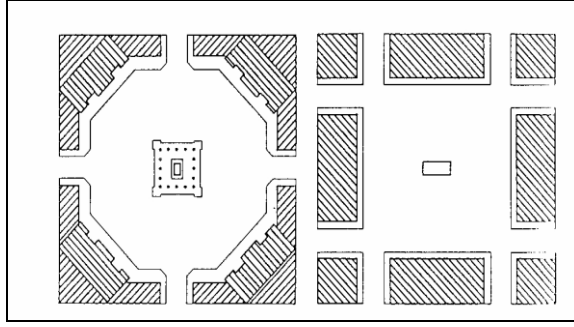
zemin ilişkisine ait kesin bir matematiksel ilişki vermemiştir. İnsan bedeni ve görüşüne, bakış açısına, simetrik ve asimetrik düzenlemelerle vb. değişkenlik gösterebilecek bu ilişkilerde biçime ait tasarım ve kompozisyonlarda bunun anlamlı olmayacağını düşünmektedir.

Biçimlerin içbükey hatlarının bulunması onların kapalılık derecelerini arttırmaktadır. İçbükey hatlar arasında kalan biçim dışarıda kalan arka plana göre daha belirgin olarak algılanmaktadır. Üç boyutlu mekânda, mekân ne kadar içbükeyse mekândaki merkezin ve biçimsel niteliğinin algılanması daha güçlü olarak hissedilmektedir. Bir içbükey mekânda bulunan insan kendini kuşatılmış olarak hissetmekte ve mekândaki yeri farklı yakınlık ilişkileri doğurmaktadır. Bu konuda biçim ve algı ile yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar oldukça yararlı olmaktadır. Weber (1995)'in yaptığı analizlere göre açılı bir mekân dairesel olandan daha az içbükey olarak algılanmaktadır. Çünkü köşeler kıvrılan düzlemin dışına düşmektedir. En fazla içbükeylik etkisi dairesel veya eliptik mekânlarda algılanmaktadır çünkü çevreleyen karşı duvarlarda daha az düzlemsel değişim bulunmaktadır (Şekil 5.16).

Şekil 5.16 : Köşeli mekânlarda içbükeylik algısı (Weber 1995).

Kopenhag/Amalienburg meydanında sekizgen bir planda köşelerde yer alan cephelerin mekânın içbükeylik algısını güçlendirdiği görülmektedir. Aynı zamanda caddelerin meydanın yan kenarlarının merkezine yakın bir şekilde bağlanması onun algısal içbükeyliğini arttırmaktadır. Köşelerden bağlanan cadde ve sokaklar bu bütünselliği olumsuz olarak etkilemektedir (Şekil 5.17).

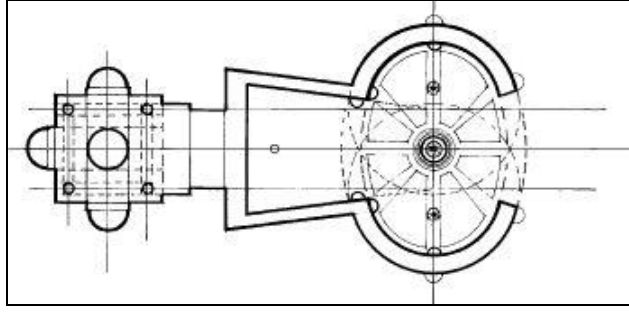

Şekil 5.17 : Amalienborg Meydanı / Kopenhag (Weber, 1995).

Açılı meydanlarda özellikle bu merkezilik ve içbükeylik etkisinin arttırılması çeşitli düzenlemelerle sağlanabilmektedir. Köşelerin nişler veya sütunlarla, peyzaj ve bitkisel öğelerle yumuşatılarak görme alanında bulunan elemanların ve zihinde tasavvur edilen resmin uzaklıkları benzeşecektir ve ideale yakın bir iç büyüklük sağlanacaktır.

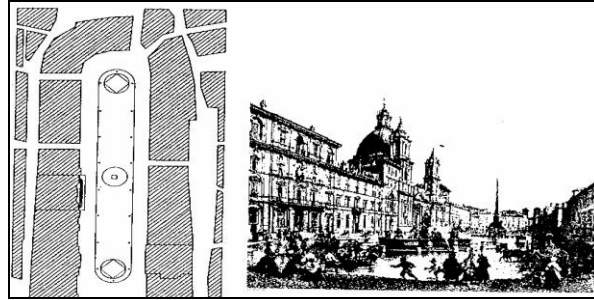
Kendine özgü kapalı bir alan olarak görülen ve Gospodini (2004) tarafından “jenerik kapalılık” olarak nitelenen 50’li ve 60’lı yıllara ait meydan fikri 1970–80’lerde “oluşumu, işlevi ve fiziksel biçiminin geometrik niteliği bakımından belli bir tipolojik kimlik taşımamakla” eleştirilmiştir.

Merkeziliği Olan / Toplayıcı Mekân: Meydanların diğer bir özelliği ise toplayıcı olmasından kaynaklanan belli merkezlere doğru yönelimi sağlayıcı niteliğinin bulunmasıdır. Merkezilik özelliği algısal güçlerle oluşmaktadır. Her biçimin kendine ait merkezi veya merkezleri bulunmaktadır. Bu merkezlerin mutlaka geometrik merkezle çakışması gerekmemektedir. Düzenli ve içbükey, simetrik biçimlerde genellikle tek merkez bulunmaktadır. Fakat aynı zamanda ikincil ve algısal merkezler çeşitli öğelerle oluşturulabilmektedir. İkincil merkez sayısı ne kadar az olursa ana merkez vurgusu daha da güçlenmektedir. Bu alt merkezler, ya ana merkezle yarışmakta veya simetrik olarak yerleştirildiğinde ana merkezi güçlendirmektedir. Meydanlarda genellikle ortada ana merkezde bir dikilitaş veya heykelin yanı sıra başka bir, obje veya peyzaj elemanı ile yaratılan daha küçük merkezler de bulunabilir. Bu merkezlerin uzunlamasına bir eksen veya dairesel bir şemada merkezi vurgulayıcı bir etki ve dolaşıma neden olduğu bilinmektedir (Şekil 5.18).

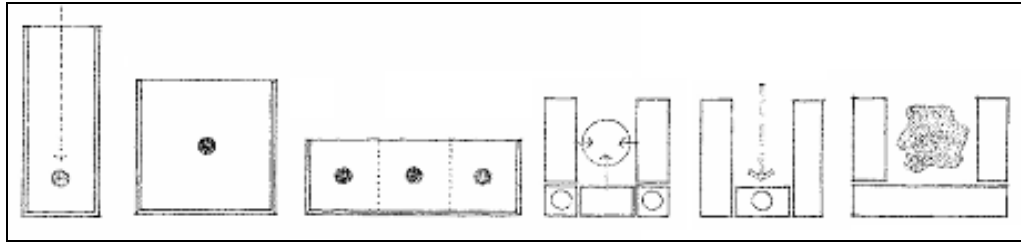
Şekil 5.18 : St.Pietro Meydanı (Moughtin ve diğ., 1995)..

Uzun ve dikdörtgene yakın biçimi olan alanlarda uzun eksen boyunca bir devinim olmakla beraber, kareye yakın alanda ise daha durağan ve içinden geçilecek bir mekân yerine, içinde kalınacak bir mekân etkisi hissedilecektir. Uzun ve dar bir alanın uzun kenarının açık olduğu durumlarda ise mekân belirli sayıda bölgeler oluşturmak üzere alt-parçalara ayrılmaya meyilli olmaktadır (Ching, 2002). Bu duruma iyi bir örnek olarak Roma Navona Meydanı gösterilebilir. Dar uzun bir meydan olan Navona'da mekân içerisindeki üç havuz üç merkez oluşturarak etrafında bir dolaşım hareketi yaratmaktadır (Şekil 5.19).

Şekil 5.19 : Navona Meydanı (Weber, 1995).

Meydanlarda bazen mekânı tanımlamak için U-şeklinde düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemeler eksensel bir devamlılığı sonlandırabilir veya kendi içerisindeki bir elemana odaklanmayı sağlamaktadır (Şekil 5.20).

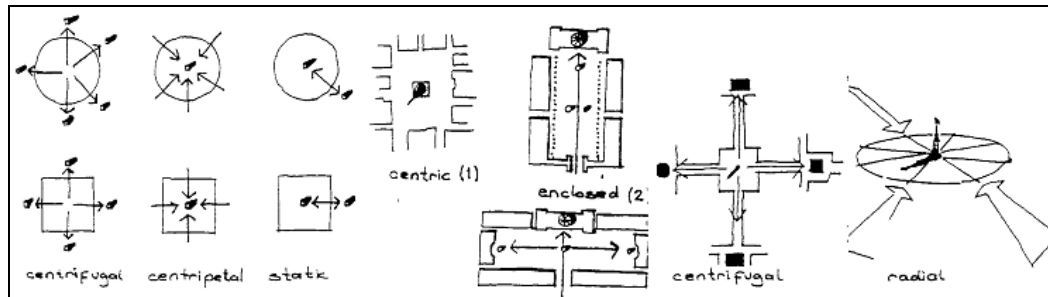

Şekil 5.20 : Mekânın kapalılık ve merkez vurgusu (Ching, 2002).

Tanımlı alanın açık ucu tarafında bir eleman yerleştirilirse bu eleman söz konusu alana bir odak noktası ve bir kapalılık hissi vermektedir.

İlginç bir yorumla meydanaaki merkezilik özelliğine vurgu yapan Acconci, kamusal alanı kent adına hareket eden insanların alanı olarak görmektedir. Bir yerin kamusal olma kararı insanlar tarafından verilmektedir. Bu kamusallığın kurulması kalan yerlerin kamusal olmadığını söylemek anlamındadır. Kentin içinde kentten soyut bir alandır. Caddelerin ve çıkmaz sokakların kapalılığından ayrı olmak üzere kamusal alanı aydınlıkta, dumanlı odaların karanlık ve kuytusundan uzak olan “meydanlar” olarak görmektedir. “...Meydan ışıktadır bir mekândır, geniş ve çok yönlü bir mekân. İnsanların Kamusal davranmaları ve kamusal kullanımı için bir araya geldikleri mekânlarda birleştirici bir odağın bulunması gerekmektedir. Bunun için ya belirli bir nokta etrafında daire ya da bir noktaya doğru sıra oluşturmaları veya birbirleri ile kaynaşarak kendileri bir nokta oluşturup meydana yayılmaları, dağılmaları gerekmektedir...” demektedir (Acconci, 1992, s.159).

Meydanda görsel algıyı öne çıkaran French (1978) formun belirleyicisi olarak dışsal çevreleyen elemanlar ve içsel yapıyı (düzenlemeyi) görmektedir. Ve tarihi paradigma ve işlevden bağımsız olarak iki tip meydan belirlemiştir. Bunlar Merkezi Meydan ve Kapalı Meydan’dır. Merkezi olarak isimlendirilen meydana, merkezdeki bir öge tarafından (havuz, heykel vb) meydanın hacimsel etkisinin oluşması ile bir dizi görüşe ait kuvvetin doğrultusunun merkezde başlaması veya sonlanması şeklinde olmaktadır. Merkezden dışa doğru bir yönelim olduğunda “merkezkaç meydan”, merkeze doğru bir yönelim varsa “merkezcil meydan” olarak nitelendirilmektedir. Merkezi meydanlarda bu kuvvetlerin dışarıya doğru yönelim biçimi ile “ışınsal” veya “eksensel” meydan tipleri oluşmaktadır. Amorf olan tipi ise “biçimsel olarak zayıf ve estetik nitelikten yoksun” olarak kabul edilmektedir (Şekil 5.21).

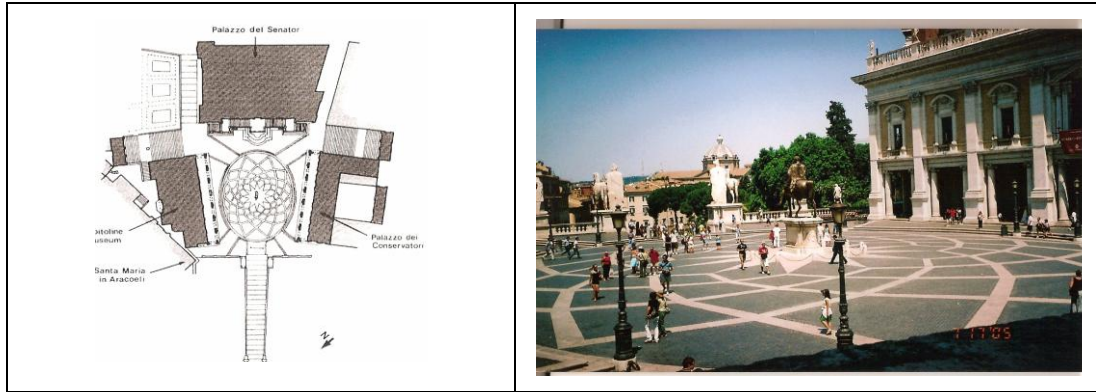
Şekil 5.21 : French'in Meydan Tipolojisi (1978).

Merkezilik özelliği meydana neredeyse olmazsa olmaz bir özelliktir. Bu özellik mekânda insanları toplama koşulundan kaynaklanmaktadır. Merkezinin veya

merkezlerinin olması meydanda kentin arda kalan kısmından insanları kendi içine çeken bir kuvvet doğurmakta ve yönelim bakımından etkili olmaktadır.

Sert Zeminli / Kentsel Peyzaj Mekânı: Meydanların genel tipik şemasına ait özelliklerinden birisi ise genel olarak sert zeminli olmasıdır. Kentte meydanın kapladığı alan, diğer açık kent mekânlarından ve parklardan daha fazla sert bir zemine sahiptir. Kentsel alanlarda genel olarak zemin düzenlemeleri yumuşak ve sert olarak tanımlanmaktadır. Yumuşak olarak nitelenen zeminler daha çok bitkisel peyzaj düzenlemelerinde kullanılmaktadır. Meydan oransal olarak daha fazla sert zemine sahip bir mekândır, çimen ve ağaç gibi peyzaj elemanlarının oranının artması halinde artık bu alanın bir park olarak nitelendirilmektedir (Cooper, 1990).

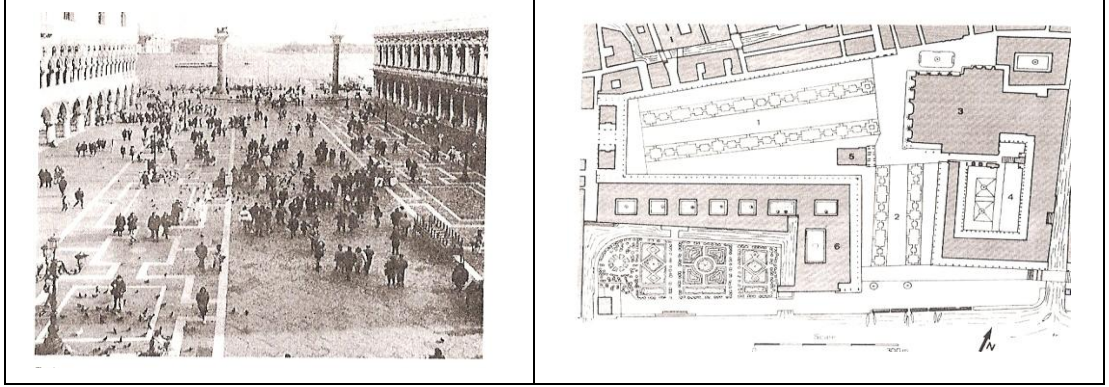
Meydanın zemini, hem dekoratif hem de işlevsel olarak meydanı etkilemektedir. Zeminin sağladığı işlevsellik genel formunu güçlendirmek ve meydandaki etkinlikleri ve hareketi yönlendirici olarak ortaya çıkmaktadır (Şekil 5.22).

Şekil 5.22 : Campidoglio Meydanı Planı (Moughtin ve diğ., 1995), Zemin Bezemesi (Özel arşiv).

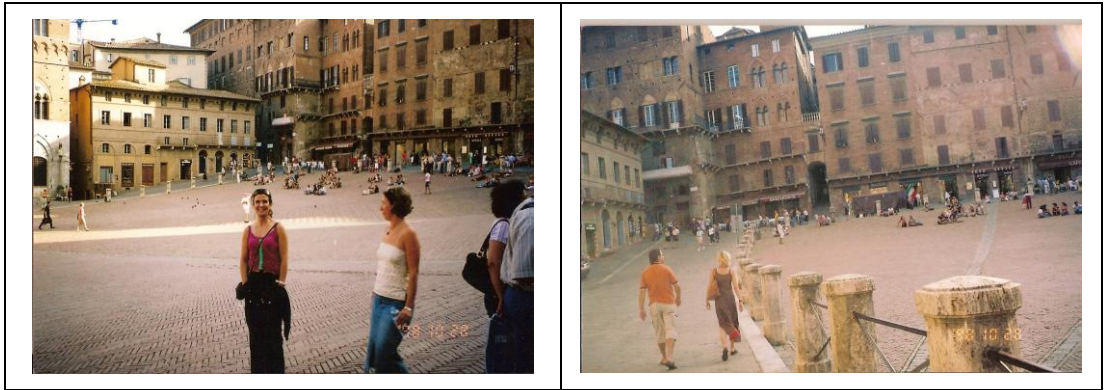
Zemin malzemelerinin niteliklerinin farklılaşması ile elde edilecek doku ve motifler meydanın bütünsel karakterini ve ölçeğini görünüş değerleri ile etkilemektedir. Buna en iyi örnekler daha önce de sözü edilen Campidoglio Meydanı ve Venedik San Marco Meydanlarıdır. Campidoglio'da Michaelangelo büyük bir deha ile matematiksel ve estetik bir düzenlemeyi bazalt ve travertin taşlarını sanatsal bir ifadeyle kullanmasıyla gerçekleştirmiştir. Merkezdeki anıttan yanlara doğru yıldız biçiminde açılan oval figür merkezi yan binalara birleştirirken, içbükey bir mekânda merkezden dışa doğru bir etki yaratarak merkezi güçlendirmekte, mekân çevresindeki yapılar içe doğru bir eğilim gösterirken, zemindeki düzenleme ise dışa doğru bir yayılma kuvveti oluşturarak mekânın kendisinde bir devinim

oluşturmaktadır. Bu ayrıca ölçek algısında da etkili olmaktadır. Bir diğer örnek olarak San Marko Meydanında da zeminde oluşturulan desen gözün Bazilika'ya yönelmesini sağlamakta ve sahte bir perspektif bakışla cephenin etkisini arttırmaktadır (Şekil 5.23).

Şekil 5.23 : Venedik - San Marko Meydanı (Moughtin, 1995).

Bu dekoratif uygulamaların yanı sıra zemin düzlemindeki değişimler ve seviye farkları meydanın içerisinde yapılacak mekânsal bir organizasyondur. Bu tür mekânlarda görsel bir süreklilik söz konusu olmalıdır. Olmadığı zaman bu etki dağılmakta ve meydan etkisi yok olmaktadır. Siena Il Campo Meydanı'nın bir yelpaze gibi açılan zemin dokusunun bir tarafa eğimle uzanması, çevreden sürprizli bir şekilde meydanı algılayanları adeta bir çukur çanak gibi içine çekmektedir (Şekil 5.24).

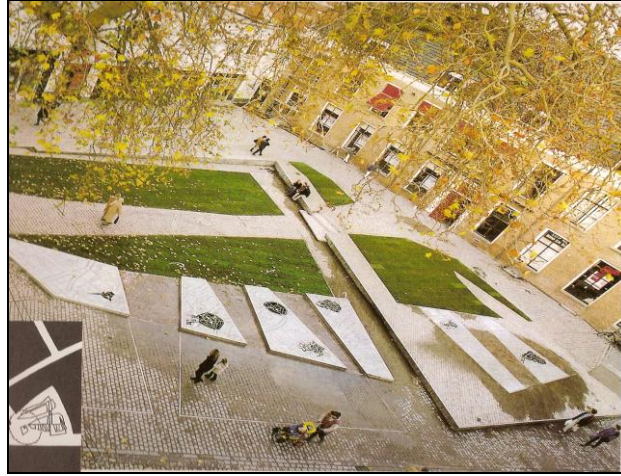

Şekil 5.24 : Siena Il Campo Meydanı (Özel arşiv).

Zeminde yatay ve düşey sirkülasyon, merdivenler, rampalar, eğimli düzlemler aynı zamanda dinlenme, oturma ve seyir gibi olanaklar da sunmaktadır.

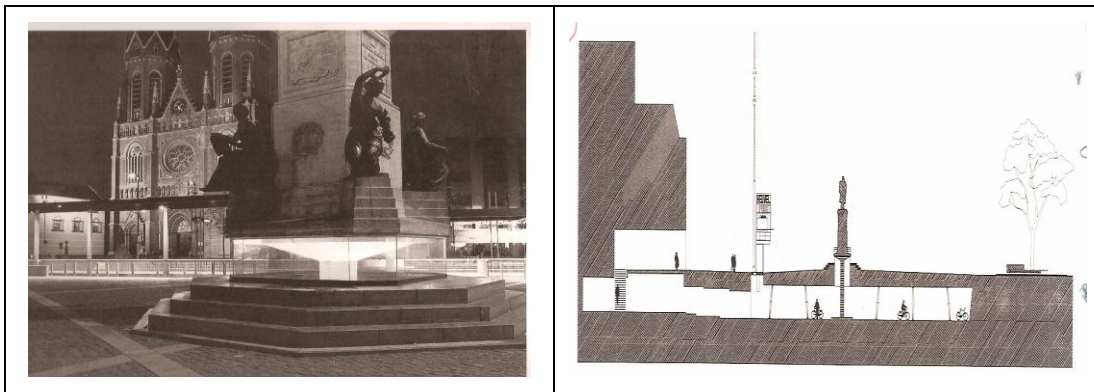
Meydanların dış mekânla kurulan ilişkisinde zeminin dokusunda ve kotunda farklılıklar olabilir. Bir meydanı çevreleyen yapıların zemin katlarının geçişli olması

dışarıdaki yaşamın meydana çekilmesi bakımından etkili olmaktadır. Dışarıdaki zemin düzlemine göre meydan daha yüksekte kalıyorsa bu meydana merdivenlerle, basamaklarla veya rampa ile girilmektedir. Kullanım açısından zemindeki bu bağlantıların bütünlüğü bozmadan kolaylaştırıcı olması beklenirken kısıtlayıcı olmamalıdır. Zemindeki kot katlanmaları veya farklılıkları değişik işlevler sağlayabilirler. Buna örnek olarak Hollanda’da Bergen op zoom Meydanının zeminin devamlılığında oluşan seviye farkı oturma yeri olarak kullanılmaktadır (Şekil 5.25).

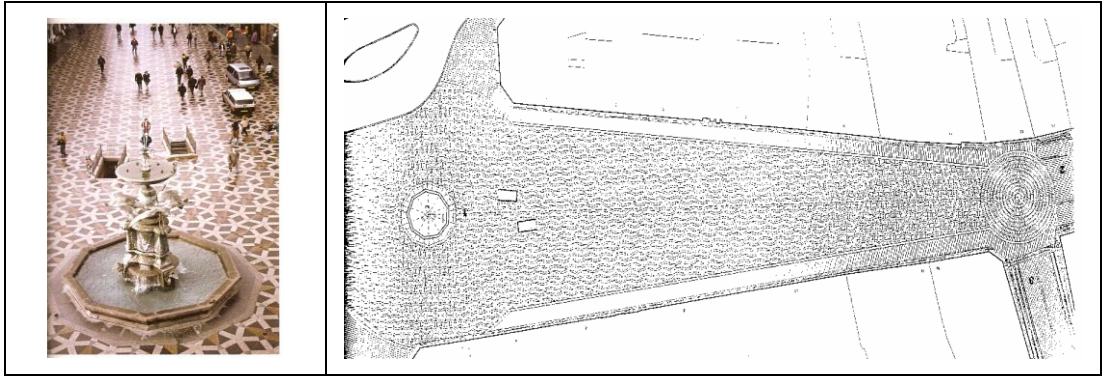
Şekil 5.25 : San Bergen op zoom meydanı (Topos, 2002).

Bir başka örnek ise Tilburg Heuvelplein Meydanı değişen yaşam koşullarına göre yeniden düzenlenmiş bir meydandır. Trafik yollarının kesiştiği bu meydana yeni bir nitelik kazandırılırken zemin altı bisiklet parkı olarak değerlendirilmiştir. Ortadaki Wilhelm Anıtı’nın tabanındaki cam bölümün aydınlatılması ile zeminin altında da bir mekân bulunduğu, gece ve gündüz meydanını çift zamanlı bir işlevi olduğu işaret edilmektedir. Zemindeki malzemenin farklılaşması (renk, doku) estetik ve aynı zamanda tamamen işlevsel ve pratik nedenlerle olmaktadır (Şekil 5.26).

Şekil 5.26 : Tillburg Heuvelplein Meydanı (Topos, 2002).

Meydandaki sert zeminin kuru olmasını ve kaygan olmamasını sağlamak gereklidir. Bunun için gerekli drenaj sistemleri ve tesisat donanımı yayaaların burada geçirdiği süre içerisinde rahat kullanımını sağlayacaktır. İşlevlerin farklılaştığı yerlerde zemin de bunu belirleyici olarak düzenlenebilir. Zeminle ilgili bu düzenlemelerde yine bütünlük ve uyum aranmaktadır. Ritim duygusu bir zamansallık olduğuna göre zemindeki hareketin biçimine etki edecektir. Zeminde bazen cephelerde kullanılan öğelerin tekrarı ve onun devamı olan elemanlar kullanılarak zemin dokusu zenginleştirilmekte ve mekân bütünlüğü sağlanmaktadır (Moughtin ve diğ., 1995). Bütün içerisinde aranan ritim her zaman mimari tasarımın ayrılmaz bir koşulu olmaktadır (Şekil 5.27).

Şekil 5.27 : Kopenhag Amagertorv Meydanı, zemin dokusu özellikle yağmurda etkileyici olmaktadır (Topos, 2002).

Zemin malzemeleri yine simgesel bir anlam ve okunabilirlik oluşturmaktadır. Zemin yöresel veya çevresel verilerin sunduğu olanaklar ile tarihsel ve kültürel özelliklerin bir kompozisyonu olarak da değerlendirilebilir. Zeminde yapılacak düzenlemeler ve doku değişiklikleri, özel ve kamusal alanların ayrılması ve fark edilmesi için de kullanılabilir. Bir lokanta veya kahvehanenin masalarının ne kadar öne çıkabileceği ve bu alanların ne kadarının kimin kullanımına bırakıldığını da göstermektedir. Veya yol boyunca paralel çizgiler veya ışınal çizgiler gözün varılacak noktaya doğru odaklanmasını sağlayarak hareketi yönlendirmektedir.

5.2.2 Estetik nitelikler / Simgesel ve Sanatsal

Meydan mekânının biçimsel öğeleri, bu mekânın biçim almasını etkileyen dışsal doğal ve toplumsal faktörlerle beraber, kendi bünyesine ait hem dışsal hem de içeriği ile ilgili (anlamsal-anlatımsal) özellikleridir. Biçiminin ifade ettiği anlam “simgesel estetik” aracılığı ile açıklanmaktadır.

Biçimin kendisine ait özellikleri dışsal fiziki (morfik) özelliklerle beraber içeriksel değerini betimleyen anlatımından ve anlamından kaynaklanmaktadır. Meydanın tipik özellikleri ile “estetik değeri”, buradaki yaşamın canlılığı ve etkinliği bakımından özellikle kamusal değerinden ayrı tutulamayacak bir araştırma konusudur. Estetik çatı, biçimsel özellik ve anlatımı, görsel mekân ve algılanan mekân bütünlüğü içerisinde ifade etmektedir. Bu bütünlük estetik deneyimi güçlendirerek için mekânda aranan verimlilik ve yetkinliği sağlamaktadır. Genel olarak içeriksel değerler içerisinde meydana aranabilecek yetkinlik etkin bir kullanımı sağlayacak biçim ve anlamı kurmak ve bunlar arasındaki en verimli etkileşimi sağlayarak toplumsal yaşama katkıda bulunacaktır. Bununla birlikte daha önce de sözü edilen “canlılık” kategorisi estetikte her nesnenin kendi özel koşulları ile sağlanan bir kategoridir. Eğer bu özellikler bulunmasaydı, tipine uygun ve yetkin her değer aynı güzelliğe, aynı değere sahip olması gerekirdi. Canlılık ve anlatım her nesneye tipine uygun olarak, ama onu diğerlerinden ayıracak nitelikler sağlamasıyla içeriksel bir değer katmaktadır. Canlılık bir hareketi algılayanı etkileyen ifade gücünü anlatmaktadır. İfadenin, anlatımın gücü gerçek varlığı aşan bir gücün ortaya çıkışı ve yansımasıdır (Tunalı, 1989). Burada mimari formun deviniminden söz etmek gerekecektir. Bu hareket kavramı mimaride formun devinimiyle açıklanabilir. Meydanda mimari form çevrenin temel özellikleri ile görsel etkinliğini, işlevsel etkinliği ile bağdaştırarak oluşmaktadır. Hacımsal devinim, cephe kompozisyonları ve çevresel konum organizasyonu görsel etkiyi arttıran öğeler olarak tanımlanmaktadır. Genellikle geometrik özelliklerden kaynaklanan etkiler, plan ve cepheler düzeyinde devinim yaratmaktadır (Nasar, 1988)

Örneğin bir meydanın canlılığı simgesel değerlerinin gücüne ve bildirişim özelliğine bağlıdır. Bunun yanı sıra etkinlik zenginliği, dönemsel ve yaş guruplarına yönelik düzenlemeler, sanat etkinlikleri, toplumsal ve bireysel ifade olanakları, işlev çeşitliliği, zengin ve çekici estetik öğeler bunu sağlamanın yollarıdır. Bu koşulların sağlanmasına aracılık eden mimari kompozisyonda ise gerçekleştirilmesi ise /bütünlük, uygunluk/zıtlık, görsel denge, ritm ve simge kavramlarıyla forma devinim kazandırılmaktadır.

Bundan başka “Çeşitlilikte Birlik” konusu çevresel tasarım alanında önemli estetik bir değer olarak görülmektedir. Çeşitlilik gösteren öğelerin, birlik ve bütünlük yaratma koşulları aranırken, bunun zıtlıklarla veya uyumla sağlanmasıyla dengeli bir

birlikteliğinin kurulmasına çalışılmalıdır. Çeşitlilikte birlik duygusu bariz bir etki oluşturarak ilgi çekici ve canlılık yaratan bir değerdir. Farklılık gösteren öğelerin bir araya gelmesi birlik veya bütünlük duygusunu kimi zaman güçlendirmekte, kimi zaman ise içerik ve biçim arasında tutarlı ilişkinin kurulamaması ile zayıflamaktadır.

Karmaşıklık ve birlik ile çeşitliliğin dengeli uyumu canlılık yaratmakta, temelinde farklılıkların olduğu benzeşimlerle ve bütünlük duygusu veren öğelerle bunun sağlanması beklenmektedir. Mimarlık bu alanda kendi etkinliğini azami ölçüde gösterebilecektir.

Mimari biçim, mekân ve kütle arasındaki temas noktası olarak belirtilmektedir. (Ching, 2002). Meydana ait doğal ve yapıli çevreye ait görsel öğeler geometrik bir yapı olarak değerlendirildiğinde mimarinin biçimsel estetik kategorileri olan düzen, oran, ritim, ölçek, karmaşıklık, bütünlük, renk, doku, aydınlanma, kütleli devinim gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Diğer yandan bu yöndeki değerlendirmelere ek olarak bir yere ait olma duygusunun güçlendirilmesi, duygulara katkıda bulunması bakımından, mekânın simgesel anlam taşıyan bir potansiyelinin dolaylı veya dolaysız olarak anlaşılması, tanımlanması gereklidir. Estetik deneyimin önemli bir bileşeni olan algılama özellikle deneysel estetik konusunda önem kazanmaktadır. Nesnede gizli anlamların deşifre edilmesinde algılamanın nasıl gerçekleştiğine kısaca bakmak yararlı olacaktır.

Simgesel anlamın algılanması: Bir mekânın biçimsel kurgusunun bir boyutu olarak, biçim algısı önem taşımaktadır. Biçimlerin algılanması dışsal niteliklerle başlayan içselleştirme sürecidir. Kamusal bir mekânın algılanmasının toplumsal bir bellek oluşturabilecek nitelikte olması beklenmektedir. Zihinsel süreçlerle ve duyularla bir amaçlı bilgi alma işlemi olan algılama çevredeki kaynaklardan alınan uyarımlarla gerçekleşmektedir. Simgeler aracılığı ile oluşturulan anlamın kavranmasında algı en önemli ve en öncelikli etkinliktir.

Bir mekân önce görme ve işitme duyularıyla algılanır, daha sonra öznel bir sentez ve duyumla bir beğeni yargısı oluşturulur ve bilgi haline dönüştürülür. Birey de kentte tüm bedeni ile var olur ve algılama süreci sonunda yoğun bir bilgi ile öznel algısı oluşur. Birey algılanan mekânın bütünselliğini kavramada zorluk çekmemelidir. Algıdaki eksikliği gidermek ya da anlamsız çokluğu anlaşılabilir boyuta indirgemek

için zihinsel süreçler organizmayı zorlamaktadır. Psikolojide bir bütünün kavranması “algı” olarak tanımlanmaktadır.

Duyusal verilerin anlamlı bir bütüne nasıl dönüştüğü ile ilgili araştırmalar, psikoloji ve estetik konusunun arakesitinde bir çalışma alanı olarak duyu ve algı arasındaki kısa sürecin problem alanı üzerinde durmaktadır. Mimaride Gestalt Psikolojisi önemli bir açıklayıcı deneysel alanı oluşturmaktadır. Nesnenin zne üzerinde yarattığı duyumlarla ve algılanan bilginin özne tarafından nasıl değerlendirildiği ile ilgili olarak mimaride Gestalt algı teorilerinden yararlanılmaktadır. Gestalt teorisi biçimsel estetiğin bileşenleri üzerinde durmaktadır. Semantik bir yaklaşımla somut bilginin zihindeki sürecini sezgisel ve algısal etkileşimlerini açıklamada yararlanılmaktadır (Arnheim, 1977).

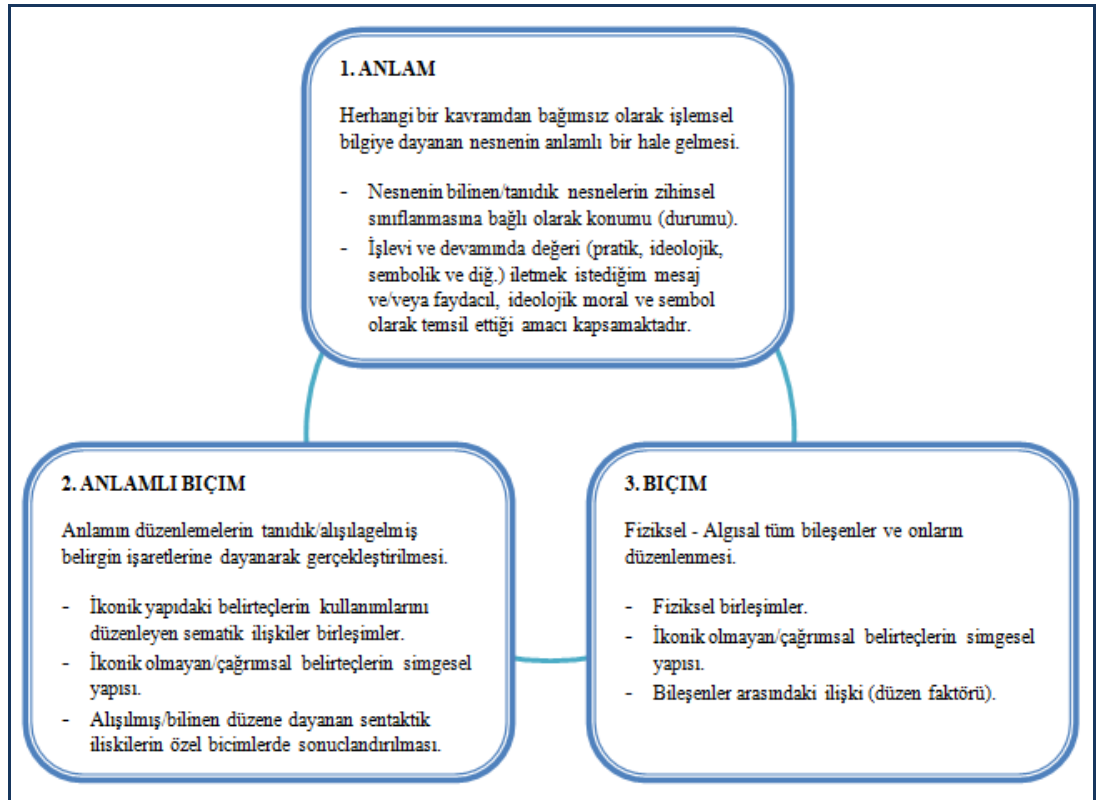
Mimarlık alanında biçimin ifade kazanmasına yönelik birçok çalışma yapılmış ve deneysel çalışmalarla ispatlanmıştır. Kentin değerler sistemiyle çelişen, karşıtlık oluşturan özellikleri bulunduğundan, Gestalt’ın algıya bağlı düzenleyici kuramının fiziksel çevrede destekleyici olarak sosyal değerler bakımından önemi bulunmaktadır. Bütünsel bir yapıda bu kurama göre anlamın algılanması parçaların biraraya geliş şekillerine bağlıdır. Bu konuda forma ait geliştirilen, yakınlık, benzerlik, kapalılık, devamlılık, sreklielik, kuşatılmışlık ve simetri ilkelerinin anlamın kurulmasında açıklayıcı etkileri bulunmaktadır (Lang, 1987).

Örneğin izgisel etki, yüzeysel kompozisyon ya da kütlesel devinim algılamasında ifade edici niteliklerin, dolaysız ve ani bir deneyim olduğu Gestalt psikologları tarafından ortaya konmuştur. Bu deneyimde “bütün” biçim kümeleri ve biçim kalıpları olarak algılanır; bu deneyimlerin zihinsel bir çağrışım ürünü olmadığı, sinir sistemine ait süreçler ve çevresel biçim kalıpları arasındaki etkileşimin yansıması olduğu ileri sürülmüştür. (Aydınlı, 1993).

Mimari mekânın deneyimsel bir mekân olarak insan etkinliklerini destekleyici veya tam tersi bir şekilde bu etkinlikleri kısıtlayıcı bir niteliği bulunmaktadır. Mimari mekân algısının hiçbir zaman homojen ve geometrik özellikler ve boyutlarla kesin olarak tam bir ilişkisi bulunmamaktadır. Her yönelim, yerleştirme, konumlama, kullanıma ve anlama bağlı olarak değişmektedir. Weber algılanan mekânın geometrik bir örüntünün ötesinde “dinamik bir sonuç” olduğunu belirtmektedir. Bu

dinamik özellikler geometrik gerçekle çelişen görsel yanılsamaların (illüzyonların) algılanan nitelikleridir (1995).

Yapılı çevreye ait biçim ve formun oldukça katmanlı bir konu olduğunu söylemek gerekmektedir. Öncelikle özne açısından bir algı sorunu olan bu durum görsel duyularla anlamlandırılan bir konudur. Zihinsel işlemin ilk düzeyi algılama ile morfolojik-tipolojik bir yapı kurma gerçekleşmekte daha sonra değerler ve bilgiye dayanan niteliksel bir bilgi işlemi gerçekleşerek sonunda belirli nesneye ve değere özgü niceliksel bilşsel bilgi işlemi gerçekleşmektedir (Weber 1995)(Şekil 5.28).

Şekil 5.28 : Anlam özelliklerine ait üç düzlem (Weber, 1995'den yararlanılmıştır).

Algılama ile elde edilen mekândaki bütünlük duygusu yapıdaki öğelerin birbiri ile uyumlu, birbiri ile ilişkili olarak kavranmasıdır. Bütünün veya bir sistemin düzenlenmesi yolu ile bütünlük elde edilmektedir. Genel olarak salt matematik açıdan ele alındığında, biçimlerin temel karakterlerindeki uyum ve benzeşim hissedildiğinde bu bütünlük duygusuna ulaşılmaktadır. İyi bir biçimin çarpıcı ve kolay akılda kalabilen, iyi algılanabilen bir biçim olduğu düşünülürse, bu basitlik, düzenlilik, simetri ve devamlılığı ile iyi nitelikler olarak tanımlanmaktadır (Moughtin, 1995).

Estetik deneyimde algılama sürecini Lang aşağıdaki koşullara bağlamaktadır;

1. Algılama aktif bir süreçtir; davranış algılayan bireyin ve algılanan nesnenin özelliklerinin bütünlüğü içinde değerlendirilir.
2. Algılama, güdümlü tepkilerin yardımıyla açıklanamaz; sözgelimi laboratuvar ortamında istenen koşulları sağlayan uyarıcının algılanması sonucu ortaya çıkan değerlerin gerçeği yansıtması söz konusu olamaz.
3. İnsan-çevre ilişkisi, dinamik bir süreci içerir; hareket algılamada önemi rol oynamaktadır.
4. Algı kişilere göre oluşan olgudur; sahip olunan çevre imajı, mevcut motivasyon ve tutumlara bağlı olduğu kadar, geçmiş deneyimlere de dayanmaktadır.
5. Algılamada insan, çevresinden amaçlarına uygun bilgi almaktadır, beklentiler ve eğilimler algılamayı yönlendirir (Lang, 1987).

Algılamanın kültürel boyutu ise dış çevre ile alıcı arasında bir filtre görevi görmektedir. İnsana ait görme biçimleri kültürel, psikolojik ve anatomik özelliklerin bir sonucu olarak algılamada çeşitlilik göstermektedir. Bilginin anlamlı gelmemesi durumunda biçimsel nitelikleri değiştirme, başkalaştırma, kendine göre düzenleme eğilimi oluşmaktadır.

Algılamanın da sınırları bulunmaktadır. Bu sınırlar belli uyarımlara karşı cevap verme biçimlerini de değiştirmektedir. Fazla uyarım karşısında bunların zihinsel olarak kaydı zorlaşmakta, zihinde istenmeyen bilgiler filtrelenmektedir. Her nesnenin gerçek fiziksel şekli algının sadece bir kısmını oluşturmaktadır.

Algılama esnasında bir sınıflama ve kümeleme yapılmaktadır. Bu sistemle kent içerisinde benzer elemanları tanıyarak kişisel algıya yerleştirmek kolaylaşmaktadır. Algısal düzenlemede birçok işlemsel süreç bulunmaktadır. Bu kümeleme sırasında örneğin göz birbirine fiziksel olarak daha yakın uyarımları “İng. proximity principle” –yakınlık ilkesi- denilen bir yöntemle gruplamaktadır. Herhangi bir biçimi en basit şekliyle algılamaya genel bir eğilim bulunmaktadır. Bir başka örnek, görüş alanı içerisinde bir nesneyi arkasındaki fondan ayırıştırarak algılama ilk adım olmaktadır. Daha sonra nesne biçim almaya başlamakta, önce dış konturu, sonra içindeki özellikleri, daha sonra renk ve parlaklık algısı oluşmaktadır.

Uyarımları seçmek ve onları anlamlı örüntüler halinde düzenlemek de algılama işlemi içerisinde. Bu işlem iç unsurlar olan öğrenme, motivasyon ve kişilik tarafından belirlenmektedir. İç unsurlar beklentileri harekete geçirmede ve bireyi bazı uyarımlara tepki verici bazılarına karşı ise vermeyen durumuna getirmektedir. Bazı toplulukların kendilerine ait paylaştıkları belirli algısal modelleri bulunmaktadır, tasarımcının bu ortak algı modellerini de araştırması gerekmektedir. Burada gerçek simgelerin anlamlarının deşifresine bağlı bir algıdan söz edilebilir (Cliff Moughtin, 1995).

Kuramsal çalışmalarla birlikte daha önce de belirtilen deneysel çalışmaların bu konudaki yararları önemli bir ilerleme sağlamaktadır. Algısal davranışsal boyutun belirlenmesinde karşılaştırmalı olarak çevresel ve davranışsal değişkenlerle beraber estetik tepki değişkenleri saptanmaktadır. Örneğin, algısal ve bilişsel süreçleri davranışsal amaçlar kapsamında inceleyen Heath (1988) *yarar sağlayan ve farklılık* gösteren davranış şekillerinden söz etmektedir. Yarar sağlayan davranışlarda çevre, davranışsal etkinliğin etkisini artırıcı ve destekleyici olarak davranışın başarılı olmasını sağlamaktadır. Farklılık gösteren davranışlarda ise birey çıkarları doğrultusunda çevresel deneyim olanağı aramaktadır.

Estetiğin algısal ve davranışsal boyutu ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında bazı genellemeler yapılabilmektedir. Bunlar;

- Çevre değerlerine ilişkin estetik kalite, yarar sağlayan davranış biçimi sonucu azalmakta; farklılık gösteren davranış biçimi ile artırılmaktadır.
- Estetik kalite olarak düzen ve beklentiler arasındaki bağlantı, estetik deneyimi artırırken; çelişki ise, estetik deneyimi engellemektedir.
- Estetik nitelikler ve algılanan sosyal önem arasındaki uygunluk, estetik deneyimi artırırken, çelişki estetik deneyimi engellemektedir (Aydınlı, 1993).

Algılama zihinsel bilişsel ve duyuşsal, zamansal bir süreç olarak anlamlandırmaya neden olmakta mimarlık da bu kapsamda anlam taşıyan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bireysel algıdan toplumsal algıya geçişin koşullarının ve değerlerinin sağlanması bakımından zamansal, toplumsal, yönetsel analizlere ihtiyaç vardır. Özellikle çoğulcu toplumlarda mekândaki pratik ve sosyolojik değişimlere bağlı toplumsal algılama analizleri demokratik yaşamın geliştirilmesinde önemli bir bileşkedir. Kanıtlardan yola çıkılarak neden sonuç ilişkilerinden elde edilen

verilerle yetinilmeyerek, toplumsal algıya bağlı sezgisel verilerin deneysel yollarla çalışmalarda daha derine inilmesini ve kentsel ortama ait beklenmeyen bilgilenmeleri de sağlamaktadır. Bu yöntemle yapılan bilimsel çalışmalarla beklentilerin karşılanması ve yeni önerilerin sunulmasında toplumsal algı modellerine daha çok yaklaşılması beklenebilir.

Meydanda “Simgesellik”: Çevresel algılamada simgesel boyut davranışların önemli bir belirleyicisidir. Tasarımcıların bu davranışların ne olabileceğini kestirerek gerektiğinde belli ölçütlere göre düzenleme önerilerini yapmaları gerekmektedir. Simgesel anlam bir nesneyi görerek algılayan kişiyle iletişim kurulması, nesne tarafından verilen mesajın, nesneye ait imaj, simge veya bir işaretiyle oluşmaktadır (Nasar, 1988).

Estetik deneyimde hoşlanılan, güzel bulunan bir çevrede kuramcılar, insanlar arasındaki ilişkilerin ve mekânla ilişkilerinin açıklanması için duyuşal ve biçimsel etkileşimlerle beraber simgesel anlam konusu üzerinde de durmuşlardır. Daha önceleri sanat tarihçilerini ilgilendiren bu konu son yıllarda özellikle tasarımcıların ilgi alanındadır. Mekân ve formun birleşiminin ortaya koyduğu anlam simgesel bir estetik değerdir. Timuçin (200, s.192) “...*simge anlatım açısından yetkin, içerik açısından karmaşıklaşmış imgedir...*” demektedir. Simgesel değer yapısal çevrenin kendisinden veya olduğunun ötesinde bir anlam taşıması olarak algılanabilir. Böyle bir irdeleme mimari tarz ve içerik bakımından önemlidir. Roland Barthes (1970) simgesel mekânı anlamlı mekânın bir kategorisi olarak görmektedir.

Kent bir kültür ortamıdır. Her kentin kendine ait bir kültürü vardır. Tarihte birçok kentte doğan kültürler, simgesel değerler taşıyarak günümüze kadar etkilerini sürdürmüşlerdir. İnsanların ortak değer ve etkinliklerinden, paylaşılmış değerlerden oluşan kavramsal ve soyut kültürel boyut tarihseldir ve toplumda bütünleştirici bir rol oynamaktadır. Bir grubun davranışlarındaki düzeni yansıtan, uyum gösteren, paylaşılmış bir şemadır ve durağan değil zaman içerisinde gelişen bir olgudur (Rappoport, 1977).

Bugün artık kültürlerin birbiri içerisine geçtiğini, farklı kültürlerin bir arada birbirinden etkilendiğini ve etkileşimlerle ve birleşmelerle yeni kültürel formlar oluşturduğuna tanık olunmaktadır. Her topluluğa ait bazı değerler başka kültürler tarafından kullanılmaktadır. Fiziksel ve sosyal çevrenin etkileşimlerinin işleme

girmesi ve insanın geçmiş çabaları veya geçmişine ait değerleriyle birlikte varoluşu, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde davranışlar veya fiziksel formlar oluşturmaktadır. Günümüzde bir kente ait kentlilik kültürü farklı ve katmanlı kimliklerin alaşımı anlamına gelmelidir. Mimarların önemli becerileri içerisinde artık her topluma ve kente ait ortak simgeleri bulup kurabilme bulunmalıdır. Mimarlık kendi değerler dizgesini ve geleneklerini de gözden geçirerek, yeni dinamiklere bağlı olarak bir bütünlük kurma durumundadır. Mimarlar da toplumsal pratikler içerisinde etkinlikleri olan bireyler olarak tasarımları ile yeni formlar oluşturma sürecine katılmaktadırlar. Mimari estetik anlamların çoklu sistemin birlikte yaşama refleksini güçlendirici, empoze edilmiş değerleri içermeyen işaretlerinin inandırıcılığı ancak farklılığın gerçekliğini ve kabulüne dayanan özgür ve demokratik bir ortamda oluşması gerekmektedir. Meydan tasarımını mimari açıdan bir sanat etkinliği olarak kabul ettiğimizde sanatın en güçlü anlatımı simgelerde gerçekleşmektedir.

Burham'ın (1973) semiyolojik anlama dayanarak çevresel gösterge olarak değerlendirdiği mimari yapıyla ilgili açıklamalarını “meydan” la ilgili olarak da değerlendirmek mümkündür. Meydan kendine özgü bir gösteren ve iletişim kurma işlevine sahip bir yapı olarak düşünülmektedir. Böyle bir yapının kendine özgü göstergesi

1. Duygusal etkinliği olan simgenin maddesel/var olan özelliklerini
2. Toplumsal bilinçte kökleşen, imaj oluşturan anlamı,
3. Gösterilen şeyin neden kaynaklandığına (bilim, felsefe, din, politika vb.) ilişkin bilgileri içermektedir

Bu nedenle belli bir tarihsel dönem çerisinde var olan bir meydan döneme ait düşünme, duyma, hissetme ve yaşam biçimlerini yansıtmaktadır ve aynı zamanda bu özellikleri ile “bildirişim” işlevine de sahip olmaktadır.

Bu yöndeki çalışmalarda mimarların form üzerine çalışmaları, simge kuran öğelerle desteklenmektedir. Bu öğeler çok çeşitli olabilir. Farklı bireşimler denenebilir. Bazen aynı formlar farklı çağrışımlara neden olabilir, bu nedenle konu dikkatli bir incelemeyi gerektirmektedir. Simge kurmanın önemi mimari araçlarından birisi ise “rtim” dir. Meydanlarda tekrar eden unsurların çokluğu dikkat çekmektedir. Bu yönde önemli açıklamalar yapılmıştır. Tarihte pisagorculardan başlayarak evrenin düzenini, armoni, oran, vb. matematik verilerle, ya da Fibonacci gibi doğadan

esinlenerek önemli buluşları ile logaritmik sarmalı denge unsuru olarak gören açıklayıcı yaklaşımlar olmuştur.

Sanat yapıtlarındaki simgeselliğe dikkat çeken Timuçin (2000, s.181), gerçekliğin uzam ve zaman açısından dönüşüme uğratılmasıyla sanat yapıtının oluştuğunu söylemektedir. Bu dönüşümse *ritm* ve simge kurarak gerçekleşmektedir. Simgeler kendi içlerinde ritmle duygular uyandırmaktadır. Simgenin ritmik yapılı bir bütün olması ritmin zaman tarafından kurulan bir dil olmasındandır. En yüksek anlatımı ritmin belirleyiciliğinde simge sağlamaktadır. Yapıların simgeselliğinin ritmle örülmüş olması, yapının devingenliğinin daha inceltilmiş ve özel bir anlatıma kavuşmuş olmasıdır. Anlamın özel bir bileşeni olarak ritm kendini göstermektedir. Meydan mekânı ise bünyesindeki ritmi özellikle çevresinde kuşatan mimari öğelerinin tekrarı ile yatay ve düşey unsurlardaki dengenin zamansallığı ile hissettirmektedir. Timuçin ritm konusunu ile ilgili şöyle söylemektedir; “...her yapıtta farklı olarak ortaya çıkan ritm konusu, simgeler bakımından daha büyük önem kazanmaktadır. Evrende olmanın zorunlu sonucu olarak görülen ritmin anlamı, bedende görünür olmaktadır. Bedenimizde ritmik bilinç diyebileceğimiz bir alışkanlıklar dizisi bizi dünyaya ritmlerle bağlamaktadır. Bedenimiz ve dünya arasında iletişim düzeni kurmaktadır. Bir vapurun sallanışı, trenin gidişi, suyun akışı bedenimizde bir anlamlar dizisi olarak yaşar. Estetik açılımın her şeyden önce bedensel bir açılım olmasıyla, estetik nesne bedende kendini ritmik bir çerçevede duyurmaktadır...” (Timuçin, 2000, s.181). Ritm olgusu müzikte olduğu gibi zıt karakterli öğelerin veya benzer olanların belli aralıklarla düzenlemesinde kendini hissettirmektedir. Meydanda tekrar eden pencereler, doluluk ve boşluk oranları, revaklar, çatı bitişleri belli ölçü ve aralıklarla görsel bir ritm sergilemektedir.

Çevreden hoşnut olma duygusu, mimari unsurlarda ritmle elde edilen örneğin açık-koyu tonlarla, doluluk-boşluk vb. tezatların oluşturduğu bir kompozisyonla elde edilebilir (Maser, 1985).

Tange (1966) mimarlık ve kentsel tasarımın mekânlara işlev ve biçim vermek olduğunu söylemektedir. Bir meydanın simgesel işlevine simgesel bir biçim verildiği zaman, mekân tarafından o işleve özgün ve kendine ait bir *kimlik* kazandırılmaktadır. Diğer bir deyişle bir meydanın fiziksel işlevi ve kentteki belirginliği, biçimi ile anlam kazanmakta ve ifade edilmektedir. Meydan’ın formu simgesel olarak işlevini de ifade etmektedir.

Bir biçime simgesel anlam yükleyerek ve insanların bunu anlamasını sağlamak ayrıntılı ve iyi düşünülmüş bir tasarım sürecini gerektirmektedir. Böylece biçimin anlamı her zaman ona bakan ve onu kullanan kişinin yorumuna bağlı olmaktadır. Timuçin (2000,s.193) “...*Simge anlamı kucaklayan biçim, anlamın görünür yanıdır, anlamdan sorumlu dış görünüm...*” demektedir. Birey ve toplum ilişkileri ve kültürel yapı bu anlamları saklayan belli simgelere dayanmaktadır. Bu çevrede simgesel anlam taşıyan biçimler mimari öğelerde, "toplumsal değerleri" yansıtmalıdır. Gözleyen kişi ile nesnelerin imajı, simgeler, işaretler yoluyla iletişime neden olmakta ve simgesel anlam güçlendirilmektedir.

Özellikle insanlarda "aidiyet duygusunun gelişmesinde etkili olan mekânsal simgesel anlamın" biçimsel karakteri tasarımlarda insancıl değerlerin öne çıkarılması ile mümkün olabilmektedir. Anlamlandırma çevrenin yararı ve kullanımıyla, bireylerin duygusal etkilenmelerinden kaynaklanmaktadır.

Bir örnek olarak Reykjavik belediye binasından kentin ortasında yer alan yapay göle doğru uzanan yol ve kamu alanına yerleştirilmiş olan bilgi panoları o bölgedeki kuş yaşamı hakkında bilgiler ve örnekler sunmaktadır (işlevsel)(Şekil 5.29).

Ayrıca, o yöreye ait volkanik taşlardan yapılmış olan duvardan akan suyun oluşturduğu buz ve yosun özel bir görüntü sergilemekle beraber (estetik), yosunun doğal bir görüntüden ziyade burada yaşayan somon, alabalık ve yaban ördeğine doğal bir ortam oluşturması sağlanmıştır (ekolojik).

Şekil 5.29 : Reykjavik / Belediye önündeki kamusal alan (Topos, 2002).

Simgeler belirli zamanlara ve belirli topluluklara ait işaretlerdir. Bunların içerdği mesajlar kültürel ve sosyal değerleri yansıtmaktadır. *Duygusal etkiler ve imajlar* oluşturan bu simgeler bakan kişide değerlendirmelere yol açmaktadır. Duyusal olarak algılanan objeler zihinsel süreçlerle duygu ve çağrışımlara neden olarak, simgelerin oluşturduğu anlamı betimlemektedir. İmaj oluşumu ise nesne ile ilgili zihinde yeniden üretilen görsel ve anlamsal bir değerlendirmeyi ifade etmektedir.

Toplumların belli dönemlere ait kazanılmış değerleri mekânlarda kendini göstermekte ve anlamlandırılmaktadır (Nasar, 1988). Bu durum özellikle yeni tasarlanan meydanlarda simgesel anlamın oluşmasında büyük önem taşıyacaktır.

Simgesel anlamı olan ve belli anlamları çağrıştıran düzenlemesiyle Reykjavik'teki (İzlanda) Ingolfstrog çukurlaştırılmış zemini ile rüzgârdan korunaklı çok amaçlı bir meydandır (işlevsel). Bu meydanda yer alan fiskiyeden basamaklara akan su (estetik) ülkenin nehir ve şelallerini simgelemektedir (simgesel). Su daha sonra iki lava sütundan buharlaşarak görünür hale gelmektedir. Ingolfstrok- lava sütundan buharlaşan su görüntüsü bir simge olarak meydanda yer almaktadır (Şekil 5.30).

Şekil 5.30 : Reykjavik / Ingolfstrog (Topos, 2002).

Bilişsel bir işlemin ürünü olan simge, mekânla ilişki kuran kişilerin mekânın araçsal kullanımının ötesinde o mekâna yüklediği çağırışımı ifade etmektedir (Nasar, 1988 s.13).

Bir kentin organizasyonu zaman, mekân, anlam ve iletişimin ürünü olmaktadır. Bu da belli bir organizasyon şemasını gerektirmektedir. Yaşam tarzlarının değişikliği de bunu gerektirmektedir. Kent farklı grupların ve yaşam tarzlarının yansıttığı birbirinden farklı kültür ve alt kültürlerin toplamıdır. Bu farklı gruplara ait mekânlar, statüleri ve sosyal kimlikleri simgelemekte ve göstermektedir (Sennet, 1970).

İnsanlar tarafından değişik öğelere yüklenen anlamlar çevresel kalitenin, imajların, değerlerin ve birçok sosyo-kültürel unsurun algılanma şekline, idrak ve değerlendirmelerine bağlı olmaktadır (Rappoport, 1977).

İnsanlarda çeşitli duygu ve düşünceler uyandıran, çağrışımlara neden olan ve kendi dönemine ait bir takım özellikleri ve yaşamı gösteren düzenlemeler ve mekânlar "bildirişim" işlevleri ile de simgesel anlamların sürecine estetik bir değer olarak katılmaktadır.

Simgesel anlam daha önce de sözü edilen dil bilimsel aracılığı ile de açıklanmaktadır. Bir simgeyi ileten dil objeler ile belirlenmekte ve objeler dilin aracılığı ile ifade kazanmaktadır (Barthes, 1983) Davranışsal-iletişimsel dilbilim kuramına göre toplumsal kuralları gösteren işaretler üç ayrı düzeyde analiz edilerek gerçekleşmektedir. Bunlar (i) sentaktik (işaretlerin diğer işaretlerle olan ilişkisi), (ii)semantik (işaretler ve onları algılayan suje ile ilişkisi), (iii) pragmatik (işaretler ve onları kullanan arasındaki davranışsal - iletişimsel ilişki) düzeylerdir (Nasar, 1988).

Simgesel anlam taşıyan mimari değişkenleri Lang (1988) beş ayrı bölümde incelemiştir: Bunlar (i) bina biçimi, (ii) mekânsal biçimlenmeler, (iii) malzemeler, (iv) aydınlatmanın öz-yapısı ve (v) bünyesel renktir. Bu mimari unsurlara anlam kazandırılmakta ve işleme girmektedir. Yine bu kategorilerin her toplum ve dönem için farklılıklar göstereceği kesindir. Bu biçimselleştirilmiş anlamların kökleri sosyo-psişik derinliklerde yatmaktadır. Bu düzenlemelerde estetik cevapların ve deneyimlerin sonuçları deneysel estetik araştırmalarda incelenmektedir. Malzeme kullanımlarının oluşturduğu etkiler bakımından önemi bulunmaktadır. Sadece görsel niteliklerinden başka kokuları, dokunulduklarında ve duyulduklarında bıraktıkları etki ile anlam kazanmaktadırlar. Doğallıkları veya yapaylıkları insanları etkilemektedir. Doğal malzemelerin taklitleri veya yapaylarının, görsel olarak insanları yanıltarak kuşkuya düşürdüğünü ve malzemenin görünüşünün dokununca veya hissedilip, çıkardığı sesle ilgisiz ve uyumsuz olmasının algısal bir yanıltmaya

neden olduğunu söylemiştir. Aydınlatma konusu yönelimi, kaynağı, rengi, derecesi uzun yıllardır mimarının değişkenleri olarak bilinmektedir. Işığın psikolojik etkileri anlamlandırma bakımından oldukça değerlidir (Aydınlı, 1993)

Bunu tarih içerisinde önemli mimari eserlerin hepsinde görmek mümkündür. Mimarlık biraz da renk ve ışık oyunudur. Yapılara bir performans değeri yüklemektedir. Işıkla yaratılan mekânsal etki davranış biçimlerini ve algılamayı etkilemektedir.

Bünyesel renk, sosyal düzenlere ait anlamı olan ve yüzeylerde kullanılan renklendirme ve tonlamaları ifade etmektedir. Her topluluğun geçmişine ait anlamlar bu renklerde saklı bulunmaktadır. Fakat yapılan çalışmalarda bu tür sonuçların çelişkili sonuçlar verdiği gözlenmiştir. Renklerin kendi anlam etkinliklerinin olmasına rağmen farklı geleneklerde anlam bakımından sapmalar görülmüştür (Nasar 1988).

Rappoport (1977), anlamın hiyerarşik olarak somut nesneden başlayarak nesnenin kullanımı ve daha sonra nesneyi simgesel olarak değerlendirmeye doğru düzlemleri bulunduğunu belirlemiştir. Bununla ilgili olarak eylem sistemleri öngörülmektedir. Bir eylemin dört bileşeni bulunmaktadır:

- i) Eylemin düz anlamı-(yemek, içmek yürümek vb.,)
- ii) Bu eylemi yapma biçimleri-(bir kahvehanede kahve içmek veya birisi ile beraber yemek yemek vb.)
- iii) Eklenen, birleştirilen ve yan yana bulunan eylemlerin bir eylem sisteminin parçası olması- (alışveriş yaparken ayaküstü konuşmak, gezinirken etrafa bakmak,)
- iv) Bir eylemin simgesel unsurları -(zevk için alışveriş, bir ritüel olarak yemek pişirmek, sosyal bir kimlik kazanmak için bir yol).

Buradaki dört unsur arasındaki farklılıklar düzenlemelerde etkili olmaktadır ve yapısal formu etkilemektedir. Özellikle 3. ve 4. maddeler en değişken olan ve imajlarda gizli anlamlar taşımaktadırlar.

Bir başka açıdan Werner Nohl (1988) simgesel anlamın üç düzeyde kendini gösterdiğini söylemektedir: Bunlar (i) algısal biliş (idrak), (ii) bir yerin bilgisi, (iii) farkında olmayı, değer vermeyi içeren bir süreci kapsamaktadır. Semptomatik idrak,

nesnelerin kendi gerisinde saklı olan işlemi göstermesi ile olmaktadır. Simgesel idrak, nesnelerin bir başka şey adına simge haline gelmesi şeklinde açıklanmaktadır. Bu çerçeve içerisinde açık alanların tasarımında doğal unsurların aşırı kullanılması ile çeşitlilik, özgünlük, tarihsel içerikten yoksun bırakıldığını söyleyerek bu alanların estetik bir nesne olarak başarılı olmadıklarını belirtmektedir.

Gerçek simgeler anlatımcı olmalı ve simge kurabilmek özel bir yaratıcılık gerektirmektedir. Mekânsal biçimlerde kuşatılmışlık etkisi, açıklık, hacim ve mekânın oranları da anlam taşımaktadır. Bunun yanı sıra kullanıma ilişkin yararlar da Gibson (1950) tarafından simgesel anlamı ile ilişkilendirilmiştir. Kullanımdan kaynaklanan “mekânın tüketimi” denilen kavram anlamlandırılmaktadır. Bu tüketim sosyal statülere göre yapılan mekânsal yerleştirmelerle ortaya çıkan veya anlam kazandırılan düzenlemelerdir. Ekonomik olarak daha üst statülere sahip olanların, zengin ve çeşitlenmiş bir çevrenin oluşumunu daha kolay sağlayabileceği açıktır.

Kent meydanındaki estetik deneyim bireyselden çok toplumsal değerlerin etkinliğine öncelik tanınmalıdır. Ortak değerlerin bir nesnelliği bulunacaktır. Mekândaki ilişkiler ve davranış biçimleri bu değerlere göre belirlenmekte ve çevreye karşı bir tavır bu şekilde gelişmektedir. Özellikle kentte eskiden var olan ve/veya yeni oluşacak meydanlarla ilgili düzenlemeler bu çerçevedeki değerlendirme/anlamlandırma düzleminde değerlendirilmelidir.

Çeşitli kuramcılar tarafından meydanlarla ilgili genellikle biçimden yola çıkılarak yapılan çalışmalar 100 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Kentsel ve kamusal amaçlı çağdaş bir meydanın, mekânsal tipine özgü şemasının gerektirdiği biçimsel ana özelliklerin, mimarının genel estetik ilkeleri (kompozisyon, oran, simetri, denge, zıtlık, formun devinimi, uyum, ritm vb.) ile birlikte düşünülmesi ve bu ilkelerle ilişkilendirilerek simgesel anlamını tamamlayan biçimsel kurgusu gerçekleştirilmelidir.

Kamusal bir kent meydanında anlam ve içeriği ilgilendiren simgesel değerlerin belirleyicileri şöyle sıralanabilir;

- Mekândaki simgesel yapılar ve geleneksel formlar bir buluşma yeri olarak niteliğini güçlendirmekte ve aynı zamanda, mekâna aidiyet duygusunun gelişmesinde etkili olmaktadır.

- Simgesel unsurlar ve anlam mekânın kentsel kimliğini güçlendirici, mekân karakterini belirleyici ve mekândakilerin kentli kimliğini güçlendirici olmaktadır.
- Kullanım ve etkinlikler dizgesi imge oluşumuna katkıda bulunan ve iletişimi arttıran, anlam kazandıran unsurlardır. Kültürel ve sosyal değerlere uygun etkinliklerle birlikte, cinsiyete ve yaşa bağlı etkinliklerin yapılması, kullanım verimliliğini arttırarak mekânı daha anlamlı kılmaktadır. Özel, kamusal arakesitleri kamusal yararına kullanılmalıdır.
- Tarihi, Eski Yapıların kültürel mirasa ait imgelerin veya objelerin kentsel peyzajın bir bölümünde yer almasının simgesel anlamı güçlendirdiği ve bir çekim alanı yarattığı bilinmektedir.
- Sanat Uygulamalarının anlamı, okunabilirliği, bu öğelerin yapısal çevre ve mekânla ilişkisinin doğru kurulması ve uyumlu iletişimi simgesel anlamı güçlendirmektedir (Heykel, havuz, doğal elemanlar).
- Sosyo-ekonomik yapıya uygun, kültürel ve ekolojik özelliklerin gözetilerek uyumlu ve sürdürülebilir bir çevre için, mekânın korunması ve canlandırılması simgesel olarak bir değer de yüklemiş olmaktadır.
- Kamusal yaşantı ile ilgili işlevler, örneğin haftanın tüm günü canlılık, gece ve gündüz kullanım biçimleri, farklı yaş gruplarına yönelik işlevler, bina ön yüzlerinin ve çevreleyen yapıların zemin katlarının kamusal etkileşimlere göre düzenlenmesi anlamı belirginleştirmektedir.

Meydana bağlı olan diğer sosyal mekânlar varsa ve bu bağlantıların sürekliliği desteklenirse böylece meydanın simgesel anlamına ayrıca bir artı değer yüklenmektedir.

Sanatsal Anlam ve Anlatımın Mekânı: Bugüne kadar görülen örneklerde meydanlarda az veya çok sanat objelerinin sergilendiği veya mimari öğelerin sanat değerleri olarak ortaya konduğu bilinmektedir. Her dönem ve kültüre ait bu düzenlemeler farklılıklar göstermekte ve dönemin sanat anlayışını da yansıtmaktadırlar.

Kamusal sanat ve kamusal mekândaki sanat uygulamaları birbirine karıştırılmamalıdır. Sanatın veya yapının kendi içsel, otonom yapısına ait kamusallık

niteliği taşıması sanatçının kendi tercihine ait etkinliğidir. Fakat kamusal mekânın kendine ait estetik ve sembolik sanatsal düzenlemeleri onun mimarisi ve kurgusuna ait ayrıntılarda, mekâna mal edilmiş doğal ve yapısal öğelerle gerçekleşmektedir. Bu uygulamaların geniş bir kitleye ulaşabilmesi hedeflenmektedir. Bundan başka birçok insanın paylaştığı meydana kendi kimliğine uygun sanat, eylemleri, sergiler, halkın kendisinin içine çeken sanat etkinlikleri yer bulabilmelidir.

Öncelikle meydana bugüne kadar yer alan sanat nesnelerinden söz etmek gerekirse, dikey vurgular olarak nitelenebilecek üç boyutlu ve kendi otonomluğu olan elemanların çokça tercih edildiği görülmektedir. Bunlar arasında dikilitaş, sütun, heykel, obelisk, kemerli geçitler bulunmaktadır. Bundan başka doğal unsurlar bitki, ağaç, su gibi elemanlar veya kent mobilyası kapsamına giren aydınlatma, oturma, oyun araçlarının tasarımında ve yerleşiminde yapılan uygulamalar sanat özellikleri de taşımaktadır.

Meydanın genel ölçekteki hacimsel tasarımında bu dikey ve çizgisel üç boyutlu çalışmaların görsel algı alanımız içerisinde mekân tanımlamadaki etkinliği yatay biçimlerden daha etkilidir. Bu elemanlar özellikle alanın geometrisinde tüm mekânı etkileyen ve düzenleyen niteliğe sahip olabilirler. Bu unsurlar doğru kullanıldığında bir mekânı diğerinden ayırma ve mekânı bölme ve sınırlama etkisi gösterebilirler. Dikey öğelerin geçmişte dünyanın farklı yerleşim bölgelerinde yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin kemerli geçiş takları ve dikilitaşlar Roma ve Mısır kökenli kentsel öğeler olarak kent girişlerinde girişi vurgulamak, bir yolu sonlandırmak, bir merkezi vurgulamak için kendi dönemindeki tarihsel sayılabilecek önemli kutlama ve zaferleri simgeleyen anlamları nedeni ile kullanılmışlardır. Mısır kökenli dikilitaşlar yıllar içerisinde başka ülkelere taşınmış ve geriye kalan kırk tane olduğu bilinen bu dikilitaşların on iki tanesinin Roma'ya, beşinin İngiltere'ye, birinin New York'a, birinin Paris'e ve birkaç tanesinin ise İstanbul'a taşındığı bilinmektedir (Moughtin ve diğ., 1995). Bunlar o dönemde kentin önemli merkezlerini vurgulayan unsurlardır. Belirgin Dikey kentsel öğelerden olan anıtsal sütunlar ilk olarak Helenistik Yunan kültüründen çıkmış ve tarihsel kullanımları ile iki tiptedir. Diğer tip ise eski Roma kaynaklıdır ve daha büyüktür. Büyük ve önemli kişileri daha da yüceltip sıradan insanların üstünde bir statüde olduklarını vurgulamak için üzerlerinde heykel bulunan bu sütunlar Yunan klasik yapı kolonlarından daha farklıdır. Dönemlerinin kralları ve imparatorları için dikilmiş birçok sütun

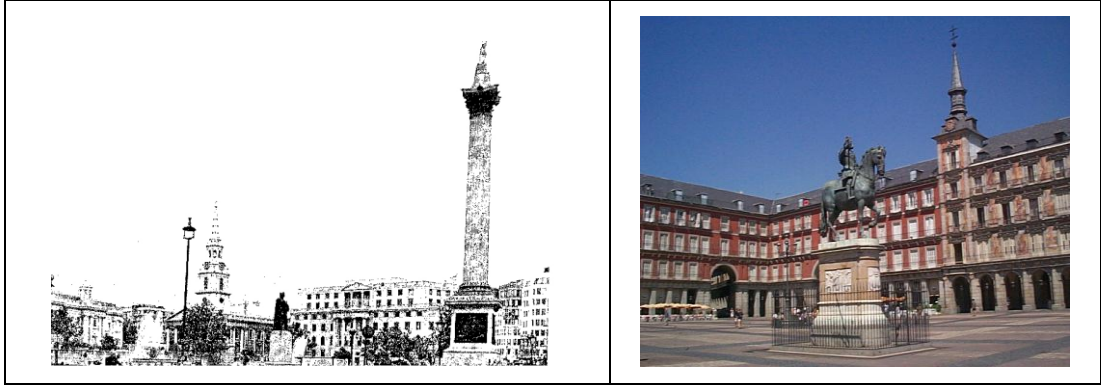
bulunmaktadır. Önemli örneklerden İstanbul'da Sultanahmet Meydanındaki Constantin'e ait dikilitaş ve Beyazıt meydanındaki Çemberlitaş da gösterilebilir (Şekil 5.31).

Şekil 5.31 : İstanbul - Beyazıt Meydanında Çemberlitaş (Url-49).

Bir meydanda yatay ve düşey elemanların arasındaki ilişki mekânın kendi dinamik özellikleri ile birlikte mekândaki dengenin sağlanması açısından önemlidir. Bu ilişki mimarinin en önemli unsurlarından biridir. Mimarlıkta estetik biçimsel değerlendirmeler içerisinde dengenin yarattığı etkilerle ilgili olarak a) simetrik denge: kesin, tutarlı, durağan; ancak tekdüze bir etki uyandırmakta b)asimetrik denge: devinim yarattığından ilgi çekici bir etki uyandır; c) ışımsal (odaksal) denge: dikkat çeken, heyecan uyandıran bir etkiye sahiptir (Aydınlı, 1993). Biçime ait estetik bir değere sahip olan dengenin çizgisel, hacimsel, yüzeysel, oransal ilişkileri parçaların bütünüle ilişkilerinde zıtlıklardan, uyumdan, düzen veya düzensizlikten ortaya çıkmaktadır. Düşey ve yatay etkiler, doluluk ve boşluklar, malzeme ve dokulardaki çeşitlilik, mekâna yerleştirilen nesnelerin çeper yapılar ve zeminle ilişkileri, sanat objelerinin dağılımı, görsel odakların birbirleri ile ilişkileri vb. daha birçok ilişkide denge kurulabilir.

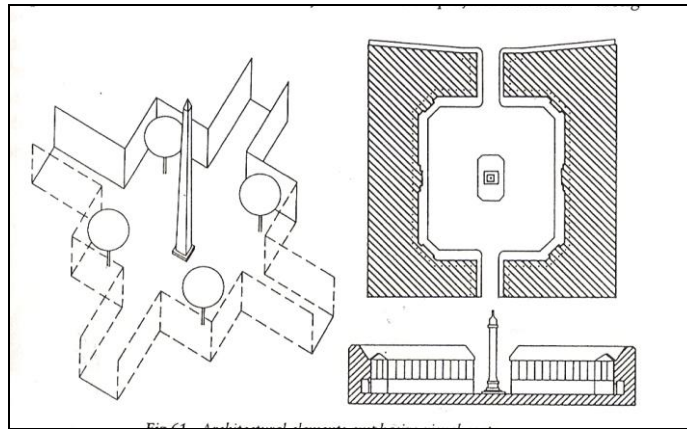
Özellikle geniş bir zemin yüzeyine sahip meydanlarda denge yatay düzlemin dikey öğeler ve vurgularla desteklenmesiyle sağlanmaktadır ve bunun birçok örneği vardır (Şekil 5.32).

Şekil 5.32 : Nelson Kolonu - Trafalgar Meydanı (Moughtin ve diğ., 1995) ve Paris - Place de Victoires (Özel arşiv).

Bu dikey öğeler kentsel biçimlemenin ve mekânsal etkinin bir unsuru olarak açık alanlarda çokça yer almışlardır. Örneğin Papa Sixtus tarafından 1500 yıllarının sonunda Roma'nın yeniden tasarlanması sırasında, Ortaçağdan kalma kenti düzenleme çalışmalarında büyük ölçekli yolların bitiminde ve daha sonra inşa edilecek meydanların yer alacağı yollar kesişiminde dikilitaşlar yerleştirilmiştir. Ne var ki bu dikilitaşların Mısır için dinsel anlamı bulunmakla birlikte diğerleri için simgesel bir anlamı bulunmamaktadır sadece görsel sanatsal bir kullanıma sahiptir.

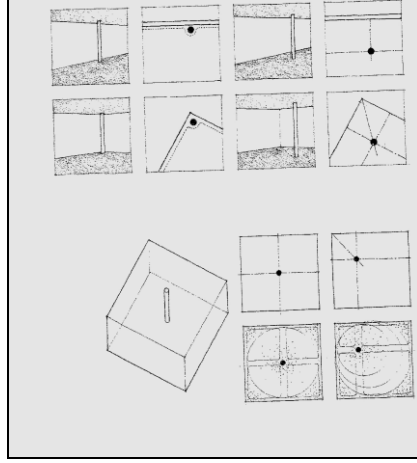
Görüldüğü gibi kentsel bir değere sahip olan bu düşey elemanların kullanımlarının daha geniş bir geometrik kentsel gereksinimden kaynaklandığını düşünmek yanlış olmayacaktır. Bir dikilitaş, kolon veya heykel dikey oluşumu ile taban düzleminde bir nokta oluşturmakta ve ona doğru giden birçok eksen bulunmaktadır (Şekil 5.33).

Şekil 5.33 : Mimari öğeler görsel merkez vurgusu yapmaktadır (Weber, 1995).

Bir kolon veya dikey bir öğe tanımlanmış mekânsal hacim içerisinde, çevresindeki mekânı belirginleştirmekte ve bu mekânı çevreleyen duvarlarla etkileşime girmektedir. Bir duvara ilişmiş halde durup, onun yüzeyine eklenilebilir, bir köşeyi

pekiştirip, duvar düzlemlerinin buluşma noktası üzerindeki vurguyu hafifletebilir. Bir mekânda serbestçe dururken, bulunduğu yerde türlü mekânsal bölgeleri tanımlayabilir. Mekânda ortalındığında ise, kendisini bu alanın merkezine koyar ve kendisiyle çevredeki duvar düzlemleri arasında eşit mekânsal bölgeler tanımlar. Kenara çekildiğinde ise, boyut, biçim ve konum itibarı ile birbirinden ayrılan hiyerarşik mekânsal bölgeler tanımlayacaktır (Ching, 2002)(Şekil 5.34).

Şekil 5.34 : Dikey vurguların mekânı örgütlenme biçimi (Ching, 2002).

İki temel eksen den düşey olanın yatay olana göre daha etkin olduğu belirtilmişti, bu etkinlik özellikle simetrik eksen olduğunda bir biçimin dengeli olarak algılanmasında daha da pekişmektedir. Düşeye ait bu güçlü denge algısı yataydaki simetriye göre ve hiç simetri olmadığı durumlarda da daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda görsel denge, biçimin ana boyutlarının yönelim şekline bağlı olarak da sağlanmaktadır. Bir biçimin temel boyutları yatay olarak bir açılma gösteriyorsa, bu durum biçimin dikey olarak uzamasına göre daha dengeli bir görüntü oluşturmaktadır. Bu ilkeler Takala isimli bir kuramcı tarafından saptanmıştır (Weber, 1995).

Gözün yukarıya doğru hareketlerinin aşağıya göre daha çabuk olduğu saptanmıştır..Bu kurala göre, nesnenin üst taraflarına doğru daha fazla bir yönelim olmakta gözün gezinme süresi de daha uzun olmaktadır. Bu dinamik eğilimlerden, düşey bir biçimin belirli merkezini veya küçük odak noktalarını üst tarafta toplamanın doğru olacağı söylenebilir. Bu açıklamalar ışığında örneğin merkezde bulunan bir kolon çevredeki duvarlarla ilişki içerisinde ve optik bir gerilim oluşturmaktadır. Meydanlardaki üç boyutlu dikey elemanların öncelikle bu anatomik ve algısal gereksinimlere bağlı olarak konulduğu düşünülebilir.

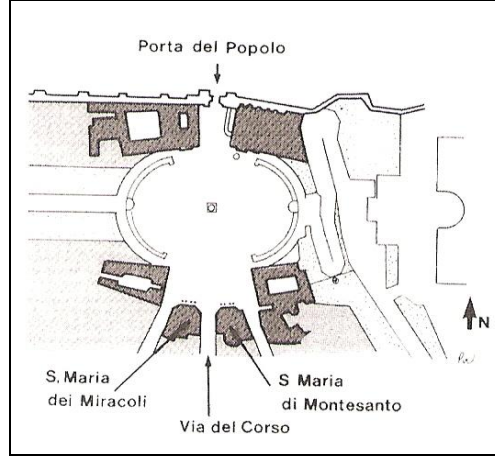
Bu tür optik algılamalara bağlı olarak iki kolon bir düzlem, daha fazla kolon bir araya geldiğinde bir hacim veya sınır oluşturmaktadır. Ching çalışmalarında dikey ve çizgisel elemanların bir mekânı sonlandıran, bir merkezi belirginleştiren veya bir odak noktası sağlayan etkilerin üzerine çalışmalar yapmıştır. (Ching 2002).

Büyük Kanal'a açılan Piazzetta, Venedik'in iki önemli ismi Marco ve Todao anısına yaptırılan iki sütunla sonlanmaktadır. Bu iki kolon bir dönem Venedik'in resmi girişi olarak kabul edilmiştir. (Şekil 5.35)

Şekil 5.35 : Venedik San Marco Piazzetta (Url-50).

Geçmişte Rönesans ve özellikle anıtsal bir mimariye sahip olan Barok dönemlerde kentlerin ve meydanların tasarımında özellikle aşırı büyüklükteki yerlerde görüş uzaklığının 1500m. yi geçmemesi gerekliliğinden kaynaklanan nedenle bu mesafelerde belli bir röper teşkil edecek şekilde heykel veya kemer gibi bir öge konulmuştur. Hatta Alexander'a göre ise bir eksen üzerinde 300 m. aralıklarla belli simgesel noktalar (node) olmalıdır (1977). Bu durumda uzun bir eksende birkaç belirgin odak olacaktır. Özellikle büyük ölçekli tasarımlarda bazen bu dikey unsurları kullanmak kaçınılmaz olmaktadır. Bunlar geometrik bir zorunluluk veya bir görsel odak oluşturmak için önemli bir öğedir, “...üç caddenin açıldığı Piazza Poppolo’ da meydana açılan caddeler arasında kalan açılarda yer alan iki kilise yapısının yer alması nedeni ile kasıtlı olarak dikkati meydanın merkezine yöneltilmesi için dikilitaş konulmuştur...” diyerek bu konuya açıklık getirmiştir (Moughtin ve diğ., 1995, s.109) (Şekil 5.36).

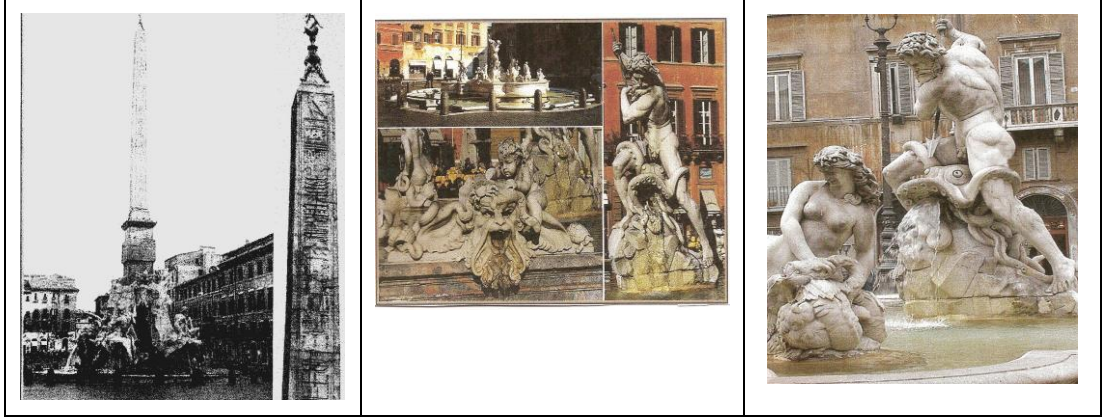

Şekil 5.36 : Roma - Poppo Meydanı (Moughtin ve diğ., 1995).

Kentsel tasarımı bir sanatsal uygulama alanı olarak gören Sitte (1965) heykel, havuz gibi unsurların geometriye bağlı olmadan tamamen yaratıcı bir yetenekle yerinin tanımlanması gerektiğinden söz etmektedir. Bu objelerin organik bir düzenleme ile araç yolları ve iletişimi sağlayan bağlantılar üzerinde bulunmaması doğru olacaktır, heykel, havuz gibi kentsel unsurların bu yolların arasında kalan adacıklarda, tam yolların üzerinde olmaması gerektiğini Sitte bir takım analogilerle açıklamaya çalışmıştır. Buna örnek olarak döneminin formalist düzenlemelerinde tam ortaya bir şey koyma alışkanlığına karşı eski ortaçağ kentlerindeki meydanları göstermektedir.

Bir diğer uygulama alanı ve kentsel peyzaj elemanı olarak su ve havuzların kullanımı çok değişik ve sanatsal biçimlerde olabilmektedir. Bu elemanlar özel sanat çalışma alanları olarak kent içerisine, özellikle meydanlarda baskın bir etki yarattığından çok fazla kullanılmaktadır. Burada önemli olan doğanın bir şekilde mekâna çekilerek istenilen etkileri oluşturmada katkı sağlamasıdır. Kentsel peyzajı bir kırsal peyzajdan ayrı düşünmek ve başkalaştırmak gerekmektedir. Bu anlamda kentlerin tasarımında su ögesi belirgin estetik farklılıklar oluşturmaktadır. Havuzlar ve su unsuru durgun ve yansıtıcı olarak veya şelale ve kademeli düşüşlerle, yukarıya doğru fişkıran fiskiyelerle hareketli ya da daha çok klasik örneklerini gördüğümüz heykelsi havuzlarla özellikle meydanların dekoratif bir elemanı olmuştur. Piazza Navona'nın havuzları tam anlamı ile klasik heykel sanatının ve döneminin simgesel anlatımına üst düzeyde sahip olan bir peyzaj ögesidir. Mekânı dört parçaya bölen üç havuzdan, Bernini ve sanatçı arkadaşları tarafından yapılan, "Fontana Dei Quattro Fiumi" -Dört Nehir Havuzu- olarak isimlendirilen havuz İmparatorluğun gücünü simgelemek için dört kıtanın nehirleri, Afrika'dan Nil, Asya'dan Ganj, Avrupa'dan Tuna, Güney Amerika'dan River de la Plata' yı temsil etmektedir. Bu havuzun ortasında bir de

üzerinde güvercin bulunan Roma dikilitaşı bulunmaktadır. Bundan başka diğer iki havuzda Fontana dei Moore ve Fontana dei Neptune'de Bernini'nin yontuları bulunmaktadır (Şekil 5.37).

Şekil 5.37 : Roma – Navona Meydanı (Moughtin ve diğ., 1995) ve havuzlar (Özel arşiv).

Modern uygulamalarda da su faktörü hem dekorasyon unsuru ve hem de etkinlik alanı olarak kullanılmaktadır. Yukarı doğru fişkıran su dikey bir denge unsuru olarak da mimari mekâna değer katabilir. Ayrıca serinlik ve ses özelliği ile hoş duygular uyandırmakta çok etkili olmaktadır. Yalnızca önceki uygulamalarda geometrik etkilerinin yanı sıra taşıdığı anlamlar ve içerik bakımından zenginliğini bu dönemde algılamak oldukça güçtür. Sanat uygulamalarının özellikle mekândaki simgesel anlama değer katması bu açıdan değerlendirilmelidir. Sanat yeni dönemde yeni öğelerle bu kentsel uygulamalarla mesajını ileterek mekânın kamusal kullanımını pekiştirmektedir. Aydın (1993, s.36) “...sanatın toplumsal katkısı, içinde bulunduğumuz çevrenin sanatı anlama biçimimizi değiştirdiği gibi, sanatın da çevremizdeki dünyaya bakma şeklini değiştirmesi ile gerçekleşmektedir...” demektedir.

Sitte'nin görüşü doğrultusunda üç boyutlu sanatsal uygulamalarla ilgili Alexander (1977) da masa metaforundan/mecazından yola çıkarak insanların tam ortaya bir çiçek veya bir obje koyma güdüsünü göstermiştir. Bu durumun mekânda var olan merkeziliğin, çevresini örgütleme niteliğinden kaynaklandığını söyleyerek açıklamış ve meydanlarda da bunun benzerinin olduğunu belirtmiştir. Sitte, kamusal bir meydana bir uçtan bir uca insanların doğal olarak gelip geçtikleri yolların arasında kalan parçalar içerisine, insanları içeriye doğru yöneltmesi için merkezde ve yürüme akslarının kesişiminin hemen dışında kalan yerlerde merkezi bir öğenin yer

alabileceğini söylemiştir. San Pietro ‘da yer alan havuz bunun iyi bir örneğidir. Estetiğin net ve kesin kurallarını koymak, yaratıcı bir üretkenliğin sonucunda oluşan özgün ürünün doğasına karşı olacağından bu nedenle Sitte’nin ve Alexander’in görüşü “kısmen” doğru kabul edilebilir fakat kesinlik taşıyamaz. Estetik kesin kurallarla açıklanabilir bir fenomen olmamakla birlikte ona yaklaşan özel koşulların açıklanması önceki uygulamaların analizlerinden tamamen olmasa da kısmen olanaklı olmaktadır. Estetik deneyim yaşama ait bir bütünsel deneyimdir. Toplumun içinde bulunduğu döneme ve eğilimlerine bağlı olarak ürünlerini vermektedir.

Eskiden meydanların ortasında yer alan ve genellikle gücü simgeleyen şahıslara ait anıtların veya kahramanlarına ait atlı heykellerin yer aldığı birçok uygulama yerini artık günümüzde başka uygulamalara bırakmaktadır. Fakat değişik anlamları olan objeler, farklı anlatımlara sahip yontular ve yontu gurupları meydanlarda yerini bulmaktadır. Bu uygulamalarda anlam ve bütün ilişkisinin tutarlılığı, nesnelerin mekânla ilişkisinde ve bu nesnelerle algılayan toplumsal grupların estetik ilişkisinde kurulmaktadır.

Anlam ve biçim arasında oluşan kopukluk yapıtların kendi bulunduğu yaşam dünyasından beslenememesinden kaynaklanmaktadır. Kurulan simgesel dil ile işlevi arasındaki karşıtlık ancak yapıta yeni bir anlam kazandırabiliyorsa tutarlı olmaktadır. Bu konuda hala sürmekte olan birçok tartışma vardır. Biçimsel yorum denemeleri, anlamsal yorumla birleştirildiğinde - gösteren/düz anlam ve gösterilen /çağrışımsal/yan anlam değerleri bir bütün oluşturduğunda- amacına ulaşmış olmaktadır (Abercombie, 1984)

Mekâna yerleştirilen elemanların çokluğu durumunda aşırı bir görsel etki ve yükleme ile mekânsal biçim algısı yine belirginliğini kaybetmektedir. Bir anıt, havuz vb öğeler ölçek ve yerleşimlerine bağlı olarak mekânın algılanmasını ve biçimsel niteliğini desteklemekte ve belirginleştirmekte veya bu etkiyi azaltmaktadır. Burada açılı ve perspektif yerleştirmelerden yararlanılarak yapılan düzenlemelerle bütünlük bozulmadan mekân hissi güçlendirilebilir.

Günümüzde farklı yaklaşımlar benimsenerek mekânların düzenlenmesine de yansımaktadır. Yapılan çalışmalardan ve deneyimlerden çıkarılan sonuçlara göre yontu veya objeler meydana yerleştirilirken daha sade bir arka planın seçilmesinin onları mekânla kaynaştıran bir etki yaratmaktadır. Eskiden yontuların ortaya çıkması

ve bir başına algılanması önemliydi ve bunu sağlamak için yerleştirilmelerinde en değerli ve önemli bulunan yerler seçilirken, yeni anlayışlarda anıtları mekânın bir parçası, doğal bir unsuru olarak görüp mekân ve objenin birbiri ile kaynaştığı düzenlemeler yapılmakta, kimilerince ise merkezin belli etkinlikler için boş bırakılmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

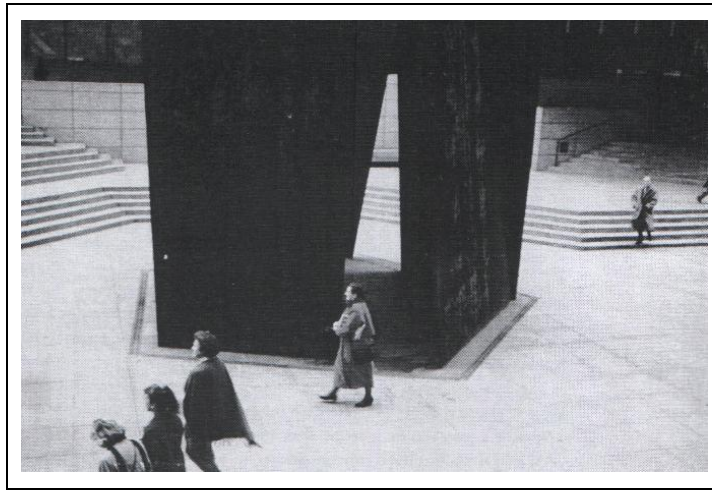
Genel olarak sanatın kamusal alandaki rolü ile ilgili dünya üzerinde değişik ülkelerde tartışmalar yapılmaktadır. Bu alanlarda sanatın anlamı ve kamusal anlamının içerisinde nasıl doldurulması ile ilgili farklı grupların kendi eğilimleri ve istekleri olmaktadır. Yönetimlerin, özel girişimlerin kamusalda sanat uygulamaları söz konusu olduğunda çatışan görüşleri bulunmaktadır. Bu çatışmalar politik bir alan oluşturmaktadır. Kamusal mekânın taşıdığı anlam açısından bir kez daha etkinliği ortaya çıkmaktadır. Yenidünya düzeni içerisinde “kamu” sözcüğünün ne olduğu tartışılmaktadır. Bu alan, serbest ve özgür bir alan olmaktan ziyade daha çok özel girişimciler, reklama dayalı, askeri ve şirket esaslı düzenlerin elinde manipüle edilen bir alana da dönüşebilme potansiyeli taşımaktadır. Bir başka açıdan ise yeni küresel kültürün uluslararası niteliğinin olanaklarından yararlanarak başka yollar arayıp bularak tek tipleştirmeye ve sözü edilen unsurların dayatmasına karşı bir alan olarak da varlık gösterebilme olanağına sahiptir. Modern dönemin sanatı yaşamdan soyutlayan aşkın estetik söylemi yerine kent sosyolojisine ve kültürel coğrafyalara ait eleştirel konumlarda durarak alternatif perspektiflerin bulunabilmesiyle sosyal bir yarar sağlanabilecektir (Miles, 1997).

Meydanda sorguladığımız sanat uygulamalarına cevap olarak, büyüyen metropol kentte değişen kamusal alan konsepti içerisinde bu noktada geleneksel uygulamaların yeterli olmadığı görülmektedir.

Artık atlı bir heykele indirgeyemeyeceğimiz sanat yaklaşımı (Raven, 1989) daha önceki bölümlerde sözü edilen çağdaş sanat anlayışı içerisinde ele alınması gerekliliği ile birlikte kamusal yaşamdaki değişiklikler ve olanaklar çerçevesinde düşünülmelidir. Mitchell bu konuda “...*gerçek bir kamusallığın politikanın, ticaretin, özel çıkarların, devlet kontrolünün üstünde bir kavram olduğu düşünülürse kamusal sanat-kamu için sanat- üretiminin ise bir ütopya veya karşı çıkış olduğu veya imkânsızlığı akla gelmektedir. Bu durumda eleştirel bir alan olarak görülebilir...*” demektedir (Mitchell, 1992, s.4).

Genellikle yapılan çalışmalarda tasarımcıların veya meslekten olan sanatçıların tercihleri ile halkın tercihleri veya algısı arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bunun dünyada birçok örneği yaşanmıştır. Kullanıcıların estetik değerleri ve yaşamsal değer yargıları göz önünde bulundurularak çevrelerin oluşması sağlanmalıdır. Kamusal mekânlarda çok sayıda anıt ve yapıtın yerle bir edildiği dünyada birçok örnek yaşanmıştır. Objelerin halkın estetik değerlerini kayda alan, onların görüşlerini de önemseyerek yerleştirilmesi önemlidir, çünkü kendi seçimleri olmayan ve günlük yaşantılarına giren bu tür uygulamaların kamuoyunu olumsuz bir biçimde etkileyebilmesi söz konusudur.

Bu yönde çokça konuşulmuş bir örnek olarak Richard Serra'ya ait New York Manhattan'da bir kamu yapısı önünde yer alan yontu halk tarafından, kendi yaşantılarına zorla girmiş bir çirkinlik örneği olarak algılanarak protestolara neden olmuştur. Seçmeler konusunda daha duyarlı bir süreç izlenerek, çeşitli toplantılar ve yöntemlerle “kamu” mutlaka işin içinde olmalıdır (Şekil 5.38).

Şekil 5.38 : Richard Serra 'nın Fulcrum isimli yapıtı (Miles, 1997).

Bir başka açıdan kamusal alanlara yerleştirilen yontu ve sanat objeleri ile ilgili önemli tartışmalar arasında, egemen olan anlayış ve yönetimlerin gücünü simgelemelerinin yanı sıra tam tersi bir işlevi de yerine getirebilecekleri konusunda görüşler bulunmaktadır. Bu sanat objeleri aynı zamanda tarihte yaşanan olumsuzlukların sebeplerini tarihe gömücü güçleri ile de önemlidir. Washington'da Amerika tarihinde önemli bir yeri olan Vietnam savaşına gönderme yapan Maya Lin isimli bir sanatçının 1982 yılında yaptığı V şeklinde alçak bir yontu olan “Vietnam Veterans Memorial” (Vietnam Askerleri Anıtı) yapıt böyle bir işlevi

örneklemektedir. Bu anıt savaş sonrası travmaları ve yaşanan sorunları ışığa çıkarmayı hedefleyen sosyal bir amaç ve protesto niteliği taşımaktadır. Bu anıt çevresindeki tartışmalar toplumda katarsis'e(arınma) neden olmakta anılardaki bir travmayı iyileştirici bir etki yaratmaktadır. Miles şöyle söylemektedir; *“...bir mimari ürün, bir yontu, bir kamusal sanat ne olursa olsun burada önemli olanın toplumda savaş kararları veren egemen güçleri olumlayıcı mı, sorgulayıcı mı olduğu gerçeğidir. Bu çatışmalar tarihe mi gömülmelidir yoksa adresi gün ışığına mı çıkarılmalıdır? Bu anıt sürekli yinelenen bir şekilde soğuk, yağmur yağ demeden halkın, bir çiçek bırakarak veya sadece taşın parlak yüzeyinin oluşturduğu yansıtıcı yüzeye bakarak, bir süreliğine hareketsizce sadece durarak, bir ismin üzerini elleriyle okşayarak halk tarafından sürekli ziyaret edilmektedir...”* (Miles, 1997, s.82, 83).

Sanatın genel doğasındaki değişim algılayanların rolünü de değiştirmektedir. Önceki anlayışlarda görsel olarak sanatsal nesnenin seyir ve bakışla algısına dayanan bir ilişkinin yerini ikili bir etkileşim ve deneyimleme almaktadır. Bu tür bir yaklaşımla her birinin bir diğerrinin yerine geçebileceğini düşünmek de mümkündür. Bu durumda kamu kendisi sanat objesi olmaktadır. Daha önce de estetik konusu içerisinde günlük yaşamın içerisine çekilen bir estetik yaşam biçiminin salt beğeni yargısını aşan bir anlamı olması gerektiğinden söz edilmişti, bu açıdan özneyi aşan anlamı belirgin hale getiren nesneyi simgeleştiren bir düzlem oluşturmaktadır. İnsanlıkla ilgili her durumun bir temsil alanı olarak görülmelidir. Bu sanatçıların tavrına da bağlıdır. Sanatçılar kendi ilgi alanlarına göre kendi alıcısını veya “kamu”sunu belirlemek durumundadır. Genel olarak yapıllı çevrenin oluşturulmasında özel girişimcilerin spekülative amaçlı yaklaşımları ve gerçek yaşama ait iç çelişkilerin biraradalığı söz konusu iken, diğerr taraftan merkezi yönetimler tarafından yaratılan kaynakların niteliği ve niceliği arasına sıkışmış bir “kamusal sanat” alanı bulunmaktadır.

Bunun için de yeni çıkış yolları aranmalıdır. Modern dönemin “mimari ve sanat birleşimini -kent güzelleştirme- amacına” bağlı olarak kavramsallaştırması yerini, kamusal mekânlarda iki taraflı mekân-insan etkileşimine bağlı gerçeklik temeline oturtan sanat etkinliklerinin yer verildiği bir deneyime bırakmaktadır.

Son döneme ait bu yöndeki etkinliklerden biri Litvanya/Vilnius'te gerçekleştirilmiştir. Bu şehrin 2009 Kültür başkenti seçilmesiyle merkezi kent

meydanında yer alan etkinlikler içerisinde yabancı sanatçıların da çağrıldığı ve bir fonun kullanılmasıyla gerçekleştirilen buzdan heykellerin sergilendiği bir sanat etkinliği gerçekleştirilmiştir. Dünyanın her tarafından büyük ilgi gören ve ses duyuran bu etkinlik çerçevesinde meydana kentlin barok yapılarının simgelendiği buzdan yapıtlar yer almıştır. Birçok kentli ve ziyaretçi bu dinamik kentsel ortamı yaşamak için meydana giderek sergiyi de ziyaret etmiştir. Daha sonra bu yapıtlar büyük bir olasılıkla eriyecektir. Önemli olan yaşanan süreç ve amaçtır (Şekil 5.39).

Şekil 5.39 : Vilnius Kentine ait barok yapıların buzdan heykelleri (Url-51).

Bu konuda Krauss (1985) tümüyle çağdaş yontunun öznesinin “geleneksel anlamı ile kültürel alan olan “kamu”nun olduğunu söylemiştir. Burada sanatçı ve seyirci ikiliği ve arasındaki mesafe erimekte bütün yontuların potansiyel bir “kamusallık” taşıdığı düşünülmektedir. Seyirci sanatın içine alınmakta ve sanat konusu bir mekânsal deneyime dönüşmektedir. Krauss’a göre ancak bu şekilde kamusal sanatı tehdit eden çelişkili durumdan çıkmak mümkün olabilecektir.

Sanat eserlerinin artık sabit ve yerinden oynamaz olması gerekmemektedir. Kamusal mekânda yer alacak sanat ve kamusal sanat kavramları arasındaki fark önemli bir ayırımdır. Yalnızca mekâna özel olan dış mekân yontuları, mimarlık ve çevre yontuları kamusal sanat olarak düşünülmemelidir. Kamunun ilgisi içerisinde oluşan kamusal mekânlardaki sanat ortamı olarak da algılanmalıdır. Toplumu etkileyen, toplum veya topluluklar tarafından kullanılan, paylaşılan, bireysel çıkarlardan önce toplum yararının kurulmasına dönük kişiler veya yönetimlerle işbirliği esasına dayanan bir sanat anlayışının, bu mekânlarda herkesin eleştiri ve yargısına da açık olarak yer bulması anlamına gelmektedir..

Meydanlarda özellikle farklı enstalasyonlar ve zamansal etkinlikler kapsamında yeni sanat etkinlikleri ve katılımları düzenlenebilmelidir. Çok tabanlı bir maddi destek ilişkisi belirli oranlarda, kamu, özel, belediye kaynakları ile bu alanda bir araya gelebilir.

Bu uygulamalara iyi bir örnek oluşturulabilecek Joseph Beuys ait 1982 yılında Kasssel’de sergilenen 7000 Meşe isimli bir büyük eserden söz edilebilir. Sanatçı bu kütsel eseri 7000 adet bazalt taşından oluşturmuş ve tek tek her bir taşı kişilere veya kurumlara bir Meşe ağacı karşılığında satmıştır. Kasssel’de halkın maddi desteği ile yapılan bu projede 7000 meşe ağacı dikilmiş ve bu arada heykel yavaş yavaş kaybolmuştur. Aslında Beuys’ın ilgilendiği ağaçlardır. Gerçek sanat çalışması toplumun ağaçlandırma çalışması olarak düşünülmüştür. Gerçek amaç insanları bir çevre duyarlılığı konusunda harekete geçirmek ve uyandırmaktır. Böylesi yapıtlar “sosyal yontu” olarak da isimlendirilmektedir. Her bir bazalt taşı bir insanı temsil etmektedir ve daha sonra bunlar düzensiz bir şekilde üst üste yığılmış ve heykelsi bir form oluşturmuştur (Şekil 5.40).

Şekil 5.40 : Joseph Beuys ve Bazalt taşları (Url-52).

Kamusal mekânda sanat, sosyal ihtiyaçlara cevap veren ve değer sistemi oluşturan bir alan olarak estetik yargıların ötesine geçerek sürdürebilir ve hoş kentsel oluşumlar için eleştirel bir rol oynamalıdır. Sanatçılar artık gelecek için ve diğer insanlarla birlikte sosyal yararları gözeten bir sorumlulukla müze ve galeriler dışına çıkarak daha geniş bir alanda etkinliklerini sürdürmektedirler. Bu mekânlar içinde kent meydanı sanat ve toplumun en kolay buluştuğu yer olmaktadır.

Kamusal mekânlardaki sanat anlayışına bağlı olarak dünyada birçok platformda özellikle son yıllarda önemli tartışmalar yapılmaktadır. Bu konu oldukça güncel ve geniş bir şekilde kuramsal çalışmalarda yerini almaktadır. Kamusal sanattaki

Çelişkiler ve çatışmalar, yontular, sanatın sosyal bir işlem olarak etkinliği, kentsel alanların geliştirilmesinde sanat, kentsel mekânın canlılığını sağlayıcı öğe olarak sanat vb. birçok konuda tartışmalar yapılmaktadır

Farklılık ve çeşitliliğe dayanan bir kent yaşamı içerisinde günlük yaşamı her defasında yeniden kuran ve değişimin devamlılığına dayanan bir görüşle sanatçılarla birlikte değişik guruplardan ve mesleklerden insanların bir araya gelerek alternatif gündemler ve ortak platformlar yaratarak sanatı desteklemeleri günümüzde kamusal mekân meydanaaki sanat anlayışı olmalıdır ve sanat meydanının kendisine ait ve kendi içinde olanak yarattığı bir alan olarak mekânın ayrılmaz bir öğesi olarak görülmelidir (izelge 5.1).

Çizelge 5.1 : Meydanın Kamusal – Estetik işlev ve nitelikleri.

MEYDANIN KAMUSAL-ESTETİK İŞLEV VE NİTELİKLERİ	Temel/Gizil İşlevler	Açık İşlevler	Meydanın Taşınması Gereken Nitelikler: Fiziksel/Biçimsel/Estetik
Kamusal İşlevler	Sosyalleşme, Çoklu kimliklerin farkında olma, Geleneksel/kültürel/tarihsel değerlerle bütünleşme, Toplumsal bellek oluşturma, Kentli kimliği kazanma, kentsel aidiyet Kentlileşme - kent yaşamı adabı öğrenme, Grup dinamiklerini algılama, Toplumsal mesaj iletişimi, Duygusal paylaşım, İdeolojik paylaşım, ideolojik aidiyet Toplumsal güdüleme/kontrol, Toplumsal dolaylı eğitim Bireyin kendini toplumsal ortamda ifade etmesi ...	Kentte toplanma/dağılma merkezi oluşturma, Turistik çekicilik, Turistik gelir temini, Rekreasyon, Gösteri, söylev, miting, Yeni insanlarla karşılaşma, tanışma, Ortak etkinlikler düzenleme/katılım, Toplumsal birliktelik sağlama, Toplumsal olaylarda yer alma, Toplumsal gündemi yakalama, yönlendirme, ...	Kolay ulaşılabilirlik, Kullanım kolaylığı, Fiziksel iklimsel konfor, Kentsel bağlantıların varlığı, Bakım tutum sürekliliği, Esnek kullanılabilirlik, İşlevsel çeşitliliğe olanak vermesi, Keşif, gizem, sürpriz öğeleri taşıması, Mevsimsel kullanımlara uygunluk, Yaş ve cinsiyet gruplarına uygun düzenleme, ...
Estetik İşlevler	Estetik/sanatsal algının gelişimi, Sanatsal değerlerin farkında olma, Sanatsal/estetik değerler geliştirme, Sanat kültürü edinme, paylaşma, Sanatı kent kültürü ile bütünleştirme, Güncel sanatı tanıma, Geçmiş-gelecek devamlılığı sağlama, Sanat aracılığıyla mesaj iletme, Bireyin sanat aracılığıyla kendini ifade etmesi ...	Odak yaratma, Yön bulma, yönlendirme için nirengi noktası oluşturma, Anı yaratma, Görsel çekicilik merkezi oluşturma, Kente dair sanatsal-kültürel kimlik yansıtmaya, ...	Kuşatılmışlık, Okunaklılık, Çekicilik, Oransal uyum, Biçimsel uyum, Simgesel anlamların varlığı, İşaretleme/kodlama/yönlendirme, Doğal çekicilik öğeleri (su, çiçek, bitki) Yapay çekicilik öğeleri (ışıklandırma, sanat objeleri, donatı, malzeme özellikleri, yüzey grafikleri) ...

6. SONUÇ: KENT MEYDANINA “KAMUSALLIK” ve “ESTETİK” ÇERÇEVEDEN BÜTÜNCÜL BİR BAKIŞ

Tezde kent için gerekliliği vurgulanan kent meydanının kent ve kentli için önemi üzerinde düşünürken, çıkış noktası olarak eleştirel kuram esas alınmıştır. Bunun bir yansıması olarak, sosyal ya da mimari belirlemeci tasarım çözümleri önermek yerine, olguları iç dinamikleri ile anlamaya, okuyabilmeye ve sergilemeye odaklanılmıştır. Meydanı planlayan ve tasarlayan disiplinlere de benzeri bir yaklaşım önerilmektedir.

Ancak yine de tezde geliştirilen görüşler, kent meydanı olgusuna tamamen objektif bir pencereden bakmamaktadır. Söylemler, örnekler, saptamalar seçmecî bir tutumla derlenmiş; eleştirel yaklaşımla ele alınmış, sistemleştirilmeye çalışılmıştır.

Bu tez geliştirmekte ve büyümekte olan çoğulcu yapıya sahip farklılıklara dayanan sosyal yapısı olan kentler için konuşmaktadır. Küresel dünya etkileri ile arazi kullanımlarının ve sosyal sınıfların ayrıştığı kent, farklı coğrafyaların yaratılmasıyla birlikte aynı zamanda bu farklılaşmalardan kaçış olanakları da yaratmaktadır. Şehirlerde meydana gelen değişiklikler eşit ve aynı olmamakla beraber, bu problemlerle birçok kent karşı karşıya kalmaktadır. Kentsel yaşamın sürekli yapılanması içerisinde kazananların oranı kaybedenlere göre artış göstermektedir. Bireyselleşmiş tavırların ve özelleştirilmelerin çoğaldığı ortamlar, kamusal alanların oluşumuna doğal olarak bir karşıtlık oluşturmaktadır. Bu birbirine karşıt olgu kentte yapılı çevre ve doğa ilişkisini de bozarak kentin doğal bütünlüğünü engellemektedir. Zamanla parçalanın ve kutuplaşmalara dayanan kent mekânı kamusal alanın aracılığı ile oluşturulan geçişli yapıdan (toplumda ve mekânda) uzaklaşarak, daha ayrışık ve kapalı alanlar yaratmaktadır. Dışlayıcılıkla ve bölgesel çeşitliliklerin azalması ile ortak zemini yok edilmekte, bu ortamlarda birbirlerine geçişler güç olmaktadır

Bu bağlamda. İstanbul metropolü de bir dünya kentidir ve birçok sosyal sorunu paylaşmaktadır. Problemin bir boyutu Türkiye’de/İstanbul’da küresel dünya etkileri içinde bulunmamız, ancak kendi toplumsal dinamiklerimizle çevremizi oluşturduğumuz gerçeğidir. Bu durum İstanbul için olduğu kadar tüm dünya kentleri

için de geçerlidir. Diğer boyutu, var olan çevrenin değişmekte olduğu ve değişimin hızıdır. Kentteki hız insanların birbiri ile özlü temasını engellemektedir.

Bu ortamda aynı zamanda eski ve yeni birlikte kenti oluşturmakta, eski kent dokuları ve fiziksel ortamlar güncel gereksinimler için uyarlanmaya çalışılırken, yeni tasarımlar yaşamaya, var olmaya çalışmaktadır. Kentlerin içinde bulundukları koşullar ve planlama/tasarlama yaklaşımları da doğal olarak çeşitlenmektedir. Aynı zamanda her tasarım tekil ve kendi dinamikleri ile vardır. Bu durumda kent meydanı da, tüm diğer tasarlama problemleri gibi, yaratıcı plancılar ve tasarımcılar elinde farklı mekânsal dillerle, çok çeşitli biçimlerde ifade bulabilir. Günümüzde tasarım yöntemlerinden çok mekân üretimindeki stratejiler önem kazanmaktadır. Bu süreçte mimarlar ve plancılara da önemli görevler düşmektedir. Buna göre kentte fiziki mekân ve sosyal, zihinsel mekân kavramlarını karşıtıllara ait geleneksel ikili yaklaşımlarla ele almak gereği bulunmamaktadır. Nesnel ve birleştirici bir tavırla fiziki mekânı sosyal ve psikolojik boyutları ile düşünmek bir bakış açısıdır. Mekân kavramı zaman kavramı ile birlikte ve sosyal içeriğe göre değişimler gösteren dinamik bir olgu olarak düşünüldüğünde farklılıklara olanak tanımaktadır.

Kentsel tasarım fikrinde kentin düzenlenmesi sosyal idealleri de barındırmaktadır. Özellikle son yıllarda bu konudaki yaklaşımlar, toplumsal grupların çıkarları üzerine daha çok odaklanmaktadır. Bu çıkarlar içerisinde çevrede “sürdürülebilirlik” değerleri de yer almaktadır.

Sosyal bir mekânda ve kent içerisinde ortak kullanılması amaçlanan bir yerde, bu çalışmalar, kent sosyolojisi gereği “kullanım estetiğini” ve “kullanım amacını” göz ardı etmeden yapılmalıdır. Kent meydanı kamusal niteliği ile önemli bir sosyalleşme olanağı olarak görülmektedir. İnsanların topluca birlikte olma ihtiyaçları ve topluca yapmak istedikleri eylemleri için elverişli, ya da toplu halde sadece birbirlerini görebildikleri (ayna toplum) ve çeşitli gereksinimlerini karşıladıkları bir mekân olarak önemli bir değere sahiptir. Bunun yanı sıra, kentlerin kendi yapılarındaki çeşitlilik ve kentler arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılarak korunması ve fark edilmesi bakımından kentsel kimliği belirginleştirecek olan meydanın, estetik anlamının önemi tartışılmazdır. Estetik açılım bir iletişimsel dil olarak görülmekte, anlam oluşturan simgeleri ile çevre bu alışverişe uygun hale gelmektedir. Gelişen kent içi ulaşım sistemleri ve ağları içerisinde önemli röper/ eklem noktaları olarak işlemsel düzeyde önemli derecede işlev kazanmaktadır. Bu iki kavramın çatısı

altında irdelenen konu bir deneyimleme sürecine bağı mekân üretimini temel almaktadır. Meydanının birbirleriyle tanımlanan işlevi, anlamı ve biçimsel özellikleri birbirlerini tamamlayarak toplumun tüm bireyleri tarafından verimli bir şekilde kullanılabilmesini sağlamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Kent Meydanı,

- Çeşitliliğin, iletişimin, canlılığın, anlatımın, özgünlüğün, özgürlüğün sağlandığı,
- Tarihsel-kültürel içeriği ile demokratik ve mimari kentsel bir mekân olarak,
- Kentsel düzenlemelerde (planlama /tasarım) kamusal ve estetik ortamı ile

kentte ve yaşamda yer alması gereken bir mekan olarak düşünülmektedir.

Meydan diğer kamusal mekânlardan temel olarak ölçeği ve sosyolojik olarak taşıdığı potansiyeli olarak ayrılmaktadır.

Kent meydanında biçim ve işlevini harmanlayan fiziki donanım ve özgün yapısına ait niteliklerle oluşan estetik olgunun, biçimsel ve simgesel unsurlarıyla birlikte, iç içe örüntülenen kamusal değerinin elde edilebilmesi için;

- Meydandaki simgesel ve yapısal elemanlar, mimari özellikler, sanat çalışmaları, plastik öğeler meydana bir değer katarak insanların bir araya gelme isteklerini teşvik edici olmaktadır. İnsanlar böylesine etkileyici yerlerde buluşmaktadır. Kimliği ve kişiliği olan bir imge yaratılarak kentin bütüncül yapısına da katkı sağlayacak şekilde ele alınmalıdır. Meydanda etkin bir kamusal yaşantı kentlilik kimliği ve aidiyet yaratmaktadır (Ölçeği bakımından kentler arası mimari farklılaşmaya ve sözü edilen koşullara daha fazla olanak tanımaktadır).
- Kamusal kullanımın önemli bir bileşeni ise sunulan tesislerin *konforu ve rahatlık* faktörüdür. Bu koşulların sağlanabilmesi birçok kişi için tercih nedeni olmaktadır. Mimari ve teknik olanaklarla, yönetim ve bakımla sağlanabilecek bu ortamda daha uzun kalınabilecek ve zaman geçirilecektir (Meydanda çok sayıda insan bir araya gelir, mekânda görünür ve duyulur olma toplu olarak bulunabilme olanaklıdır).
- Kolay ulaşabilme olanağı önemli bir başka unsurdur. Özellikle kalabalık ve büyük şehirlerde bireyler kolay ulaşabilecekleri yerlerde zaman geçirmeyi

tercih etmektedirler. Yaya ulaşılabilirliği ve toplu taşıma olanaklarının yeterli olması meydanı daha çok kullanılır hale getirecektir (Çok sayıda insanın gelmesi ile eylem çeşitliliği artmaktadır). Etrafı hızlı bir trafik kuşağı ile sarılmış bir meydan insanları fazla çekmeyecek ve insansız kalacaktır. Çevresindeki yollara yaya geçişlerinin tanımlı ve güvenli olması, varsa eğer etrafındaki motorlu araç trafik yolunun yavaş seyredebilen bir nitelikte olması gereklidir. Bu akış olabildiğince yavaş olmalı, durak yerlerinin yakın olmasıyla ve yeterli otopark sayısıyla kullanımı artmaktadır.

- Meydan da yer alan farklı etkinlik alanları, uğrak yerleri ve işlevsel mekânların çeşitliliği, farklı kullanıcılara farklı seçenekler sunabilmelidir. İnsanların ilgisini çeken ve cezbeden (alışveriş, eğitim, rekreasyon, tören, eğlence, yemek olanakları, gün içerisindeki müzik ve sanat gösterileri vb) etkinlikler bu mekâna uğramalarını sıklaştıracaktır (AVM’lerde farklı olarak para harcamadan açık hava, güneş olanakları sunabilmesi önemlidir).
- Tasarım özellikleri, ölçek, esnek kullanım olanağı gibi öğeler toplumsal ve ortak kullanıma yansımaktadır. Kullanım esnekliği birçok etkinliğe ortam sunmaktadır. Yerleşik ve sabit bir düzenleme, değişmezliği ile kullanımlarda sınırlandırıcı ve kısıtlı kalmaktadır. Günlük, haftalık ve mevsimsel etkinlikler için uygun ortamlar oluşturulmalıdır (Meydan ölçeğinin kapasitesi bakımından esnek düzenlemelere daha kolay olanak tanır).
- Mekân düzenlemesinde/tasarımında mevsimsel değişimlere uygunluk aranmalı, dönemsel yönetim-bakım-tutum stratejileri benimsenmelidir.
- Meydan içine ve meydan çevresindeki dış yollara ve kaldırımlara geçiş kolaylığı ve güvenliği sağlanmalıdır. Etkin ve karşılayıcı bir dış çerçeve meydana ait iç mekânının da iyi işlemesine neden olmaktadır. Bundan başka yaya dolaşımı çeper yapıların çevresinde ve içte kalan mekânda tanımlayıcı ve yönlendirici olmalıdır. Böyle bir düzenleme içerisinde insan hareketliliği ve erişimi tanımlı olmakta, amaçlanan etkinliğe yönelim daha rahat sağlanmaktadır. Bu düzenlemenin içte ve dışta sağlanamaması karmaşa oluşturmaktadır (Bu ölçekteki bir yer çevresinde yer alan diğer etkinlik sokak ve caddelerini daha çok besleme kapasitesine sahiptir).

- Zemin dokusundaki düzenleme, malzeme, doku ve biçim farklılıkları, yönlendirici sinyalizasyon ve işaretler, kentsel dış mekân elemanları, malzemeleri, mobilyası ve araçlarının doğru ve verimli seçimi kamusal kullanımı arttırmaktadır.
- Kuşatan çevre ile zengin bir ilişki kurulabilmesi meydanın etkinliğini ve kullanımını arttırmaktadır. Meydanı çevreleyen yapı ve elemanlar arasından veya zemin katlardan dışarı ile kurulabilecek kontrollü geçişlerle çevredeki sokak ve kaldırımlara sorunsuz ulaşılarak çevredeki trafiğin yavaşlamasına ve insanların zevkle yürüyüş yapmalarına olanak sağlanmaktadır. Bu koşullar gerçekleştiğinde yayalaştırma oranı da artmaktadır.
- Ayrıca meydanda yer alan yapıların zemin katlarındaki hareketlilik ve kullanım, yayaları meydana doğru çekmektedir.
- Kamu yönetimlerinin rolü bu mekâna insanların tekrar tekrar gelmesini sağlayabilmek, canlılığını koruyabilmek ve güvenliğini sağlamak için gereken düzenlemeleri yapması ile tanımlanabilir. Yöneticiler daha uzun vadeli olan potansiyel gelişmeleri ve kullanıcıları da birlikte düşünerek planlamalar yapmalı, yeterli donanımı sağlamalıdır. Mekânın nasıl ve ne şekilde kullanıldığını iyi bilerek işletmesini düzenlemelidirler. İnsanların bu mekânla ilgili iyi işletildiği ve bakımının yapıldığı duygusu ve izlenimini almaları mekânla ilişkileri mekânı sahiplenerek, benimsemeleri bakımından oldukça etkili olmaktadır.
- Bu tür mekânların gerçekleştirilmesi ve oluşması için kaynak yaratmak belki de en önemli ve öncelikli konudur. Merkezi ve Yerel yönetimler alternatif kaynak kullanım politikaları oluşturmalı bunun için yeni yollar aramalı ve ortaklıklar geliştirilmelidir. Özel sektörle de kamu yararı için yeni olanaklara imkân verecek ilişkiler düzenlenmelidir. Öncelikle kamu kaynakları kamu yararı için düşünülmeli, kaynak elde ederken bireysel çıkarlar ikincil sırada yer almalıdır. Kamu yararı ise salt tüketime endeksli yüzeysel aktivite ve eğlence olarak düşünülmemeli, toplumsal esenliğe yararı dokunacak uzun vadeli ve derinliği olan, toplum sağlığı ve rehabilitasyonu gözetilerek geliştirilen yararlar yönünde olmalı bunun için sosyolojik değerlendirmeler yapılmalıdır. Özel işletmelerle yapılacak olan düzenlemeler, kira gelirleri,

vergiler, geçici kullanım gelirleri gibi bu mekândan çıkarı olanlardan kaynak elde edilmesini sağlamaktadır.

- Kamusal mekânlarda sürpriz barındıran beklenmedik karşılaşmalar, toplumsal yarar etkinlikleri gerçekleşmektedir. Günlük yaşam içerisine çekilen estetik gizem, karmaşıklık, yalınlık, ferahlık gibi değer yargıları oluşturarak kamusal değerini ya zayıflatmakta ya da güçlendirmektedir.

Kent açık mekânları içerisinde meydanlar kamusal kullanıma ilişkin sosyal potansiyeli yüksek, demokratik bireysel ve toplumsal ifade alanı olarak bir değere sahiptir (Demokratik özelliğini bir grup, kişi ya da zümreye ait olmaması da sağlamaktadır). Mekânda gelişen sosyal oluşumlar, fiziki ve estetik bir düzenleme ile desteklenmekte ve daha belirginleşmektedir.

Bu tanımlamalarla meydana kamusal ve fiziksel işlevleri içermekle birlikte, kavramların günümüze ait anlamlarını tasarımcılar “kentsel yaşam: kamusal” ve “kentsel estetik” değerleri bir bütün olarak ele alıp sosyal ilişkilerin karmaşık sorunlarına çözüm üretebilirler. Bu çıkarımlardan anlaşılacağı gibi, günümüzde kent meydanında birbiri ile etkileşime giren süreçler olarak “kamusal” özelliği ve “mekânın estetiği” girişim göstermekte; birbirini bütünlemekte ve öne çıkan değerler olarak belirlemektedir.

Yaşamın ve varoluşun tüm karmaşasının kendi diyalektiğinden kaynaklanan karşıtlıklardan oluştuğu bilgisiyle kent mekânları da bir arada bulunan farklılıkların alanı olarak görülmelidir. Çünkü her olgu kendi karşıtlıkları ile anlam kazanmaktadır. Sosyal uzamda egemenlik ilişkileri yapılanmaktadır. Egemen unsurların kendini var eden karşıtlıklarını olumsuzlayarak değil onlara yeniden değer kazandırarak ve süre giden bir dönüşümü ve etkileşimi esas alarak yapılanması dönemine girilmiştir. Mekânlar onların etrafını görünür ve görünmez mekanizmalarla kapatarak veya sınırlar çekerek, diğerlerine karşı bir konuma getirerek tanımlanmamalıdır. Mimarlık, özellikle fiziksel ve ayrıştırıcı sınırlar yaratan disiplin olmak yerine toplumsal olarak diğerleri ile içsel bağlantıların kurulabildiği bir ortam için çalışmalıdır. Kent Meydanı da kaynaşmanın ve bir diğerini yok saymaya çalışmadan, bitkilerin dünyasından ödünç alınan bir kavramla “simbiyotik” bir ortam içerisinde bu bağlamda birlikte yaşamanın öğrenildiği mekân olarak kurgulanmak durumundadır.

KAYNAKLAR

- Abercombie, S.**, 1984. Architecture as art: An aesthetic analysis, Van Nosrand Reinhold Company, NY.
- Acconci, V.**, 1992. Public space in a private time, ed. W.J.T.Mitchell, pp. 158–169, The University of Chicago Press, Chicago.
- Adorno, T.W., Hokheimer, M.**, 1972. Dialectics of enlightenment, ing.çev. J.Cumming, Seabury Press, New York.
- Adorno, T.**, 2001. The culture industry, Routledge.
- Adorno, T.W.**, 2003. Kültür endüstrisini yeniden kurarken, çev. B.O. Doğan, *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 36, s.76–83, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Adorno, T.**, 2004. Aesthetic theory, Continuum.
- Akay, A.**, 2003. İstanbul: Bir eğlence megalopolü, *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 35, s.181–194.
- Akpınar, A., Bakay, Dedehayır, H.**, 2009. Kadın ve mekan, Turkuvaz Kitapçılık ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- Akyazı, A.**, 2004. Öğrenciler için sözlük, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M.**, 1977. A pattern language, Oxford University Press, London.
- Alexander, C.**, 1987. A New theory of urban design, Oxford University Press, London.
- Altman, I., Zube, E.H.**, 1989. Public places & Spaces, Springer, New York.
- Anderrson, T.**, 2002. Every space has a place, *Topos, Urban Squares, Callwey, München*.
- Arendt, H.**, 1994. İnsanlık durumu, çev. B.S.Şener, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H.**, 1998. The human condition, University of Chicago Press, Chicago.
- Arendt, H.**, 1987. The public realm: The common, Eds. N.Glazer, M.Lilla, The public face of architecture, The Free Press, New York.
- Arnheim, R.**, 1977. The dynamics of architectural form, Berkely and Los Angeles University of California
- Augé, M.**, 1995. Non places, Verso.
- Aydın, M.**, 2005. Sivil bir kamusal alan, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Aydınlı, S.**, 1993. Mimarlıkta estetik değerler, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.

- Aydınlı, S.**, 2002. Estetik: Özel bir beğeni mi, yoksa nesnel/ çevresel değerler temsili mi? Yayına hazırlayanlar, Şentürer, A.ve diğ., Etik-Estetik, s.146–155, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Aymaz, G.**, 2004. Popüler gerilim, Yenihayat Yayıncılık, İstanbul.
- Bacık, G.**, 2005. Kamusal alan tanımı üzerine bir tartışma, çev. A.Erol ve diğ., Sivil Bir Kamusal Alan, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Barthes, Roland.**, 1983. Empire of signs, ed. R.Howard, Hill and Wang, New York.
- Baumann, Z.**, 2003. Modernlik ve müphemlik, çev. İ.Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Bergson, H.**, 1983. Creative evolution, University Press of America.
- Berlyn D.E.**, 1974. Studies in the experimental aesthetics, Hemisphere Publishing Corp, Washington.
- Bernstein, J.M.**, 2003. Görünüşü kurtarmak niye?, *Cogito 3 Aylık Düşünce Dergisi*, 36 s.201-233, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bilsel, C.F.**, 1994. Kent ve toprakları, *Toplum ve Bilim*, sayı 64–65, s.212–219.
- Bilsel, C.F.**, 2008. Yeni dünya düzeninde çözülen kentler ve kamusal alan: İstanbul'da merkezkaç kentsel dinamikler ve kamusal mekân üzerine gözlemler, alındığı tarih 18.08.2008, <http://www.metropolistanbul.org>.
- Brill, M.**, 1989. Transformation, nostalgia and illusion in public life and public place, eds. I.Altman, E.H.Zube, Public places & spaces, pp. 7–31, Springer, New York.
- Burçak, E.**, 1998. Bir meydanın değişim-dönüşümü: Karaköy meydanı, *İstanbul Dergisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Burnham, J.C.**, 1973. The structure of art, George Braziller, NY.
- Calthrope, P.**, 2005. New urbanism: Michigan debates on urbanism, University of Michigan.
- Calvino, I.**, 1990. Görünmez kentler, çev. I.Saatçioğlu, s.88–89, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Castells, M.**, 1977. The urban question, The MIT Press.
- Castells, M.**, 1989. The informational city, Basil Blackwell, Oxford.
- Castells, M.**, 2000. The rise of network society, Wiley-Blackwell, Oxford, U.K.
- Catanese, A.J., Snyder, J.S.**, 1979. Introduction to architecture, Mcgraw-Hill College.
- Ching, F.D.K.**, 2002. Mimarlık: Biçim, mekân ve düzen, çev. S.Lökçe, YEM Yayınları, İstanbul.
- Croce, B.**, 1983. İfade bilimi ve genel linguistik olarak estetik, çev. İ.Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cullen, G.**, 1996. The concise townscape, Architectural Press, OX.

- Çağlar, N., Uludağ, Z., Aksu, A.,** 2006., Hürriyet meydanı: Bir kentsel mekânın yenilik ve dönüşüm öyküsü, *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.* Cilt **21**, No. 1, s.177–182.
- Çezar, M.,** 1977. Anadolu öncesi türklerde şehir ve mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G., and Guattari, F.,** 2004. Capitalizm: A very special delirium, alındığı tarih 25.04.2004, <http://www.nettime.org>.
- Dellaloğlu, B. F.,** 2003. Bir giriş: Adorno yüz yaşında, *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 36 s.13–35, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Derrida, J., Spivak, G.C.,** 1998. Of grammatology, The Johns Hopkins University Press.
- Dilthey, W.,** 1996. Selected works, hermeneutics and the study of history, Volume IV, Princeton University Press.
- Doğan, M.H.,** 2003. Estetik, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Ellin, N.,** 1999. Postmodern urbanism, Princeton Architectural Press, New York.
- Ergüvenç, Y.,** (2008). Kent meydanları, alındığı tarih 24.08.2008 <http://www.inaatforumu.com>.
- Evren, B.,** 1998. Karaköy meydanı, *Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları*, sayı 27, İstanbul.
- Featherstone, M., Lash, S.,** 1999. Spaces of culture: city, nation, world, Sage, London.
- Feyerabend, P.K.,** 1988. Farewell to reason, Verso, New York.
- Flierl, B.,** 2002. Public Space: Goods for sale, Topos, Urban Squares, Callwey, Munich.
- Foucault, M.,** 1982. The Archology of knowledge & The discourse on language, Random House Inc., New York.
- Foucault, M.,** 1987. Söylemin düzeni, Hil Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M.,** 2000. Özne ve iktidar, çev. I.Ergüden, O.Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- French, J.S.,** 1978. Urban space: A brief history of the city square, Kendall/Hunt Publishing Company.
- Gadamer, H.G., Weinscheimer, J., Marshall, D.G.,** 1989. Truth and method, Continuum Publishing Group, NY.
- Gehl, J.,** 1999. Life between buildings: Using public space, Danish Architectural Press.
- Gibberd, F.,** 1959. Town design, The Architectural Pres, London.
- Giddens, A.,** 1987. Sociology, a brief but critical introduction, San Diego: Harcourt Brace Jovanovich.
- Giddens, A.,** 1991. Modernity and self- identity: Self and society in the late modern age, Stanford University Press, California.

- Giddens, A.**, 2004. Modernliğin sonuçları, çev. E.Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Goffman, E.**, 1963. Behaviour in public places, The Free Press, New York.
- Goffman, E.**, 1999. Presentation of self in everyday life, Peter Smith Pub. Inc.
- Gospodini, A.**, 2004. Urban morphology and place identity in European Cities: Built heritage and innovative design, *Jornal of Urban Design*, Vol.7, No, 2, pp.225–248.
- Gökgür, P.**, 2006. Kamusal alanın temel nitelikleri, *Mimar. İst Mimarlık Kültür Dergisi*, 22, s.62–66, TMMOB Mimarlar Odası Büyükkent Şubesi, İstanbul.
- Göle, N.**, 2002. Toplumun merkezine yolculuk, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Günay, B.**, 1999. Urban design is a public policy, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Habermas, J.**, 1979. Communication and the evolution of society, Beacon Press, Boston.
- Habermas, J.**, 1991. The structural transformation of public sphere, The MIT Press, Cambridge, MA.
- Habermas, J.**, 2003. Kamusal alanın yapısal dönüşümü, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D.**, 1989. The urban experience, The John Hopkins University Press.
- Harvey, D.**, 1991. The condition of postmodernity, Basil Blackwell, Oxford.
- Heath, T.F.**, 1988. Environmental aesthetic theory, Research and applications, Cambridge University Press.
- Hegel, G.W.F.**, 1994. Estetik: Güzel sanat üzerine dersler, Cilt 1, çev. T.Altuğ, H. Hünler, Clarendon Press, Oxford.
- Işık, O.**, 1994. Değişen toplum ve mekan kavrayışları, Toplum ve Bilim Dergisi, sayı 64-65, Birikim Yayınları.
- Featherstone, M.**, 1990. Global culture: Nationalism, globalisation and modernity, Sage, London.
- Featherstone, M., Lash, S.**, 1999. Spaces of culture: city, nation, world, Sage, London.
- Jackobs, J.**, 1993. The death and life of great American cities, Random House Inc., New York.
- Jameson, F.**, 1991. Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism, Duke University Press.
- Jay, M.**, 1989. Diyalektik İmgelem, çev. Ü.Oskay, Ara Yayınları, İstanbul.
- Kant, I.**, 2006. Yargı yetisinin eleştirisi, çev. A.Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Kaplan, S., Kaplan, R.**, 1982. Cognition and environment, Praeger, New York.
- Kelbaugh, D.**, 2001. Urbanism and the public realm, *1. Uluslararası Mekan Sentaksı Sempozyumu*, Atlanta.
- Keskin, F.**, 1998. Kamusal alan ve yalın yaşam, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, sayı 5, s.105–109, Doğu Batı Yayınları, Ankara.

- Kıray, M.**, 1982. Az gelişmiş ülkelerde metropolitenleşme süreçleri, Toplumbilim Yazıları, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara.
- King, D.**, 1997. Culture, Globalization and the World System, University of Minneasota.
- Krier, R.**, 1979. Urban space, Forward by Colin Rowe, Academy Editions, London.
- Kostof, S.**, 1991. The city shaped, Thames & Hudson, London.
- Kostof, S.**, 1992. The city assembled: The elements of urban form through history, Thames & Hudson Ltd, London.
- Krauss, R.E.**, 1985. The originality of the avant-garde and other modernist myths, Cambridge, Mass.
- Krupat, E.**, 1988. People in cities, M.I.T. Press, Cambridge.
- Kuban, D.**, 1996. İstanbul bir kent tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Kuban, D.**, 2008a. alındığı tarih 05.10.2008, <http://www.yapi.com.tr>.
- Kuban, D.**, 2008b. alındığı tarih 27.09.2008, <http://www.ekolojistler.org>.
- Kuntay, O.**, (2007). Kentsel planlama, Yaşatılmaya çalışılan ölü: Zoning (Bölgeleme). *Mimarlık Dergisi*, **27**, alındığı tarih 30.10.2007, <http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi>.
- Lang, J.**, 1987. Creating architectural theory, the role of the behavioral sciences in environmental design, Van Nostrand, Reinhold, NY.
- Lang, J.**, 1988. Symbolic aesthetics in architecture: toward a research agenda, pp.11–26, ed. J.L.Nasar, Cambridge University Press, New York.
- Lefebvre, H.**, 1991. The production of space, önsöz D.Harvey, Blackwell, London.
- Lefebvre, H.**, 1992. The production of space, Wiley-Blackwell, Oxford, U.K.
- Lerup, L.**, 2001. After the city, MIT Press, MA.
- Lukacs, G.**, 1978. Estetik, Payel Yayınları, çev. A.Cemal, İstanbul.
- Lynch, K.**, 1960. The image of the city, The MIT Press, Cambridge.
- Lynch, K.**, 1981. A theory of good city form, The MIT Press, Cambridge.
- Madanipour, A.**, 1995. Urban design and dilemmas of space, University of New Castle, U.K.
- Madanipour, A.**, 1996. Urban design and dilemmas of space: society and space, vol.14, s.331-355, University of New Castle, U.K.
- Marcuse, C.C., Francis, C.**, 1990. People places: Design guidelines for urban open space, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Maser, S.**, 1985. Einführung in die aesthetik, Bergische Universität.
- Massey, D.**, 1994. Space, place and gender, University of Minnesota Press.
- Miles, M.**, 1997. Art, space and the city: public art and urban futures, Routledge, New York.

- Mitchell, W.J.T.**, 1992. Art and public sphere, The University of Chicago Press, Chicago.
- Moughtin, C.**, 1992. Urban Design: street and square, Butterworth-Heinemann Ltd., Oxford.
- Moughtin, C., Oc, T., Tiesdal, S.**, 1995. Urban design: ornament and decoration, Architectural Press, Oxford.
- Nasar, J.L.**, 1988. Environmental aesthetics: theory, research and applications, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nasar, J.L.**, 1989. Perception, cognition, and evaluation of urban places, eds. I. Altman, E. Zube, Public Places & Spaces, Springer, New York.
- Nohl, W.**, 1988. Open space in cities: in search of a new aestheti, ed. J.L. Nasar, Environmental aesthetics: theory, reasearch and applications, Cambridge University Pres, Cambridge.
- Ortaylı, İ.**, 1986. İstanbul'dan sayfalar, Hil Yayın, İstanbul.
- Önal, Ş.**, 1994. Functional and physical analysis of squares - Public meeting spaces - In the seljuk and otoman cities in Türkiye, Ph. D. Thesis, University of Nottingham.
- Özer, B.**, 1986. Yorumlar, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Prohansky, H.**, 1978. The city and self-identity. Environment & Behaviour, 10, pp.147–169.
- Prohansky, H.**, 1999. The negotiation of cultural identity: Perceptions of European Americans and African Americans, ed. R.L. Jackson, Sage, London.
- Rapoport, A.**, 1977. Human aspects of urban form: Towards a man-environment approach to urban form and design, Pergamon Pres, Oxford.
- Rappoport, A.**, 1979. On the cultural origins of settlements, eds., J. Catenese, J.S. Snyder, Introduction to Urban Design, Mcgraw-Hill College.
- Rapoport, A.**, 1990. History and precedent in environmental design, Plenum Press, New York, London.
- Reps, W.J.**, 2008. Limitations of modern city planning, 12.04.2008, <http://www.library.cornell.edu>.
- Riesman, D., Glazer, N., Deney, R.**, 1965. The lonely crowd, Yale University Press.
- Ritzer, G.**, 1995. The mcdonaldization of society: An invastigation into the changing character of contemporary social life, Pine Forge Press, California.
- Rossi, A.**, 1982. The architecture of the city, The MIT Press, England.
- Rousseau, S.**, 2002. Schouwburgplein: more of an image than a square, *Topos*, Urban Squares, pp. 88–94.
- Rowe, C., Koetter, F.**, 1984. Collage city, The MIT Press.
- Santos, S., Ganavito, A.R.**, 2005. Law and globalization from below: towards a cosmopolitan legality, Cambridge University Press.
- Sassen, S.**, 1991. The global city, Princeton University Press, New Jersey.

- Sassen, S.**, 1997. Whose city is it? globalisation and the formation of new claims, *Trade Routes: History and Geography*, Johannesburg Biennale, Thorold's Africana Books.
- Sassure, F., and Harris, R.**, 1998. Course in general linguistics, Open Court Publishing Company.
- Schulz, C.N.**, 1980. Genius loci: Towards a phenomenology of architecture, London.
- Schulz, C.N.**, 1981. Meaning in Western Architecture, Rizzoli Int. Pub., New York.
- Scruton, R.**, 1987. Public space and classical vernacular, p.13–25, eds. N.Lazer, M.Lille, The Fren Press, New York, 13–25.
- Selçuk, A.**, 2004. Habermas'ta kamu kavramı, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Sennett, R.**, 1987. The public domain, eds. N.Glazer, M.Lilla, The public face of architecture, pp.26–74, The Free Press, London.
- Sennett, R.**, 1992. The fall of public man, Norton, New York.
- Sennett, R.**, 1996., Flesh and stone, Norton, New York.
- Sennett, R.**, 2002. Ten ve Taş, çev. T.Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Sennett, R.**, 2002. Kamusal insanın çöküşü, çev. S.Durak, A.Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sitte, C.**, 1965. City planning according to artistic principles, trans. George, R., Collins C., Phaidon Press, London.
- Smith, P.F.**, 2003. The dynamics of delight: architecture and aesthetics, Routledge, London and New York.
- Smithson, A.**, 2005. The Charged void: urbanism, Monacelli.
- Strauss, L.**, 1995. Myth and meaning: Cracking code of culture, Schoken Books Inc., New York.
- Tange, K.**, 1966. Function, Structure and symbol, ed. U.Kulterman, Kenzo Tange: 1946–1969, Architecture and Urban Design, pp.240–245, Pall Mall Press.
- Tanyeli, U.**, 1987. Anadolu türk kentinde fiziksel yapının evrim süreci (811.-15.yy), İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Tchumi, B.**, 1960. 30 e *Biennale de Venice*, Suisse Department Federal.
- Tekeli, İ.**, 1999. Modernite aşılırken siyaset, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ.**, 2008. Türkiye'de bölgesel eşitsizlik ve bölge planlaması, Tarih Vakfı Yayınları.
- Thorns, D.C.** 2004. Kentlerin dönüşümü, çev. E.Nal, H.Nal, CSO Global Yayıncılık, İstanbul.
- Timuçin, A.**, 2002 (a). Estetik, Bulut Yayınları, İstanbul.
- Timuçin, A.**, 2002 (b). Karmaşık bütünde güzelin aranışı, yayına hazırlayan, Şentürer ve diğ. Etik-estetik, s.140–146, Yem Yayınları, İstanbul.

- Tricart, J.**, 1963. Cours de geographie humaine vol.1, Centre de Documantation, Universitaire, Paris.
- Tschumi, B.**, 1996. The event cities, The MIT Pres.
- Tuan, Y.F., ve Hoelseceher, S.**, 1977. Space and place: The perspective of experience, University of Minnesota Press, MN.
- Tunalı, İ.**, 1989. Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tunalı, İ.**, 2002. Tasarım felsefesine giriş, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Tümer, G.**, 2007. İnsanlar, kentler ve meydanlar,. *Mimarlık Dergisi*, 334, s.22–28, Mimarlar Odası Yayını.
- Url-1** <<http://images.google.com.tr/>>, alındığı tarih 11.05.2009.
- Url-2** <<http://www.gutenberg.org/>>, alındığı tarih 09.05.2009.
- Url-3** <<http://z.about.com/>>, alındığı tarih 10.09.2009.
- Url-4** <<http://www.livius.org/>>, alındığı tarih 10.10.2009.
- Url-5** <<http://web.ics.purdue.edu/>>, alındığı tarih 21.01.2009.
- Url-6** <<http://courses.cit.cornell.edu/>>, alındığı tarih 05.06.2009.
- Url-7** <<http://img.over.blog.com/>>, alındığı tarih 05.06.2009.
- Url-8** <<http://www.ndsu.nodak.edu/>>, alındığı tarih 05.06.2009.
- Url-9** <<http://www.umfulana.com/>>, alındığı tarih 13.05.2009.
- Url-10** <<http://www.guid روما.com/>>, alındığı tarih 14.05.2009.
- Url-11** <<http://content.answcdn.com/>>, alındığı tarih 13.05.2009.
- Url-12** <<http://www.rickwinter.com/>>, alındığı tarih 12.06.2009.
- Url-13** <<http://www.krakow-info.com/>>, alındığı tarih 10.08.2009.
- Url-14** <<http://media-cdn.tripadvisor.com/>>, alındığı tarih 20.06.2009.
- Url-15** <<http://4.bp.blogspot.com/>>, alındığı tarih 22.06.2009.
- Url-16** <<http://www.goldenbeettours.com/>>, alındığı tarih 22.06.2009.
- Url-17** <<http://www.parismarais.com/>>, alındığı tarih 14.05.2009.
- Url-18** <<http://explorer.altopix.com/>>, alındığı tarih 02.08.2009.
- Url-19** <http://www.georgiaen_cyclopedia.org/>, alındığı tarih 01.09.2009.
- Url-20** <<http://heckeranddecker.files.wordpress.com/>>, alındığı tarih 09.05.2009.
- Url-21** <<http://www.akademifantesia.org/>>, alındığı tarih 25.07.2009.
- Url-22** <<http://www.mediaweb.britannica.com/>>, alındığı tarih 13.06.2009.
- Url-23** <<http://images.travelpad.com/>>, alındığı tarih 14.07.2009.
- Url-24** <<http://upload.wikimedia.org/>>, alındığı tarih 21.08.2009.
- Url-25** <<http://therockblog.flies.wordcross.com/>>, alındığı tarih 09.09.2009.
- Url-26** <<http://www.glondra.com/>>, alındığı tarih 07.08.2009.

- Url-27** <<http://129.photobucket.com/>>, alındığı tarih 15.06.2009.
- Url-28** <<http://www.eikonographia.com/>>, alındığı tarih 29.05.2009.
- Url-29** <<http://darkwing.uoregon.edu/>>, alındığı tarih 23.05.2009.
- Url-30** <<http://i.pbase.com/>>, alındığı tarih 11.10.2009.
- Url-31** <<http://placemaking.pps.org/>>, alındığı tarih 10.10.2009.
- Url-32** <<http://www.panoramia.com/>>, alındığı tarih 07.09.2009.
- Url-33** <<http://www.nyc-architecture.com/>>, alındığı tarih 12.07.2009.
- Url-34** <<http://www.idehist.uu.se/>>, alındığı tarih 15.05.2009.
- Url-35** <<http://courses.cit.cornell.edu/>>, alındığı tarih 13.05.2009.
- Url-36** <<http://img3.allvoices.com/>>, alındığı tarih 14.07.2009.
- Url-37** <<http://www.restorasyon.org/>>, alındığı tarih 21.04.2009.
- Url-38** <<http://1h3.ggpht.com/>>, alındığı tarih 15.05.2009.
- Url-39** <<http://www.kenthaber.com/>>, alındığı tarih 12.05.2009.
- Url-40** <<http://img809.imageshack.us/>>, alındığı tarih 23.05.2009.
- Url-41** <<http://1mayis.files.wordpress.com/>>, alındığı tarih 22.05.2009.
- Url-42** <<http://www.msxlabs.org/>>, alındığı tarih 13.09.2009.
- Url-43** <<http://muze.sabaciuniv.edu/>>, alındığı tarih 29.04.2009.
- Url-44** <<http://www.e-tarih.org/>>, alındığı tarih 25.05.2009.
- Url-45** <<http://www.arkitera.com/>>, alındığı tarih 22.08.2009.
- Url-46** <<http://havel.columbia.edu/>>, alındığı tarih 17.06.2009.
- Url-47** <<http://www.images.google.com.tr/>>, alındığı tarih 14.05.2009.
- Url-48** <<http://blog.davidmcguffin.com/>>, alındığı tarih 05.05.2009.
- Url-49** <<http://www.azizistanbul.com/>>, alındığı tarih 15.06.2009.
- Url-50** <<http://semusta.blogspot.com/>>, alındığı tarih 19.08.2009.
- Url-51** <<http://image.shutterstock.com/>>, alındığı tarih 24.05.2009.
- Url-52** <<http://www.rebelart.net/>>, alındığı tarih 10.09.2009.
- Urry, J.**, 1995. Mekânları tüketmek, çev. R.G.Öğdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Venturi, R., Izenour, S., Brown, D.S.**, 1977. Learning from Las Vegas, The MIT Press.
- Yeşilkaya, N.**, 2007. 19. Yüzyılın ikinci yarısında İstanbul Beyazıt Meydanı ve kentsel mekâna yönelik tasarım izleri: Aks, Arkad, Yapı Yüzü, *Mimarlık Dergisi*, **334**, s.35–39, Mimarlar Odası Yayını.
- Ward, L.M., Russel, J.A.**, 1981. Cognitive set and perception of place, *Environment and Behaviour*, 13, pp. 610–632.
- Weber, R.**, 1995. On the aesthetics of architecture: A psychological approach to the order of perceived architectural space, Ashgate Publishing Limited, England.

- Werner, N.**, 1988. Open space in cities: in search of a new aesthetic, pp.74–83, Ed. Nasar, J.L., Cambridge University Press.
- Wohlwill, J.F.** 1976. Environmental aesthetics: The environment as a source of affect, eds. I.Altman, J.F.Wohlwill, *Human Behaviour and Environment*, vol 1, pp.37–86, Plenum Press, New York.
- Zengel, R.**, 2007. “Dönüştürülmüş” bir meydan: İzmir Konak Meydanı’na analitik bir yaklaşım, *Mimarlık Dergisi*, 334, s.40–43, Mimarlar Odası Yayını.
- Zevi, B.**, 1957. Architecture as space, translated by Gendel, M., Horizon Pres, New York.
- Zucker, P.**, 1959. Town and square, Columbia University Press, New York.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Nevbahar Atalay

Doğum Yeri ve Tarihi: 13.04.1956

**Adres: Eski Üsküdar Cad.Öncü Sokak.
Mayavera Sitesi.No.107/Cekmeköy,İstanbul**

Lisans Üniversite: Gazi Üniversitesi / ANKARA

Yüksek Lisans Üniversite: Ortadoğu Teknik Üniversitesi / ANKARA

Yayın Listesi:

- 1984 INTA (International New Towns Association) Macaristan/Szombathy Seminerinde “Doğukent Yeni Yerleşim Projesi”ni sundu.
- 1986 INTA Barselona “Akdeniz Kentleri” Seminerinde “İstanbul İmar Planlaması” isimli bildirisini sundu.
- 1988 ICA (International Cooperative Alliance) Budapeşte’de “Social Residential Projects in coordination with Municipalities” seminerinde “Batıkent Yeni Yerleşim Projesi”ni sundu.
- 1989 Habitat Ödülleri Yarışmasına “Konutbirlik İstanbul Halkalı Projesi”nin sunumu. (5.lık Ödülü)